

The Project Gutenberg eBook of Herodotoksen historia-teos III-VI, by Herodotus

This ebook is for the use of anyone anywhere in the United States and most other parts of the world at no cost and with almost no restrictions whatsoever. You may copy it, give it away or re-use it under the terms of the Project Gutenberg License included with this ebook or online at www.gutenberg.org. If you are not located in the United States, you'll have to check the laws of the country where you are located before using this eBook.

Title: Herodotoksen historia-teos III-VI

Author: Herodotus

Translator: Edvard Rein

Release date: November 29, 2015 [EBook #50576]

Language: Finnish

*** START OF THE PROJECT GUTENBERG EBOOK HERODOTOKSEN HISTORIA-TEOS III-VI ***

Produced by Tapio Riikonen

HISTORIA-TEOS III-VI

Kirj.

Herodotos

Kreikan kielestä suomentanut Edv. Rein

WSOY, Porvoo, 1908.

KOLMAS KIEJA.

1. Yllämainittua Amasista vastaan Kambyses, Kyroksen poika, lähti sotaretkelle, vieden mukaansa paitsi muita myös helleenien joukosta ionilaisia ja aiolilaisia. Syy tähän retkeen oli seuraava. Kambyses lähetti Egyptiin airuen ja pyysi Amasiilta hänen tytärtään. Näin tekemään häntä oli yllyttänyt eräs egyptiläinen mies, joka oli vihoissaan Amasiille siitä, että tämä kaikkien Egyptin lääkärien joukosta

oli temmannut juuri hänet vaimostaan ja lapsistaan ja antanut hänet persialaisten haltuun, silloin kun Kyros lähettiläiden kautta pyysi Amasiilta Egyptin parasta silmälääkäriä. Siitä siis vihoissaan egyptiläinen neuvollaan yllytti ja kehoitti Kambysestä pyytämään Amasiin tytärtä, jotta tämä joko antaisi hänet ja siten saisi surua tai olisi antamatta ja siten vihoittaisi Kambyseen. Amasis, joka sekä vihasi että pelkäsi persialaisten valtaa, ei tiennyt antaako vai kieltää. Hän tiesi näet vallan hyvin, että Kambyses ei aikonut ottaa tytärtä puolisosokseen, vaan jalkavaimokseen. Tätä punniten hän teki seuraavalla tavalla. Entisen kuninkaan, Aprieen, huoneesta oli jäänyt jällelle ainoastaan yksi tytär, joka oli hyvin kookas ja kauniinnäköinen ja jonka nimi oli Nitetis. Tämän neitosen Amasis puki koruvaatteisiin ja kulttiin ja lähetti hänet omana tyttärenään Persiaan. Jonkun ajan kuluttua, kun Kambyses tervehti neitosta kutsumalla häntä isän nimellä, niin neitonen virkkoi hänelle: "Oi kuningas, sinä et tiedä, että Amasis on sinut pettänyt, hän kun lähetti minut morsioiksi koristettuna sinulle, antaen minut pois muka omana tyttärenään. Mutta todellisuudessa minä olen Aprieen tytär, hänen, jota vastaan Amasis egyptiläisten kera nousi kapinaan surmaten hänet, oman valtiaansa." Tämä ilmoitus ja tämä seikka nostattivat Kambyseen, Kyroksen pojan, Egyptiä vastaan, sillä hän vihastui suuresti.

2. Niin kertovat persialaiset. Egyptiläiset taas omistavat Kambyseen itselleen, väittäen hänen syntyneen juuri tästä samasta Aprieen tyttärestä. Kyros muka näet oli lähettänyt airuen pyytämään Amasiin tytärtä, eikä Kambyses. Mutta väittäessään niin eivät he puhu oikein. Eihän heille ole tietymätöntä — sillä jos ketkään, niin egyptiläiset tuntevat persialaisten tavat —, että ensiksikään äpärän ei ole heillä tapana päästä hallitsijaksi, jos aviolapsi on tarjona, ja sitten, että Kambyses oli akhaimenidi Farnaspeen tyttären, Kassandanen, poika, eikä minkään egyptiläisnaisen. Vaan he vääristelevät historiaa tekeytymällä Kyroksen huoneen sukulaisiksi. Näin on tämän asian laita.

3. Kerrotaanpa myös seuraava tarina, jota minä puolestani en usko. Muuan persialainen nainen tuli Kyroksen hoviin naisten puolelle ja kun hän näki Kassandanen vieressä seisomassa kaunismuotoisia ja kookkaita lapsia, niin hän ylen ihmeissään suuresti kiitteli niitä. Mutta Kassandane, Kyroksen vaimo, sanoi näin: "Vaikka minä olen tämmöisten lasten äiti, niin Kyros halveksii minua, mutta sitä, joka on tuotu Egyptistä, hän pitää kunniaassa". Niin hän lausui vihoissaan Nitetistä kohtaan, mutta vanhempi hänen pojistaan, Kambyses, virkkoi: "Jahka minusta tulee mies, oi äiti, niin käännän Egyptissä ylimmäksi alimmiksi ja alimmat ylimmiksi". Niin lausui Kambyses, joka silloin oli noin kymmenvuotias, ja naiset ihmettelivät suuresti. Mutta hän muisti sanansa ja, sittenkun hän oli mieheksi varttunut ja saanut kuninkuuden, teki hän sotaretken Egyptiä vastaan.

4. Sattui myös eräs toinen tapahtuma, joka vaikutti mainittuun sotaretkeen. Amasiin palkkasoturien joukossa oli muuan halikarnassolainen mies, jonka nimi oli Fanes ja joka oli erittäin älykäs sekä sodassa urhoollinen. Tämä Fanes oli jostakin syystä suuttunut Amasis kuninkaaseen ja läksi laivalla karkuun Egyptistä, päästäkseen Kambyseen puheille. Mutta koska hän palkkasoturien kesken nautti melkoista arvoa sekä tunki Egyptin olot mitä tarkimmin, niin Amasis katsoi tärkeäksi saada hänet kiinni ja käski ajaa häntä takaa. Ja Amasis tavoitti häntä lähettämällä luotettavimman kuohilaistaan kolmisoudulla hänen jälkeensä. Tämä ottikin hänet kiinni Syyriassa, mutta ei silti tuonut häntä takaisin Egyptiin. Sillä Fanes petti hänet viekkauksellaan. Hän päihdytti näet vartiat ja pääsi siten pois Persiaan. Ja juuri kun Kambyses läksi liikkeelle marssiakseen Egyptiä vastaan, mutta ei tiennyt neuvoa, miten kulkea vedettömän erämaan läpi, saapui Fanes ja ilmaisi Amasiin toimenpiteet sekä selitti samalla, miten marssi oli suoritettava. Hän neuvoi nimittäin lähettämään arabialaisten kuninkaalle pyynnön, että hän myöntäisi Kambyseelle turvallisen läpikulun.

5. Ainoastaan tältä kohtaa on pääsö Egyptiin tunnettu. Foinikiasta näet aina Kadytis-kaupungin ääriin asti on maa Palestinan syyrialaista hallussa. Kadytis-kaupungista, joka minun luullakseni ei ole paljoa pienempi kuin Sardes, ovat kauppapaikat merenrannalla Ienysos-kaupunkiin saakka arabialaisten, Ienysoksesta taas Serbonis-järveen saakka, jonka vieritse Kasion-vuorecn harju kulkee mereen, ovat ne syyrialaista hallussa. Ja Serbonis-järvestä, mihin tarun mukaan Tyfon on kätkeyty, alkaa jo Egypti. Ienysos-kaupungin ja Kasion-vuoren sekä Serbonis-järven välillä oleva maa, joka ei ole mikään vähäinen alue, vaan jota on noin kolme päivänmatkaa, on kovin vedetöntä.

6. Nyt tahdon mainita jotain, jonka harvat Egyptissä käyneet ovat vaarinottaneet. Egyptiin tuodaan kahdesti joka vuosi koko Hellaasta ja lisäksi Foinikiasta saviastioita täynnä viiniä, mutta kuitenkin ei siellä sanalla sanoen ole nähtävissä yhtä ainoata tyhjää viiniruukkuu. Mihin siis — kysyttänee — ne joutuvat? Senkin tahdon ilmoittaa. Jokaisen kunnanesimiehen täytyy omasta kaupungistaan koota kaikki saviastiat ja viedä ne Memfiiseen, ja Memfiistä täytyy ne toimittaa juuri äskenmainittuihin Syyrian erämaihin ja täyttää vedellä. Siten Egyptiin tulleet ja siellä tyhjennetyt astiat tuodaan Syyriaan ennestään siellä olevien lisäksi.

7. Tällaisen pääsön Egyptiin persialaiset järjestivät, varustamalla yllämainitulla tavalla taipaleen vedellä, heti kun olivat ottaneet haltuunsa Egyptin. Vaan koska heidän tullessaan ei vielä ollut tarjona vettä, niin Kambyses halikarnassolaiselta vieraaltaan saamansa neuvon mukaan lähetti sanansaattajia arabialaisten kuninkaan luo ja pyysi sekä sai suojelusta, sitä ennen annettuaan ja otettuaan häneltä

vastaan uskollisuuden vakuutuksen.

8. Arabialaiset pitivät uskollisuudenliittonsa rehellisemmiin kuin ketkään muut ihmiset ja tekevät ne seuraavalla tavalla. Kun kaksi henkilöä tahtoo tehdä uskollisuudenliiton keskenään, niin joku kolmas mies seisoo molempien toisten keskellä ja leikkaa terävällä kivellä liitontekijäin kämmenten sisäpuolelle haavan peukalon kohdalle ja sitten hän ottaa kumpaisenkin vaipasta nukan ja sivelee verellä seitsemää heidän välillään olevaa kiveä; ja niin tehdessään hän kutsuu nimeltä Dionysosta ja Uraniaa. Näiden menojen jälkeen liiton tehnyt suosittelee ystävilleen muukalaista tai myös heimolaistaan, jos hän on heimolaisen kanssa liiton tehnyt. Ja ystävätkin katsovat velvollisuudekseen pitää uskollisuudenlupaukset pyhinä. He pitävät jumalina ainoastaan Dionysosta ja Uraniaa ja he väittävät leikkaavansa tukkansa samalla tapaa kuin Dionysos itse. He leikkaavat hiuksensa pään ympäri ajaen niitä hiukan ohimoiden kohdalta. Ja Dionysos on heillä nimeltään Orotalt ja Urania Alilat.

9. Sittenkun nyt arabialaisten kuningas oli tehnyt liittosopimuksen Kambyseen luota tulleitten sanansaattajien kanssa, niin hän ryhtyi seuraavaan toimenpiteeseen. Hän täytti kamelinnahasta tehtyjä säkkeitä vedellä ja sälytti niillä kaikki elävät kamelinsa, jonka tehtyään hän marssi erämaahan ja odotti siellä Kambyseen sotajoukkoa. Tämä on uskottavampi niistä kahdesta kertomuksesta, jotka ovat olemassa. Mutta tulee myös mainita vähemmän uskottava kertomus, koskapa semmoinenkin on olemassa. Arabiassa on suuri joki, nimeltä Korys, joka laskee niinsanottuun Punaiseen mereen. Siitä joesta kerrotaan arabialaisten kuninkaan johtaneen vettä johtoa myöten, jonka hän oli tehnyt ompelemalla yhteen härän- ja muita vuotia ja joka ulottui aina erämaahan saakka; mutta erämaahan hän kaivatti suuria säiliöammikoita, joiden tuli ottaa vastaan ja säilyttää vesi. Ja kuitenkin on kaksitoista päivämatkaa joelta tähän erämaahan. Ja hän kuljetti veden kolmen vesijohdon kautta kolmeen eri paikkaan.

10. Psammenitos, Amasiin poika, oli asettunut leiriin Niilin niinsanotun pelusionilaisen suuhaaran luo odottamaan Kambysestä. Sillä ei sattunut niin, että Kambyses Amasiin eläessä olisi hyökännyt Egyptiä vastaan, vaan Amasis kuoli hallittuaan neljäviidettä vuotta, joiden kestäessä ei mitään erittäin onnetonta tapausta häntä kohdannut. Kuoltuaan ja tultuaan palsamoiduksi hänet haudattiin siihen pyhätössä olevaan hautaan, jonka hän itse oli rakennuttanut. Mutta Amasiin pojan, Psammenitoksen, hallitessa Egyptiä kohtasi egyptiläisiä mitä suurin ihme. Egyptin Teebassa satoi vettä, mitä ei ole tapahtunut koskaan ennen eikä myöhemmin minun aikoihini saakka, kuten teebalaiset itse kertovat. Sillä Ylä-Egyptissä ylimalkaan ei laisinkaan sada; mutta silloin Teebassa sataa pisarteli.

11. Marsittuaan erämaan läpi asettuivat persialaiset lähelle egyptiläisiä iskeäkseen yhteen. Mutta silloin Egyptin kuninkaan apujoukot, jotka olivat muodostetut helleeneistä ja kaarilaisista, vihoissaan Faneelle siitä, että hän oli opastanut muukalaisen sotajoukon Egyptiä vastaan, ryhtyivät seuraavaan kostotoimeen. Faneen pojat olivat jääneet Egyptiin. Ne he nyt veivät leiriin ja isän näkyviin, asettivat sekoitusastian molempien leirien väliin ja sitten he toivat kunkin lapsen yksitellen ja teurastivat heidät siten, että veri valui sekoitusastiaan. Ja kun he olivat tehneet täten järjestänsä kaikille lapsille, niin he kaasivat viiniä ja vettä astiaan; sitten kaikki palkkasoturit joivat verta, jonka jälkeen he tekivät hyökkäyksen. Syntyi ankara taistelu, jossa kummastakin sotajoukosta kaatui useita, mutta lopuksi egyptiläiset pakenivat.

12. Siellä minä näin jotain varsin ihmeellistä, johon kyselemällä sain selityksen maanasujamilta. Tässä taistelussa kaatuneitten luut ovat nimittäin luodut niin, että molempien sotajoukkojen luut ovat eri läjissä. Sillä persialaisten luut ovat yhtäällä, niinkuin ne alun pitäen olivat, ja toisaalla taas ovat egyptiläisten luut. Mutta persialaisten pääkallot ovat siihen määrään hauraita, että jos vain ohuella kiviliuskalla viskaa niitä, tulee niihin reikä. Egyptiläisten taas ovat niin vahvat, että niitä vaivoin kiven iskulla voi murskata. Syyksi siihen he sanoivat seuraavan seikan, jonka helposti saatoinkin uskoa, että nimittäin egyptiläiset lapsuudesta alkaen ajavat päänsä, ja siitä pääkallo kovettuu päivänpaisteessa. Sama seikka on myös syynä siihen, että he eivät tule kaljuiksi. Sillä egyptiläisissä näkee vähemmän kaljupäitä kuin missään muualla maailmassa, Tämä siis on syynä siihen, että heillä on lujat pääkallot. Siihen taas, että persialaisilla on heikot pääkallot, on seuraava syy. He hemmottelevat alun pitäen päätään käyttämällä tiara nimisiä päähineitä. Se siitä. Saman ilmiön näin Papremiissa niillä, jotka libyalainen Inaros tuhosi yhdessä Dareioksen pojan, Akhaimeneen, kanssa.

13. Kun egyptiläiset olivat taistelusta kääntyneet pakosalle, pakenivat he epäjärjestyksessä. Mutta kun heidät oli tungettu Memfiiseen, niin Kambyses lähetti jokea myöten ylös mytileneläisen laivan, joka kuljetti persialaista airutta, ja vaati egyptiläisiä antautumaan. Vaan nähdessään laivan tulevan Memfiiseen syöksyivät egyptiläiset miehissä linnasta ulos, hävittivät laivan, hakkasivat miehet kappaleiksi ja veivät ne muurien sisälle. Senjälkeen egyptiläiset joutuivat piiritykseen ja antautuivat jonkun ajan kuluttua. Mutta lähellä asuvat libyalaiset pelästyivät näistä Egyptin tapahtumista, jättäytyivät taistelutta persialaisten valtaan, ottivat suorittaakseen veroa ja lähettivät lahjoja. Niin tekivät myös kyreneläiset ja barkalaiset, peloissaan, samoin kuin libyalaisetkin: Kambyses otti libyalaisilta tulevat lahjat suopeasti vastaan, mutta ylenkatsoi kyreneläisten lähettämiä, koska ne, kuten

minusta näyttää, olivat liian vähäiset. Kyreneläiset olivat nimittäin lähettäneet viisisataa minaa hopeaa. Niinpä Kambyses tarttui niihin ja sirotti ne omin käsin sotajoukon kesken.

14. Kymmenentenä päivänä siitä, kun Kambyses oli valloittanut Memfiin linnan, hän, häväistäkseen egyptiläisten kuningasta, Psammenitosta, joka oli hallinnut kuusi kuukautta, pani hänet istumaan etukaupunkiin. Sinne Kambyses pani hänet istumaan muiden egyptiläisten kanssa ja koetteli hänen mielenlujuuttaan seuraavalla tavalla. Hän puetti hänen tyttärensä orjanpukuun ja lähetti hänet, vesiastia olalla, hakemaan vettä. Ja yhdessä kuninkaantytären kanssa hän lähetti myös muita, samalla tapaa puettuja neitoja, jotka hän oli valikoinut ensimmäisten miesten tytärien joukosta. Kun nyt neidot itkien ja ääneensä parkuen kulkivat isiensä ohi, niin kaikki isät huusivat ja itkivät yhdessä lastensa kanssa nähdessään heidät näin kurjassa tilassa. Mutta Psammenitos tuijotti vain eteensä ja huomattuaan mitä tapahtui hän loi silmänsä maahan. Senjälkeen kun vedenkantaja-neidot olivat kulkeneet ohi, lähetti Kambyses Psammenitoksen pojan yhdessä kahdentuhannen muun samanikäisen egyptiläisen kanssa, kaulassa köyden silmukka ja suissa suitset. Heidät vietiin kärsimään rangaistusta kostoksi niiden mytileneläisten surmasta, jotka laivan keralla olivat Memfiissä joutuneet tuhon omiksi. Kuninkaalliset tuomarit olivat nimittäin tuominneet niin, että maksoksi jokaisen miehen hengestä piti kymmenen egyptiläisen ylimyksen kuoleman. Kun Psammenitos näki nuorukaisten kulkevan ohi ja huomasi poikansa joukon etunenässä menevän kuolemaan, niin hän ympärillään istuvien egyptiläisten itkiessä ja vaikeroidessa teki samoin kuin nähdessään tyttärensä. Vaan kun nämäkin olivat menneet ohi, sattui, että muuan vanhanpuoleinen mies Psammenitoksen pöytäkumppanien joukosta, jolta oli viety koko omaisuus ja jolla ei ollut jälellä enempää kuin kerjäläisellä, kulkiessaan anomassa almuja sotaväeltä kävi Psammenitoksen, Amasiin pojan, ja etukaupungissa istuvien egyptiläisten ohi. Niin pian kun Psammenitos sen näki, niin hän purskahtaen ankaraan itkuun kutsui nimeltä ystävänsä ja löi päätään. Mutta Psammenitosta pitivät silmillä vartiat, jotka aina ilmoittivat Kambyseelle, miten mikin kohtaaminen häneen vaikutti. Ihmeissään hänen käytöksestään Kambyses sanansaattajan kautta kysyi häneltä näillä sanoilla: "Psammenitos, sinun herrasi Kambyses kysyy, minkä vuoksi, nähdessäsi tyttäresi kurjuudessa ja poikasi astumassa kuolemaan, et huudahtanut etkä itkenyt, mutta sen sijaan olet kunnioittanut tätä kerjäläistä, joka, niinkuin hän muilta on saanut tietää, ei edes ole sinun sukulaisesi". Niin hän kysyi, mutta toinen vastasi: "Oi Kyroksen poika, minun kotoiset onnettomuuteni olivat liian suuret niitä itkeäkseeni, mutta ystävän kärsimys ansaitsi kyyneleitä, hänen, joka on sortunut suuresta varallisuudesta ja vanhuuden partaalla joutunut mieron tielle". Niin pian kun tämä vastaus kerrottiin, oli se heistä Psammenitoksen puolelta hyvin sanottu. Ja, niinkuin egyptiläiset kertovat, itki Kroisos, joka oli sattunut seuraamaan Kambysestä Egyptiin, ja itkivät läsnäolevat persialaiset. Itse Kambyseenkin valtasi sääli, ja hän käski heti pelastaa Psammenitoksen pojan surmattavien joukosta sekä tuoda hänet itsensä etukaupungista luokseen.

15. Mutta ne, jotka olivat menneet noutamaan hänen poikaansa, eivät enää tavanneet häntä elävänä, vaan oli juuri hän ensimmäiseksi teloitettu. Psammenitoksen itsensä sitävastoin he käskivät nousta ja toivat Kambyseen luo. Siellä hän eleli edelleen kärsimättä mitään väkivaltaa. Ja jos hän myös olisi ymmärtänyt pysyä alallaan, niin hän olisi saanut Egyptin hoidettavakseen. Sillä persialaisilla on tapana kunnioittaa kuningasten poikia. Niinpä he antavat hallituksen kuningasten pojille, vaikka isät itse ovat kapinallisesti luopuneet. Että heillä on tapana tehdä näin, sen saattaa päättää monesta muusta seikasta, mutta erittäinkin Inaroksen pojasta Thannyaaraasta, joka sai takaisin sen hallituksen, mikä oli ollut hänen isällään, ja Amyrtaioksen pojasta Pausiriista, joka hänkin jälleen sai isänsä vallan. Ja kuitenkin eivät ketkään olleet persialaisia suuremmassa määrin vahingoittaneet kuin Inaros ja Amyrtaios. Mutta nyt, koska Psammenitos vehkeili, niin hän sai palkkansa. Hänet tavattiin nimittäin yllyttämästä egyptiläisiä kapinaan. Ja kun Kambyses sen kuuli, niin Psammenitos pakoitettiin juomaan härän verta ja kuoli heti. Siten hän siis päätti päivänsä.

16. Memfiistä Kambyses saapui Sais-kaupunkiin tehdäkseen sen, minkä todella tekikin. Sillä heti kun hän oli tullut sisälle Amasiin kuninkaanasuntoon, käski hän kantaa haudasta ulos Amasiin ruumiin. Niin pian kun tämä oli suoritettu, käski hän ruoskia ruumista, nykiä siitä pois karvat ja pistellä ynnä kaikella muulla tavalla häväistä sitä. Ja kun ihmiset olivat sitä tehneet, siksi kunnes väsyivät — palsamoitu ruumis näet piti puoliaan eikä mennyt hajalle —, niin Kambyses käski polttaa sen. Ja siinä hän määräsi tehtäväksi semmoista, joka ei ollut oikeata. Sillä persialaiset pitävät tulta jumalana. Ruumiinpoltto ei kumpaisellakaan kansalla ole käytännössä, persialaisilla siitä jo mainitsemaamme syystä, että eivät pidä oikeana omistaa jumalalle ihmisen ruumista, egyptiläiset taas, koska katsovat tulta eläväksi eläimeksi, joka syö kaiken, mihin se tarttuu, vaan ravittuaan itsensä kylläiseksi, kuolee yhdessä sen kanssa, jonka se on syönyt. Mutta nytpä egyptiläisten ei mitenkään ole tapana antaa ruumista eläimille; juuri siitä syystä he palsamoivatkin sen, jottei se maassa viruessaan joutuisi matojen syötäväksi. Siten Kambyses määräsi tehtäväksi semmoista, joka soti molempien kansojen tapoja vastaan.

Mutta, niinkuin egyptiläiset kertovat, ei Amasis ollut se, jota näin kohdeltiin, vaan eräs toinen, Amasiin kokoinen egyptiläinen oli muka se, jota häväistessään persialaiset luulivat häpäisevänsä Amasista. He kertovat näet, että kun Amasis oraakelilta oli saanut tietää, miten hänen kuoltuaan oli

käyvä, niin hän torjuakseen uhkaavan vaaran hautautti tämän miehen, joka nyt joutui ruoskituksi, oman hautakammionsa sisäpuolelle oven kohdalle, ja käski poikansa asettamaan hänen oman ruumiinsa sitävastoin hautakammion perimmäiseen soppeen. Mutta minusta näyttää siltä, kuin koko näitä Amasiin hautausta ja mainittua miestä koskevia määräyksiä ei ollenkaan olisi annettu, vaan että egyptiläiset ilman aikojaan kaunistelevat tosiasioita.

17. Tämän jälkeen Kambyses päätti tehdä kolme eri sotaretkeä, nimittäin karkhedonilaisia, ammonilaisia ja pitkäikäisiä etiopilaisia vastaan, jotka asuvat siinä osassa Libyaa, mikä on eteläisen meren luona. Asiaa harkitessa hänestä näytti parhaalta lähettää karkhedonilaisia vastaan merivoimansa, ammonilaisia vastaan taas valiojoukko maasotaväestöä, mutta etiopilaisia vastaan ensin vakoojia katsomaan, onko todella etiopilaisten maassa se auringon pöytä, jonka kerrotaan siellä olevan, ja sen lisäksi vakoilemaan muitakin seikkoja; mutta näön vuoksi tuli heidän viedä lahjoja etiopilaisten kuninkaalle.

18. Auringon pöytä kuuluu olevan tällöinen. Etukaupungissa on niitty, täynnä kaikkien nelijalkaisten eläinten keitettyä lihaa; öisin siihen asettavat ja laativat taitavasti lihan kaupunkilaisista ne, jotka kulloinkin ovat hallinnonhoitajina, vaan päivin sinne tulee aterioimaan kuka vain tahtoo. Mutta maan asujamet väittävät, että maa itse joka kerta tuottaa ruuat ilmoille.

19. Semmoisen kerrotaan niinkutsutun auringon pöydän olevan. Niin pian kuin Kambyses oli päättänyt lähettää vakoojia, hän heti käski noutamaan Elefantine-kaupungista muutamia iktyofageja, jotka osasivat etiopiankieltä. Sillä välin kun menttiin heitä noutamaan, hän käski merivoimansa purjehtia Karkhedonia vastaan. Mutta foinikialaiset kieltäytyivät sitä tekemästä. He olivat muka ankarain valojen sitomia eivätkä tekisi oikein, jos lähtisivät sotaretkelle omia lapsiansa vastaan. Ja kun foinikialaiset eivät tahtoneet mennä, eivät muut olleet taistelukykyisiä. Sillä tavoin karkhedonilaiset pelastuivat persialaisten orjuudesta. Sillä Kambyses ei tahtonut käyttää väkivaltaa foinikialaisia kohtaan, siitä syystä että he itsestään olivat antautuneet persialaisille, ja koko laivasto riippui foinikialaisista. Myös kyprolaiset olivat antautuneet persialaisille ja tulivat siten ottamaan osaa sotaretkeen Egyptiä vastaan.

20. Sittenkun iktyofagit olivat Elefantinesta saapuneet Kambyseen luo, niin hän lähetti heidät etiopilaisten tykö, neuvottuaan sitä ennen heitä, mitä heidän piti sanoman ja annettuaan heidän mukaansa purppurapuvun, kultaiset kaulakäädyt ja rannerenkaat sekä maljan voidetta ja aarnin palmuviiniä. Näiden etiopilaisten, joiden luo Kambyses lähetti sanan, kerrotaan olevan suurimmat ja kauniimmat ihmiset koko maailmassa ja noudattavan sekä toisissa kohden muista ihmisistä eroavia tapoja että erittäin hallituksen suhteen seuraavaa tapaa. He ottavat kuninkaakseen sen, jonka he kansalaistensa joukosta katsovat olevan kookkaimman ja jolla on kokoaan vastaavat ruumiinvoimat.

21. Niin pian kun siis iktyofagit olivat saapuneet mainittujen miesten luo, niin he antoivat lahjat heidän kuninkaalleen ja sanoivat näin: "Persialaisten kuningas, Kambyses, joka tahtoo tulla sinun ystäväksesi ja kestituttavaksesi, on lähettänyt meidät matkaan, käskien meitä tulemaan sinun puheillesi ja antamaan sinulle nämä lahjat, joita hän itse mielellään käyttää". Mutta etiopilainen, joka käsitti, että he olivat tulleet vakoojina, lausui heille näin: "Ei ole persialaisten kuningas lähettänyt teitä tuomaan minulle lahjoja siitä syystä, että katsoisi tärkeäksi tulla minun kestituttavakseni, ettekä te puhu totta, sillä te olette tulleet vakoilemaan valtakuntaani. Eikä tuo mies ole oikeamielinen. Sillä jos hän olisi oikeamielinen, ei hän haluaisi muuta maata kuin omaansa eikä saattaisi orjuuteen ihmisiä, joiden puolelta hän ei ole mitään loukkausta kärsinyt. Mutta antakaa te nyt hänelle tämä jousi ja sanokaa hänelle näin: 'Etiopilaisten kuningas antaa persialaisten kuninkaalle sen neuvon, että vasta silloin kun persialaiset voivat jännittää näin suurta jouta, hän lähteköön ylivoimaisen sotajoukon keralla sotaan pitkäikäisiä etiopilaisia vastaan. Mutta siihen asti hän kiittäköön jumalia, jotka eivät johdata Etiopian lasten mieleen koettaa hankkia muuta maata oman maansa lisäksi.'"

22. Näin sanottuaan hän laski jousen vireestä ja antoi sen sanansaattajille. Sitten hän otti purppurapuvun ja kysyi, mikä se oli ja millä lailla se oli tehty. Ja kun iktyofagit totuudenmukaisesti kertoivat purppurasta ja värjäyksestä, niin hän sanoi: "Petollisia ovat ihmiset, petollisia heidän vaatteensa." Toiseksi hän kyseli kultaisia kaulakäätymiä ja rannerenkaita. Ja kun iktyofagit selittivät, miten niitä käytettiin koristukseksi, niin kuningas, joka piti niitä kahleina, sanoi naurahtaen, että heillä itsellään oli vahvemmat kahleet. Kolmanneksi hän kyseli voidetta. Ja kun he selittivät sen valmistuksen ja miten sitä käytetään ihon sivelemiseen, niin hän virkkoi siitä samaa kuin puvusta. Mutta kun hän joutui puhumaan viinistä ja sai tietää sen valmistuksen, niin hän ylenmäärin ihastuneena juomasta vielä kysyi, mitä kuningas syö ja kuinka kauan korkeintaan persialainen mies elää. He mainitsivat että hän syö leipää, sitä ennen selitettynä vehnän luonteen, ja että kahdeksankymmentä vuotta on pisin elämänmäärä, mikä ihmiselle on säädetty. Siihen etiopilainen sanoi, ettei hän ollenkaan ihmetellyt, että he niin harvoja vuosia elävät, koska syövät lantaa. Eivätkä he — sanoi hän iktyofageille — voisi niinkään kauan elää, jolleivät virkistäisi itseään tuolla juomalla, tarkoittaen viiniä; sillä siinä kohden etiopilaiset olivat persialaisiin nähden alakynnessä.

23. Kun iktyofagit vuorostaan kyselivät kuninkaalta etiopilaisten elämää ja elintapaa, niin hän sanoi, että useimmat heistä pääsevät sataankahteenkymmeneen ikävuoteen saakka, että muutamat heistä pääsevät yli senkin, ja että heidän ruokanaan on keitetty liha ja juomanaan maito. Vakoojien ihmetellessä etiopilaisten pitkää ikää, johdatti kuningas heidät muutamalle lähteelle, ja kun he sen vedellä olivat pesseet itsensä, niin he tulivat kiiltäviksi, aivan kuin jos vesi olisi ollut öljyä. Ja siitä lähti ikäänkuin orvokin tuoksu. Edelleen vakoojat kertoivat, että tämän lähteen vesi oli niin keveätä, ettei mikään esine voinut sen pinnalla kellua, ei puu eivätkä puutakaan keveämmät aineet, vaan että ne kaikki vaipuivat pohjaan. Jos tämä vesi todella on semmoista kuin mitä kerrotaan, niin etiopilaiset kaiketi siitä syystä ovat niin pitkäikäisiä, että käyttävät sitä vettä kaikkeen. Lähteellä käytyä kuningas vei heidät vankilaan, missä kaikki vangit olivat kultaisissa kahleissa. Näiden etiopilaisten kesken on nimittäin vaski kaikkein harvinaisin ja arvokkain aine. Ja katseltuaan vankilaakin he myös kävivät katsomassa niinsanottua auringon pöytää.

24. Tämän jälkeen he viimeiseksi katselivat etiopilaisten ruumisarkkuja, jotka, kuten kerrotaan, tehdään hyalos ["hyalos" tarkoittaa nähtävästi jotain lasintapaista ainetta] nimisestä aineesta ja valmistetaan seuraavalla tavalla. Kuivattuaan ruumiit, joko samalla tapaa kuin egyptiläiset tai jollain muulla lailla, he sivelevät niitä kipsillä ja maalaavat ne sitten yltä yleensä väreillä, koettaen mikäli mahdollista jäljitellä vainajan ulkomuotoa. Sitten he asettavat ruumiin ympärille hyaloksesta tehdyn onton pylvään. Semmoista ainetta saadaan heillä runsaasti kaivamalla ja siitä on helppo valmistaa esineitä. Ruumis, joka on pylvään sisällä, kuultaa sen läpi eikä ole ollenkaan pahanhajuinen tai missään muussakaan suhteessa iljettävä. Ja siinä näkyy kaikki yhtä selvästi kuin itse ruumiissa. Vuoden ajan pitävät sitten lähimmät sukulaiset pylvästä kodissaan, ja antavat sille esikoislahjat kaikesta sekä tuovat sille uhreja. Tämän jälkeen he toimittavat sen ulos ja pystyttävät sen kaupungin ulkopuolelle.

25. Katseltuaan kaikkea vakoojat lähtivät takaisin, ja kun he olivat tämän ilmoittaneet, niin Kambyses vihastui ja läksi heti sotaretkelle etiopilaisia vastaan. Eikä hän antanut mitään käskyä ruokavarojen hankkimisesta eikä ottanut huomioon, että hän oli aikeessa lähteä sotaan maan ääriin. Vaan hullu ja mieletön kun oli, hän heti iktyofagien ilmoituksen kuultuaan, läksi retkelle, mutta määräsi saapuvilla olevat helleenit jäämään paikoilleen ja vei mukaansa koko maaväkensä. Mutta kun hän retkellään oli saapunut Teebaan, eroitti hän sotajoukostaan noin viisikymmentätuhatta miestä ja käski heidän tehdä ammonilaiset orjiksi ja sitten polttaa Zeun oraakelin. Itse hän, mukanaan muu sotajoukko, kävi etiopilaisia vastaan. Mutta ennenkuin sotajoukko oli suorittanut viidennen osan matkasta, olivat kaikki ruokavarat, mitä heillä oli, lopussa ja ruokavarojen jälkeen syötiin juhtia, mutta nekin loppuivat pian. Jos nyt Kambyses sen huomattuaan olisi muuttanut päätöksensä ja vienyt takaisin sotajoukon, olisi hän, huolimatta alussa tapahtuneesta erehdyksestä, ollut viisas mies. Mutta nyt hän pitämättä lukua mistään kulki aina vain eteenpäin. Ja niin kauan kun sotamiehillä oli jotain maasta otettavaa, ylläpitivät he henkeään syömällä yrtejä, mutta senjälkeen kun he olivat saapuneet hieta-aavikolle, tekivät muutamat heistä kauhean teon. Kymmenestä miehestä he näet heittämällä arpaa aina ottivat yhden ja söivät hänet. Saatuaan siitä tiedon Kambyses kauhistui sitä, että he söivät toinen toisensa, heitti sikseen retken etiopilaisia vastaan, kääntyi takaisin ja saapui Teebaan, menetettyään suuren osan sotaväestään. Teebasta hän sitten lähti alas Memfiiseen ja antoi helleenien purjehtia sieltä pois.

26. Niin kävi Etiopian retken. Ne taas, jotka lähetettiin sotaretkelle ammonilaisia vastaan, läksivät oppaiden johdolla liikkeelle Teebasta, ja varmaa on, että he saapuivat Oasis-kaupunkiin, joka on niiden samolaisten hallussa, joiden sanotaan kuuluvan aiskhrionilais-heimoon. Sinne on hieta-aavikon halki seitsemän päivänmatkaa Teebasta, ja sen paikan nimi on helleenien kielellä "Autuasten saari". Siihen paikkaan asti siis kerrotaan sotajoukon saapuneen, mutta siitä eteenpäin tietävät heistä jotain kertoa ainoastaan ammonilaiset ja ne, jotka näiltä ovat sen kuulleet. Persialaiset eivät näet saapuneet ammonilaisten luo eivätkä myöskään palanneet takaisin. Ammonilaiset itse kertovat seuraavalla tavalla. Kun persialaiset mainitusta Oasiista menivät hieta-aavikon poikki ammonilaisia vastaan, sattui, heidän ollessaan jotenkin näiden alueen ja Oasiin keskivälillä ja parhaillaan suurustaessaan, että alkoi puhaltaa ankara ja raju etelätuuli, joka kuljetti muassaan hiekkavuoria, joiden alle he hautaantuivat ja siten hävisivät jäljettämiin. Näin ammonilaiset kertovat käyneen sen sotaretken.

27. Juuri samaan aikaan, kun Kambyses oli saapunut Memfiiseen, ilmestyi egyptiläisille Apis, jonka nimi helleenien kielellä on Epafos. Heti sen ilmestyttyä egyptiläiset pukeutuivat kauniimpiin vaatteisiinsa ja panivat toimeen juhla-aterioita. Kun Kambyses näki egyptiläisten tekevän näin, niin hän varmasti uskoi egyptiläisten viettävän ilojuhlaa hänen vastoinkäymisensä johdosta. Hän kutsui niinmuodoin luokseen Memfiin päällysmiehet, ja kysyi heidän saavuttuaan heiltä, minkä vuoksi egyptiläiset eivät, hänen edellisellä kerralla Memfiissä ollessaan, olleet sellaista tehneet, vaan juuri silloin, kun hän oli saapunut kadotettuaan melkoisen osan sotajoukkoaan. Päällysmiehet ilmoittivat, että heille oli ilmestynyt jumala, joka tapaa ilmestyä vasta pitkän ajan kuluttua, ja silloin kun hän on ilmestynyt, juhlivat kaikki egyptiläiset riemusta. Sen kuultuaan Kambyses väitti heidän valehtelevan ja rankaisi heidät valehtelijoina kuolemalla.

28. Surmautettuaan heidät hän toiseksi kutsui papit eteensä. Kun papit sanoivat samalla tapaa, lausui

hän, ettei häneltä kauan tule pysymään salassa, onko egyptiläisten luo tullut lauhkea jumala vai ei. Enempää sanomatta hän käski pappien tuoda esiin Apis jumalansa. Niinpä he läksivät sitä noutamaan. Tämä Apis eli Epafos on vasikka, syntynyt lehmästä, joka sen jälkeen ei enää saa tulla kantavaksi. Egyptiläiset sanovat, että taivaasta iskee valonsäde alas lehmään, ja että se siitä synnyttää Apiin. Mainittu vasikka, jota nimitetään Apiiksi, on muuten musta, mutta sillä on seuraavat merkit: otsassa sillä on kolmion muotoinen, valkea täplä, selässä ikäänkuin kotkankuva, hännässä kahdenlaatuiset karvat, ja kielen alla kovakuoriaisen tapainen.

29. Niin pian kun papit olivat tuoneet Apiin, Kambyses, joka jo oli jotenkin hullu, tempasi tikarinsa ja tahtoi pistää Apista vatsaan, mutta iskikin sitä kupeeseen. Naurahtaen hän silloin virkkoi papeille: "Voi teitä konnia, semmoisiako ovatkin jumalat, että niissä on lihaa ja verta ja että voivat tuntea rautaa? Vaikka, onhan tämä jumala egyptiläisten arvoinen. Mutta ette te rankaisematta pidä minua pilkkananne." Näin lausuttuaan hän antoi käskyn asianomaisille ruoskia pappeja ja tappaa muista egyptiläisistä jokaisen, jonka tapaisivat juhlimasta. Siten egyptiläisten juhla sai loppunsa ja papit rangaistuksen. Mutta kupeeseen lyöty Apis riutui temppelissä, missä se virui ja kun se haavastaan kuoli, niin papit Kambyseen tietämättä hautasivat sen.

30. Mutta, niinkuin egyptiläiset kertovat, heti tämän ilkityön jälkeen Kambyses, joka jo ennestäänkin oli mieletön, tuli kerrassaan raivoksi. Ensi työkseen hän surmasi Smerdiin, oman veljensä isän ja äidin puolelta, jonka hän kateudesta oli lähettänyt pois Egyptistä, siitä syystä että tämä yksin persialaisten joukosta taisi kahden sormen leveyden jännittää sitä joutua, jonka iktyofagit olivat tuoneet Etiopian kuninkaan luota, mitä ei kukaan muista persialaisista kyennyt tekemään. Smerdiin lähdettyä pois Persiaan Kambyses näki unessa tällöisen näyn. Hänestä oli kuin olisi Persiasta tullut sanansaattaja ilmoittaen, että Smerdis, istuen kuninkaallisella valtaistuimella, kosketti pääläellaan taivasta. Tämän johdosta siis huolissaan ja peläten omasta puolestaan, että veli surmaisi hänet ja tulisi hallitsijaksi, Kambyses lähetti Prexaspeen, joka persialaisten joukosta oli hänen uskollisimpansa, Persiaan tappamaan Smerdiin. Prexaspes läksikin sisämaahan Susaan ja tappoi Smerdiin, houkutellen hänet metsästyretkelle; toisten mukaan vieden hänet Punaiselle merelle ja siellä upottaen hänet.

31. Tämä oli — niin he kertovat — ensimmäinen Kambyseen pahoista teoista. Toiseksi hän surmasi sisarensa, joka oli seurannut häntä Egyptiin, ja jonka hän oli ottanut vaimokseen, vaikka olikin hänen sisarensa molempien vanhempien puolelta. Tämän avioliiton laita oli seuraava, sillä sitä ennen ei persialaisilla ollut tapana naida sisariaan. Kambyses oli rakastunut erääseen sisaristaan ja tahtoi naida hänet, mutta koska hän siinä aikoi tehdä semmoista, joka ei ollut tavan mukaista, niin hän kutsui luokseen kuninkaalliset tuomarit ja kysyi, oliko olemassa lakia, joka sallii sen ken niin tahtoo naida sisarensa. Ja kuninkaalliset tuomarit ovat miehiä, jotka valitaan persialaisten joukosta elinajaksi tahi kunnes heidät tavataan harjoittamasta jotain vääryyttä. He istuvat persialaisten kesken oikeutta ja selittävät esi-isien säädöksiä, ja kaikki asiat jätetään heidän ratkaistavakseen. Kun nyt siis Kambyses kysyi sitä, niin he antoivat hänelle samalla kertaa oikeudenmukaisen ja itselleen turvallisen vastauksen. He sanoivat nimittäin, etteivät tosin löytäneet mitään lakia, joka sallii veljen naida sisarensa, mutta toiselta puolen he väittivät löytäneensä semmoisen lain, joka sanoo, että persialaisten kuninkaan on lupa tehdä mitä vain haluaa. Siten he eivät tulleet lain purkajiksi Kambyseen pelosta, mutta, jotteivät itse suojellessaan lakia joutuisi turmioon, he keksivät toisen lain, joka suosi Kambyseen avioliittoa sisartensa kanssa. Silloin Kambyses nai hänet, jota hän rakasti, ja jonkun ajan kuluttua hän otti vaimokseen toisenkin sisarensa. Nuorempi näistä oli se, joka oli seurannut Kambysestä Egyptiin, ja jonka hän tappoi.

32. Hänen kuolemastaan on, samoin kuin Smerdiin, olemassa kaksi eri kertomusta. Helleenit kertovat, että Kambyses kerran laski yhteen leijonanpojan ja koiranpenikan, ja että hänen puolisonsa katseli tapausta. Kun penikka joutui tappiolle, mursi penikan veli, toinen penikka, kahleensa ja tuli toisen avuksi, jolloin penikat yksissä neuvoin pääsivät leijonanpojasta voitolle. Nähdessään sen Kambyses iloitsi, mutta vieressä istuva kuningatar itki. Sen huomattuaan Kambyses kysyi, minkä vuoksi hän itki. Silloin kuningatar virkkoi että hän, nähdessään toisen penikan puolustavan veljeään, itki muistellessaan Smerdistä, koska hän tiesi ettei ollut olemassa ketään, joka Kambysestä puolustaisi. Tämän sanan vuoksi hän, kuten helleenit kertovat, sai surmansa Kambyseeltä. Egyptiläiset taas kertovat, että kerran kun istuttiin pöydän ääressä, vaimo otti vuohenkaalin, nyppi lehdet ympäriltä pois ja kysyi mieheltään, oliko hänestä kuorittu vai lehdellinen vuohenkaali kauniimpi, johon Kambyses vastasi: "lehdellinen". Siihen vaimo sanoi: "Ja kuitenkin sinä kerran olet tehnyt niinkuin minä tälle vuohenkaalille, kun olet Kyroksen huoneen paljaaksi raastanut". Silloin Kambyses vihastui ja potkaisi vaimoaan. Ja vaimo, joka oli raskaana, kuoli saamastaan vammasta.

33. Näin Kambyses riehui omaisiansa vastaan, joko sitten Apiin vuoksi tai jostain muusta kohtaamastaan onnettomuudesta raivoissaan; onhan niin paljon onnettomuuksia, jotka saattavat ihmiselle sattua. Sitäpaitsi kerrotaan Kambyseen syntymästään saakka poteneen vaikeata tautia, jota muutamat sanovat "pyhäksi taudiksi". Eipä siis ollut ihmeellistä, että kun ruumis sairasti vaikeata tautia, ei sielukaan ollut terve.

34. Seuraavalla tavalla Kambyses riehui myös muita persialaisia vastaan. Kerrotaan näet, että hän kerran virkkoi näin Prexaspeelle, jota hän kunnioitti kaikista enimmin, joka toi sisään hänelle sanomat, ja jonka poika oli Kambyseen juomanlaskijana, mikä sekin on varsin suuri kunnia: "Prexaspes, minä miehenä pitävät persialaiset minua, ja mitä he minusta puhuvat?" Toinen vastasi: "Oi herra, kaikissa muissa kohdin sinua suuresti kiitetään, mutta he väittävät sinun liiaksi pitävän viinin juonnista". Niin siis hän puhui persialaisista, mutta kuningas vastasi vihastuneena: "Persialaiset siis väittävät, että olen juomari ja niin ollen vailla mieltä ja järkeä. Siispä eivät heidän aikaisemmat puheensa olleetkaan tosia." Kerran ennen oli nimittäin Kambyses kysynyt neuvostossaan olevilta persialaisilta sekä Kroisokselta, minkälainen mies hän heistä oli isäänsä Kyrokseseen verraten. Siihen he vastasivat, että hän oli parempi isäänsä; sillä hän omisti kaiken sen, minkä isäkin, mutta oli sitäpaitsi hankkinut itselleen Egyptin ja meren. Näin persialaiset vastasivat, mutta Kroisos, joka oli saapuvilla eikä pitänyt arvosteluista, virkkoi Kambyseele näin: "Minusta taas, oi Kyroksen poika, et ole isäsi vertainen sillä sinulla ei ole vielä semmoista poikaa, jommoisen hän sinussa on jälkeensä jättänyt." Sen kuultuaan Kambyses ihastui ja kiitteli Kroisoksen tuomiota.

35. Muistellen siis tätä Kambyses vihoissaan sanoi Prexaspeelle: "Tarkkaa nyt itse, puhuvatko persialaiset totta, vai ovatko he itse vailla mieltä näin sanoessaan. Jos minä ampumalla osaan tuohon poikaasi, joka seisoo eteisessä, keskelle sydäntä, on ilmeistä, että persialaiset puhuvat joutavia. Mutta jos en osaa, niin myönnän, että persialaiset puhuvat totta ja että minä en ole täydessä tajussani." Näin sanottuaan hän jännitti jousen ja ampui poikaa sekä käski sen tehtyään avata ruumiin ja tutkia haavaa. Niin pian kun huomattiin, että nuoli oli sydämessä, naurahti Kambyses ylen iloisena ja lausui pojan isälle: "Prexaspes, on siis käynyt ilmi, että minä en ole hullu, vaan että persialaiset ovat vailla mieltä. Sanoppa nyt minulle, oletko milloinkaan maailmassa nähnyt ketään niin tarkkaa ampujaa?" Siihen Prexaspes, joka näki että mies oli mieletön, ja pelkäsi omasta puolestaan, virkkoi: "Herra, en luule että itse jumalakaan olisi voinut niin hyvin ampua." — Niin Kambyses menetteli sillä kertaa. Toisen kerran taas hän todisti kaksitoista etevintä persialaista syypäiksi vähäpätöiseen hairahdukseen ja kaivatti heidät elävältä maahan, pää edellä.

36. Kun Kambyses näin menetteli, katsoi Kroisos velvollisuudekseen nuhdella häntä. Ja hän puhutteli Kambysestä näin: "Oi kuningas, älä kaikessa anna myöten nuoruudellesi ja intohimoillesi, vaan hillitse ja suista itseäsi. Hyvä on olla huolellinen ja viisasta on varovaisuus. Vaan sinä tapat joutavan syyn nojalla miehiä, omia maanmiehiäsi, sinä tapat myös lapsia. Jos edelleen niin teet, niin katso vain, etteivät persialaiset sinusta luovu. Minua on isäsi Kyros hartaasti käskenyt ja kehoittanut panemaan mieleesi ja huomauttamaan, aina milloin voin jonkun hyvän neuvon antaa." Niin Kroisos hyvänsuovassa tarkoituksessa häntä neuvoi. Mutta Kambyses vastasi näin: "Sinäkin tässä rohkenet neuvoa minua, sinä, joka niin oivallisesti hoidit valtakuntaasi ja annoit niin hyvän neuvon isälleni, kun kehoitit häntä kulkemaan Araxes-joen yli ja menemään massagetettä vastaan, silloin kun he itse tahtoivat tulla meidän maahamme. Itsesi syöksit turmioon, kun niin huonosti hoidit omaa valtakuntaasi, ja myös Kyroksen, sen kautta että hän totteli sinua. Mutta etpä rankaisematta ole minua neuvonut, sillä minä olen jo kauan aikaa etsinyt tilaisuutta saadakseni sinut kiinni." Näin sanottuaan hän otti jousen ampuakseen Kroisoksen, mutta tämä kavahti pystyyn ja juoksi ulos. Kun Kambyses ei voinut ampua häntä, käski hän palvelijoita ottamaan kiinni ja tappamaan hänet. Mutta palvelijat, jotka tunsivat Kambyseen luonnonlaadun, piiloittivat Kroisoksen siinä aikeessa, että jos Kambyses alkaisi katua ja etsisi Kroisosta, he ilmaisemalla hänet saisivat palkintoja, koska olivat pelastaneet Kroisoksen hengen; siinä tapauksessa taas että Kambyses ei katuisi eikä kaipaisi häntä, he ottaisivat hänet hengiltä. Vähän ajan kuluttua Kambyses todella kaipasikin Kroisosta, ja huomattuaan sen, palvelijat ilmoittivat hänelle, että tämä oli elossa. Vaan Kambyses sanoi kyllä iloitsevansa siitä, että Kroisos oli hengissä, mutta lisäsi, että he eivät olleet sitä ilmaiseksi tehneet, vaan että saisivat surman palkkseen. Ja niin tapahtuikin.

37. Näin hirveästi Kambyses siis riehui sekä persialaisia että liittolaisia vastaan oleskellessaan Memfiissä. Hän avasi myös vanhat hautakammiot ja katseli ruumiita. Niinpä hän myös tuli Hefaistoksen pyhättöön ja laski paljon pilaa jumalankuvasta. Hefaistoksen kuva on nimittäin hyvin niitten foinikialaisten pataikien kaltainen, joita foinikialaiset kuljettavat kolmisoutujensa kokissa. Mutta niiden varalle jotka eivät ole semmoista nähneet, tahdon ilmoittaa seuraavan tunnusmerkin: pataiki on lintukotolaisen mukailu. Kambyses meni myös kabeirien pyhättöön, johon ainoastaan papin on lupa käydä sisälle. Niidenkin kuvat hän poltti, paljon niitä pilkattuaan. Nekin ovat samanlaiset kuin Hefaistoksen kuvat ja niitä sanotaankin hänen lapsikseen.

38. Minusta on siis aivan ilmeistä, että Kambyses oli tullut kovin raivoksi, sillä ei hän muuten olisi ryhtynyt pilkkaamaan pyhiä asioita ja tapoja. Jos näet joku ehdottaisi ja käskisi kaikkia ihmisiä valitsemaan itselleen kaikista kauniimmat tavat, niin jokainen kansa harkittuaan ottaisi omansa; niin pitää kukin omia tapojaan kaikista tavoista kauniimpina. Ei ole siis todennäköistä, että kukaan muu kuin hullu ihminen tekee semmoisista asioista pilkkaa. Että kaikki ihmiset arvelevat tapojen suhteen tällä lailla, sen saattaa päättää monesta muustakin merkistä, mutta varsinkin seuraavasta. Hallitusaikanaan Dareios kerran kutsui saapuvilla olevat helleenit luokseen ja kysyi, mistä hinnasta he

tahtoisivat syödä kuolleet isänsä. He sanoivat, etteivät mistään hinnasta sitä tekisi. Senjälkeen Dareios kutsui luokseen muutamia niistä indialaisista, joita kutsutaan kallatilaiksiksi ja jotka syövät vanhempiaan. Niiltä hän helleenien läsnäollessa, jotka tulkkien kautta saivat tietää, mitä puhuttiin, kysyi, kuinka paljosta rahasta ottaisivat tulla polttaakseen kuolleet isänsä. He huusivat ääneen ja käskivät hänen olla puhumatta syntiä. Semmoinen on nyt kerran tapa, ja oikein näyttää minusta Pindaros runoilleen sanoessaan, että tapa on kaikkien kuningas.

39. Samaan aikaan kun Kambyses läksi sotaretkelle Egyptiä vastaan, tekivät myös lakedaimonilaiset retken Samosta ja Polykratesta, Aiakeen poikaa vastaan. Viimemainittu oli panemalla toimeen kapinan saanut haltuunsa Samoksen ja jakoi ensiksi kaupungin kolmeen osaan sekä antoi veljilleen Pantagnotokselle ja Sylosonille kummallekin osansa. Sitten hän tappamalla toisen heistä ja karkoittamalla nuoremman, Sylosonin, sai haltuunsa koko Samoksen. Ja sen tehtyään hän teki sopimuksen Egyptin kuninkaan Amasiin kanssa ja lähetti hänelle ja otti häneltä vastaan lahjoja. Ja vähässä ajassa lisääntyi Polykrateen mahti ja oli kuulu kautta Ioonian ja muun Hellaan. Sillä mihin tahansa hän suuntasi kulkunsa, päättyi kaikki onnellisesti. Hänellä oli sata viisikymmensoutua ja tuhat jousimiestä ja hän ryösti ja raastoi kaikkia ilman eroitusta. Sillä hän sanoi pikemmin tekevänsä ystävilleen mieliksi antamalla pois mitä oli ottanut, kuin jos alun pitäen ei olisi mitään ottanut. Hän valloitti lukuisia saaria, niinkään myös useita kaupunkeja mannermaalla. Muun muassa hän meritaistelussa löi myöskin lesbolaiset, jotka koko sotaväellään tulivat miletolaisten avuksi, ja vangitsi heistä useita, joiden sitten kahleissa täytyi kaivaa koko kaivanto Samos-kaupungin murin ympäri.

40. Mutta Polykrateen suuri onni ei kaiketi jäänyt Amasiilta huomaamatta, vaan se huolestutti häntä. Ja kun Polykrateen onni kasvamistaan kasvoi, niin Amasis kirjoitti näin kuuluvan kirjeen ja lähetti sen Samokseen: "Näin lausuu Amasis Polykrateelle. On tosin suloista kuulla ystävänsä ja kestituttavansa menestyvän. Minulle kuitenkin sinun suuri myötäkäymisesi ei ole mieleen, minä kun tiedän, että jumaluus on kateellinen. Siksi soisinkin mieluummin, että niin hyvin minulla itselläni kuin niillä, jotka ovat mieltäni lähellä, toimissaan osaksi olisi menestystä, osaksi vastoinkäymistä, ja että mieluummin viettäisin elinaikani vaihtelevalla onnella kuin että minulla kaikessa olisi menestystä. Sillä en ole vielä kuullut kerrottavan kenestäkään, jonka ei lopulta olisi käynyt perin huonosti, jos hänellä kaikessa on ollut onni. Noudata sinä siis minun neuvoani ja tee onnesi suhteen näin. Mieti, mikä sinulle on kallisarvoisinta ja minkä menettämistä enimmäin murehtisit, ja viskaa se pois, niin että se ei enää tule ihmisten ilmoille. Ja jos ei siitä perin myötä- ja vastoinkäymiset vuorotellen tule osaksesi, niin koeta parantaa kohtaloasi tätä minun neuvoani noudattaen."

41. Luettuaan tämän ja käsittäen, että Amasis antoi hänelle hyvän neuvon, Polykrates alkoi tuumia, minkä kalleutensa menettäminen tuottaisi hänelle enimmäin murhetta. Ja tuumiessaan hän tuli seuraavaan päätökseen. Hänellä oli kultaan upotettu smaragdikivinen sinetti, jota hänen oli tapana kantaa ja joka oli samolaisen Theodoroksen, Telekleen pojan, tekoa. Sen Polykrates siis päätti viskata pois ja teki näin. Hän täytti viisikymmensoudun miehillä, astui itse siihen ja käski sitten laskea ulapalle. Niin pian kun hän oli joutunut kauas pois saaresta, hän veti sormestaan sinettisormuksen ja viskasi sen koko miehistön nähden mereen. Sen tehtyään hän purjehti pois ja kotiin tultuaan hän tunsu itsensä onnettomaksi.

42. Mutta viisi tai kuusi päivää senjälkeen sattui Polykrateelle seuraava tapaus. Muuan kalastaja sai suuren ja kauniin kalan ja arveli, että se oli annettava Polykrateelle. Niinpä hän vei sen kuninkaanlinnalle ja sanoi tahtovansa päästä Polykrateen puheille. Ja kun se hänelle suotiin, niin hän lausui antaessaan kalan: "Oi kuningas, kun minä tämän kalan sain, en katsonut oikeaksi viedä sitä torille, vaikkakin elän kätteni työstä, vaan se näytti minusta olevan sinun ja sinun valtasi arvoinen. Siksi minä tuon ja annan sen sinulle." Ihastuneena näistä sanoista kuningas vastasi näin: "Sinä olet tehnyt varsin hyvin ja kaksinkertainen kiitos olkoon sinulle sekä sanoistasi että lahjastasi. Niinpä me kutsumme sinut aterialle." Kalastaja piti tätä suurena kunniana ja läksi kotiinsa. Mutta leikatessaan auki kalan löysivät palvelijat sen vatsasta Polykrateen sinettisormuksen. Heti kun he olivat sen nähneet ja ottaneet, he iloissaan veivät sen Polykrateen luo. Ja antaessaan hänelle sinettisormuksen he kertoivat, millä tavalla se oli löytynyt. Silloin Polykrateen mieleen juolahti, että se oli jumalallinen tapahtuma, ja hän kirjoitti kirjeeseen kaiken sen, mikä oli hänelle sattunut, senjälkeen kun hän oli tekonsa tehnyt. Ja kirjoitettuaan sen hän antoi kirjeen vietäväksi Egyptiin.

43. Luettuaan Polykrateelta tulleen kirjeen Amasis huomasi, että ihmisen on mahdoton pelastaa toista ihmistä häntä odottavasta kohtalosta, ja että Polykrateen ei tulisi käymään hyvin, koska hän oli siihen määrään onnellinen, että löysi senkin, minkä oli viskannut pois luotaan. Senvuoksi hän lähetti airuen Samokseen ja ilmoitti purkavansa kestiystävyyden. Sen hän teki siitä syystä, että silloin kun ankara ja suuri onnettomuus kohtaisi Polykratesta, hänen ei tarvitsisi murehtia kestiystävän tähden.

44. Tätä Polykratesta vastaan, joka kaikessa oli niin onnellinen, lähtivät siis lakedaimonilaiset sotaan niiden samolaisten kutsumina, jotka myöhemmin perustivat Kydonian kaupungin Kreetaan. Kun Kambyses, Kyroksen poika, kokosi sotajoukkoaan Egyptiä vastaan, lähetti Polykrates hänelle viestin,

että hän lähettäisi pyytämään häneltäkin Samoksesta sotajoukkoa. Kuultuaan sen Kambykses mielellään laittoi sanan Samokseen pyytäen Polykratesta lähettämään sotajoukon hänen mukaansa Egyptiä vastaan. Polykrates valitsi silloin ne alamaisistaan, joiden epäili olevan halukkaimpia kapinaan, ja lähetti heidät neljälläkymmenellä sotalaivalla sekä pyysi Kambysestä, ettei tämä lähettäisi heitä takaisin.

45. Toiset kertovat, että Polykrateen lähettämät samolaiset eivät saapuneetkaan Egyptiin, vaan että kun he olivat joutuneet Karpathos-saaren seuduille, he neuvottelivat keskenään ja päättivät olla purjehtimatta enää edemmäs. Toiset kertovat, että he tosin saapuivat Egyptiin, jossa heitä pidettiin vartioituina, mutta pääsivät sieltä karkuun. He purjehtivat niinmuodoin kotia Samokseen, ja Polykrates meni laivoillaan heitä vastaan sekä ryhtyi taisteluun. Kotiinpalaavat voittivat ja astuivat maihin saareen, mutta joutuivat siellä maataistelussa tappiolle ja purjehtivat sitten Lakedaimoniin. Jotkut kertovat, että Egyptistä karanneet voittivat Polykrateen, mutta erehtyvät luullakseni siinä. Sillä ei heidän olisi ollenkaan tarvinnut kutsua lakedaimonilaisia avukseen, jos itse olisivat kyenneet kukistamaan Polykrateen. Sitäpaitsi sanoo terve järki, että kotiinpalaavat samolaiset, harvalukuisia kun olivat, eivät olisi voineet voittaa häntä, jolla oli niin suuri joukko sekä palkattua apuväkeä että omia jousimiehiä. Senlisäksi Polykrates oli sullonut hallitsemiensa kaupunkilaisten vaimot ja lapset laivavajoihin ja oli valmiina polttamaan heidät vajoineen päivineen, jos kaupunkilaiset menisivät kotiinpalaavien puolelle.

46. Kun ne samolaiset, jotka Polykrates oli karkoittanut, olivat saapuneet Spartaan ja päässeet hallitusmiesten eteen, niin he puhuivat lavealti, suuressa avuntarpeessa kun olivat. Mutta spartalaiset vastasivat ensimmäisessä esittelyssä heille, että he olivat unohtaneet puheen alkuosan eivätkä taas ymmärtäneet sen loppua. Toisessa esittelyssä sitten samolaiset eivät virkkaneet mitään muuta kuin toivat säkin ja sanoivat, että säkki tarvitsee leipää. Spartalaiset vastasivat heille, että säkki oli tarpeeton, mutta päättivät kuitenkin auttaa heitä.

47. Sitten lakedaimonilaiset varustautuivat ja läksivät sotaan Samosta vastaan, kuten samolaiset sanovat, siitä syystä, että nämä aikaisemmin itse olivat auttaneet heitä messenialaisia vastaan. Mutta kuten lakedaimonilaiset taas kertovat, eivät he niin paljon lähteneet aikeessa puoltaa apua anovia samolaisia kuin kosta samolaisille sen, että nämä olivat ryöstäneet heidän Kroisokselle kuljettamansa sekoitusmaljan ja sen haarniskan, jonka Egyptin kuningas Amasis oli lähettänyt heille lahjaksi. Haarniskan olivat nimittäin samolaiset ryöstäneet vuotta ennen kuin sekoitusmaljan. Se oli pellavasta, siihen oli kudottu runsaasti kuvia ja se oli koristettu kulta- ja puuvillakuteilla. Mutta varsin ihmeteltävä se on siitä syystä, että haarniskan jokaisessa langassa, joka jo itse on ohut, on kolmesataakuusikymmentä lankaa, kaikki näkyviä. Toinen samanlainen on se, jonka Amasis pyhitti Atenelle Lindos-saareen.

48. Myös korintolaiset uurastivat osaltaan hartaasti, että sotaretki Samosta vastaan saataisiin aikaan. Sillä heitäkin olivat samolaiset loukanneet, mikä oli tapahtunut yhtä miespolvea aikaisemmin kuin puheenalainen sotaretki ja samaan aikaan kuin sekoitusmaljan ryöstö. Periandros, Kypseloksen poika, oli nimittäin lähettänyt kolmesataa etevinten kerkyralaisten poikaa Sardeeseen Alyatteen luo kuohittaviksi. Kun lapsia vievät korintolaiset olivat laskeneet Samoksen rantaan, ja samolaiset saivat kuulla, mitä varten heidät vietiin Sardeeseen, niin he ensiksikin neuvoivat lapsia pysyttelemään Artemiin pyhätössä ja sitten eivät sallineet turvananoja vedettävän pyhätöstä pois. Ja kun korintolaiset estivät lapsia saamasta ruokavaroja, niin samolaiset sääsivät juhlan, jota vieläkin viettävät seuraavaan tapaan. Koko sen ajan kuluessa, jolloin lapset tarvitsivat turvaa, he yön tullen panivat toimeen neitosten ja nuorukaisten kuorotansseja, ja näiden tanssien yhteyteen he sääsivät lain, että piti tuotaman sesami- ja mesileivoksia, jotta kerkyralaisten lapset voisivat ottaa ne ja siten saada elatuksensa. Näin tapahtui siihen saakka, kunnes ne korintolaiset, jotka vartioivat lapsia, poistuivat ja läksivät tiehensä. Mutta lapset samolaiset veivät kotiin Kerkyraan.

49. Jos nyt korintolaiset Periandroksen kuoltua olisivat olleet ystävällisissä väleissä kerkyralaisten kanssa, eivät he tästä syystä olisi ottaneet osaa sotaretkeen Samosta vastaan. Mutta nyt he, aina siitä saakka kun korintolaiset perustivat siirtolan saareen, ovat olleet erimielisiä keskenään, vaikka ovatkin samaa heimoa. Senvuoksi siis korintolaiset kantoivat kaunaa samolaisille.

50. Mutta Periandros oli kostonhimosta valinnut etevinten kerkyralaisten lapset ja lähettänyt ne Sardeeseen kuohittaviksi. Sillä kerkyralaiset olivat ensiksi tehneet hänelle ilkityön. Sittenkun nimittäin Periandros oli tappanut vaimonsa Melissan, kohtasi häntä tämän lisäksi toinenkin onnettomuus. Se oli seuraava. Hänellä oli Melissasta kaksi poikaa, toinen iältään seitsentoista-, toinen kahdeksantoista-vuotias. Nämä äidinisä Prokles, joka oli Epidauroksen valtias, noudatti luokseen ja otti ystävällisesti vastaan, niinkuin luonnollista olikin, kun olivat hänen tyttärensä lapsia. Mutta kun hän laski heidät luotaan, niin hän saattaessaan heitä matkalle lausui: "Tiedättekö sitten, lapset, kuka on tappanut teidän äitinne?" Näistä sanoista vanhempi poika ei sen enempää välittänyt. Mutta nuorempi, jonka nimi oli Lykofron, tuli sen kuultuaan niin murheelliseksi, että saavuttuaan Korintokseen ei puhutellut isäänsä, koska tämä oli hänen äitinsä murhaaja, ei vastannut, kun isä tahtoi keskustella hänen kanssaan, eikä

lausunut mitään, kun isä kyseli. Lopuksi Periandros suuttui ja ajoi hänet pois kotoa.

51. Ajettuaan Lykofronin pois Periandros kysyi vanhemmalta pojaltaan, mitä äidinisä heille oli jutellut. Tämä kertoi, että hän oli ystävällisesti ottanut heidät vastaan. Mutta sitä, minkä Prokles, lähettäessään heidät pois, oli heille lausunut, hän ei muistanut, syystä että ei ollut sitä käsittänyt. Mutta Periandros sanoi olevan kerrassaan mahdotonta, ettei äidinisä olisi jotain heidän päähänsä pannut, ja tutkisteli sitä itsepintaisesti. Vihdoin tuo lause muistuikin pojalle mieleen ja hän ilmoitti sen. Periandros, joka käsitti asianlaidan eikä ollenkaan tahtonut osoittaa leväperäisyyttä, lähetti sanansaattajan niiden luo, joitten tykönä hänen karkoittamansa poika eleli, ja kielsi heitä ottamasta häntä vastaan huoneisiinsa. Ja kun poika sieltä karkoitettuna tuli toiseen taloon, ajettiin hänet tästäkin pois, koska Periandros uhkasi vastaanottajia ja käski häätää hänet. Kun hänet taas karkoitettiin, niin hän meni vieläkin toiseen taloon, jossa hänen ystävänsä asuivat. Sillä koska hän oli Periandroksen poika, niin he ottivat hänet vastaan, vaikka pelkäsivätkin.

52. Lopuksi Periandros julisti semmoisen kuulutuksen, että sen, joka ottaisi pojan vastaan taloonsa tai puhuttelisi häntä, täytyisi sakkona suorittaa määrätty, Apollolle pyhitetty rahasumma. Mainitun kuulutuksen vuoksi ei kukaan tahtonut keskustella pojan kanssa eikä ottaa häntä vastaan taloonsa. Eikä hän itsekään katsonut oikeaksi koettaa uhmailla kieltoa, vaan kuljeskeli itsepäisesti pylväskäytävissä. Kun Periandros neljäntenä päivänä näki poikansa viheliäisessä tilassa pesemättömänä ja nälkäytyneenä, niin hän sääli häntä. Ja heittäen sikseen suuttumuksensa hän meni lähemmäs ja virkkoi: "Oi poikani, kumpi näistä kahdesta tilasta on otollisempi, nykyinenkö vai se, että teet niinkuin isäsi tahtoo ja otat vastaan itsevaltiuden ynnä kaiken sen hyvän, mikä minulla on? Olethan sinä, vaikka olet minun poikani ja onnellisen Korintoksen kuningas, valinnut kerjäläisen elämän ja vastustelet sekä olet vihoissasi sille, jota sinun kaikkein vähimmin pitäisi vihata. Sillä jos joku onnettomuus on tapahtunut, jonka johdosta kannat kaunaa minua kohtaan, niin se on kohdannut minua ja minä olen siitä sitä enemmän saanut osani, koska itse olen sen aikaansaanut. Mutta koska nyt olet huomannut, kuinka paljoa parempi on olla kadehdittu kuin säälitetty, ja samalla, mitä merkitsee olla vihastunut vanhemmilleen ja mahtavammilleen, niin lähde nyt pois kotiin." Näillä sanoin Periandros koetti voittaa hänet puolelleen. Mutta poika ei vastannut isälleen mitään muuta kuin sanoi, että isä nyt oli velkapää maksamaan jumalalle pyhät sakot, koska oli antautunut puheisiin hänen kanssaan. Kun Periandros huomasi, että pojan vamma oli parantumaton ja voittamaton, niin hän toimitti hänet pois näkyvistään lähettämällä hänet laivalla Kerkyraan. Periandros vallitsi näet myös tätä saarta. Mutta senjälkeen kun Periandros oli lähettänyt pojan pois, lähti hän sotaretkelle appeansa Proklesta vastaan, joka hänen mielestään oli enimmin syyppää hänen silloiseen onnettomuuteensa, valloitti Epidauroksen ja sai myös itse Prokleen valtaansa.

53. Mutta kun Periandros aikaa myöten vanheni ja huomasi, ettei hän enää jaksanut valvoa ja hoitaa toimiaan, niin hän lähetti sanan Kerkyraan ja kutsui Lykofronia ottamaan käsiinsä valtikan. Sillä vanhemmassa pojassaan hän ei huomannut olevan kykyä siihen, tämä kun ilmeisesti tuntui tylsälahjaiselta. Vaan Lykofron ei katsonut edes kannattavan antaa vastausta viestintuojalle. Mutta Periandros, joka oli kovin kiintynyt nuorukaiseen, lähetti vielä tämän luokse hänen sisarensa, oman tyttärensä, arvellen että poika helpoimmin tottelisi tätä. Saavuttuaan perille sisar virkkoi: "Oi poika, tahdotko mielummin, että itsevaltiut joutuu toisille, ja että isäsi omaisuus häviää kuin itse tulla ottamaan ne haltuusi? Lähde pois kotiin, lakkaa itseäsi kurittamasta. Liiallinen kunniantunto on huono tavara. Älä paranna pahaa pahalla. Monet asettavat kohtuuden oikean edelle. Moni, joka pyytää puolta äitinsä oikeuksia, menettää isänsä oikeudet. Itsevaltiut on häilyväinen kapine, ja monet sitä tavoittelevat; isä taas on jo vanha ja ikäloppu. Älä anna siis omaisuuttasi muille." Niin sisar, isänsä opettamana, mitä houkuttelevimmin puhui veljelleen. Mutta tämä vastasi, ettei hän ollenkaan tulisi Korintokseen, niin kauan kun hän kuuli isän olevan elossa. Kun sisar oli tämän ilmoittanut, niin Periandros kolmannen kerran lähetti kuuluttajan ehdottamaan, että hän itse tulisi Kerkyraan, mutta että poika saapuisi Korintokseen ja seuraisi häntä hallituksessa. Kun poika suostui tähän ehdotukseen, niin Periandros hankkiutui lähtemään Kerkyraan, poika taas Korintokseen. Mutta saatuaan tietää kaiken sen, tappoivat kerkyralaiset nuorukaisen, jottei Periandros saapuisi heidän maahansa. Tämän johdosta Periandros tahtoi kostaa kerkyralaisille.

54. Niin pian kun lakedaimonilaiset suurella sotajoukolla olivat saapuneet, alkoivat he piirittää Samosta. Hyökättyään muuria vastaan he nousivat etukaupungissa meren luona olevaan torniin, mutta kun Polykrates itse tuli avuksi, työnnettiin heidät suurella voimalla ja väellä takaisin. Ylemmästä, vuorenselänteellä olevasta tornista taas tekivät hyökkäyksen sekä palkkasoturit että useat itse samolaisista. Mutta jonkun aikaa pidettyään puoliaan lakedaimonilaisia vastaan, pakenivat he takaisin. Lakedaimonilaiset puolestaan seurasivat heitä kintereillä ja tappoivat heidät.

55. Jos nyt saapuvilla olevat lakedaimonilaiset olisivat sinä päivänä esiintyneet samanlaisina kuin Arkhias ja Lykopas, olisi Samos tullut valloitetuksi. Arkhias ja Lykopas olivat nimittäin yksin tunkeutuneet muurien sisäpuolelle, pakenevien samolaisten kintereillä, ja olivat saaneet surmansa Samoksen kaupungissa, kun paluu oli heiltä katkaistu. Tämän Arkhiaan jälkeläisen kolmannessa

polvessa, erään toisen Arkhiaan, joka oli vanhemman Arkhiaan Samios nimisen pojan poika, minä itse tapasin Pitanessa — hän näet oli kotoisin siitä kunnasta. Kaikista muukalaisista hän enimmin kunnioitti samolaisia ja sanoi, että hänen isälleen oli pantu nimeksi Samios siitä syystä, että tämän isä Arkhias oli Samoksessa kunnostanut itseään ja siellä kuollut. Ja hän sanoi kunnioittavansa samolaisia, senvuoksi että samolaiset valtion kustannuksella olivat haudanneet hänen isoisänsä.

56. Kun lakedaimonilaiset olivat Samoksen piiritykseen kuluttaneet neljäkymmentä päivää ollenkaan pääsemättä sen pitemmälle, niin he läksivät pois Peloponnesokseen. Niinkuin muuan tyhjänpäiväinen huhu tietää kertoa, oli muka Polykrates lyöttänyt suuren joukon kotimaista lyijyrahaa, sekä kullannut rahat ja antanut ne lakedaimonilaisille; viimemainitut olivat muka ottaneet ne vastaan ja sitten lähteneet pois. Tämä oli ensimmäinen sotaretki, minkä doorilaiset lakedaimonilaiset tekivät Aasiaan.

57. Ne samolaiset taas, jotka olivat lähteneet sotaretkelle Polykratesta vastaan, purjehtivat nekin, kun lakedaimonilaiset olivat aikeessa jättää heidät, tiehensä ja tulivat Sifnokseen. He tarvitsivat näet rahoja, jota vastoin sifnolaiset siihen aikaan olivat mahtavuutensa kukkuloilla ja olivat rikkaimmat saarelaisista, heillä kun oli saarensa kulta- ja hopeakaivoksia, jopa siihen määrään, että niistä saaduista kymmenyksistä asetettiin Delfoihin aarre, joka veti vertoja mitä kallisarvoisimmille vihkilahjoille. Itse he joka vuosi jakoivat keskenään niistä tulevat rahat. Silloin kun he nyt laittoivat itselleen aarrekammion, kysyivät he neuvoa oraakeliilta, salliko kohtalo, että heidän nykyinen onnekas tilansa säilyisi kauankin. Siihen vastasi Pytia heille:

"Sifnoksesaa kun valkeanaan prytanein talo hohtaa, valkeanaan torin laidat, silloin tarvis on miestä, puisen joukon mi torjua voi, puna-airuen häätää."

Ja sifnolaisilla oli siihen aikaan todella tori ja hallintohuone koristettuina parolaisella marmorilla.

58. Tätä oraakelilauseetta sifnolaiset eivät kuitenkaan kyenneet käsittämään silloin heti eivätkä myöskään samolaisten saavuttua. Sillä kohta kun samolaiset olivat laskeneet Sifnoksen rantaan, lähettivät he kaupunkiin yhden laivoistaan, jossa oli lähettäjä. Muinoin olivat nimittäin kaikki laivat punamaalilla sivellyt, ja sitä juuri Pytia oli tarkoittanut, käskiessään heitä pitämään varansa puista joukkoa ja punaista airutta vastaan. Saavuttuaan perille lähettäjä pyysivät sifnolaisilta kymmenen talenttia lainaksi. Kun sifnolaiset kieltäytyivät lainaamasta heille, niin samolaiset havittelivat heidän viljamaitaan. Saatuaan siitä tiedon sifnolaiset heti menivät puolustamaan maitaan ja iskivät heidän kanssaan yhteen, mutta joutuivat tappiolle. Tällöin samolaiset sulkiivat useilta heistä paluun kaupunkiin ja kiskoivat heiltä sittemmin sata talenttia.

59. Hermionelaisilta samolaiset ostivat Peloponnesoksen luona olevan Hydrea-saaren ja uskoivat sen troizenilaisten huostaan. Itse he asettuivat Kreetassa sijaitsevaan Kydoniaan, vaikka tosin eivät siinä tarkoituksessa sinne purjehtineet, vaan ajaakseen zakyntholaiset pois saaresta. Sinne he jäivät ja eleivät siellä viiden vuoden ajan onnellisessa tilassa ja he ovat rakentaneet Kydoniassa olevat pyhäköt. Mutta kuudentena vuotena aiginalaiset yhdessä kreetalaisten kanssa meritaistelussa tekivät heidät orjiksi ja hakkasivat poikki heidän laivojensa villisianpään muotoiset kokat sekä vihkivät ne Aiginassa olevaan Atenen temppeliin. Sen aiginalaiset tekivät, koska kantoivat kaunaa samolaisille. Sillä samolaiset olivat Amfikrateen hallitessa Samosta tehneet sotaretken Aiginaa vastaan ja tuottaneet aiginalaisille suurta vauriota, mutta myös itse heidän puoleltaan kärsineet paljon vahinkoa. Se oli siis syytä yllämainittuun seikkaan.

60. Olen pitemmältä puhunut samolaisista, syystä että he ovat kaikkien helleenien joukosta aikaansaaneet kolme mahtavinta suurtyötä. On nimittäin olemassa sadan viidenkymmenen sylen korkuinen vuori, johon on kaivettu alhaalta alkava kaksisuinen kaivos. Kaivoksen pituus on seitsemän stadionia, sen korkeus ja leveys molemmat kahdeksan jalkaa. Pitkin kaivosta on sen pohjaan kaivettu toinen, kahdenkymmenen kyynärän syvyinen ja kolmen jalan levyinen kaivos, jonka kautta johdettu vesi, mikä tuodaan eräästä suuresta lähteestä, saapuu putkien kautta kaupunkiin. Mainitun kaivoksen rakentaja oli megaralainen Eupalinos, Naustrofoksen poika. Tämä on yksi mainituista kolmesta suurtyöstä. Toinen on sataman ympäri mereen tehty pato, jonka syvyys on ainakin kaksikymmentä sylvä. Patoon pituus taas on kolmatta stadionia. Kolmas heidän aikaansaamistaan rakennuksista on kaikista suurin temppeli, minkä me tunnemme. Sen ensimmäinen rakentaja oli muuan kotimainen mies Roikos, Fileen poika. Tämän vuoksi olen pitemmältikin puhunut samolaisista.

61. Sill'aikaa kun Kambyses, Kyroksen poika, viipyi Egyptissä mielensä menettäneenä, nousi kaksi maagia kapinaan. He olivat veljeksiä, +ja Kambyses oli jättänyt toisen heistä huoneensa kaitsijaksi. Viimemainittu nousi kapinaan häntä vastaan, koska hän hyvin tiesi, että Smerdiin kuolema oli pidetty salassa, ja että monet luulivat hänen olevankin elossa. Tätä silmälläpitäen maagi ryhtyi seuraavaan tuumaan saadakseen käsiinsä hallituksen. Hänellä oli veli, joka, kuten mainitsin, yhdessä hänen kanssaan oli noussut kapinaan ja oli ulkonäöltään aivan Smerdiin, Kyroksen pojan, näköinen, hänen, jonka Kambyses surmautti, vaikka olikin hänen oma veljensä. Mainittu mies oli siis ulkomuodoltaan Smerdiin näköinen ja hänellä oli sitäpaitsi vielä sama nimikin, Smerdis. Tämän miehen maagi

Patizeitbes voitti puolelleen lupaamalla toimittaa hänelle kaikki ja vei sekä asetti hänet valtaistuimelle. Ja sen tehtyään hän lähetti airuita joka suunnalle, muun muassa myös Egyptiin ilmoittamaan sotajoukkoille, että siitä pitäen oli toteltava Smerdistä, Kyroksen poikaa, eikä Kambysesestä.

62. Niinpä muiden muassa julisti sen myös Egyptiin määrätty airut. Hän tapasi näet Kambyseen sotajoukkoineen Syyrian Agbatanassa, asettui sen keskelle ja julisti maagin käskyt. Kuultuaan tämän airuen omasta suusta Kambyses luuli, että tämä puhui totta, ja että Prexaspes oli hänet pettänyt eikä muka ollutkaan tappanut Smerdistä, silloin kun hänet lähetettiin sitä tekemään. Hän katsahti siis Prexaspeeseen ja virkkoi: "Prexaspes, näinkö siis suorititkin sen tehtävän, minkä sinulle uskoin?" Mutta toinen lausui: "Oi herra, ei ole totta, että veljesi Smerdis milloinkaan olisi noussut sinua vastaan kapinaan, eikä että sinulle sen miehen puolelta koskaan koituisi mitään taistelua, ei suurta eikä pientä. Sillä minä olen tehnyt sen, minkä minun käskit tekemään ja olen omin käsin itse hänet haudannut. Jos todella vainajat nousevat kuolleista, niin voit odottaa, että meedialainen Astyageskin herää eloon. Mutta jos kaikki jää ennalleen, ei ainakaan Smerdiin puolelta enää nouse mitään turmiota. Mutta nyt minusta näyttää parhaalta ajaa takaa airutta sekä tutkistella ja kysellä, kenenkä luota hän on tullut julistamaan meille, että meidän tulee totella Smerdis kuningasta."

63. Tämä Prexaspeen ehdotus miellytti Kambysesestä; kohta lähdettiin tavoittamaan airutta, ja hän tulikin. Hänen saavuttuaan Prexaspes kysyi häneltä näin: "Ihminen, sinä väität tulevaksi sanansaattajana Smerdiin, Kyroksen pojan, luota. Sano nyt siis totuus ja lähde sitten rauhassa matkoihisi! Näyttäytykö Smerdis itse sinulle ja antoiko hän itse tämän tehtävän, vai tekikö sen joku hänen palvelijoistaan?" Hänä virkkoi: "Smerdistä, Kyroksen poikaa, en ole nähnyt aina siitä saakka, kun Kambyses kuningas marssi Egyptiin. Mutta se maagi, jonka Kambyses määräsi huoneensa hoitajaksi, hän se antoi nämä tehtävät, sanoen että Smerdis, Kyroksen poika, oli se, joka käski ilmoittamaan teille tämän." Niin hän heille kertoi aivan totuudenmukaisesti. Vaan Kambyses sanoi: "Prexaspes, sinä olet kunnan miehen tavoin täyttänyt käskyni ja olet viasta vapaa. Mutta kukahan saattaa olla se persialainen, joka on noussut kapinaan minua vastaan, ja anastanut Smerdiin nimen?" Siihen Prexaspes virkkoi: "Minä luulen käsittäväni tämän asian laidan, oi kuningas. Maagit ne ovat, jotka ovat tämän kapinan panneet toimeen, nimittäin Patizeithes, jonka jätit huoneesi kaitsijaksi, ja hänen veljensä Smerdis."

64. Kun Kambyses siinä kuuli Smerdiin nimen, välähti hänen mieleensä yhtäpitäväisyys näiden sanojen ja hänen unensa välillä. Hänestä oli unessa tuntunut siltä, kuin olisi joku ilmoittanut hänelle, että Smerdis istuutui kuninkaalliselle valtaistuimelle ja kosketti pääläellaan taivasta. Koska hän nyt ymmärsi suotta tuhonneensa veljensä, niin hän itki Smerdistä. Vaan itkettyään ja haikeasti murehdittuaan koko kovaa onneaan hän hyppäsi hevosen selkään, aikoen pikimmiten lähteä sotaretkelle Susaan maagia vastaan. Mutta hänen hypätessään hevosen selkään putosi miekan tupen kenkään pois, jolloin miekka paljastui ja tunki hänen reiteensä. Hän haavoittui niinmuodoin samaan paikkaan, mihin itse aikaisemmin oli iskenyt egyptiläisten jumalaa Apista. Ja kun Kambyses tunsu saaneensa kuolettavan haavan, niin hän kysyi, mikä kaupungin nimi oli. He sanoivat: "Agbatana". Nytpä oli hänelle jo aikaisemmin Buton kaupungista annettu sellainen oraakelinvastaus, että hän tulisi päättämään päivänsä Agbatanassa. Sen vastauksen hän oli käsittänyt niin, että hän tulisi vanhana kuolemaan Meedian Agbatanassa, missä koko hänen valtansa keskus oli. Mutta oraakeli tarkoittikin Syyrian Agbatanaa. Niinpä kun hän kyselemällä silloin sai tietää kaupungin nimen, hän niin hyvin maagin aikaansaaman onnettomuuden tärisyttämänä kuin haavansa johdosta tuli järkiinsä, käsitti jumalanvastauksen ja virkkoi: "Sallimus on määrännyt, että Kambyses, Kyroksen poika, täällä on päättävä päivänsä."

65. Sillä kertaa Kambyses virkkoi vain sen verran. Mutta noin kaksikymmentä päivää myöhemmin hän lähetti noutamaan luokseen arvokkaimmat läsnäolevista persialaisista ja lausui heille näin: "Oi persialaiset, nyt on minulle sattunut semmoinen tapaus, että minun täytyy ilmaista teille muuan asia, jota olen enimmin kaikista salannut. Sillä ollessani Egyptissä minä näin unessa näyn, jota minun ei milloinkaan olisi pitänyt näkemän. Minusta näytti siltä, kuin kotoa olisi tullut sanansaattaja ilmoittamaan, että Smerdis istuutui kuninkaalliselle valtaistuimelle ja kosketti pääläellaan taivasta. Peläten, että veljeni riistäisi minulta hallituksen, minä silloin toimin suuremmalla nopeudella kuin viisaudella. Sillä eihän ihmisen vallassa ollut torjua sitä, minkä piti tapahtuman. Vaan minäpä houkkio lähettän Prexaspeen Susaan tappamaan Smerdiin. Tämän näin suuren ilkityöni jälkeen elelin pelotta, ollenkaan aavistamatta, että senjälkeen kuin Smerdis oli raivattu pois, joku toinen ihminen nousisi kapinaan. Mutta minä erehdyin kaikesta siitä, mikä oli tapahtuva, ja jouduin vallan suotta velisurmaajaksi; ja minä olen yhtäkaikki menettänyt kuninkuuteni. Sillä Smerdis maagi oli se, josta jumala unessa minulle ilmoitti, että hän tulisi nousemaan minua vastaan kapinaan. Mutta minun tekoni on kerta kaikkiaan tehty, ja, huomatkaa se, Smerdis, Kyroksen poika, ei ole enää elävien joukossa. Kuninkaanlinnaa vallitsevat maagit, nimittäin se, jonka jätin omaisuuteni hoitajaksi ja hänen veljensä Smerdis. Mutta se, jonka etenkin olisi pitänyt puolestani kostaa sitä häväistystä, minkä maagien puolelta olen kärsinyt, on saanut osakseen mitä jumalattomimman kuoleman lähimpiensä käden kautta. Koska hän nyt ei enää ole elävien joukossa, on tästä puolen tärkeintä teille, oi persialaiset, ilmoittaa

viimeinen tahtoni. Niinpä minä, huutaen avuksi kuninkaallisia jumalia, lasken teidän kaikkien, mutta varsinkin läsnäolevien akhaimenidiiden sydämelle, ett'ette sallisi johdon jälleen joutua meedialaisille, vaan että, jos he vilpillä ovat saaneet sen ja pitävät sitä hallussaan, vilpillä otatte sen heiltä pois, ja jos he taas väkivoimalla ovat sen tehneet, väkivoimalla ja vallalla sen voitatte takaisin. Ja jos te tämän teette, niin kantakoon maa teille kasvun, synnyttäkööt teille hedelmää vaimot ja karjalaumat; ja itse tulette iät päivät olemaan vapaina. Mutta jos ette voita takaisin hallitusta tai ette yritä sitä, niin minä rukoilen, että teille tulisi päinvastainen kohtalo osaksi. Ja senlisäksi vielä, että jokainen persialainen saisi saman lopun kuin mikä minulle on tullut." Samalla kuin Kambyses sen virkkoi, itki hän ääneen koko kohtaloaan.

66. Nähdessään kuninkaan purskahtavan äänekkääseen itkuun kaikki persialaiset reväisivät vaatteensa ja puhkesivat määrättömään valitukseen. Kun sitten kylmänvihat kävivät luuhun ja reisi nopeasti mätäni, tempasi tauti pois Kambyseen, Kyroksen pojan, joka oli hallinnut kaikkiaan seitsemän vuotta ja viisi kuukautta, hänen jättämättä jälkeensä yhtään mies- tai naispuolista perillistä. Mutta läsnäolevat persialaiset eivät ollenkaan uskoneetkaan, että maageilla oli hallussaan valta, vaan luulivat Kambyseen, heidät pettääkseen. lausuneen Smerdiin kuolemasta mitä lausui, jotta koko persialainen väestö ryhtyisi sotaan tätä vastaan. Niinpä he todella luulivat, että Smerdis, Kyroksen poika, oli tullut kuninkaaksi. Sillä myöskin Prexaspes jyrkästi kielsi tappaneensa Smerdiin, koska ei ollut hänelle turvallista Kambyseen kuoltua väittää omin käsin tuhonneensa Kyroksen pojan.

67. Kambyseen kuoltua maagi hallitsi rauhassa ne seitsemän kuukautta, jotka Kambyseeltä jäivät vajaaksi kahdeksasta vuodesta. Niitten kuluessa hän suoritti kaikkia alamaisiaan kohtaan suuria hyviätöitä, niin että hänen kuoltuaan kaikki Aasiassa asuvat, paitsi itse persialaiset, häntä kaipasivat. Maagi lähetti nimittäin sanan kaikille niille kansoille, joita hän hallitsi, julistaen, että saisivat kolmeksi vuodeksi vapautuksen sotapalveluksesta ja veroista.

68. Näin hän julisti heti noustessaan valtaistuimelle. Mutta kahdeksantena kuukautena tuli seuraavalla tavalla ilmi, kuka hän oli. Oli muuan Otnes niminen mies, Farnaspeen poika, joka suvultaan ja rikkauksiltaan oli ensimmäisiä persialaisia. Mainittu Otnes ensiksi alkoi epäillä, että maagi ei ollutkaan Kyroksen poika Smerdis, vaan se, mikä hän todella olikin. Ja näin hän päätteli siitä, ettei maagi kulkenut ulos linnasta ja ettei hän kutsunut eteensä ketään arvossapidetyistä persialaisista. Kun tämä epäluulo Otaneessa oli herännyt, menetteli hän seuraavalla tavalla. Kambyses oli ottanut vaimokseen hänen tyttärensä, jonka nimi oli Faidyme. Tämä oli siihen aikaan maagilla, joka oli nainut hänet, samoin kuin kaikki muutkin Kambyseen puoliset. Otnes nyt siis lähetti tiedustelemaan mainitulta tyttäreltään, kenen kanssa hän lepäsi, Smerdiinkö, Kyroksen pojan, vaiko jonkun muun kanssa. Tytär lähetti vastaukseksi sanan, ettei hän sitä tiennyt. Hän näet ei ollut koskaan nähnyt Kyroksen poikaa Smerdistä eikä myöskään tiennyt, kuka se oli, joka hänet oli nainut. Silloin Otnes uudestaan lähetti näin kuuluvan sanan: "Jollet itse tunne Kyroksen poikaa Smerdistä, niin kysy Atossalta, kenenkä kanssa sekä hän itse että sinä olette naimisissa. Sillä totta varmaan hän tuntee oman veljensä." Siihen tytär lähetti vastineeksi: "En saata päästä Atossan puheille enkä nähdä ketään muutakaan niistä naisista, jotka oleskelevat yhdessä minun kanssani. Sillä heti niin pian kun tämä ihminen — kuka sitten lieneekin — sai hallituksen, niin hän hajoitti meidät eri tahoille ja käski toisen sinne, toisen tänne."

69. Sen kuullessaan näytti Otaneesta asia vieläkin selvemältä, ja hän lähetti siis tyttären luokse kolmannen, näin kuuluvan sanan: "Oi tytär, jalon syntysi vuoksi täytyy sinun alistua vaaraan, johon isäsi käskee sinun antautua. Jos nimittäin miehesi ei ole Kyroksen poika Smerdis, vaan se, joksi minä puolestani epäilen, älköön hän saako ilokseen pitää sinua vaimonaan ja hallita persialaisia, vaan tulee hänen siitä kärsiä rangaistus. Tee siis näin. Kun hän kanssasi lepää, ja sinä huomaat hänen nukkuneen, niin tunnustele hänen korviaan. Ja jos ilmenee, että hänellä on korvat, niin voit olla varma siitä, että puolisisi on Kyroksen poika Smerdis, mutta jos hänellä ei ole korvia, on hän maagi Smerdis." Siihen Faidyme lähetti vastauksen ja sanoi joutuvansa suureen vaaraan, jos hän niin tekisi. Sillä jos sattuisi niin, että miehellä ei olisi korvia, ja Faidyme tavattaisiin niitä tunnustelemasta, niin hän hyvin tiesi, että Smerdis tulisi tuhoamaan hänet. Kuitenkin hän sanoi aikovansa tehdä niin. Niinpä hän otti toimittaakseen tehtävän isälleen. Mainitulta Smerdis maagilta oli nimittäin Kyros, Kambyseen poika, hallitusaikanaan leikkauttanut korvat pois jonkun suurenpuoleisen rikoksen vuoksi. Siispä tämä Otaneen tytär Faidyme suoritti kaikki, mitä oli ottanut tehdäkseen isälleen. Sittenkun näet hänen vuoronsa tuli mennä maagin luo — persialaiset antavat näet vaimojensa järjestyksessä tulla luokseen, — niin hän meni sisälle ja lepäsi miehen vieressä; ja kun maagi oli nukkunut sikeään uneen, niin Faidyme tunnusteli hänen korviaan. Vaivatta ja huokeasti Faidyme silloin huomasi, että miehellä ei ollut korvia, ja heti päivän valjettua hän lähetti sanan ja ilmoitti asianlaidan isälleen.

70. Mutta Otnes otti luokseen Aspathineen ja Gobryaan, jotka olivat ensimmäiset miehet persialaisten keskuudessa sekä hänen erityiset uskottunsa, ja kertoi heille koko asian. He epäilivät jo itsestäänkin, että niin oli laita, ja kun nyt Otnes esitti heille asian, niin he hyväksyivät hänen ehdotuksensa ja päättivät ottaa kukin liittoonsa sen, johon enimmin luottivat. Niinpä Otnes toi mukaansa Intafreneen,

Gobryas Megabyzoksen ja Aspathines Hydarneen. Kun heitä niinmuodoin oli kuusi, saapui Susaan Dareios, Hystaspeen poika, tullen Persiasta, jonka maaherrana oli hänen isänsä. Sittenkun nyt tämä oli saapunut, päättivät mainitut kuusi persialaista ottaa liittoonsa myös Dareioksen.

71. Nämä seitsemän kokoontuivat nyt ja antoivat toisilleen uskollisuudenvakuutuksia. Mutta kun tuli Dareioksen vuoro lausua mielipiteensä, sanoi hän heille näin: "Minä luulin vallan yksin tietäväni, että hallitsijana on maagi, ja että Smerdis, Kyroksen poika, on kuollut. Ja juuri siitä syystä olen minä kiireesti tullut tänne nostattamaan teidät kapinaan maagia vastaan. Mutta koska on käynytkin niin, että tekin siitä tiedätte, enkä ainoastaan minä, niin on minun mielestäni heti toimittava eikä lykättävä asiaa toistaiseksi, sillä se ei ole sille eduksi." Siihen virkkoi Otanes: "Oi Hystaspeen poika, sinä olet kelpo miehen poika ja näyt osoittavan olevasi isäsi vertainen. Mutta älä mitenkään noin maltittomasti jouduta yritystä, vaan ryhdy siihen suuremmalla harkinnalla. Sillä meitä täytyy olla useampia, ennenkun käymme asiaan käsiksi." Siihen Dareios virkkoi: "Läsnäolevat miehet, jos noudatatte Otaneen neuvoa, niin huomатkaa, että siten kuljette kurjimpaan perikatoonne. Sillä joku tulee kantelemaan asian maagille, itse saadakseen siitä voittoa. Paras olisi ollut, jos omalla uhallanne olisitte sen tehneet. Mutta koska kerran katsoitte hyväksi ilmoittaa asiasta useammille ja uskoitte sen minullekin, niin pankkaamme se toimeen tänään. Taikka muuten tietäkää, että, jos tämä päivä menee menojaan, niin minä, eikä kukaan muu, ehätän ilmiantamaan ja ilmoittamaan asian maagille."

72. Kun Otanes tällöin näki Dareioksen näin kiihtyneenä, virkkoi hän siihen: "Koska nyt pakoitat meitä jouduttamaan asiaa etkä anna lykätä sitä toistaiseksi, niin sanopa itse, millä tavalla pääsemme kuninkaanlinnaan ja käymme heidän kimppuunsa. Tiedät kai itsekkin, että vartiastoja on asetettu joka paikkaan, joskaan et näkemästäsi, niin ainakin kuulemastasi. Millä tapaa pääsemme niitten läpi?" Dareios vastasi näin: "Otanes, on monta asiaa, joita syillä ei voi osoittaa oikeiksi, mutta kyllä teoilla. Toisia taas on, joita sanoilla voi todistaa oikeiksi, mutta joista ei synny mitään mainehikasta tekoa. Tiedättehän, ettei ole ollenkaan vaikeata kulkea asetettujen vartiastojen sivu. Ensiksi näet tulee jokainen laskemaan meidät ohi asemamme vuoksi, joko ehkä kunnioituksesta tai pelosta meitä kohtaan. Sitten on minulla varsin sopiva tekosyy, minkä nojalla pääsemme niiden ohi, jos sanon äsken juuri tullee Persiasta ja tahtovani ilmoittaa kuninkaalle erään sanoman isältäni. Sillä missä on tarvis valehdella, valehdeltakoon. Samaan päämäärään me pyrimme, joko sitten valehtelemme tai puhumme totta. Toiset valehtelevat silloin, kun valheilla vakuuttaen voivat saavuttaa jonkun edun, toiset taas puhuvat totta, jotta totuudella voittaisivat hyötyä ja että heihin enemmän luotettaisiin. Siten me eri tavoin uurastamalla pidämme kiinni samasta päämäärästä. Mutta jos ei ole mitään voitettavana, saattaa totuutta puhuva yhtä hyvin valehdella, kuin valehtelija puhua totta. Se ovenvartia, joka hyvällä laskee meidät ohi, on aikanaan siitä saava palkkansa; mutta sitä, joka koettaa tehdä tenää, kohdeltakoon vihollisena. Ja sitten tunkeutukaamme sisälle ja ryhtykäämme työhön."

73. Sen jälkeen lausui Gobryas näin: "Hyvät ystävät, milloinka meille on tarjoutuva kauniimpi tilaisuus saavuttaa takaisin hallituksemme taikka, jos emme siihen kykene, kuolla? Nythän meitä, jotka olemme persialaisia, hallitsee meedialainen mies, maagi, vieläpä sellainen, jolla ei ole korvia. Ja kaikki ne teistä, jotka olitte saapuvilla Kambyseen tautivuoteen ääressä, muistatte kaiketi varsin hyvin, mitä hän päivänsä päättyessä uhkasi persialaisille, jos eivät yrittäisi voittaa takaisin hallitusta — mitä me silloin tosin emme uskoneet todeksi, vaan luulimme Kambyseen vilpillisessä aikeessa niin puhuneen. Nyt siis äänestän, että tottelemme Dareiosta emmekä hajaannu tästä kokouksesta, vaan — nyt suoraa päätä maagia vastaan!" Niin lausui Gobryas, ja kaikki kiittivät ehdotusta.

74. Mutta sill'aikaa kun nämä tästä neuvottelivat, sattui seuraava tapaus. Maagit neuvottelivat keskenään ja päättivät tehdä Prexaspeen ystäväkseen, koska hän oli sekä Kambyseen puolelta kärsinyt julmaa kohtelua, tämä kun oli ampunut hänen poikansa kuoliaaksi, että yksin tunsu Smerdiin, Kyroksen pojan, kuoleman, koska hän omin käsin oli hänet surmannut. Lisäksi tuli vielä, että hän persialaisten kesken nautti mitä suurinta mainetta. Sentähden he siis kutsuivat ja ottivat hänet ystäväkseen sekä vannottivat häntä lupauksilla ja valoilla pitämään omana salaisuutenaan eikä kenellekään ihmiselle ilmoittamaan heidän persialaisia kohtaan tekemäänsä petosta. Ja samalla he lupasivat antaa hänelle runsaassa määrin kaikkea hyvää. Niin pian kuin maagit olivat saaneet Prexaspeen taivutetuksi ja hän oli luvannut tehdä mitä nämä tahtoivat, he tekivät toisen ehdotuksen; he sanoivat aikovansa kutsua kaikki persialaiset kuninkaanlinnan muurien alle ja käskivät hänen nousta muurille ja julistaa, että heidän hallitsijanaan on Kyroksen poika Smerdis, eikä kukaan muu. Tähän he häntä kehoittivat, koska hän tietenkin oli luotettavin mies persialaisten joukossa, ja monasti oli lausunut, että Kyroksen poika Smerdis oli elossa, sekä oli kieltänyt hänen murhansa.

75. Kun Prexaspes sanoi olevansa valmis tekemään tämänkin, niin maagit kutsuivat kokoon persialaiset, veivät hänet ylös torniin ja käskivät häntä puhumaan. Mutta hän jättikin tahallaan mainitsematta kaiken sen, mitä he häneltä pyysivät, vaan alkaen Akhaimeneesta saakka hän esitti Kyroksen sukujohdon, ja vihdoin, kun hän saapui viimeksimainittuun, hän lopetti kertomalla mitä hyvää Kyros oli tehnyt persialaisille; ja läpikäytyään nämä seikat hän ilmaisi totuuden sanoen ennen salanneensa sen — olisihan hänen ollut vaarallista kertoa mitä oli tapahtunut —, mutta sillä hetkellä oli

hänen pakko ilmaista asianlaita. Niinpä hän kertoi, että hän, Kambyseen pakoittamana, itse oli tappanut Kyroksen pojan Smerdiin, ja että maagit nyt hallitsivat. Ja ankarasti kirottuaan persialaisia, elleivät anastaisi takaisin hallitusta ja kostaisi maageille, hän viskautui pää edellä alas tornista. Sen lopun sai Prexaspes, joka koko ikänsä oli ollut arvossapidetty mies.

76. Niin pian kun siis yllämainitut seitsemän persialaista olivat päättäneet heti käydä maagien kimppuun ja olla lykkäämättä asiaa toistaiseksi, he rukoiltuaan jumalia läksivät matkaan, tietämättä mitään siitä, miten Prexaspeen oli käynyt. Mutta kulkiessaan he puolitiessä saivat tietää myöskin Prexaspeen kohtalon. Silloin he astuivat tiepuoleen ja neuvottelivat taas keskenään. Siinä Otanes puoluelaisineen jälleen kehoitti kaikin mokomin lykkäämään tuuman toistaiseksi eikä käymään siihen käsiksi, niin kauan kun asiat olivat näin kuohutilassa, jota vastoin Dareios kannattajineen vaati, että heti mentäisiin panemaan päätös toimeen eikä sitä lykättäisi. Heidän siinä kiistellössään ilmestyi seitsemän haukkaparia, mitkä ajoivat takaa kahta korppikotkaparia, joita ne nykivät ja raastoivat. Sen nähtyään kaikki seitsemän kiittivät Dareioksen mielipidettä ja menivät sitten lintumerkin rohkaisemina kuninkaanlinnalle.

77. Ja kun he saapuivat portille, kävi niinkuin Dareios oli otaksunutkin. Sillä kunnioituksesta persialaisten ensimmäisiä miehiä kohtaan ja ollenkaan aavistamatta mitään semmoista heidän puoleltaan, laskivat vartiat jostakin jumalallisesta vaikutuksesta heidät ohitse, eikä kukaan kysynyt mitään. Ja sittenkun he olivat tulleet pihaan, he tapasivat siellä ne kuohilaat, joitten tehtävänä oli viedä sanomat sisälle. Viimemainitut kyselivät heiltä, missä tarkoituksessa he olivat tulleet. Ja samalla kuin kuohilaat sitä näiltä kyselivät, he uhkailivat ovenvartioita, koska olivat laskeneet heidät ohitse, ja koettivat pidättää seitsemää salaliittolaista, kun nämä tahtoivat kulkea eteenpäin. Mutta viimemainitut rohkaisivat toisiaan, tempasivat tikarinsa ja pistivät tuossa paikassa kuoliaiksi vastarinnan tekijät sekä menivät juoksujalassa miestupaan.

78. Maagit sattuivat juuri silloin molemmat olemaan sisällä neuvottelemassa Prexaspeen teosta. Kun he siis näkivät kuohilaat hämmentyneinä ja kuuluivat heidän huutavan, juoksivat he molemmat takaisin huoneeseen ja, huomattuaan mitä oli tekeillä, asettuivat puolustautumaan. Toinen heistä ehätti ottamaan seinältä jousen, toinen turvautui keihääseen. Siinä he joutuivat hyökkääjien kanssa käsirysyyn. Sillä heistä, joka oli ottanut jousen, ei ollut siitä mitään hyötyä, syystä että viholliset ahdistivat häntä vallan läheltä. Vaan toinen puolustautui keihäällä ja iski ensin Aspathinesta reiteen, sitten Intafrenestä silmään. Ja saamastaan vammasta Intafrenes menetti silmänsä, mutta ei kuitenkaan kuollut. Niinpä toinen maageista haavoitti nämä. Vaan kun toisella ei ollut mitään hyötyä jousesta, niin hän pakeni miestuvan vieressä olevaan makuuhuoneeseen ja tahtoi teljetä oven, mutta kaksi noiden seitsemän joukosta, Dareios ja Gobryas, syöksivät yhdessä hänen kanssaan sisään. Gobryaan painiessa maagin kanssa Dareios seiso vieressä neuvotonna, koska pelkäsi pimeässä iskevänsä Gobryasta. Nähdessään hänen joutilaana vieressä seisovan Gobryas kysyi, miksei hän käyttänyt kättään. Toinen vastasi: "Pelkään, että isken sinuun." Mutta Gobryas lausui siihen: "Työnnä miekkasi vaikkapa meidän molempienkin lävitse!" Dareios totteli, iski tikarillaan ja osasikin onnen kaupalla maagiin.

79. Tapettuaan maagit salaliittolaiset leikkasivat poikki heidän päänsä ja jättivät molemmat haavoittuneensa siihen paikkaan, sekä senvuoksi, että nämä olivat voivuksissa, että myös linnaa vartioimaan. Mutta toiset viisi juoksivat, käsissään maagien päät, huutaen ja meluten ulos, kutsuivat kokoon muut persialaiset ja kertoivat tapahtuman sekä näyttivät päitä. Samalla he tappoivat jokaisen maagin, joka joutui heidän tielleen. Mutta saatuaan tietää noiden seitsemän teon ja maagien petoksen, persialaiset katsoivat oikeudekseen itsekkin tehdä samalla tapaa, tempasivat tikarinsa ja tappoivat missä vain tapasivat jonkun maagin. Ja ellei yö olisi yllättänyt ja pidättänyt heitä, eivät he olisi jättäneet yhtä ainoata maagia jällelle. Tätä päivää persialaiset yhteisesti pitävät kaikista päivistä pyhimpanä ja viettävät silloin juhlaa, jota he kutsuvat "maagien murhaksi". Sinä päivänä ei yksikään maagi saata näyttäytyä, vaan he pysyttelevät koko sen päivän kotosalla.

80. Kun melu oli asettunut, ja oli kulunut kuudetta päivää siitä, neuvottelivat maageja vastaan kapinantehneet asiain koko tilasta. Ja siinä tilaisuudessa pidettiin puheita, jotka muutamista helleeneistä ovat olleet uskomattomia, mutta jotka siitä huolimatta ovat pidetyt. Otanes puolestaan kehoitti jättämään asiain johdon persialaisten kansan omiin käsiin, sanoen näin: "Minusta näyttää parhaalta, että yksi ainoa ei enää ole hallitsijanamme, sillä se ei ole mieluista eikä hyvää. Tiedättehän, mihin määrään Kambyseen röyhkeys kohosi, olettehan saaneet kokea myös maagin kopeutta. Ja kuinka voisikaan yksinvalta olla hyvin järjestetty tila, se kun ilman vastuuta sallii tehdä, mitä haluaa? Sehän saattaisi kaikkein parhaimmankin miehen, joka semmoiseen valtaan on joutunut, pois niistä mielipiteistä, joita hän siihen saakka on kannattanut. Sillä tarjonaolevat edut synnyttävät kopeutta, kateus taas on ihmiselle synnynnäinen. Ja sillä, jolla on nämä kaksi ominaisuutta, on kaikki paha omanaan. Osaksi näet yltäkylläisyyden synnyttämästä röyhkeydestä, osaksi kateudesta hän tekee paljon ilkitöitä. Ja kuitenkin pitäisi ainakin itsevaltiaan olla mitään kadehtimatta, hänellä kun on käytettävänä kaikki edut. Mutta hän käyttäytyykin päinvastoin maanmiehiänsä kohtaan. Sillä hän kadehtii parhaimpia kansalaisia, kun nämä elävät ja menestyvät, mutta iloitsee huonoimmista ja on

erittäin karkäs kuuntelemaan parjauksia. Häntä on erinomaisen vaikea kohdella. Sillä jos häntä kohtuullisesti ihailee, niin hän panee pahakseen, ettei häntä nöyrästi palvella, jos taas joku nöyrästi häntä palvelee, niin hän närkästyty tähän kuten imartelijaan ainakin. Mutta pahin on se, josta nyt tulen puhumaan. Hän rikkoo isiltä perittyjä lakeja, tekee väkivaltaa naisille ja tappaa ihmisiä tuomitsematta. Mutta sillä tilalla, jolloin kansa hallitsee, on ensiksi kaikista kaunein nimi, yhdenvertaisuus, toiseksi sen tilan vallitessa ei tehdä mitään semmoista, mitä yksinvaltiias tekee. Kansa hallitsee arvan nojalla, sillä on vastuunalainen hallitus, ja se lykkää kaikki asiat yhteisesti ratkaistavaksi. Minä lausun siis sen mielipiteen, että me heittäisimme sikseen yksinvaltiuden ja korottaisimme kansan valtaan. Sillä paljoudesta kaikki riippuu."

81. Otnes siis esitti tämän mielipiteen. Megabyzos taas kehoitti jättämään hallituksen harvojen käsiin ja puhui näin: "Mitä Otnes sanoi itsevaltiuden lakkauttamisesta, sen sanon minäkin. Mutta kun hän käski siirtämään vallan kansalle, niin hän erehtyi siitä, mikä on paras mielipide. Sillä ei ole olemassa mitään ymmärtämättömämpää eikä röyhkeämpää kuin kelvoton väkijoukko. Siispä on kerrassaan sietämätöntä paeta itsevaltiaan kopeudesta kurittoman kansan röyhkeyden turviin. Sillä jos edellinen jotakin tekee, niin hän tekee sen tietensä, mutta jälkimäinen ei tiedä mitään. Ja kuinka se voisikaan mitään tietää — se, joka ei kotoaan ole oppinut eikä nähnyt mitään jaloa ja joka ajattelematta heittäytyy yleisiin asioihin, syösten eteenpäin tulvavirran tavoin! Ne, jotka siis suovat pahaa persialaisille, käyttäkööt kansaa; mutta me sitävastoin valitkaamme paraimpien miesten joukosta toverikunta ja jättäkäämme sille valta. Näitten joukossahan mekin tulemme olemaan. Ja otaksuttavaa on, että paraimmat miehet myös tulevat antamaan paraimmat neuvot."

82. Tämän mielipiteen esitti siis Megabyzos. Kolmanneksi Dareios ilmaisi mielipiteensä sanoen: "Siinä, minkä Megabyzos lausui yhteisestä kansasta, hän näyttää oikein puhuneen, mutta siinä, mitä hän harvainvallasta lausui, hän ei näy puhuneen oikein. Sillä jos nämät kolme, nimittäin kansanvalta, harvainvalta ja yksinvalta, ovat tarjona, ja edellytetään, että kukin on paras mahdollinen laatuun, niin minä väitän, että viimeksimainittu on niistä paras. Onhan ilmeistä, ettei mikään ole parempi kuin yksi ainoa mies, jos hän nimittäin on paras. Sillä jos hänellä on paras mielipide, niin hän moitteettomasti saattaa hoitaa kansaa, ja silloin voidaan vihamiehiä vastaan tehtyjä neuvoja paraiten pitää salassa. Harvainvallassa sitävastoin, missä monet käyttävät kykyään yhteiseksi hyväksi, syntyy tavallisesti kiivasta yksityistä vihamielisyyttä. Sillä kun jokainen omasta puolestaan tahtoo olla ylinnä ja saattaa oman mielipiteensä voimaan, niin he joutuvat keskenään ankaraan vihamielisyyteen, josta syntyy puolueriitoja, ja puolueriidoista murhia. Murhista taas on seurauksena yksinvalta, ja juuri tämän kautta osoittautuu, että viimeksimainittu on paras. Jos taas kansa hallitsee, on mahdotonta, ettei kaikkinaista huonoutta syntyisi. Ja kun huonous kerran on päässyt juurtumaan yhteiskuntaan, niin ei huonojen kesken synny vihollisuuksia, vaan lujat ystävyysliitot. Sillä ne, jotka pyytävät vahingoittaa yhteiskuntaa, tekevät sen liittymällä yhteen. Näin tätä jatkuu, kunnes joku asettuu kansan etunenään ja tekee lopun semmoisten toiminnasta. Seuraus siitä on, että viimeksimainittu joutuu kansan ihailemaksi ja, ihailtuna kun on, hän pian saattaa esiintyä yksinvaltiaana. — Ja senkin kautta kansa itse osoittaa, että yksinvalta on paras. Sanalla sanoen ja kokoamalla kaikki asianhaarat yhteen, mistä on meille tullut vapaus ja kenenkä antamana? Kansaltako, harvainvallaltako vai yksinvaltiaalta? Minun mielipiteeni on siis se, että koska yksi mies on meidät tehnyt vapaiksi, me säilytämme yksinvaltiuden. — Sitäpaitsi ei ole hyvä kumota isiltä perittyjä lakeja, sillä se ei ole edullista."

83. Nämä kolme mielipidettä siis esitettiin. Mutta seitsemästä miehestä liittyi neljä viimeksi esitettyyn mielipiteeseen. Niin pian kun nyt Otnes, joka uurasti yhdenvertaisuuden toimeenpanoa, joutui mielipiteineen tappiolle, sanoi hän heille näin: "Liittoutuneet miehet, selväähän on, että yksi meistä on tuleva kuninkaaksi, joko sitten arvan nojalla tai siten, että uskomme valitsemisen Persian kansan huostaan, tai vielä jollakin muulla keinoin. Minä puolestani en aio teidän kanssanne kilpailla. Tahdon nimittäin yhtä vähän hallita kuin tulla hallituksi. Mutta minä luovun hallituksesta vain sillä ehdolla, ettei kukaan teistä tule hallitsemaan, ei minua itseäni eikä niistäkään ketään, jotka minusta vasta tulevat polveutumaan." Kun Otnes tämän oli lausunut, ja muut kuusi olivat siihen suostuneet, niin hän siis ei kilpaillut heidän kanssaan, vaan väistyi syrjään. Ja vielä nytkin hänen huoneensa on ainoa persialaisten joukossa, joka on vapaa, ja jota hallitaan vain sen verran kuin se itse haluaa, kunhan se vain ei loukkaa persialaisten lakeja.

84. Mutta jällellejääneet kuusi neuvottelivat keskenään, kuinka he tarkoituksenmukaisimmalla tavalla asettaisivat kuninkaansa. Ja he katsoivat parhaaksi, että jos kuninkuus joutuisi jollekin muista seitsemästä, niin annettaisiin Otaneelle ja kaikille hänen jälkeläisilleen etuoikeutena joka vuosi meedialainen puku ynnä kaikki ne lahjat, joita persialaisten kesken pidetään arvokkaimpina. Tämän he päättivät annettavaksi hänelle siitä syystä, että hän ensiksi oli keksinyt asian laidan ja saanut aikaan salaliiton. Ja omaksi hyväkseen he päättivät, että jokainen seitsemästä saisi ilman edelläkäyvää ilmoitusta päästä kuninkaanlinnaan, jollei nimittäin kuningas sattuisi lepäämään vaimonsa kanssa, ja että kuninkaan ei olisi lupa naida muualta kuin liittoutuneitten perheistä. Mutta kuninkuudesta he päättivät seuraavasti. Se, jonka hevonen ensiksi hirnui, kun he auringon noustessa olivat astuneet

hevosen selkään etukaupungissa, oli saapa kuninkuuden.

85. Nytpä oli Dareioksella ovela hevosenrenki, jonka nimi oli Oibares. Tälle miehelle Dareios, liittoutuneitten erottua toisistaan, puhui näin: "Oibares, me olemme päättäneet valita kuninkaan seuraavalla tavalla. Se, jonka hevonen ensiksi hirttuu, kun me auringon nousussa astumme hevostemme selkään, saapi kuninkuuden. Nyt siis, jos tiedät jonkun keinon, niin laita niin että minä saan tämän arvon eikä kukaan muu." Oibares vastasi näin: "Jos tästä, oi herra, riippuu, tuletko kuninkaaksi vai et, niin ole sen puolesta huoletti ja hyvällä mielellä, sillä ei kukaan muu pääse sinun sijastasi kuninkaaksi. Semmoiset on minulla taitat." Dareios virkkoi siihen: "Jos sinulla on tiedossa joku sellainen juoni, niin on aika ryhtyä siihen eikä lykätä toistaiseksi, sillä huomispäivänä on meillä kilpailu." Sen kuultuaan Oibares teki seuraavasti. Niin pian kun yö tuli, ajoi hän erään tamman, sen, josta Dareioksen orhi eniten piti, etukaupunkiin, satoi sen siihen ja vei jälestäpäin Dareioksen hevosen sinne. Sitten hän kuljetti oritta tamman ympäri enimmäkseen niin läheltä, että se kosketti tammaa, ja antoi sen lopulta astua tamman.

86. Päivän valjetessa nuo kuusi sopimuksensa mukaan saapuivat hevostensa selässä. Kun he ajaessaan etukaupungin läpi saapuivat siihen paikkaan, mihin tamma edellisenä yönä oli ollut sidottuna, juoksi Dareioksen hevonen esiin ja hirttahti. Ja samalla kun hevonen sen teki, välähti salama kirikkaalta taivaalta ja jyrähti ukkonen. Nämä Dareiokselle sattuneet enteet vahvistivat hänelle kuninkuuden, ikäänkuin ne olisivat tapahtuneet jostain sopimuksesta. Mutta muut hyppäsivät hevosten selästä ja heittäytyen maahan tervehtivät Dareiosta kuninkaanaan.

87. Näin sanovat toiset Oibareen menetelleen. Toiset taas — sillä kummallakin tavalla persialaiset kertovat — sanovat hänen tehneen siten, että hän muka siveli samaisen tamman häpyä kädellään, jonka sitten kätki roimahousuihinsa. Kun sittemmin hevosten auringon noustessa piti lähtemän pois, oli Oibares ojentanut esiin kätensä ja vienyt sen lähelle Dareioksen hevosen sieraimia, jolloin se vainutessaan oli korskunut ja hirtnunut.

88. Siten tuli Dareios, Hystaspeen poika, kuninkaaksi, ja hänen alamaisiaan olivat, paitsi arabialaisia, kaikki Aasian kansat, jotka Kyros ja myöhemmin Kambyses olivat kukistaneet. Arabialaiset kuitenkin eivät ollenkaan olleet orjan suhteessa persialaisiin, vaan olivat kestiystäviä, silloin kun laskivat Kambyseen maansa läpi Egyptiin. Sillä vasten arabialaisten tahtoa eivät persialaiset olisi voineet hyökätä Egyptiin. Ja Dareios nai persialaisten ensimmäisistä perheistä, nimittäin kaksi Kyroksen tytärtä, Atossan ja Artystonea, joista Atossa ennen oli ollut naimisissa Kambyses veljensä ja toisen kerran maagin kanssa, mutta Artystone oli neitsyt. Ja hän nai vielä toisen, Smerdiin, Kyroksen pojan, tyttären, jonka nimi oli Parmys. Hän otti vaimokseen myös Otaneen tyttären, hänet, joka paljasti maagin. Ja kaikki oli täynnänsä Dareioksen valtaa. Ensiksi hän teetti ja pystytti kivisen korkokuvan, mihin oli kuvattuna ratsumies, ja siihen hän teki näin kuuluvan päällekirjoituksen: "Dareios, Hystaspeen poika, on hevossensa (siinä hän mainitsi sen nimen) ja hevostenkensä Oibareen kunnan kautta saavuttanut persialaisten kuninkuuden."

89. Tehtyään Persiassa tämän Dareios asetti kaksikymmentä maaherrakuntaa, joita persialaiset itse kutsuvat satrapikunniksi. Perustettuaan maaherrakunnat ja asetettuaan maaherrat hän sääsi, että hänelle suoritettaisiin veroa kansojen mukaan, yhdisti kuhunkin kansaan sen naapurit, mutta liitti naapurien tuolla puolen ja kauempana asuvat kansat, minkä mihinkin kansaan. Mutta maaherrakunnat ja vuotuiset veromäärät hän jakoi seuraavalla tavalla. Niitä kansoja, jotka suorittivat hopeassa, oli käsketty suorittamaan paino laskettuna babylonilaisen talentin mukaan, niitä, jotka suorittivat kullassa, euboialaisen; ja babylonilainen talentti tekee seitsemänkymmentäkahdeksan euboialaista minaa. Sillä Kyroksen ja sittemmin myös Kambyseen hallitessa ei ollut verosta määrätty mitään, vaan tuotiin lahjoja. Mainitun verojärjestelmän ja muiden sentapaisten säännösten vuoksi sanovat persialaiset, että Dareios oli kaupustelija, Kambyses herra ja Kyros isä, syystä että ensinmainittu teki kaikki asiat kaupanalaisiksi, toinen oli tuima ja välinpitämätön, kolmas lempeä ja oli hankkinut heille kaiken sen hyvän, mikä heillä oli.

90. Niinpä ioonilaisilta, Aasiassa asuvilta magneteilta, aiolilaisilta, kaarilaisilta, lykialaisilta, milyeiltä ja pamfyleiltä — kaikille näille näet Dareios oli säätänyt yhteisen veron — tuli neljäsataa talenttia hopeassa. Tämä oli ensimmäinen hänen säättämistään piireistä. Myysialaisilta, lasoneilta, kabaleilta ja hytenneiltä tuli viisisataa talenttia. Tämä oli toinen piiri. Niiltä hellespontolaisilta, jotka jäävät oikealle kädelle salmeen käsin purjehdittaessa, fryygalaisilta, Aasiassa asuvilta traakialaisilta, paflagoneilta, mariandyneilta ja syyrialaisilta tuleva vero oli kolmesataa kuusikymmentä talenttia. Tämä oli kolmas piiri. Kilikialaisilta tuli kolmesataa kuusikymmentä valkoista hevosta, yksi joka päivän kohdalle, ja viisisataa talenttia hopeata. Siitä kului sataneljäkymmentä sen ratsuväen ylläpitoon, joka oli vahdissa Kilikianmaassa, mutta kolmesataa kuusikymmentä meni Dareiokselle. Tämä oli neljäs piiri.

91. Alkaen Posideionin kaupungista, jonka Amfilokhos, Amfiaraoksen poika, rakensi kilikialaisten ja syyrialaisien rajalle, aina Egyptiin saakka, paitsi arabialaisten osuutta — se näet oli verosta vapaana —,

teki vero kolmesataa viisikymmentä talenttia. Tässä piirissä on koko Foinikia ja niinkutsuttu palestinalainen Syyria sekä Kypros. Tämä oli viides piiri. Egyptistä, Egyptin naapureina olevilta libyalaisilta, Kyrenestä ja Barkasta — nämä olivat nimittäin asetetut egyptiläiseen piiriin — tuli seitsemänsataa talenttia, paitsi sitä Moiris-järvestä saatua hopeata, joka kertyi kaloista. Lukuunottamatta tätä hopeata ynnä viljaa, tuli seitsemänsataa talenttia. Sillä lisäksi tulee satakaksikymmentä tuhatta medimniä viljaa, joka jaetaan Memfiin "Valkolinnassa" asuville persialaisille ja näiden palkkasotureille. Tämä oli kuudes piiri. Sattagydit, gandarit, dadikit ja aparytit, jotka luettiin yhteenkuuluviksi, toivat sataseitsemänkymmentä talenttia. Tämä oli seitsemäs piiri. Susasta ja muusta kissiläisten maasta tuli kolmesataa. Tämä oli kahdeksas piiri.

92. Babylonista ja muusta Assyriasta tuli Dareiokselle tuhat hopeatalenttia ja viisisataa kuohittua poikalasta. Tämä oli yhdeksäs piiri. Agbatanasta, muusta Meediasta, parikaneilta ja orthokorybanteilta neljäsataa viisikymmentä talenttia. Tämä oli kymmenes piiri. Kaspialaiset, pausikit, pantimathit ja dareitit panivat maksunsa yhteen ja suorittivat kaksisataa talenttia. Tämä oli yhdestoista piiri. Baktrialaisista aina aigilaisiin saakka tuli verona kolmesataa kuusikymmentä talenttia. Tämä oli kahdestoista piiri.

93. Paktyikesta, armenialaisilta ja heidän naapureiltaan Pontos Euxeinokseen saakka tuli neljäsataa talenttia. Tämä oli kolmastoista piiri. Sagarteilta, sarangeilta, thamanalaisilta, utilaisilta, mykeiltä ja Punaisen meren saarilla asuivilta, jonne kuningas lähettää niinsanotut maastakarkoitettuja asumaan, — kaikilta näiltä tuli verona kuusisataa talenttia. Tämä oli neljästoista piiri. Sakit ja kaspialaiset suorittivat kaksisataa viisikymmentä talenttia. Tämä oli viidestoista piiri. Parthilaiset, khorasmilaiset, sogdilaiset ja areialaiset kolmesataa talenttia. Tämä oli kuudestoista piiri.

94. Parikanit ja Aasian etiopilaiset suorittivat neljäsataa talenttia. Tämä oli seitsemästoista piiri. Matieneille, saspeireille ja alarodilaisille oli säädetty kaksisataa talenttia. Tämä oli kahdeksastoista piiri. Moskheille, tibareneille, makroneille, mossynoikeille ja mareille oli määrätty kolmesataa talenttia. Tämä oli yhdeksästoista piiri. Indiaiset taas, jotka ovat paljoa lukuisimmat kaikkia kansoja, mitä tunnemme, toivat suurimmat verotkin verraten kaikkiin muihin, nimittäin kolmesataa kuusikymmentä talenttia kultahiekkaa. Tämä oli kahdeskymmenes piiri.

95. Babylonilaisessa rahassa maksettu hopeamäärä tekee, laskettuna euboialaisen talentin mukaan yhdeksäntuhatta kahdeksansataa kahdeksankymmentä talenttia. Ja koska kulta lasketaan kolmestoista kertaa niin kalliiksi kuin hopea, niin havaitaan, että kultahiekka tekee neljätuhatta kuusisataa kahdeksankymmentä talenttia. Jos siis kaikki yllä luetellut summat lasketaan yhteen, kertyi vuotuista veroa Dareiokselle neljätoistatuhatta viisisataa kuusikymmentä euboialaista talenttia. Tätä kuuttakymmentä vielä pienempiä summia en tällöin mainitse, vaan olen jättänyt ne sikseen.

96. Tämä oli se vero, joka tuli Dareiokselle Aasiasta ja vähäksi osaksi Libyasta. Aikaa myöten tuli kuitenkin toinen vero myös saarista ja Europassa Tessaliaan saakka asuivilta. Näitä aarteita kuningas tallettaa seuraavalla tavalla. Hän sulattaa ja valaa ne saviruukkuihin ja täytettyään astian hän ottaa ympäriltä pois saven. Ja joka kerta kun hän tarvitsee rahoja, hän hakkaa pois niin suuren kappaleen kuin hän kulloinkin tarvitsee.

97. Nämä olivat maakunnat ja veromääräykset. Persia on ainoa maa, jota en ole maininnut veroamaksavaksi. Persialaiset asuvat nimittäin maassaan maksamatta veroa. Seuraavien kansojen taas ei ollut määrätty suorittaa mitään veroa, vaan ne toivat lahjoja: Egyptin rajoilla asuvat etiopilaiset, jotka Kambyses marssiessaan pitkäikäisiä etiopilaisia vastaan oli kukistanut, sekä ne, jotka asuvat pyhän Nysän seuduilla ja viettävät Dionysos-juhlia. Nämä molemmat suorittivat veroa joka toinen vuosi ja ovat suorittaneet aina minun aikoihini saakka kaksi khowiniksia puhdasta kultaa, kaksisataa ebenpuun runkoa, viisi etiopilaista poikaa ja kaksikymmentä suurta norsunhammasta. Kolkhilaiset ja heidän naapurinsa Kaukasos-vuoreen saakka ottivat antaaksensa lahjoja — siihen vuoreen saakka nimittäin persialaiset hallitsevat, mutta ne seudut, mitkä ovat Kaukasos-vuoresta pohjoiseen päin, eivät enää ollenkaan välitä persialaisista — mainitut kansat ovat siis minun aikoihini asti joka neljäs vuosi tuoneet ne lahjat, jotka ovat ottaneet suorittaakseen, nimittäin sata poikaa ja sata neitoa. Arabialaiset toivat joka vuosi tuhat talenttia suitsutusta. Nämä lahjat he, paitsi veroa, toimittivat kuninkaalle.

98. Mainitun runsaan kullaan saavat indiaiset seuraavalla tavalla. Se osa Indian maata, joka on auringon nousuun päin, on paljasta hiekkaa. Ensimmäisinä itään ja auringon nousuun päin kaikista Aasiassa asuvista ihmisistä, joita me tunnemme ja joista myös varmuudella jotain kerrotaan, asuvat indiaiset. Sillä indialaisista itäänpäin oleva maa on hiekan vuoksi erämaata. Indialaisten joukossa on monta, keskenään eri kieliä puhuvaa heimoa, joista toiset ovat paimentolaisia, toiset eivät, toiset asuvat joen suistomaissa ja syövät raa'altaan kaloja, joita pyytävät ruokoveneillä. Ja vene tehdään yhdestä ainoasta ruo'on solmuvälistä. Nämä indiaiset käyttävät kaislasta tehtyjä vaatteita. He niittävät nimittäin kaislan virrasta, loukuttavat sen, punovat sitä maton tapaan ja pukeutuvat sitten siihen ikäänkuin haarniskaan.

99. Toiset niistä indialaisista, jotka asuvat itään päin, ovat paimentolaisia ja syövät raakaa lihaa; niitä nimitetään padalaisiksi ja heidän kerrotaan noudattavan seuraavia tapoja. Kun joku heidän heimostaan sairastuu, oli se mies tai nainen, tappavat miehen hänen lähimmät miesystävänsä, väittäen, että kun tauti häntä riuduttaa, niin heiltä menee hukkaan hänen lihansa. Hän kyllä kieltelee olevansa sairas, mutta he eivät myönnä sitä, vaan tappavat hänet ja panevat toimeen pidot. Jos taas nainen sairastuu, tekevät hänen lähimmät naistuttavansa samalla tapaa kuin miehet. Vaan sen, joka pääsee korkeaan ikään, he ensin juhlallisesti uhraavat ja syövät sitten pidoissa. Mutta niin pitkälle eivät monetkaan heistä pääse. Sitä ennen näet he tappavat jokaisen, joka sairastuu.

100. Toisilla indialaisilla on käytännössä tämä toinen tapa. He eivät tapa mitään elävää, eivät kylvä mitään eivätkä ylipäänsä omista huoneita; he syövät yrttejä ja heillä on muuan hirssijyvän kokoinen palkohedelmä, joka itsestään kasvaa maasta, ja jota he palkoineen päivineen keittävät ja syövät. Jos joku heistä sairastuu, niin hän menee erämaahan ja laskeutuu sinne pitkälleen. Eikä kukaan välitä siitä, onko hän kuollut vai sairas.

101. Nämä indialaiset, jotka olen maininnut, pitävät kaikki sukupuoliyhteyttä julkisesti, aivan kuin elukat, ja heillä on kaikilla yhtäläinen ja samankaltainen ihonväri kuin etiopilaisilla. Heidän siemenensä ei ole, kuten muilla ihmisillä, valkeaa, vaan mustaa, niinkuin heidän ihonsa; semmoinen siemen on myös etiopilaisilla. Mainitut indialaiset asuvat tosin muita etäämpänä persialaisista ja etelään päin eivätkä ole koskaan totelleet Dareios kuningasta.

102. Toiset indialaiset asuvat Kaspatyros-kaupungin ja Paktyiken rajoilla, pohjoiseen päin niiltä seuduilta sekä muista indialaisista, ja heillä on samanlaiset elintavat kuin baktrialaisilla. Ne ovat myös sotaisimmat indialaisista ja nämät ne ovat, jotka lähtevät hakemaan kultaa. Sillä mainitussa seudussa on hiekka-erämaa. Siinä erämaassa ja hiekassa elää muurahaisia, jotka ovat kooltaan pienemmät kuin koirat, mutta kettuja suuremmat; Persian kuninkaan luona on niitä muutamia, jotka on pyydetty sieltä. Mainitut muurahaiset tekevät itselleen pesänsä maan alle ja luovat hiekan maan pinnalle, samalla tapaa kuin helleenien maassa tavattavat, ja ovatkin ulkomuodoltaan aivan niiden kaltaiset. Ja se hiekka, jonka ne luovat maan pinnalle, on kulanpitoista. Tätä hiekkaa noutamaan lähtevät indialaiset erämaahan. Jokainen valjastaa kolme kamelia, jolloin kummallakin puolen on koiras, joka vetää vain hihnasta, mutta keskellä kulkee naaras. Viimemainitun selkään mies itse astuu, sitä ennen toimitettuaan niin, että emällä on niin nuoret varsat kuin mahdollista, silloin kun hän sen viepi niiden luota pois ja panee sen valjaisiin. Sillä heidän kamelinsa eivät nopeudessa ole hevosia huonommat ja jaksavat sitä paitsi paljo paremmin kantaa kuormia.

103. En huoli kuvailla helleeneille, minkälainen kamelin ulkomuoto on, koska he sen tietävät, mutta mitä he eivät kamelistä tunne, sen tahdon ilmaista. Kamelilla on takajaloissa neljä reittä ja neljä polvea, ja sen siittimet ovat takajalkojen välissä ja kääntyneinä häntään päin.

104. Sellaista tapaa noudattamalla ja siten valjastamalla indialaiset ratsastavat hakemaan kultaa, jolloin he laskevat niin, että tulevat olemaan ryöstöpaikalla silloin, kun kuumuus on polttavimmillaan. Kuumuuden vuoksi näet muurahaiset kätkeytyvät maan alle. Mutta näiden ihmisten maassa on aurinko kuumimmillaan aamusin, ei, niinkuin muilla ihmisillä, puolenpäivän aikaan, vaan sen noususta toriajan loppuun saakka. Siihen aikaan se paahtaa paljoa ankarammin kuin puolenpäivän aikaan Hellaassa, niin että kerrotaan ihmisten silloin vilvoittelevan itseään vedessä. Keskipäivällä on melkein yhtä lämmintä muitten ihmisten luona kuin indialaisten. Mutta päivän kallistuessa iltaa kohti tulee aurinko heillä yhtä lämpimäksi kuin aamuaurinko muualla. Ja siitä pitäen kylmenee yhä, kunnes päivänlaskussa on aika kylmä.

105. Sittenkun indialaiset, säkit mukanaan, ovat saapuneet paikalle, täyttävät he nämä hiekalla ja ratsastavat mitä pikimmin takaisin. Sillä, niinkuin persialaiset kertovat, tuntevat muurahaiset heti hajun ja lähtevät ajamaan heitä takaa. Niille ei vedä nopeudessa vertoja mikään muu eläin, niin että elleivät indialaiset pääsisi jonkun verran edelle, sill'aikaa kun muurahaiset keräytyvät kokoon, ei yksikään heistä pelastuisi. Koiraskamelit, jotka ovat huonompia juoksemaan kuin naaraat ja laahaavat mukana, lasketaan sitten irti, ei kuitenkaan yht'aikaa molempia. Mutta naaraat, jotka muistelevat jälkeensä jättämiään varsoja, eivät ollenkaan hellitä. Siten saavat, kuten persialaiset väittävät, indialaiset enemmän kultansa, sillä sitä kultaa, jonka he omasta maastaan kaivavat, on harvemmassa.

106. Maailman äärimmäiset seudut ovat tavallaan saaneet jaloimmat luonnontuotteet, samoin kuin Hellas on saanut suotuisimmin tasoitettut vuodenajat. Ensinnä näet on idässä äärimmäisenä asutuista maista India, niinkuin vähän aikaisemmin olen maininnut. Siellä ensiksi ovat nelijalkaiset eläimet ja linnut paljoa suuremmat kuin muissa maissa, paitsi hevosia (nämä ovat nimittäin pienemmät meedialaisia hevosia, joita kutsutaan nesalaisiksi); toiseksi siellä on rajaton määrä kultaa, osaksi kaivettua, osaksi jokien kuljettamaa ja osaksi osoittamallani tavalla ryöstettyä. Viljelemättömät puut kantavat siellä hedelmänä villaa, joka kauneudessa ja hyvydessä voittaa lampaan villan; ja indialaiset käyttävät näistä puista tehtyjä vaatteita.

107. Etelään päin taas on viimeisenä asutuista maista Arabia, ja se on ainoa kaikista maista, missä libanotos, mirhami, kasia, kaneli ja ledanon kasvavat. Kaikki nämä aineet hankkivat arabialaiset itselleen suurella vaivalla, paitsi mirhamia. Libanotoksen he kokoavat polttamalla styrax-puuta, jota foinikialaiset tuottavat helleenien maahan. Näitä libanotosta kantavia puita näet vartioivat siivekkäät, kooltaan pienet ja ulkomuodoltaan kirjavat käärmeet, suuri joukko kunkin puun ympärillä; nämä ne ovat, jotka suurissa parvissa lähtevät Egyptiä kohti. Eikä niitä millään muulla voi ajaa puitten luota pois kuin styraxin savulla.

108. Arabialaiset kertovat myös, että koko maa tulisi täyteen näitä käärmeitä, jollei niiden kävisi jotenkin niinkuin ymmärsin tapahtuvan kyykäärmeille. Nähtävästi on jumalallinen kaitselmus viisaana, niinkuin se luonnollisesti onkin, tehnyt kaikki ne eläimet, jotka ovat pelkurimaiset ja syötävät, erittäin sikiäviksi, jotteivät syödessä joutuisi sukupuuttoon, mutta ne, jotka ovat hirveitä ja tuottavat vastusta, vain vähän sikiäviksi. Niinpä jänis, jota jokainen eläin, lintu ja ihminen pyytää, on niin kovin hedelmällinen. Se on ainoa eläin, jolla on moninkertainen hedelmöityminen, niin että samalla kertaa yksi sikiö on karvainen, toinen alaston, kolmas juuri muodostuu kohdussa ja neljäs vasta sikiytyy. Niin on tämän asian laita. Naarasleijona sitä vastoin, joka on väkevin ja rohkein eläin, synnyttää vain kerran elämässään ja silloin vain yhden poikasen. Sillä samalla kuin se synnyttää, se yhdessä sikiön kanssa viskaa pois kohtunsa. Siihen on seuraava seikka syynä. Kun poikanen emässä alkaa liikkua, niin se raatelee kohtua, koska sillä on kaikista eläimistä terävimmät hampaat. Ja kasvaessaan se tulee kynsimistään kynsineeksi sitä, niin että kun synnytyshetki on käsillä, ei koko kohtuun ole jäänyt yhtään eheää paikkaa.

109. Niin myös, jos kyykäärmeet ja Arabiassa asuvat siivekkäät käärmeet sikiäisivät luontonsa mukaisesti, ei ihmisten olisi mahdollista elää. Mutta nytpä, kun parit yhtyvät ja koiras juuri siittää ja heittää siemenensä, karkaa naaras sen kaulaan ja imeytyy siihen kiinni eikä hellitä, ennenkun se on sen syönyt suuhunsa. Koiras siis kuolee mainitulla tavalla, mutta naaras kärsii seuraavan rangaistuksen koiraksen taposta. Isänsä puolesta kostaan vielä kohdussa olevat sikiöt syövät emänsä, ja syötyään puhki vatsan ne tunkeutuvat ulos. Mutta muut käärmeet, jotka eivät ole vahingollisia ihmisille, munivat ja hautovat suuren määrän poikasia. Nytpä on kyykäärmeitä kautta koko maan, mutta siivekkäitä käärmeitä on lukuisasti Arabiassa, vaan niitä ei ole missään muualla. Siitä syystä näyttää siltä kuin niitä olisi niin paljon.

110. Mainitun libanotoksen arabialaiset hankkivat itselleen ylläkerrotulla tavalla, kasian taas seuraavalla. He sitovat vuotia ja nahkoja ruumiinsa ympäri ja kasvoilleen, paitsi silmilleen, ja lähtevät sitten kasian hakuun. Se kasvaa eräässä järvässä, joka ei ole varsin syvä ja jonka ympärillä ja sisässä asustaa joitakin siivellisiä eläimiä, jotka jokseenkin muistuttavat yökköjä, vikisevät kovasti ja pitävät urhoollisesti puoliaan. Ne täytyy torjua silmiltään ja sitten niittää kasia.

111. Mutta kanelin he keräävät vielä ihmeellisemmällä tavalla. Missä se kasvaa ja mikä maa sen tuottaa, sitä he eivät saata mainita, muuta kuin että muutamat todenmukaisesti väittävät sen kasvavan niillä seuduilla, missä Dionysosta kasvatettiin. Kerrotaan, että näitä puikkoja, joita me foinikialaisten mukaan kutsumme kinamomoniksi [s.o. kaneliksi], tuovat suuret linnut, jotka kantavat niitä pesiinsä. Ja ne ovat laatineet pesänsä savesta jyrkille vuorille, minne ihminen ei mitenkään pääse. Tämän vuoksi ovat siis arabialaiset keksineet seuraavan juonen. He hakkaavat kuolleitten härkien, aasien ja muiden juhtien lihan kappaleiksi ja toimittavat niin suuria kappaleita kuin suinkin mainittuihin paikkoihin, asettavat ne lähelle pesiä ja lähtevät kauas pois niistä. Silloin lentävät linnut alas ja vievät lihakappaleet pesiinsä, mutta viimeainitut eivät kestä niin suurta painoa, vaan särkyvät ja putoavat maahan, jolloin ihmiset tulevat paikalle korjaamaan kanelin. Sillä tavoin se kerätään kokoon ja saapuu sitten sieltä muihin maihin.

112. Ledanon taas, jota arabialaiset kutsuvat ladanoniksi, syntyy vielä ihmeellisemmällä tavalla kuin edellinen. Se syntyy näet mitä pahanhajuisimmasta aineesta, mutta on kuitenkin hyvänhajuisin. Sitä tavataan nimittäin pukkien parrassa, missä se kasvaa niinkuin pihka puissa. Sitä käytetään useiden voiteitten tekoon ja varsinkin sitä arabialaiset käyttävät suitsuttaessaan.

113. Sen verran olkoon sanottu suitsutusaineista. Mutta Arabianmaassa vallitsee sanomattoman suloinen tuoksu. Siellä on kahta ihmeellistä lajia lampaita, joita ei ole missään muualla. Toisella niistä on pitkät, ainakin kolmen kyynärän pituiset hännät. Jos annettaisiin niiden laahata maata, niin lampaat saisivat haavoja, kun hännät hankautuisivat maata vasten. Mutta nyt osaa jokainen paimen ainakin jonkun verran veistellä puuta. Niinpä he tekevät pieniä vaunuja ja sitovat ne lammasten häntiin, niin että kiinnittävät kunkin eläimen häntään yhden vaunut. Toisella lammaslajilla taas on leveät, jopa kyynärän levyiset hännät.

114. Lounaaseen päin asutuista maista leviää Etiopianmaa. Se tuottaa paljon kultaa, suunnattoman suuria norsuja, pelkkiä istuttamattomia puita ja ebenpuuta. Ja siinä asuvat mitä kookkaimmat, kauniimmat ja pitkäikäisimmät ihmiset.

115. Nämä ovat äärimmäiset maat Aasiassa ja Libyassa. Mutta mitä tulee niihin Europan äärimmäisiin seutuihin, jotka ovat lännessä päin, en voi varmuudella sanoa niistä mitään. Sillä minä puolestani en voi uskoa, että on olemassa joki, jota barbarit kutsuvat Eridanokseksi, joka laskee pohjoisessa olevaan mereen ja jonka varsilta kertomuksen mukaan meripihka tulee. Enkä tiedä, onko olemassa Tinasaaria, joista tina meille tuodaan. Sillä itse Eridanos-nimi todistaa, että se on helleeniläinen eikä vieraskielinen, ja että se on jonkun runoilijan sepittäämä. Toiseksi en ole, vaikka olen nähnyt vaivaa saadakseni asiasta selvän, keltään silmännäkijältä voinut kuulla, onko todella merta sillä kulmalla Europpaa. Joka tapauksessa tina ja meripihka tulevat meille Europan äärimmäisistä seuduista.

116. Europan pohjois-osissa näkyy olevan kaikkein suurin määrä kultaa. Millä tavoin se saadaan, sitä en voi varmuudella sanoa, kerrotaan vaan, että sen ryöstävät aarnikotkilta yksisilmäiset miehet, niinsanotut arimaspit. Mutta minä en voi uskoa, että muka olisi olemassa yksisilmäisiä miehiä, jotka muuten ovat samanluontoiset kuin muut ihmiset. Näyttää siis siltä kuin juuri äärimmäisissä seuduissa, jotka ympäröivät ja sulkevat sisäänsä muun maan, tavattaisiin ne luonnontuotteet, joita me pidämme jaloimpina ja harvinaisimpina.

117. Aasiassa on olemassa tasanko, jota kaikkialta ympäröi vuori, ja siinä viisi kalliorotkoa. Tämä tasanko oli muinoin khorasmien hallussa, ollen khorasmien itsensä, hyrkanien, parthilaisten, sarangien ja thamanalaisten rajamailla. Mutta siitä pitäen, kun persialaisilla on ollut valta käsissään, se tasanko on kuninkaan oma. Sitä ympäröivästä vuoresta virtaa suuri joki, jonka nimi on Akes. Tämä kasteli ennen näiden mainittujen kansojen maita, haaraantumalla viiteen eri suuntaan ja kulkien joka rotkon läpi kunkin maahan. Mutta siitä perin, kun mainitut kansat ovat tulleet Persian vallan alle, he ovat joutuneet tällaiseen pulaan. Kuningas on rakentanut patoja rotkoihin ja pannut sulkuportin kunkin rotkon eteen. Kun nyt vesi on suljettu ja estetty pääsemästä pois, muuttuu vuorien välinen tasanko mereksi, koska joki laskee siihen, mutta ei pääse minnekään pois. Niinmuodoin kun asujamilla, jotka ennen olivat tottuneet käyttämään vettä, ei enää ollut sitä käytettävissä, niin he joutuivat suureen hätään. Talvisin näet Jumala kyllä antaa sadetta heille, niinkuin muillekin ihmisille, mutta kesäisin, kun he kylvävät hirssiä ja sesamia, he ovat veden tarpeessa. Kun nyt siis heille ei suoda mitään vettä, niin he tulevat vaimoineen persialaisten maahan ja asettuvat kuninkaan ovelle huutamaan ja ulvomaan. Silloin kuningas käskää avaamaan tasangolle vievät portit niille heistä, jotka eniten vettä tarvitsevat. Kun nyt heidän maansa on kylläkseen imenyt vettä, suljetaan se portti, ja kuningas käskää avaamaan toisen portin niille, jotka muiden joukosta eniten tarvitsevat vettä. Ja niinkuin minä kuulemasta tiedän, niin kuningas tällä avaamisella tuottaa itselleen suuria summia, lukuunottamatta veroa.

118. Niin on asianlaita. — Mutta yhdelle niistä seitsemästä miehestä, jotka olivat tehneet kapinan, Intafreneelle, sattui, että hän heti kapinan jälkeen erään ylimielisen teon johdosta seuraavalla tavalla kuoli. Hänellä oli näet asiaa kuninkaalle ja hän tahtoi mennä sisälle kuninkaanlinnaan. Sillä oli olemassa semmoinen laki, että ne, jotka olivat nousseet kapinaan maagia vastaan, pääsivät kuninkaan luo ilman edelläkäyvää ilmoitusta, paitsi jos kuningas sattui lepäämään vaimonsa kanssa. Intafrenes ei siis katsonut kenenkään tarvitsevan ilmoittaa häntä, vaan koska hän oli yksi noista seitsemästä, niin hän tahtoi mennä sisälle. Mutta ovenvartija ja ilmoittaja eivät sitä sallineet, väittäen että kuningas parailaan lepäsi vaimonsa kanssa. Silloin Intafrenes, joka arveli heidän valehtelevan, teki näin. Hän tempaa tikarinsa ja leikkaa heiltä poikki korvat ja nenät, jotka hän pujotti hevosensa suitsiin; ne hän sitten satoi heidän kaulaansa ja laski heidät menemään.

119. Hepä näyttäytyivät kuninkaalle ja mainitsivat syyn, minkä vuoksi heidän oli niin käynyt. Dareios, joka pelkäsi, että nuo kuusi liittoutunutta olivat tehneet sen yhteisestä päätöksestä, lähetti noutamaan luokseen kunkin yksitellen ja tutki jokaisen mielipidettä, saadaksen selville, hyväksyivätkö he sen, mikä oli tapahtunut. Huomattuaan, että Intafrenes ei ollut tekoaan tehnyt yksissä neuvoin muiden kanssa, Dareios otatti kiinni tämän lapsineen ja kaikkine miespuolisine omaisineen, siinä lujassa vakaumuksessa, että viimeainittu sukulaistensa kanssa valmisteli kapinaa häntä vastaan. Ja vangittuaan heidät hän heittäi heidät kuolemaantuomittujen vankilaan. Mutta Intafreeneen vaimo kulki kuninkaanlinnan ovella itkemässä ja vaikeroimassa. Aina vain tätä samaa tekemällä hän vihdoin herätti Dareioksen säälin, niin että kuningas lähetti sanansaattajan, joka lausui näin: "Oi vaimo, kuningas Dareios antaa sinun pelastaa yhden vangituista omaisistasi, sen, minkä kaikkien joukosta tahdot valita." Mietittyään vaimo vastasi näin: "Jos kuningas suo minulle yhden hengen, niin minä kaikkien joukosta valitsen veljeni." Saatuaan sen kuulla Dareios ihmetteli vastausta ja lähetti julistajallaan tämän sanan: "Oi vaimo, kuningas kysyy sinulta, mitä sinä ajattelet, kun sinä jätit miehesi ja lapsesi sikseen, mutta valitsit veljesi jäämään eloon, hänet, joka kuitenkin on sinulle lapsiasi vieraampi ja vähemmän rakas kuin miehesi." Hän pä vastasi näin: "Oi kuningas, saattaahan minulle tulla toinen mies, jos Jumala niin tahtoo ja muita lapsia, jos minä kadotan nämä. Mutta koska isäni ja äitini eivät enää ole elossa, en minä millään tavalla voi saada toista veljeä. Tätä minä ajattelin sanoessani niin." Hyvinpä näytti vaimo puhuvan Dareioksen mielestä, ja kuningas laski vapaaksi sekä sen, jota vaimo pyysi, että vanhimman lapsista, sillä vaimon käytös oli miellyttänyt Dareiosta. Mutta kaikki muut hän surmautti. Sanotulla tavalla siis yksi noista seitsemästä joutui turmioon.

120. Jotenkin siihen aikaan, jolloin Kambyses oli sairaana, sattui seuraava tapaus. Sardeen käskynhaltijana oli Kyroksen asettama persialainen mies, nimeltä Oroites. Hänenpä teki mieli ryhtyä erääseen jumalattomaan tekoon. Vaikka hän näet ei ollut mitään pahaa kärsinyt eikä mitään loukkaavaa sanaa kuullut samolaisen Polykrateen puolelta, eikä edes ennen ollut nähnytäkään häntä, halusi hän kuitenkin ottaa kiinni ja tuhota hänet ja, niinkuin useammat kertovat, seuraavasta syystä. Oroites ja muuan toinen, Mitrobates niminen persialainen, joka hallitsi Daskyleionin piiriä, istuivat kerran kuninkaan ovella; ja siinä jutellessaan he joutuivat riitaan. Heidän siinä kiistellessään kunnostaan Mitrobates sanoi moittien: "Vai sinäkö tässä tahdot olla miesten joukossa, sinä, joka et ole kuninkaalle hankkinut Samos-saarta, joka sijaitsee aivan sinun piirisi ääressä ja joka on niin helppo vallata, että eräs maanasujamista viidentoista raskasaseisen keralla nousi kapinaan, valtasi saaren ja hallitsee sitä vieläkin itsevaltiaana." Muutamat väittävät siis, että Oroites, kuultuaan tämän ja harmissaan häväistyksestä, alkoi vähemmän haluta kostaa sille, joka näin oli sanonut, kuin kerrassaan tuhota Polykrateen, jonka takia hän oli joutunut huonoon huutoon.

121. Toiset ja harvemmat taas sanovat, että Oroites lähetti Samokseen kuuluttajan pyytämään jotain — ei näet kerrota mitä. Silloin juuri Polykrates sattui makaamaan miestuvassa ja hänen luonaan oli myös teolainen Anakreon. Ja joko sitten, koska Polykrates jostain syystä tahallaan tahtoi näyttää halveksivansa Oroiteen valtaa, tai jostakin sattumasta tapahtui seuraavalla tavalla. Kun nimittäin Oroiteen airut saapui ja kertoi asiansa, niin Polykrates joka sattui makaamaan kasvot seinään päin, ei yhtään kääntynyt eikä vastannut mitään.

122. Nämä kaksi aihetta Polykrateen kuolemaan kerrotaan, ja kullakin on lupa uskoa, kumpaako tahtoo. — Niinpä Oroites, joka oleskeli Maiandros-joen yläpuolella sijaitsevassa Magnesiassa, lähetti erään lyydialaisen miehen, Gygeen pojan Myrsoksen, viemään sanoman Samos-saareen, koska hän tunsu hyvin Polykrateen mielen. Polykrates on nimittäin, mikäli me tiedämme, ensimmäinen helleeni, joka alkoi ajatella merivaltaa, lukuunottamatta knossolaista Minosta, ja jos mahdollisesti joku muu ennen häntä lienee hallinnut merta. Mutta niinsanottua ihmissyntyä olevista henkilöistä on Polykrates ensimmäinen, ja hänellä oli vahvat toiveet saada haltuunsa Ionia ja saaret. Oroites, joka tiesi hänen semmoista miettivän, lähetti näin kuuluvan sanoman: "Näin sanoo Oroites Polykrateelle. Minä tiedän, että sinä tavoitat suuria, mutta että sinulla ei ole oikeitasi vastaavia varoja. Jos nyt teet niinkuin esitän, tulet sekä kohottamaan omaa asemaasi että pelastamaan minut. Kuningas Kambyses väijyy näet henkeäni, ja siitä olen saanut varman tiedon. Toimita nyt minut itseni ja rahani pois täältä, pidä itse osa niistä ja anna minun pitää osani. Ja mikäli rahoista riippuu, tulet hallitsemaan koko Hellasta. Mutta jos et usko minua mitä rahoihin tulee, niin lähetä se, joka on uskotuimpanasi, ja hänelle minä tahdon näyttää ne."

123. Ehdotuksen kuultuaan Polykrates ihastui ja suostui siihen. Ja koska hän nähtävästi kovin halusi rahoja, niin hän ensiksi lähetti erään maanmiehistään, Maiandrioksen, Maiandrioksen pojan, joka oli hänen kirjurinsa ja joka vähää myöhemmin pyhitti kaikki Polykrateen miestuvassa olevat merkilliset koristukset Heran temppeliin. Mutta kun Oroites sai tietää, että hänellä oli odotettavissa tiedustelija, niin hän teki seuraavalla tavalla. Hän täytti kivillä kahdeksan arkkua vähäistä vaille reunoja myöten, kaasi peitteeksi kivien päälle kultaa, sulki arkut kiinni ja piti ne valmiina. Kun Maiandrios tuli ja näki ne, ilmoitti hän näkemänsä Polykrateelle.

124. Niinpä Polykrates läksi sinne, vaikka tietäjät paljon epäisivät, ja myös ystävät, ja lisäksi vielä hänen tyttärensä oli nähnyt seuraavan unennäön. Hänestä näytti silta kuin hänen isänsä olisi riippunut korkealla ilmassa, jolloin Zeus häntä pesi ja aurinko voiteli. Tämän unen nähtyään hän teki kaiken voitavansa estääkseen Polykratesta matkustamasta Oroiteen luo ja vielä tämän astuessa viisikymmensoutu laivaansa, hän huusi isälleen pahoja aavistuksiaan. Silloin isä uhaten virkkoi, että jos hän itse ehona palajaisi, tytär saisi kauan olla neitseenä. Mutta tytär rukoili, että uhkaus kävisi täytäntöön; hän tahtoi näet ennen olla enemmänkin aikaa neitseenä kuin kadottaa isänsä.

125. Mutta mistään neuvosta välittämättä Polykrates purjehti Oroiteen luo, ottaen myötänsä useiden muiden toveriensa muassa myös erään krotonilaisen miehen, Demokedeen, Kallifonin pojan, joka oli lääkäri ja ammatissaan taitavin aikalaisistaan. Vaan saavuttuaan Magnesiaan Polykrates joutui kurjasti turmioon, tavalla, joka ei ollut hänen itsensä eikä hänen ajatustapansa arvoinen. Sillä lukuunottamatta Syrakusan itsevaltiaita, ei yksikään muista helleeniläisistä itsevaltiaista mielenjaloudessa ansaitse vertailua Polykrateen kanssa. Siispä Oroites surmautti hänet tavalla, jota ei sovi kertoakaan, ja ristiinnaulitsi hänet. Kaikki ne Polykrateen seuralaisista, jotka olivat samolaisia, Oroites laski pois, kehoittaen heitä kiittämään häntä vapaaksi pääsemisestään; mutta kaikki häntä seuranneet kestiystävät ja palvelijat hän teki orjiksi ja piti heidät hallussaan. Ja kun tällöin Polykrates riippui ilmassa, kävi hänen tyttärensä koko uni toteen. Sillä joka kerta kun satoi, niin häntä pestiin, ja silloin kun hänen ruumiistaan tunki pinnalle visvaa, niin aurinko voiteli häntä.

126. Semmoisen lopun sai Polykrateen suuri onni. Mutta vähän aikaa myöhemmin saavutti kosto Polykrateen surmasta myös Oroiteen. Sillä Kambyseen kuoleman ja maagien kuninkuuden jälkeen

Oroites viipyi Sardeessa, millään tavoin hyödyttämättä persialaisia, joilta meedialaiset olivat riistäneet hallituksen. Siinä sekasorrossa hän päinvastoin tappoi Daskyleionin käskynhaltijan Mitrobateen, joka oli herjannut häntä Polykrateen vallan vuoksi, tappoipa myös Mitrobateen pojan Kranaspeen, molemmat persialaisten kesken arvossapidettyjä miehiä, ja teki myös kaikenmoisia muita ylimielisiä tekoja. Niinpä kun hänen luokseen tuli muuan Dareioksen sanansaattaja, eikä sanoma ollut hänelle mieleen, hän tämän paluumatkalla murhautti hänet asettamalla tien varrelle miehiä väijyksiin ja antoi murhan jälkeen piiloittaa miehen hevosineen päivineen.

127. Niin pian kun Dareios sai käsiinsä hallituksen, teki hänen mielensä kosta Oroiteelle kaikista hänen rikoksistaan ja varsinkin Mitrobateen ja hänen poikansa surmasta. Mutta hänestä ei näyttänyt hyvältä lähettää sotajoukkoa suoraa päätä häntä vastaan, katsoen siihen, että vielä vallitsi yleinen sekasorto, että hän itse äskettäin oli saanut hallituksen ja että hän kuuli Oroiteen olevan erittäin mahtavan; hänellä oli nimittäin henkivartijoina persialaisia ja hallussaan Fryygian, Lyydian ja Ioonian piirit. Tämän vuoksi Dareios niinmuodoin ryhtyi seuraavaan toimenpiteeseen. Hän kutsui kokoon arvokkaimmat persialaiset ja lausui heille näin: "Oi persialaiset, kuka teistä ottaisi viekkauksella, mutta ei väkivallalla eikä hälinällä täyttääkseen minulle erään tehtävän? Sillä missä viekkaus on tarpeen, ei väkivallalla ole mitään virkaa. Kuka teistä siis joko toisi Oroiteen elävänä minulle tai tappaisi hänet? Sillä hän ei ole ollenkaan hyödyttänyt persialaisia, vaan päinvastoin tehnyt heille paljon pahaa. Niinpä hän ensiksi on tuhonnut kaksi meistä, Mitrobateen ja hänen poikansa, ja sitten hän tappaa ne, jotka minä olen lähettänyt kutsumaan häntä pois, ilmaisten siten sietämätöntä ylimielisyyttä. Ennenkun hän siis tuottaa jotain suurempaa pahaa persialaisille, täytyy meidän suistaa hänet kuolemalla."

128. Näin Dareios kyseli, ja kolmekymmentä miestä heidän joukostaan tarjoutui, itsekukin tahtoen toimittaa tehtävän. Heidän siitä riidellessään Dareios pidatti heitä käskien heittämään arpaa. Heidän arpoessaan sai arvan Bagaios, Artonteen poika. Sen saatuaan Bagaios teki näin. Hän kirjoitti joukon useita eri aineita käsitteleviä kirjeitä, painoi niihin Dareioksen sinetin ja meni sitten, muassaan kirjeet, Sardeeseen. Saavuttuaan perille ja tultuaan Oroiteen eteen, hän otti esille kunkin kirjeen yksitellen ja antoi ne kuninkaallisen kirjurin luettavaksi. Kaikilla käskynhaltijoilla on nimittäin kuninkaalliset kirjurit. Bagaios antoi kirjeet koetellakseen henkivartijoita, olisivatko he valmiit luopumaan. Nähdessään heidän suuresti kunnioittavan kirjeitä ja vielä enemmän kirjeiden sisällystä hän antoi toisen kirjeen, jossa oli nämä sanat: "Oi persialaiset, kuningas Dareios kieltää teitä olemasta Oroiteen henkivartijoina." Kuultuaan tämän he laskivat keihäät maahan hänen eteensä. Kun Bagaios näki heidän uskovan mitä kirje sisälsi, niin hän rohkaistuna antoi kirjurille viimeisen kirjeen, jossa sanottiin: "Kuningas Dareios käskyy Sardeessa olevia persialaisia tappamaan Oroiteen." Sen kuultuaan henkivartijat tempasivat tikarinsa ja tappoivat heti Oroiteen. Siten persialaisen Oroiteen saavutti kosto samolaisen Polykrateen surmasta.

129. Kun vangit olivat tulleet Susaan, ja Oroiteen rahat oli tuotu sinne, sattui vähän aikaa myöhemmin, että kuningas Dareios metsästysretkellä hyppäsi hevosen selästä ja nyrjäytti jalkansa. Ja nähtävästi jalka nyrjähti ankaranpuoleisesti, sillä kehräsluu meni sijoiltaan. Ja koska hänellä jo ennestäänkin oli tapana pitää ympärillään semmoisia egyptiläisiä, joita katsottiin etevimmiksi lääketaidossa, niin hän silloinkin käytti niitä. Mutta ne käänsivät ja väänsivät jalkaa niin, että tekivät sen vieläkin pahemmaksi. Niinpä Dareios seitsemään päivään ja seitsemään yöhön ei saanut kivulta unta. Kun nyt kahdeksantena päivänä hänen tilansa oli huono, niin joku, joka jo ennen Sardeessa oli kuullut puhuttavan krotonilaisen Demokedeen taidosta, ilmoitti siitä Dareiokselle. Tämä käski tuoda Demokedeen mitä pikimmin luokseen. Niin pian kun he löysivät hänet jostakin Oroiteen vankien joukosta, missä hän kenenkään huomaamatta oleskeli, toivat he hänet saapuville kahleitaan laahaten ja repaleihin puettuna.

130. Kun hänet oli asetettu Dareioksen eteen, kysyi tämä, ymmärsikö hän ammattiaan. Toinen ei myöntänyt, koska pelkäsi, että jos hän ilmaisisi itsensä, hän ei koskaan pääsisi takaisin Hellaaseen. Mutta Dareios huomasi selvästi, että hän teki verukkeita, vaikka tunsikin asiansa, ja käski niitä, jotka olivat hänet tuoneet, panemaan esille ruoskia ja tutkaimia. Silloin Demokedes ilmaisi itsensä, väittäen, että hän tosin ei varmasti ammattia osannut, mutta että hän seurustelemalla erään lääkärin kanssa oli huononlaisesti oppinut sitä. Kun Dareios sittemmin uskoi asiansa hänelle, niin hän noudattaen helleeniläistä lääketaitoa ja käyttämällä lieviä keinoja ankarien jälkeen auttoi kuninkaan saamaan unta. Ja vähässä ajassa hän saattoi terveeksi kuninkaan, joka ei enää toivonut koskaan jalastaan saaliista tulevan. Tämän jälkeen Dareios lahjoitti Demokedeelle kaksi paria kultaisia kahleita. Mutta tämä kysyi, tahtoiko kuningas tahallaan tehdä hänen onnettomuutensa kaksinkertaiseksi siitä syystä, että hän oli tehnyt hänet terveeksi. Tämä sana miellytti Dareiosta ja hän lähetti hänet naisväkensä luo. Ja kuohilaat veivät ja näyttelivät häntä sanoen naisille, että tämä oli se, joka oli pelastanut kuninkaan hengen. Ja kukin naisista ammensi maljallaan kultaa ja lahjoitti Demokedeelle niin runsaat antimet, että häntä seuraava Skiton niminen kotiorja kokosi maljoista putoavat staterit, jolloin hänelle kertyi aika suuri joukko kultaa.

131. Tämä Demokedes oli seuraavalla tavalla saapunut Krotonista ja tullut Polykrateen tuttavuuteen.

Hän eleli Krotonissa riidassa isänsä kanssa, joka oli äreäluontoinen. Ja koska Demokedes ei voinut sietää tätä, niin hän jätti hänet ja läksi pois Aiginaan. Hän asettui sinne ja voitti jo ensimmäisenä vuotena muut lääkärit, vaikka hänellä ei ollut niitä työkaluja, joita tähän ammattiin tarvitaan. Ja toisena vuotena aiginalaiset valtion puolesta antoivat hänelle palkaksi talentin, mutta kolmantena vuotena atenalaiset antoivat sata minaa, neljäntenä taas Polykrates kaksi talenttia. Näin tavoin Demokedes saapui Samokseen, ja tästä miehestä alkaen krotonilaiset lääkärit saivat varsin suuren maineen.

132. Kun nyt Demokedes Susassa oli parantanut Dareioksen, oli hänellä sängen suuri omaisuus ja hän pääsi kuninkaan pöytäkumppaniksi; ja lukuunottamatta sitä ainoaa, että hän ei päässyt takaisin Hellaaseen, oli hänellä kaikki tarjona. Ja kun ne egyptiläiset lääkärit, jotka ennen olivat koettaneet parantaa kuningasta, piti ristiinnaulittaman, syystä että helleeniläinen lääkäri oli heidät voittanut, niin hän rukoilemalla kuningasta heidän puolestaan pelasti heidät. Edelleen hän pelasti muutaman eliläisen, joka oli seurannut Polykratesta ja kenenkään huomaamatta oleskeli orjien joukossa. Sanalla sanoen Demokedes merkitsi erinomaisen paljon kuninkaan luona.

133. Vähän aikaa tämän jälkeen sattui toinen tällainen tapaus. Atossa, Kyroksen tytär ja Dareioksen vaimo, sai rintaansa paiseen, joka sittemmin puhkesi ja syöpyi laajemmalle. Niin kauan kun se vielä oli pieni, hän häpesi ja salasi sitä eikä ilmaissut sitä kenellekään. Mutta kun se kääntyi häijyksi, noudatti hän luoksensa Demokedeen ja näytti sen hänelle. Tämä sanoi tekevänsä kuningattaren terveeksi, mutta vannotti häntä tekemään hänelle sen vastapalveluksen, jota hän sitten pyytäisi. Mutta mitään sopimattomia hän ei aikonut pyytää.

134. Niin pian kun Demokedes sitten lääkitsemällä oli tehnyt Atossan terveeksi, niin tämä, niinkuin Demokedes oli opettanut, puhui vuoteessa Dareiokselle näin: "Oi kuningas, vaikka sinulla on niin suuri valta, istut sinä joutilaana etkä laske persialaisten vallan alle mitään muuta kansaa tai valtakuntaa. Mutta onhan kohtuullista, että mies, joka on nuori ja suurien rikkauksien valtias, myös osoittaa jotakin saavansa aikaan. Kahdessa suhteessa sinulle on hyödyllistä tehdä niin, ensinnäkin, jotta persialaiset ymmärtäisivät, että heitä hallitsemassa on mies, ja toiseksi, jotta kuluttaisivat voimansa sodassa eivätkä joutilaisuudessa eläen ryhtyisi salajuoniin sinua vastaan. Nythän sinä saatat suorittaa jonkun teon, niin kauan kun iältäsi olet nuori. Sillä sitä myöten kuin ruumis kasvaa, kasvavat myös sielunvoimat, mutta sen riutuessa nämäkin riutuvat ja tylsistyvät kaikkiin tehtäviin." Näin Atossa saamansa ohjeen mukaan lausui, mutta kuningas vastasi näin: "Oi vaimo, sinä olet maininnut kaiken sen, minkä minä itekin aion tehdä. Minä olen nimittäin päättänyt rakentaa sillan tältä mantereelta toiselle ja sitten lähteä sotaretkelle skyyttejä vastaan. Ja tämä on oleva tehty ennen pitkää." Siihen Atossa virkkoi näin: "Pidä nyt varasi, ja jätä tällä kertaa matka skyyttien maahan sikseen. Nehän tulevat olemaan vallassasi, kun vain tahdot. Vaan lähde sinä Hellaasta vastaan. Sillä sen johdosta, mitä olen kuullut, haluan saada lakonilaisia, argolaisia, attikalaisia ja korinttolaisia palvelijattaria. Onhan sinulla mies, joka kaikista paraiten osaa näyttää kaikkea ja olla oppaana Hellaassa, nimittäin se, joka sinun jalkasi paransi." Dareios vastasi: "Oi vaimo, koska nyt sinusta näyttää hyvältä, että ensiksi koettelemme Hellaasta, niin minusta tuntuu paremmalta ensin yhdessä hänen kanssaan, jonka sinä mainitset, lähettää muutamia persialaisia vakoojia sinne tarkastamaan ja katsomaan sekä ilmoittamaan meille kaikki asiat. Ja saatuaan selvän kaikesta minä sitten tahdon kääntyä heitä vastaan."

135. Näin Dareios virkkoi ja — tuumasta toimeen. Sillä heti kun päivä valkeni, kutsui hän eteensä viisitoista arvossapidettyä miestä, käski heidän seurata Demokedesta ja käydä kaikissa Hellaan rannikkopaikoissa. Mutta heidän piti katsoman, ettei Demokedes karkaisi heidän luotaan, vaan kaikin mokomin tuoda hänet takaisin. Annettuaan heille sen toimeksi Dareios toiseksi kutsui eteensä Demokedeen itsensä ja pyysi häntä selittämään ja näyttämään koko Hellaan persialaisille, mutta sitten tulemaan takaisin. Ja hän käski häntä ottamaan ja viemään kaiken irtaimen omaisuutensa lahjaksi isälleen ja veljilleen, sanoen antavansa hänelle sijaan moninkertaisesti. Lisäksi hän sanoi antavansa lahjaksi kuormalaivan, jonka oli täyttänyt kaikenmoisilla hyvyyksillä, ja jonka oli määrä purjehtia hänen mukanaan. Tätä ei Dareios minun luullakseni missään vilpillisessä mielessä ilmoittanut. Mutta Demokedes, joka pelkäsi, että Dareios koetteli häntä, ei suinpäin syössyt ottamaan vastaan kaikkea, vaan sanoi jättävänsä jälkeensä osan paikoilleen, jotta hänellä se olisi palattuaan takaisin; kuormalaivan, jonka Dareios ilmoitti antavansa lahjaksi hänen veljilleen, hän kuitenkin sanoi ottavansa vastaan. Ja annettuaan myös tälle yllämainitut tehtävät Dareios lähetti heidät luotaan merenrannalle.

136. Nämä läksivät alas Foinikiaan ja siellä olevaan Sidonin kaupunkiin, miehittivät heti kaksi kolmisoutulaivaa ja täyttivät niitten mukana myös suuren kuljetuslaivan kaikenmoisilla hyvyyksillä. Saatuaan kaikki valmiiksi he purjehtivat Hellaaseen, ja kulkien läheltä maata he katselivat ja kuvasivat Hellaan rannikkoa, kunnes katseltuaan sen enimmäkseen huomattavat paikat saapuivat Italiaan Taras-kaupunkiin. Tämän kaupungin kuningas, Aristofilides, tehdäkseen palveluksen Demokedeelle, ensiksi otatti meedialaisten laivoista irti peräsimet ja pidätti toiseksi itse persialaiset muka vakoojina. Heidän ollessaan tässä pulassa, Demokedes saapui Krotoniin. Ja kun hän jo oli saapunut kotiinsa, niin Aristofilides laski persialaiset irti ja antoi heille takaisin sen, minkä oli ottanut pois heidän laivoistaan.

137. Persialaiset purjehtivat sieltä ajaakseen Demokedesta takaa ja saapuivat Krotoniin, jossa tapasivat hänet torilla ja tarttuivat kiinni häneen. Toiset krotonilaisista, jotka pelkäsivät persialaista valtaa, olivat valmiit luovuttamaan hänet, mutta toiset tarttuivat hekin puolestaan häneen ja pieksivät nujillaan persialaisia. Nämä silloin lausuivat näin: "Krotonin miehet, katsokaa, mitä teette! Te riistätte pois miehen, joka on kuninkaan karannut orja. Kuinka voi Dareios kuningas tyytyä kärsimään tämän loukkauksen? Kuinka voi teidän tekonne päättyä teille hyvin, jos otatte hänet pois meiltä? Mitä kaupunkia vastaan me ennemmin kuin tätä teemme sotaretken? Mitä me ennemmin koetamme orjuuttaa?" Näin he sanoivat, mutta eivät kuitenkaan voineet taivuttaa krotonilaisia, vaan saivat purjehtia takaisin Aasiaan, menetettyään Demokedeen ja samoin kuormalaivan, jonka olivat kuljettaneet mukanaan, eivätkä enää pyytäneet päästä edemmäs Hellaaseen ja tutkia sitä, heiltä kun oli riistetty opas. Yhden tehtävän kuitenkin Demokedes antoi heille, heidän lähtiessään merille: hän käski nimittäin heidän sanoa Dareiokselle, että Demokedes oli nainut Milonin tyttären. Painiskelija Milon nautti nimittäin suurta mainetta kuninkaan luona. Ja minusta näyttää siltä kuin Demokedes siitä syystä olisi suorittamalla suuren rahasumman jouduttanut tätä avioliittoaan, että Dareios ymmärtäisi hänen kotonaankin olevan suuressa arvossa.

138. Lähdettyään Krotonista persialaiset ajautuivat laivoineen Iapygtaan. Mutta heidän ollessaan siellä orjina, pelasti heidät muuan Gillos niminen maanpakolainen Taras-kaupungista ja toimitti heidät pois kuningas Dareioksen luo. Tämä tarjoutui silloin palkinnoksi antamaan Gillokselle mitä hän vain tahtoi. Gillos kertoi onnettomuutensa ja valitsi sen, että kuningas auttaisi hänet takaisin kotiin Tarakseen. Mutta että hän ei tekisi Hellasta levottomaksi, jos hänen tähtensä suuri laivasto purjehtisi Italiaa vastaan, Gillos sanoi, että riittäisi, jos knidolaiset yksin veisivät hänet takaisin; hän näet arveli, että nämä, jotka olivat tarantolaisten ystäviä, paraiten voisivat tehdä niin, että hän pääsisi kotiin. Dareios suostui siihen ja täyttikin lupauksensa. Hän lähetti näet sanansaattajan Knidokseen ja käski knidolaisten viedä Gilloksen kotia Tarakseen. Nämä tottelivat Dareiosta, mutta eivät kuitenkaan saaneet tarantolaisia taivutetuiksi eivätkä myöskään kyenneet pakoittamaan heitä. Niin oli sen asian laita. Nämä olivat ensimmäiset persialaiset, jotka saapuivat Aasiasta Hellaaseen, ja sellaisesta syystä he tulivat vakoilemaan.

139. Tämän jälkeen kuningas Dareios valloitti Samoksen, kaikista helleeni- ja barbarivaltioista ensimmäisen, ja siihen hänet sai seuraava seikka. Kun Kambyses, Kyroksen poika, läksi sotaretkelle Egyptiä vastaan, saapui myös useita helleenejä sinne, mitkä, niinkuin luonnollista olikin, harjoittaakseen kauppaa, mitkä taas katsellakseen itse maata. Niiden joukossa oli myös Syloson, Aiakeen poika, joka oli Polykrateen veli ja oli Samoksesta karkoitettu. Mainitulle Sylosonille sattui seuraava onnellinen tapaus. Hän otti kerran tulipunaisen viitan, viskasi sen ylleen ja liuskeli sitten Memfiin torilla. Kun hänet siinä näki Dareios, joka oli Kambyseen henkivartijana eikä vielä nauttinut mitään erityistä arvoa, niin hänen teki mielensä viittaa. Hän tuli senvuoksi Sylosonin luo ostaaksensa sen. Nähdessään Dareioksen niin suuresti haluavan viittaa Syloson jostakin jumalallisesta vaikutuksesta virkkoi: "Minä en myy tätä mistään hinnasta, mutta annan sen ilmaiseksi, jos kerran niin pitää tapahtuman". Hartaasti kiittäen siitä Dareios niinmuodoin otti vaatekappaleen.

140. Sylosonpa luuli tehneensä typerästi, kun kadotti viittansa. Mutta kun ajan vieressä Kambyses kuoli, seitsemän liittoutunutta nousi kapinaan maagia vastaan, ja näiden seitsemän joukosta Dareios sai kuninkuuden, niin Syloson sai tietää, että kuninkuus oli joutunut sille miehelle, jolle hän itse kerran Egyptissä oli hänen pyytäessään antanut vaatteensa. Hän läksi siis ylös Susaan ja istuutui kuninkaanlinnan eteiseen sekä väitti olevansa Dareioksen hyväntekijä. Sen kuultuaan ovenvartija ilmoitti asian kuninkaalle. Ihmeissään tämä lausui näin: "Ja kuka sitten on se helleeni, jolle minä olen kiitollisuuden velassa? Vasta äskenhän olen päässyt hallitukseen, ja tuskin vielä yksikään heistä on meidän luoksemme tullut, enkä tiedä mistään velasta kellekään helleenille. Tuokaa kuitenkin hänet sisälle, jotta saisin tietää mitä hän tahtoo, kun näin puhuu." Ovenvartija toi Sylosonin sisälle, ja kun hän seisoi kuninkaan edessä, kysyivät tulkit häneltä, kuka hän oli ja mitä hän oli tehnyt, kun väitti olevansa kuninkaan hyväntekijä. Syloson kertoi siis koko tapauksen viitasta ja että hän itse oli viitan antaja. Siihen Dareios vastasi: "Oi sinä miehistä jaloin, oletko sinä se, joka annoit minulle lahjan, silloin kun minulla vielä ei ollut mitään valtaa. Ja joskin se oli vähäinen, niin on hyvätyö kuitenkin sen arvoinen kuin jos nyt olisin jostakin suuren lahjan saanut. Niinpä minä siitä hyvästä annan sinulle yllin kyllin kultaa ja hopeaa, niin ettei sinun koskaan tarvitse katua tehneesi hyvää Dareiokselle, Hystaspeen pojalle." Siihen virkkaa Syloson: "Älä, oi kuningas, anna minulle kultaa äläkä hopeata, vaan pelasta ja anna minulle isänmaani Samos, jonka nyt hallussaan pitää meidän orjamme, senjälkeen kun veljeni Polykrates sai surmansa Oroiteen kautta. Anna minulle se, mutta murhaamatta ja orjuuttamatta ketään."

141. Tämän kuultuaan Dareios lähetti pois sotajoukon ja teki sen päälliköksi Otaneen, yhden noista seitsemästä, ja käski hänen panna toimeen kaikki, mitä Syloson oli pyytänyt. Otanes matkasi alas merenrantaan ja laittoi sotajoukkonsa lähtövalmiiksi.

142. Samoksessa vallitsi Maiandrios, Maiandrioksen poika, jolle Polykrates oli uskonut hallituksen.

Hän tahtoi olla kaikista oikeamielisin, mutta se ei häneltä onnistunut. Sillä sen jälkeen kun hänelle oli ilmoitettu Polykrateen kuolema, hän teki näin. Ensiksi hän pystytti alttarin Zeus Vapauttajalle ja rajoitti sen ympärille sen alueen, joka nyt on etukaupungissa. Sitten hän, tämän tehtyään, kutsui kokoon kaikki asujamat ja puhui näin: "Minulle on, kuten tekin tiedätte, uskottu koko Polykrateen valta ja mahti, ja minun asiani on nyt hallita teitä. Mutta sen, mitä minä lähimmäisessäni moitin, tahdon, mikäli voin, itse jättää tekemättä. Sillä en minä ollut tyytyväinen siihen, että Polykrates hallitsi vertaisiaan miehiä, enkä kehenkään muuhun, joka tekee samoin. Polykrateen kohtalo on nyt mennyt täytäntöön, mutta minä jätän hallituksen teidän haltuunne ja julistan teille yhdenvertaisuuden. Minä katson kuitenkin, että minun tulee saada seuraavat kunnialahjat: Polykrateen rahoista tulee minun erikseen saada kuusi talenttia, ja sitäpaitsi minä valitsen itselleni ja kaikille jälkeläisilleni Zeus Vapauttajän pappisviran, sillä itse olen hänelle perustanut pyhätön ja teille minä hankin vapauden." Tämän hän ilmoitti samolaisille. Mutta muuan heistä nousi ja virkkoi: "Etpä sinä ansaitsekaan hallita meitä, mokoma halpasyntyinen roisto! Vaan tee sinä mieluummin tili niistä rahoista, joita olet hoitanut."

143. Tämän lausui kaupunkilaisten kesken arvossapidetty mies, jonka nimi oli Telesarkhos. Maiandrios, joka käsitti, että jos hän luopuisi hallituksesta, joku toinen asettuisi itsevaltiaaksi hänen sijaansa, ei enää ajatellut luopumista, vaan vetäytyi linnaan, noudatti luokseen jokaisen yksitellen, muka tehdäkseen tiliä rahoista, ja otti kiinni sekä sitoi heidät kahleisiin. Niin he olivat vangittuina, mutta sittemmin Maiandrios itse sairastui. Silloin hänen veljensä, nimeltä Lykaretos, joka luuli hänen kuolevan, tappoi kaikki vangit, saadakseen helpommin käsiinsä hallituksen Samoksessa. Sillä samolaiset nähtävästi eivät tahtoneet olla vapaina.

144. Sittenkun siis persialaiset olivat saapuneet Samokseen vieden Sylosonin kotiinsa, ei yksikään kohottanut kättään heitä vastaan. Maiandrioksen puoluelaiset sanoivat näet olevansa valmiit tekemään sopimuksen, ja Maiandrios itse sanoi poistuvansa saaresta. Kun Otanen siihen suostui ja teki sopimuksen, niin arvokkaimmat persialaisista antoivat asettaa itselleen istuimet vastapäähän linnaa ja istuutuivat sinne.

145. Maiandrios hallitsijalla oli hourunsekainen veli, nimeltä Kharilaos. Tätä pidettiin jonkun hairahduksen vuoksi kahleissa maanalaisessa vankilassa, ja kun hän nyt kuuli, mitä oli tekeillä, ja vankilan aukoista kurkistaessaan näki, kuinka persialaiset kaikessa rauhassa siinä istuivat, niin hän huusi ja sanoi tahtovansa päästä Maiandrioksen puheille. Sen kuultuaan Maiandrios käski päästää irti ja tuoda hänet luokseen. Niin pian kun Kharilaos oli sinne tuotu, koetti hän heti herjaten ja haukkuen taivuttaa Maiandriosta käymään persialaisten kimppuun, sanoen näin: "Minut, joka olen sinun oma veljesi ja joka en ole tehnyt mitään semmoista rikosta, joka ansaitsisi kahleita, olet sinä, miehistä kurjin, vanginnut ja heittänyt maanalaiseen vankilaan. Mutta vaikka näet persialaisten karkoittavan ja tekevän itsesi kodittomaksi, et uskalla rangaista heitä, vaikka heidät olisi niin helppo kukistaa. Vaan jos todella heitä pelkää, niin anna palkkasoturit minulle, ja minä tahdon kostaa heille heidän tänne tulonsa. Sinut itsesi taas olen valmis lähettämään saaresta pois."

146. Näin siis Kharilaos virkkoi. Maiandrios hyväksyi ehdotuksen eikä hän luullakseni siinä mennyt niin pitkälle mielettömyydessä, että olisi luullut oman valtansa voittavan kuninkaan mahdin, vaan hän teki sen pikemmin siksi, ettei rankaisematta suonut Sylosonille kaupungin joutuvan hänen valtaansa aivan vahingoittumatonna. Hän tahtoi siis ärsyttämällä persialaisia heikontaa Samosta niin paljon kuin suinkin ja sitten jättää sen käsistään, hyvin älyten, että jos persialaiset kärsisivät jotakin vahinkoa, he tulisivat vieläkin katkerammiksi samolaisia kohtaan. Omasta puolestaan hän tiesi turvassa pääsevänsä pois saaresta, milloin vain itse tahtoi. Hän oli näet ennakoita teettänyt salakäytävän, joka vei linnasta merelle. Siispä Maiandrios itse purjehti pois Samoksesta. Mutta Kharilaos asesti kaikki palkkasoturit, avasi portit ja hyökkäsi persialaisten kimppuun, jotka eivät odottaneet mitään semmoista, koska luulivat, että kaikki oli sovittuna. Ja palkkasoturit heittäytyivät niitten persialaisten kimppuun, joita kannettiin kantotuoleissa ja jotka nauttivat mitä suurinta arvoa, sekä tappoivat heidät. Niin he tekivät. Mutta muu persialainen sotajoukko tuli avuksi, joten ahdistetut palkkasoturit tungettiin takaisin linnaan.

147. Kun sotapäällikkö Otanen näki, että persialaiset kärsivät suurta vauriota, niin hän unohti ne ohjeet, jotka Dareios, lähettäessään hänet luotaan, oli hänelle antanut, että nimittäin hän ei saisi tappaa eikä tehdä orjaksi ketään samolaista, vaan että hänen tuli antaa saari loukkaamatonna Sylosonille. Nämä ohjeet hän tahallaan jätti noudattamatta ja komensi sotajoukkoa tappamaan jokaisen, jonka saivat kiinni, eroituksetta niin miehet kuin lapsetkin. Siinä osa sotajoukosta piiritti linnaa, toiset taas tappoivat jokaisen, joka vastaan tuli, yhtäläisesti pyhätössä ja pyhätön ulkopuolella.

148. Karattuaan Samoksesta, Maiandrios purjehti pois Lakedaimoniin. Saavuttuaan sinne ja vietyään sisämaahan ne tavarat, mitkä hän lähtiessään oli ottanut mukaansa, hän teki näin. Hän asetti esiin hopeaisia ja kultaisia juoma-astioita, joita hänen palvelijansa aina huuhtoivat puhtaiksi; sill'aikaa hän jutteli Spartan kuninkaan Kleomeneen, Anaxandridaan pojan kanssa ja vei hänet vähitellen kotiinsa. Kun Kleomenes näki juoma-astiat, ihmetteli hän ja oli hämmästyksissään. Mutta toinen käski hänen

viedä pois niistä mitä vain tahtoi. Kun Maiandrios pari kolme kertaa oli näin lausunut, käyttäytyi Kleomenes mitä oikeamielisimmän miehen tavoin, hän kun ei katsonut itse voivansa ottaa vastaan tarjouksia. Ja kun Kleomenes käsitti, että Maiandrios antamalla muille porvareille lahjoja voisi saada apua, niin hän meni eforien luo ja sanoi, että oli Spartalle parempi, jos samolainen vieras lähtisi pois Peloponnesoksesta, ettei viettelisi joko häntä itseään tai jotakin muuta spartalaista huonoon tekoon. He tottelivatkin ja julistivat Maiandrioksen karkoitettavaksi.

149. Mutta persialaiset jättivät Sylosonin haltuun Samoksen, tyhjänä miehistä. Myöhemmin kuitenkin sotapäällikkö Otaneskin auttoi kansoittamaan sitä erään unennäön ja siittimeensä tulleen taudin johdosta.

150. Sotalaivaston ollessa poissa Samoksen luona, nousivat babylonilaiset kapinaan, erittäin hyvin valmistettuaan hankkeensa. Sillä koko sen ajan ja sen sekasorron vallitessa, jolloin maagi hallitsi, ja seitsemän liittoutunutta nousi häntä vastaan kapinaan, he varustautuivat piirityksen varalle. Ja nämä heidän toimensa jäivät kaiketi huomaamatta. Mutta julkisesti luovuttuaan he tekivät seuraavalla tavalla. Otettuaan ensin pois äitinsä, he valitsivat kukin talonväestään itselleen yhden naisen, sen, jonka jokainen tahtoi, mutta muut kaikki he veivät yhteen paikkaan ja kuristivat. Sen yhden, jonka jokainen itselleen valitsi, tuli leipoa hänen leipänsä. Ja he kuristivat naiset, jotteivät nämä kuluttaisi heidän ruokavarojaan.

151. Sen kuultuaan Dareios kokosi koko sotavoimansa ja läksi sotaretkelle heitä vastaan. Ja marssittuaan Babylonia vastaan hän alkoi piirittää sen asujamia, jotka eivät ollenkaan välittäneet piirityksestä. Babylonilaiset nousivat näet ylös muurin rintasuojuksille, hyppivät ja pilkkasivat Dareiosta ja hänen sotajoukkoaan; ja muuan heistä lausui näin: "Mitä te täällä kökötätte, persialaiset, ettekö mene matkoihinne? Vasta silloinhan te voitte meidät valloittaa, kun muulit synnyttävät." Näin virkkoi eräs babylonilaisista, joka ei ikinä saattanut uskoa, että muuli voisi synnyttää.

152. Vuosi ja seitsemän kuukautta oli jo kulunut, ja Dareios ynnä koko sotajoukko hänen kanssaan olivat kärsimättöminä, kun eivät voineet valloittaa Babylonia. Ja kuitenkin Dareios oli käyttänyt kaikkia juonia ja kaikkia temppuja babylonilaisia vastaan. Mutta eipä hän sittenkään voinut saada heitä haltuunsa. Ja muiden juonien muassa, joita hän käytti, hän myös koetti sitä, jolla Kyros oli heidät vallannut. Mutta babylonilaiset olivat varuillaan, eikä hän kyennyt heitä saamaan valtaansa.

153. Mutta silloin sattui kahdentenakymmenentenä kuukautena Zopyrokselle, Megabyzoksen pojalle, hänen, joka oli yksi noista seitsemästä maagin surmaajasta — tälle Megabyzoksen pojalle Zopyrokselle siis sattui seuraava ihme: yksi hänen muonavaroja kantavista muuleistaan synnytti. Kun se ilmoitettiin, ei Zopyros sitä uskonut, ennenkuin itse näki varsan. Sitten hän kielsi näkijöitä ilmaisemasta tapausta kellekään, mutta mielti itsekseen sitä. Ja katsoen sen babylonilaisen lausuntoon, joka alussa oli sanonut, että kaupunki tulisi valloitetuksi, silloin kun muulit synnyttävät, Zopyros arveli, että Babylon nyt oli valloitettavissa. Sillä jumalallisesta vaikutuksesta oli mies puhunut, ja hänen oma muulinsa synnyttänyt.

154. Niin pian kun Zopyroksesta jo näytti tulleen kohtalon määräämä hetki, jolloin Babylon oli valloitettava, lähestyi hän Dareiosta ja tiedusteli häneltä, pitikö hän Babylonin valloittamista erittäin tärkeänä. Saatuaan tietää, kuinka tärkeäksi kuningas sen katsoi, hän edelleen mielti, miten itse voisi tulla siksi, joka kaupungin valloittaisi, ja se urotyö tulisi hänen omakseen. Sillä persialaisten kesken palkitaan suuresti ansioita virka- ja arvoylennyksillä. Mutta nytpä hän huomasi, ettei hän millään muulla keinoin voisi saada Babylonia käsiinsä, kuin että silpoisi itseänsä ja sitten karkaisi heidän puolelleen. Silloin Zopyros, pitäen vähäpätöisenä oman turmelemisensa, turmeli itsensä parantumattomalla tavalla. Hän leikkasi nimittäin pois nenänsä ja korvansa, ajoi hiukset yltymperi rumasti pois, ruoski itseään ja tuli sitten Dareioksen eteen.

155. Mutta Dareios pani kovin pahakseen nähdessään tämän mitä arvokkaimman miehen niin silvottuna, kavahti valtaistuimeltaan pystyyn, huudahti ja kysyi häneltä, kuka se oli, joka oli hänet silponut, ja mitä hän puolestaan oli tehnyt. Zopyros virkkoi: "Ei ole olemassa muuta miestä kuin sinä, jolla olisi niin suuri valta, että voisi kohdella minua tällä tavalla. Eikä kukaan muu ihminen, oi kuningas, ole tätä minulle tehnyt kuin minä itse. Sillä minusta on harmittavaa, että assyrialaiset näin pitävät persialaisia pilkkanaan." Kuningas vastasi: "Oi sinä hirvein mies, rietaimmalle teolle olet pannut mitä jaloimman nimen, väittäessäsi piiritettyjen vuoksi kohdelleesi itseäsi noin kauheasti. Miksi, oi sinä huimapäätä, viholliset pikemmin tulevat menemään puolellesi, jos olet silvottu? Etkö sinä ole joutunut vallan suunniltasi, kun näin olet itsesi turmellut?" Mutta Zopyros lausui: "Jos olisin sinulle ehdottanut sen, mitä minä aion tehdä, et olisi sallinut minun sitä tehdä. Mutta nyt olen sen tehnyt omalla uhallani. Siis, jos vain sinä teet tehtäväsi, niin me otamme Babylonin. Minä aion nimittäin tässä tilassa mennä karkulaisena kaupungin muurin luo ja sanoa babylonilaisille, että olen sinun puoleltasi kärsinyt tämän. Ja luulen että jos minun onnistuu vakuuttaa heidät siitä, että niin on asianlaita, olen saava sotajoukon johdon. Mutta aseta sinä puolestasi kymmenentenä päivänä siitä päivästä lukien, jolloin minä tulen

muurien sisälle, siitä sotajoukkosi osasta, jonka hukkumisesta ei ole mitään väliä, tuhat miestä niinkutsutulle Semiramiin portille. Aseta sitten taas seitsemäntenä päivänä, lukien kymmenennestä, minulle toiset kaksituhatta niinkutsutulle ninolaisten portille. Anna edelleen seitsemänneistä päivästä kulua kaksikymmentä päivää ja vie sekä sijoita sitten toiset neljätuhatta niinkutsutulle kaldealaisten portille. Mutta älköön olko edellisillä älköönkä näillä jälkimäisilläkään muita puolustusaseita kuin tikari. Mutta se anna heidän pitää. Kahdennenkymmenennen päivän jälkeen käske muun sotajoukon suoraapäätä joka puolelta rynnätä muuria vastaan, mutta aseta persialaiset niinkutsutulle beliläiselle ja kissiläiselle portille. Sillä, niinkuin minä luulen, tulevat babylonilaiset, kun minä kerran olen suorittanut semmoisia suurtekoja, uskomaan minulle muun ohella myös portin avaimet. Ja siitä alkaen on oleva minun ja persialaisten huolena tehdä mitä tehdä tulee."

156. Nämä ohjeet annettuaan Zopyros meni portille, tavantakaa kääntyen ympäri, ikäänkuin todella olisi ollut karkuri. Kun hänet näkivät torneista ne, jotka vartavasten olivat sinne asetetut, niin he juoksivat alas, raottivat hiukan toista portinpuoliskoa ja kysyivät, kuka hän oli ja mitä hän oli tullut pyytämään. Hän ilmoitti heille olevansa Zopyros ja karanneensa heidän puolelleen. Sen kuultuaan portin vartijat veivät hänet babylonilaisten kansankokoukseen. Siinä seisoessaan kokouksen edessä hän vaikeroi ja väitti Dareioksen puolelta kärsineensä sen, minkä itse oli tehnyt, ja muka siitä syystä osakseen saaneensa tammöistä kohtelua, että oli neuvonut kuningasta luopumaan sotarekkestä, koska ei näkynyt mitään mahdollisuutta Babylonin valloittamiseen. Ja puhuessaan hän virkkoi näin: "Ja nyt, oi babylonilaiset, minun tuloni tuottaa teille mitä suurimman edun, mutta Dareiokselle, sotajoukolle ja persialaisille mitä suurimman turmion. Eipä näet hän suotta ole minua näin silponut. Minähän tunnen tyystin kaikki hänen tuumansa."

157. Niin Zopyros puhui. Mutta nähdessään persialaisten kesken suurinta arvoa nauttivan miehen vailla nenää ja korvia, ruoskanjalkien rumentamana ja veren tahraamana, niin babylonilaiset, siinä lujassa uskossa, että hän puhui totta ja todella tuli heidän liittolaisenaan, olivat valmiit jättämään hänen huostaansa mitä hän heiltä pyysi. Ja hän pyysi sotajoukkoa. Saatuaan sen heiltä hän teki aivan niinkuin Dareioksen kanssa oli sopinut. Hän vei näet kymmenentenä päivänä babylonilaisten sotajoukon ulos ja saartoi sekä surmasi ne tuhat miestä, jotka hän oli neuvonut Dareioksen ensiksi asettamaan vastaan. Kun babylonilaiset huomasivat, että Zopyros suoritti tekoja, jotka vastasivat hänen sanojaan, niin he olivat erinomaisen iloiset ja valmiit kaikessa palvelemaan häntä. Sitten hän antoi sovittujen päivien kulua, valitsi taas itselleen muutamia babylonilaisia, vei ulos ne ja surmasi toiset kaksituhatta Dareioksen sotaväestä. Nähtyään tämänkin teon kaikki babylonilaiset kiittelivät häntä. Mutta hän antoi taas sovittujen päivien kulua ja vei miehensä ulos määräpäivänä, saartoi viholliset ja surmasi niistä neljätuhatta. Kun sekin teko oli suoritettu, oli Zopyros babylonilaisten kesken kaikki kaikessa, ja he nimittivät hänet sotajoukon ylipäälliköksi ja linnoitusten komentajaksi.

158. Mutta silloinpa vasta, kun Dareios sopimuksen mukaan teki hyökkäyksen joka puolelta muuria vastaan, Zopyros paljasti koko vilppinsä. Babylonilaiset näet nousivat muurille ja koettivat torjua Dareioksen päällehyökkäävää sotajoukkoa, mutta Zopyros avasi niinkutsutun kissiläisen ja beliläisen portin ja laski persialaiset muurin sisäpuolelle. Ne babylonilaisista, jotka näkivät mitä oli tapahtunut, pakenivat Zeus Beloksen pyhättöön. Ne taas, jotka eivät olleet sitä nähneet, jäivät kukin paikoilleen, kunnes hekin huomasivat tulleen kavalletuiksi.

159. Sillä tavoin Babylon toisen kerran valloitettiin. Sittenkuin Dareios sai valtaansa babylonilaiset, hajoitti hän ensiksi heidän muurinsa ja kiskoi irti kaikki heidän porttinsa. Sillä kun edellisellä kerralla Kyros valloitti Babylonin, ei hän ollut tehnyt kumpaakaan. Edelleen Dareios seivästytti noin kolmetuhatta etevintä miestä, mutta antoi kaupungin muiden babylonilaisten asuttavaksi. Ja jotta babylonilaisilla olisi vaimoja, ja he saisivat jälkeläisiä, Dareios menetteli näin — sillä, niinkuin jo alussakin on osoitettu, olivat babylonilaiset elatuksestaan huolehtiessaan kuristaneet naisensa. Dareios käski näet naapurikansoja tuomaan Babyloniin naisia, säätäen kullekin kansalle määrätyn luvun, niin että naisia tuli kaikkiaan viisikymmentätuhatta. Näistä naisista polveutuvat nykyiset babylonilaiset.

160. Dareioksen arvostelun mukaan ei yksikään persialainen, ei myöhemmin eikä aikaisemmin eläneistä, lukuunottamatta ainoastaan Kyrosta, voittanut Zopyrosta ansiokkaissa teoissa; sillä vain Kyrokseen ei kukaan persialainen vielä ole katsonut voivansa verrata itseään. Ja monasti kerrotaan Dareioksen lausuneen mieluummin tahtovansa, että Zopyros olisi jäänyt kärsimättä runtelunsa kuin että hänellä olisi kaksikymmentä Babylonia entisen lisäksi. Ja Dareios osoitti Zopyrokselle suurta kunniaa. Niinpä hän vuotuisesti antoi hänelle semmoisia lahjoja, jotka persialaisten mielestä ovat arvokkaimpia, jättipä hänelle Babylonin verotta hoidettavaksi koko hänen elinajakseen ja antoi vielä paljon muutakin. Mainitun Zopyroksen poika oli se Megabyzos, joka Egyptissä johti sotajoukkoa atenalaisia ja liittolaisia vastaan. Ja tämän Megabyzoksen poika oli se Zopyros, joka karkulaisena tuli Persiasta Atenaan.

NELJÄS KIRJA

1. Babylonin valloituksen jälkeen tapahtui Dareioksen retki skyytejä vastaan. Sillä kun Aasia väkilukunsa puolesta oli kukoistavimmillaan ja suuria rahasummia kertyi kokoon, teki Dareioksen mieli kostaa skyyteille se, että he aikaisemmin olivat hyökänneet Meedianmaahan ja taistelussa voitettuaan vastustajansa aloittaneet vihollisuudet. Sillä skyytit hallitsivat, niinkuin ennenkin olen maininnut, Ylä-Aasiata kahdeksankolmatta vuotta. Ajaessaan näet takaa kimmeriläisiä he hyökkäsivät Aasiaan ja tekivät lopun meedialaisten hallituksesta. Nämä hallitsivat nimittäin Aasiata, ennenkuin skyytit saapuivat. Mutta kun skyytit, oltuaan poissa kotoa kahdeksankolmatta vuotta, tämän ajan kuluttua palasivat omaan maahansa, odotti heitä siellä ottelu, joka ei ollut meedialaisia vastaan kestänyt vähäisempi. He tapasivat nimittäin vastassansa melkoisen sotajoukon. Sillä skyytien vaimot olivat, kun heidän miehensä olivat niin kauan poissa, menneet orjien tykö.

2. Skyytit sokaisevat kaikki orjansa maidon vuoksi, jota he juovat, tehden näin. He ottavat huilujen kaltaisia luupillejä, asettavat ne tammojen siittimeen ja puhaltavat niihin, jolloin toiset lypsävät toisten puhaltaessa. Ja näin sanotaan heidän tekevän seuraavasta syystä. Kun näet tamman suonet puhallettaessa täyttyvät ilmasta, laskeutuvat utaret. Ja lypsettyään he kaatavat aina maidon puupönttöihin, asettavat sokeat orjat riviin pönttöjen ympäri ja antavat niiden hämmentää maitoa. Ja sen, mikä nousee pinnalle, he kuorivat pois ja sitä he pitävät arvokkaimpana, mutta se, mikä jää pohjaan, on huonompaa. Tästä syystä skyytit sokaisevat jokaisen, jonka ottavat kiinni. He näet eivät kynnä, vaan ovat paimentolaisia.

3. Näistä heidän orjistaan ja vaimoistaan oli siis kasvanut nuori polvi. Ja kun nämä olivat saaneet tietää syntyperänsä, niin he kävivät Meediasta kotiinpalaavia skyytejä vastaan. Ja ensiksi he eroittivat maan luomalla leveän kaivannon, joka ulottui Taurian vuorista Maiotis-järveen, sen leveimmälle kohdalle. Kun sitten skyytit koettivat hyökätä maahan, niin he asettuivat leiriin ja taistelivat näitä vastaan. Koska nyt monasti jo oli törmätty yhteen, eivätkä skyytit taistelussa voineet päästä voitolle, lausui muuan heistä näin: "Mitä me teemmekään, skyyttiläiset miehet! Sillä aikaa kuin me taistelemme omia orjiamme vastaan, me sekä itse tulemme tapetuiksi ja vähenemme että tappamalla heidät saamme hallita harvempia. Siksi minusta näyttää parhaalta, että heitämme keihäät ja jouset ja otamme kukin hevosruoskamme ja käymme sitten heidän kimppuunsa. Sillä niin kauan kuin he näkivät meidän kantavan aseita, niin he arvelivat olevansa vertaisiamme ja vertaisistamme syntyisin, mutta jahka näkevät, että meillä aseiden sijasta on ruoskat, niin he tulevat huomaamaan olevansa meidän orjiamme, ja kun he sen älyävät, eivät he tule pitämään puoliaan."

4. Kuultuaan tämän skyytit noudattivat neuvoa. Hämmästyneinä moisesta hyökkäyksestä vastustajat unohtivat taistella ja pakenivat. Siten skyytit hallitsivat Aasiata ja palasivat, meedialaisten karkoitettua heidät, tällä tavoin jälleen omaan maahansa. Siksi Dareios tahtoi kostaa heille ja keräsi sotajoukon heitä vastaan.

5. Kuten skyytit itse kertovat, on heidän kansansa kaikista nuorin ja sen synty on tällainen. Ensimmäinen mies, joka oli tässä siihen aikaan autiossa maassa, oli nimeltään Targitaos. He kertovat, että tämän Targitaoksen vanhemmat olivat Zeus ja Borysthenes-joen tytär — jota minä puolestani tosin en usko, mutta niin he kuitenkin kertovat. Semmoista syntyperää siis oli muka Targitaos; mutta hänellä oli kolme poikaa, Lipoxais, Arpoxais ja nuorin Kolaxais. Näiden hallitessa putosi liitäen taivaasta alas Skyytianmaahan kultaisia esineitä, nimittäin aura, ies, sotakirves ja malja. Vanhin oli ensiksi nähnyt ne, mutta kun hän tahtoi mennä lähemmäksi ja tarttua niihin, oli kulta hänen lähestyessään leimahtanut palamaan. Hänen mentyään pois oli toinen mennyt likelle, mutta kulta oli uudestaan tehnyt samalla tavalla. Niinpä heidät karkoitti pois kullan palo, mutta kun kolmas veli meni sinne, niin kulta oli sammunut, ja hän vei sen kotiinsa. Silloin olivat vanhemmat veljet harkinneet asiaa ja luovuttaneet koko kuninkuuden nuorimmalle.

6. Lipoxais oli niiden skyytien kantaisä, joita kutsutaan aukhatien heimoksi, keskimäinen, Arpoxais, niiden, joita kutsutaan katiareiksi ja traspeiksi, nuorin heistä, kuningas, niiden, joita kutsutaan paralateiksi. Kaikilla heillä on yhteisesti, kuninkaan nimen mukaan, nimenä skolotit. Helleenit taas ovat nimittäneet heidät skyyteiksi.

7. Näin siis skyytit kertovat alkuperästään. Kaikkiaan he sanovat kuluneen ensimmäisestä kuninkaastaan Targitaoksesta Dareioksen retkeen vain tuhat vuotta. Tätä pyhää kultaa kuninkaatt etupäässä vartioivat ja joka vuosi he rukoilevat ja palvovat sitä suurilla uhreilla. Se, joka juhlassa taivasalla vartioidessaan pyhää kultaa nukkuu, ei skyytien puheen mukaan elä vuotta täyteen. Siitä toimesta annetaan hänelle senvuoksi niin paljon maata kuin minkä ympäri hän yhdessä päivässä itse voi ratsastaa. Mutta koska maa oli suuri, jakoi Kolaxais sen kolmeen kuningaskuntaan ja antoi ne pojilleen; niistä hän teki yhden muita suuremmaksi ja siinä säilytettiin kulta. Mutta kauemmas ylös, pohjoiseen

päin heidän tuollapuolellaan asuvien maasta, ei saata nähdä mitään eikä mennä edemmäksi ilmassa liitelevien höyhenien vuoksi; sillä sekä maa että ilma ovat muka täynnä höyheniä, ja ne siis estävät näön.

8. Näin kertovat skyytit itsestään ja heidän tuollapuolellaan olevasta maasta, mutta Pontoksessa asuvat helleenit seuraavalla tavalla. Ajaessaan Geryoneen karjaa Herakles saapui tähän maahan, joka silloin oli autiona, mutta jossa nyt skyytit asuvat. Geryones asui kuitenkin Pontoksen ulkopuolella, siinä saarella, jota helleenit sanovat Erytheiaksi ja joka sijaitsee Gadeiran luona ulkopuolella Herakleen patsaiden, Okeanoksen äärellä. Okeanoksesta taas he kertovat semmoisen tarinan, että se alkaa auringonnousun kohdalta ja virtaa koko maan ympäri, mutta tosiasiaa eivät he voi sitä todistaa. Sieltä Herakles oli saapunut nyt niinkutsuttuun Skyytianmaahan ja oli, kun hänet täällä yllätti talvi ja pakkanen, vetänyt päälleen leijonantaljansa ja nukkunut; mutta sillävälän olivat laitumella käyvät hevoset yliluonnollisella tavalla hävinneet vaunujen edestä.

9. Niin pian kuin Herakles heräsi, alkoi hän etsiä niitä ja kulkiessaan läpi maan hän saapui niinkutsuttuun Hylaian maahan. Siellä hän tapasi eräästä luolasta jonkunmoisen puoli-immen, kaksimuotoisen kyyn, joka yläosaltaan vyötäisistä alkaen oli nainen, mutta alaosaltaan käärme. Nähtyään hänet Herakles ihmetteli ja kysyi, oliko hän missään nähnyt hevosia kuljeskelemassa. Käärme-impä vastasi, että ne oli hänellä itsellään, mutta että hän ei anna niitä pois, ennenkuin Herakles pitää yhteyttä hänen kanssaan. Ja siitä hinnasta Herakles teki sen. Mutta nainen lykkäsi lykkäämistään hevosten antamisen, koska niin kauan kuin suinkin tahtoi pitää Heraklesta luonaan, kun sitävastoin tämä tahtoi lähteä pois saatuaan hevosensa. Vihdoin hän antoi ne pois sanoen: "Nämä hevoset, jotka tänne tulivat, minä kyllä olen ottanut talteen, ja sinä olet niistä minulle antanut löytöpalkan: minä kannan nimittäin sinusta kolme poikaa. Mutta selitä nyt, mitä tulee tehdä, kun ne tulevat täysikasvuiseksi? Pitääkö minun jättää heidät tänne asumaan — sillä minä yksin vallitsen tässä maassa —, vai lähettää ne sinun luoksesi?" Näin hän kysyi, mutta Herakleen kerrotaan siihen virkkaneen: "Jahka näet poikien miehistyneen, teet viisaasti, jos menettelet näin. Anna sen heistä, jonka näet osaavan jännittää tätä jousia tällä lailla ja tällä tavoin vyöttää ympärilleen tämä vyö, asua tässä maassa. Mutta lähetä maasta pois se, joka ei pysty suorittamaan näitä määräämiäni tehtäviä! Jos niin teet, olet sekä itse siitä saava iloa että täyttävä minun käskyni."

10. Silloin Herakles jännitti toisen jousistaan — siihen asti nimittäin Herakles kantoi kahta —, näytteli vyötään ja antoi jousen ja vyön, jossa oli ylhäällä vyönkinnekohtalla kultainen malja; ja sen tehtyään hän läksi pois. Mutta kun pojat syntyivät ja miehistyivät, niin äiti ensiksi antoi heille nimet, yhdelle heistä nimen Agathyrsos, häntä seuraavalle Gelonos, ja nuorimmalle Skythes, ja toiseksi hän muistaen määräystä teki niinkuin käsketty oli. Nytpä kaksi pojista, Agathyrsos ja Gelonos, eivät kyenneet suorittamaan kilpakoetta, jonka vuoksi he äidin maasta karkoittamina läksivät matkaansa; mutta nuorin heistä, Skythes, täytti sen ja jäi maahan. Ja Herakleen pojasta Skytheestä polveutuvat aina skyytien kuninkaas, ja maljan muistoksi kantavat skyytit aina tähän aikaan saakka maljoja yöissään. Tämän oli äiti yksin saanut toimeen Skytheelle. Näin kertovat Pontoksessa asuvat helleenit.

11. On olemassa vielä eräs näin kuuluva kertomus, ja sen käsitykseen minä itse enimmin kallistun. Paimentolaisskyytit, jotka asuivat Aasiassa, olivat massagetien sodalla ahdistamina kulkeneet yli Araxes-joen Kimmerian maahan. Sillä sen maan, jossa skyytit nyt asuvat, kerrotaan muinoin olleen kimmeriläisten oman. Skyytien lähestyessä kimmeriläiset neuvottelivat sen johdosta, että suuri sotajoukko oli tulossa, ja tällöin kävivät heidän mielipiteensä kahtaalle; molempia puolustettiin kiivaasti, mutta kuningasten mielipide oli parempi. Kansan mielipide oli näet se, että oli edullisinta lähteä pois eikä jäädä taistelemaan toisen ja tuhkan puolesta, mutta kuningasten, että piti oteltaman maan puolesta hyökkääjiä vastaan. Eipä nyt kansa tahtonut totella kuninkaita, eivätkä kuninkaat kansaa. Toiset siis neuvoivat, että taistelutta lähdetäisiin pois ja jätettäisiin maa hyökkääjien käsiin, mutta kuninkaas näytti parhaalta kuolla ja kaatua omassa maassaan eikä paeta yhdessä kansan kanssa, sillä he punnitsivat kuinka suuria etuja he siinä olivat nauttineet ja kuinka suuret onnettomuudet todennäköisesti heitä kohtaisivat, kun olisivat maanpakolaisina. Tämän päätöksen tehtyään he jakaantuivat kahtia ja tultuaan luvultaan tasaväkisiksi he taistelivat toisiansa vastaan. Ja siinä kaikki kuninkaat saivat surman omiensa kädestä, ja kimmeriläisten kansa hautasi heidät Tyras-joen luo, missä yhä vieläkin heidän hautansa on nähtävänä. Ja haudattuaan heidät he hankkivat lähtöä maasta ulos. Mutta sinne hyökänneet skyytit ottivat haltuunsa aution maan.

12. Ja vielä nytkin on Skyytianmaassa "kimmeriläisten linna", ja "kimmeriläisten kahluupaikka", on olemassa myös maa nimeltä Kimmeria ja niinkutsuttu "kimmeriläinen salmi". On ilmeistä, että kimmeriläiset lähtivät skyytejä pakoon Aasiaan ja asuttivat sen niemimaan, jossa nyt on olemassa helleeniläinen kaupunki Sinope. On myös ilmeistä, että skyytit ajoivat heitä takaa ja hyökkäsivät Meedianmaahan, koska eksyivät tiestä. Kimmeriläiset pakenivat näet koko ajan pitkin merenrantaa, mutta skyytit ajoivat heitä takaa, jättäen Kaukasoksen oikealle kädelle kunnes he, käännyttyään tieltään sisämaahan, hyökkäsivät Meediaan. Tämä on se toinen kertomus, jossa helleenit ja barbarit pitävät yhtä.

13. Mutta prokonnesolainen. Aristeas, Kaystrobioksen poika, väitti runoelmissaan saapuneensa Foiboksen haltioimana isседonien maahan ja kertoi edelleen, että isседonien tuollapuolen asui yksisilmäinen kansa, nimeltä arimaspit, näiden takana kultaa vartioivat aarnikotkat, ja näiden takana hyperborealaiset, jotka ulottuvat mereen saakka. Kaikki nämä siis, paitsi hyperborealaisia, olivat, alkaen arimaspeista, muka ahdistaneet naapureitaan, niin että arimaspit olivat tunkeneet isседonit pois maastaan, isседonit taas skyytit, ja eteläisen meren luona asuvat kimmeriläiset, skyytien hätyyttäminä, jättäneet maansa. Siten ei hänkään, mitä tähän maahan tulee, pidä yhtä skyytien kanssa.

14. Olen jo maininnut, mistä se Aristeas oli kotoisin, joka tämän lausui. Mutta tahdon kertoa sen jutun, jonka hänestä kuulin Prokonnesoksessa ja Kyzikoksessa. Kerrotaan nimittäin että Aristeas, joka sukuperältään ei ollut ketään toista kaupunkilaista huonompi, oli Prokonnesoksessa tullut vanuttajan työhuoneeseen ja siihen kuollut. Vanuttaja oli silloin sulkenut työpajansa ja mennyt ilmoittamaan kuolemaa vainajan sukulaisille. Mutta kun jo oli pitkin kaupunkia levinnyt huhu, että Aristeas oli kuollut, saapui Artake-kaupungista muuan kyzikolainen mies, joka intti toisten kertomusta vastaan, väittäen että Aristeas oli kohdannut häntä, kun hän oli menossa Kyzikokseen, ja oli puhellut hänen kanssaan. Tämä mies kiisteli kiivaasti vastaan, mutta vainajan sukulaiset tulivat vanuttajan työpajalle, uhrilahjoja mukanaan, haudatakseen hänet. Mutta kun huone avattiin, ei Aristeasta näkynyt, ei elävänä eikä kuolleena. Mutta sittemmin, seitsemäntenä vuotena, hän ilmestyi Prokonnesokseen ja sepitti nämä runoelmat, joita helleenit nyt kutsuvat arimaspilaisiksi runoelmiksi. Ja sen tehtyään hän toistamiseen hävisi.

15. Näin kertovat nuo molemmat kaupungit. Mutta tämän tiedän tapahtuneen Italiassa asuville metapontiolaisille kaksisataaneljäkymmentä vuotta Aristeaan toisen häviämisen jälkeen, niinkuin minä vertaamalla Prokonnesoksessa ja Metapontionissa kuulemiani kertomuksia olen havainnut. Metapontiolaiset väittävät, että Aristeas itse ilmestyi heidän maahansa ja käski pystyttämään Apollon alttarin ja asettamaan sen viereen kuvapatsaan, missä on prokonnesolaisen Aristeaan nimi. Hän sanoi näet, että Apollo oli saapunut ainoastaan heidän maahansa italiotien joukosta, ja että hän itse, joka nyt oli Aristeas, oli seurannut häntä; ja jumalaa seuratessaan hän muka oli ollut korppina. Sen sanottuaan hän oli hävinnyt, mutta metapontiolaiset kertovat lähettäneensä tiedustajan Delfoihin kysymään jumalalta, mitä tuon ihmisen ilmestys tiesi. Pytia käski heidän totella ilmestystä, ja jos he tekisivät sen, tulisi heidän käymään paremmin. He olivat ottaneet varteen tämän neuvon ja panneet sen täytäntöön. Ja nyt seisoo Apollon kuvan vieressä kuvapatsas, jossa on Aristeaan nimi, ja sen ympärillä kasvaa laakereita. Ja se kuvapatsas on pystytetty torille. Sen verran olkoon nyt sanottu Aristeasta.

16. Mutta mitä on sen maan tuollapuolella, josta tätä on ruvettu kertomaan, siitä ei kukaan tiedä mitään varmaa. En näet ole voinut mitään kuulla keltään silminnäkiäjältä, joka väittäisi jotain siitä tietävänsä. Eipä näet Aristeaskaan, josta juuri-ikään oli puhe, väittänyt yllämainituissa runoelmissaan saapuneensa isседoneja edemmäksi, vaan siitä, mitä heidän tuollapuolellaan on, hän kertoo vain kuulemansa mukaan, väittäen että isседonit ovat ne, jotka näin kertovat. Vaan niin kauas kuin olemme varmuudella voineet kuuleman nojalla päästä, tulee kaikki mainittavaksi.

17. Borystheneläisten kauppapaikasta — se näet on merenrannikolla olevista paikoista keskimäisin koko Skyytiassa — asuvat ensiksi kallippidit, jotka ovat helleeniläisiä skyytejä, heidän tuollapuolellaan toinen kansa, jota kutsutaan alazoneiksi. Nämä, samoin kuin kallippiditkin, harjoittavat samoja elinkeinoja kuin skyytit, mutta kylvävät ja syövät myös viljaa ynnä sipulia, laukkaa, virnaa ja hirssiä. Alazonien takana asuvat kyntäjä-skyytit, jotka eivät kylvä syödäkseen vaan myydäkseen. Näiden takana asuvat neurit. Neurien pohjoispuolella oleva maa on ihmisistä autio erämaa, mikäli me tiedämme.

18. Nämä ovat ne kansat, jotka asuvat Hypanis-joen varsilla länteenpäin Borystheneestä. Mutta kun menee Borystheneen yli, on merestä lukien ensimmäisenä Hylaia, siitä sisämaahan mennessä asuvat maanviljelijä-skyytit, joita Hypanis-joen luona asuvat helleenit kutsuvat borystheneläisiksi, kun he itse taas käyttävät nimeä olbiopolitit. Näiden maataviljelevien skyytien aluetta on siis kolme päivämatkaa itään päin, ulottuen sille joelle, jonka nimenä on Pantikapes, pohjoiseen taas yhdentoista päivän laivamatka ylös Borystheneestä myöten. Heidän tuollapuolellaan on jo laaja erämaa. Erämaan takana asuvat androfagit, joka on erikoinen kansa eikä ollenkaan skyytiläinen. Näiden tuollapuolella on sitten todellinen erämaa, jossa, mikäli tiedämme, ei asu mitään kansakuntaa.

19. Itään päin näistä maanviljelijä-skyyteistä ja kun on mennyt yli Pantikapes-joen, asuvat jo paimentolais-skyytit, jotka eivät kylvä eivätkä kynnä. Koko tämä maa on aivan puutonta, paitsi Hylaia. Näiden paimentolais-skyytien aluetta on neljatoista päivämatkaa maassa, joka ulottuu Gerros-jokeen saakka.

20. Gerros-joen toisellapuolen ovat nämä niinkutsutut kuninkaansijat ja ne skyytit, jotka ovat etevimmät, sekä lukuisimmat ja jotka pitävät muita skyytejä orjinaan. Nämä ulottuvat etelään Taurianmaahan saakka, itään taas sille kaivannolle asti, jonka sokeista polveutuneet kaivoivat, sekä siihen Maiotis-järven rannalla olevaan kauppapaikkaan, joka on Kremnoi nimeltään. Toiset osat heidän

aluettaan ulottuvat Tanais-virtaan. Pohjoiseen päin, yläpuolella kuninkaallisia skyytejä, asuvat melankhlainit, eräs toinen kansa, joka ei ole skyytiläinen. Melankhlainien tuollapuolella on järviä ja ihmisistä tyhjä erämaa, mikäli me tiedämme.

21. Kun menee yli Tanais-virran, ei ole enää Skyytian maata, vaan ensimmäinen alueista on sauromatien, jotka Maiotis-järven sopukasta alkaen asuvat pohjoiseen päin viidentoista päivämatkan verran, ja on heidän maansa tyhjä sekä metsäpuista että istutetuista. Näiden takana asuvat toisen alueen saaneet budinit; heidän asumansa maa kasvaa tiheästi kaikenlaista metsää.

22. Budinien tuollapuolen on pohjoiseen päin ensiksi seitsemän päivämatkan verran erämaata, idempänä erämaan takana asuvat thyssagetit, lukuisa ja omaperäinen kansa. Ne elävät metsästyksestä. Lähellä näitä ja samoissa paikoissa asuvat ne, joilla en nimenä yrkit; nekin elävät metsästyksestä ja tekevät seuraavalla tavalla. Metsämies nousee väijyksiin puuhun, joita on taajassa pitkin koko maata. Jokaisella on varalla hevonen, jota on opetettu makaamaan vatsallaan, ollakseen niin matala kuin suinkin, ynnä koira. Kun hän nyt puusta näkee otuksen kaukaa, ampuu hän siihen nuolensa, astuu hevosen selkään ja ajaa sitä takaa, ja koira ottaa sen kiinni. — Näiden tuollapuolella itään päin asuvat muut skyytit, jotka luopuivat kuninkaallisista skyyteistä ja siten saapuivat tähän maahan.

23. Aina näiden skyytien maahan saakka on mainittu maa kokonaan tasankoa ja hyötyisää, mutta siitä pitäen se on kivistä ja rosoista. Ja kun on mennyt tämän laajan rosoisen maan läpi, asuu korkeiden vuorien juurella ihmisiä, joiden sanotaan kaikkien olevan syntymästään saakka kaljupäisiä, miehet ja naiset yhtäläillä; ne ovat myös tylppänenäisiä ja niillä on suuret poskipäät, ne puhuvat omaa kieltään, mutta käyttävät skyytiläis-pukua ja elävät puiden tuotteista. Pontilainen puu on sen puun nimi, josta ne elävät, ja suuruudeltaan se on lähinnä viikunapuuta. Sen hedelmä on pavunkaltainen, mutta siinä on sydän. Kun tämä hedelmä on tullut kypsäksi, niin he siivilöivät sitä kankailla; ja siitä vuotaa neste, joka on paksua ja mustaa, ja sen nimi on "askhy". Sitä ne sekä nuolevat että sekoittavat maitoon ja juovat tahi myös laittavat sen tahmeasta sakasta kakkuja, joita syövät. Karjaa näet ei heillä ole paljon, sillä laitumet eivät ole sielläpäin juuri erinomaisia. Jokainen asustaa puun alla, ja talvisin he peittävät puun valkealla huopapeitteellä, mutta kesäisin ovat ilman peitettä. Heitä ei yksikään ihminen loukkaa, sillä heidän kerrotaan olevan pyhiä. Eikä heillä ole mitään sota-aseita. He ratkaisevat ympärillä asuvien riitoja, vieläpä jos joku maanpakolaisena pakenee heidän turviinsa, niin ei yksikään häntä loukkaa. He ovat nimeltään argippilaiset.

24. Aina näihin kaljupäisiin saakka on maa vallan tunnettu, samoin kuin niiden tällä puolen asuvat kansatkin. Sillä muutamat skyyteistä saapuvat heidän luokseen, ja näiltä, samoin kuin Borystheneen kauppapaikasta ynnä muista pontolaisista kauppapaikoista tulevilta helleeneiltä, on helppo saada tietoja heistä. Mutta ne skyytit, jotka heidän luokseen tulevat, toimittavat asiansa seitsemän tulkin avulla ja seitsemällä kielellä.

25. Aina näihin saakka on siis maa tunnettu, mutta siitä, mikä on tuollapuolella kaljupäisiä, ei kukaan varmuudella tiedä ilmoittaa mitään. Sillä korkeat, pääsytömmät vuoret eroittavat maan, eikä kukaan voi kulkea niiden yli. Nämä kaljupäiset kertovat, mitä minä tosin en usko, että vuorilla asuu vuohijalkaisia miehiä, ja heidän tuollapuolellaan muita ihmisiä, jotka nukkuvat kuusi kuukautta. Tätä minä en laisinkaan saata olettaa todeksi. Itään päin kaljupäisistä oleva maa tunnetaan varmuudella, ja siinä asuu issedoneja, mutta siitä, mikä on tuollapuolella kaljupäisiä ja issedoneja, heistä pohjoiseen päin, ei tunneta muuta kuin mitä nämä itse kertovat.

26. Issedonien kerrotaan noudattavan tammöisiä tapoja. Kun joltain mieheltä on kuollut isä, tuovat kaikki sukulaiset elukoita, ja teurastettuaan nämä sekä hakattuaan lihat kappaleiksi, he hakkaavat myös isännän kuolleen isän palasiksi, sekoittavat kaikki lihat ja valmistavat niistä aterian. Mutta vainajan pään ne tekevät sileäksi, puhdistavat ja kultaavat sen, ja sitten ne käyttävät sitä pyhänä esineenä sekä suorittavat hänelle vuotuiset suuret uhrit. Näin tekee poika isälleen, samoin kuin helleenit viettävät vainajainjuhlaa. Muuten kerrotaan näidenkin olevan oikeamielisiä, ja miehillä sekä naisilla on yhtäläinen valta.

27. Nämätkin siis ovat tunnetut, mutta siitä eteenpäin kertovat issedonit asuvan yksisilmäisiä ihmisiä ja kultaa vartioivia aarnikotkia. Heiltä ovat skyytit saaneet tämän tiedon, skyyteiltä taas me muut olemme ottaneet sen ja nimitämme heitä skyytinkielellä arimaspeiksi; yksi on näet skyytinkielellä "arima", silmä taas "spu".

28. Koko tässä kuvatussa maassa on niin ankara talvi, että siellä kahdeksan kuukautta vallitsee vallan sietämätön pakkaneen, jolloin ei maa sula loaksi, jos siihen kaataa vettä, mutta kyllä, jos sytyttää tulen. Mutta meri ja koko kimmeriläinen Bosporos jäätyvät ja kaivannon tällä puolella asuvat skyytit kulkevat joukoissa yli jään ja ajavat vaununsa toiselle puolelle sindien luo. Sillä tavoin talvea jatkuu kahdeksan kuukautta, mutta neljänä jälelläolevanakin siellä on kylmä. Tämä talvi eroaa luonteeltaan kaikista muiden seutujen talvista siinä kohden, että siellä sadeaikana tuskin sataa nimeksikään, mutta kesäisin ei tule sateesta loppua; ja siihen aikaan kun muualla käy ukkonen, silloin siellä ei jyrise, vaan kesäisin

tavan takaa. Jos ukkonen talvella jyrisee, on tapana kummastella sitä kuten ihmettä ainakin. Samoin myös jos tapahtuu maanjäristys, oli se sitten kesällä tai talvella, pidetään sitä Skyytianmaassa ihmeenä. Hevoset jaksavat kestää tämän talven, mutta muulit ja aasit eivät ensinkään sitä siedä. Mutta muualla, jos hevoset seisovat pakkasessa, paleltuvat niiden jäsenet, jota vastoin aasit ja muulit kestävät.

29. Minusta näyttää siltä kuin myös sikäläinen sarveton lehmärotu siitä syystä ei saisi sarvia. Tämän mielipiteeni puolesta todistaa myös se Homeroksen säe Odyseiassa, joka kuuluu näin:

"Libyan myös, miss' oinahat oitis sarvia saavat;"

siinä aivan oikein mainitaan, että kuumissa maissa sarvet nopeasti ilmestyvät. Mutta kovassa kylmyydessä elukoille joko ei kasva ollenkaan sarvia tai sitten kasvaa aivan pienet.

30. Siellä nyt tapahtuu siis kylmän vuoksi näin. Mutta minä ihmettelen — kertomuksenihan on alusta saakka pitänyt välikertomuksista —, minkä vuoksi koko Elis-maakunnassa ei saata syntyä muuleja, vaikka maa ei ole kylmä eikä ole mitään muutakaan näkyväistä syytä. Eliläiset itse väittävät, että jokin kirous on syynä siihen, että heillä ei synny muuleja. Mutta kun lähestyy se aika, jolloin tammojen tulee varsoa, niin he ajavat ne pois naapuriansa luo ja päästävät sitten niiden tykö aaseja, kunnes tammot tulevat kantaviksi. Senjälkeen ne ajetaan takaisin kotia.

31. Mitä taas tulee höyheniin, jota skyytit kertovat ilman olevan täynnä ja joiden vuoksi muka ei voi nähdä eikä kulkea edemmäksi mannermaahan, niin on minulla niistä seuraava mielipide. Tämän maan tuollapuolella sataa aina lunta, vähemmän tosin kesällä kuin talvella, kuten luonnollista onkin. Niinpä jokainen, joka läheltä on nähnyt sakean lumen putoavan, kyllä tietää mitä minä tarkoitan. Lumi näet muistuttaa höyheniä. Ja koska siellä talvi on tämmöinen, ovat tämän mannermaan pohjoisosat asumattomat. Niinmuodoin luulen, että skyytit ja heidän naapurinsa kuvannollisesti sanovat lunta höyheniksi. Täten on siis mainittu, mitä kerrotaan kauimpana asuvista kansoista.

32. Mitä taas tulee hyperborealaisiin ihmisiin, niin eivät skyytit niistä kerro mitään, eivätkä ketkään muutkaan sielläpäin asuvista, jolleivät mahdollisesti issedonit. Mutta minun luullakseni eivät nämätkään kerro mitään. Sillä siinä tapauksessa skyytitkin kertoisivat niistä, kuten kertovat yksisilmäisistä. Sitävastoin on Hesiodos maininnut hyperborealaisista, samoin myös Homeros "Epigoneissa", jos nimittäin Homeros todella on sepittänyt tämän runoelman.

33. Mutta kaikkein enimmin kertovat heistä delolaiset, jotka väittävät, että vehnänolkiin käärittyjä uhrilahjoja tuodaan hyperborealaisten maasta skyytien maahan; skyyteiltä taas ottavat naapurit ne vastaan ja toimittavat ne toiselta toiselle länteen päin aina Adrian merelle saakka. Sieltä ne lähetetään edelleen etelää kohti, jolloin dodonalaiset ensimmäisinä helleenien joukosta ottavat ne vastaan, näitten tyköä ne saapuvat Malis-lahdelle, kulkevat salmen poikki Euboiaan, missä ne lähetetään kaupungista toiseen aina Karystokseen saakka. Mutta sitten jää Andros sivulle, sillä karystolaiset toimittavat ne Tenokseen. Siten he kertovat näiden uhrilahjojen saapuvan Delokseen. Mutta ensimmäisellä kerralla hyperborealaiset lähettivät viemään uhrilahjoja kaksi tyttöä, delolaisten mukaan nimeltään Hyperokhe ja Laodike. Heidän myötään hyperborealaiset lähettivät viisi miestä kansalaistensa joukosta turvasaatoksi — nuo, joita kutsutaan perfereiksi ja jotka nauttivat suurta kunniaa Deloksessa. Mutta koska hyperborealaisten lähettämät henkilöt eivät palanneet takaisin, niin heistä oli liian ankaraa, jos heidän alati kävisi niin, että eivät saisi jälleen niitä, joita lähettivät, ja kantoivat senvuoksi rajoille uhrilahjat, käärittyinä vehnänolkiin, sekä antoivat toimeksi ja käskivät naapureita lähettämään niitä edelleen omasta maastaan toiseen maahan. Ja täten lähetettyinä edelleen lahjat, kuten he kertovat, saapuvat Delokseen. Minä tunnen itsekin eräitä menoja, jotka muistuttavat näiden uhrilahjojen antamista. Kun nimittäin traakialaiset ja paionilaiset naiset uhraavat kuningatar Artemiille, pitävät he aina uhrilahjoja vehnänoljissa.

34. Niin minä tiedän näiden tekevän. Mutta näiden hyperborealaisten maasta tulleiden ja Deloksessa kuolleiden neitojen kunniaksi keritsevät delolaisten työt ja pojat hiuksensa. Tytöt leikkaavat ennen häitään palmikkonsa, kietovat sen värttinän ympäri ja asettavat sen hautakummulle; ja hautakumpu on vasemmalla kädellä, kun astuu Artemiin temppelitarhaan, ja sen päällä kasvaa öljypuu. Kaikki delolaisten pojat taas kietovat hiussuortuvan ruohonkorren ympäri ja asettavat sen hautakummulle.

35. Semmoista kunniata siis he nauttivat Deloksen asujainten puolelta. Nämät samat väittävät myöskin, että Arge ja Opis, kaksi hyperborealaisten maasta tullutta neitoa, ovat matkustaneet näiden samojen kansojen kautta ja saapuneet Delokseen jo aikaisemmin kuin Hyperokhe ja Laodike. Viimemainitut olivat nimittäin saapuneet tuodakseen Ileithyialle sen veron helposta synnyttämisestä, jonka olivat ottaneet suorittaakseen, kun sitävastoin Arge ja Opis, kuten he kertovat, olivat tulleet yhdessä itse jumalien kanssa ja he ovat asukasten puolelta saaneet muita kunnianosoituksia. Heidän naisensa keräävät näet näitä varten antimia, nimeltä mainiten heitä eräässä virressä, jonka muuan lykialainen mies, Olen, on sepittänyt. Delolaisilta taas ovat saarelaiset ja ioonilaiset sen tavan oppineet sekä laulavat Opiin ja Argen kunniata, nimeltä mainiten näitä ja keräten lahjoja. (Tämä Olen, joka tuli

Lykiasta, oli muuten sepittänyt muitakin vanhoja virsiä, joita lauletaan Deloksessa.) Ja kun uhriseurasten reisikappaleet ovat poltetut alttarilla, viskataan niistä jäänyt tuhka Opiin ja Argen haudalle ja kulutetaan siihen. Ja niiden hauta on Artemiin temppelin takana, itäänpäin, sekä on aivan lähellä keolaisten majataloa.

36. Ja tämä olkoon mainittu hyperborealaisista. Sillä juttua Abariksesta, jonka kerrotaan olevan hyperborealainen, en huoli esittää; sen mukaan hän, mitään syömättä, kuljetteli nuolta ympäri koko maata. Mutta jos on joitakin hyperborealaisia (pohjantakaisia) ihmisiä, on myös toisia, eteläntakaisia. Ja minun täytyy nauraa nähdessäni, kuinka monet kyllä piirustavat maan karttoja, mutta ei kukaan ole järkevällä tavalla sitä kuvannut. Ne piirustavat nimittäin Okeanoksen virtaavaksi maan ympäri, joka taas laitetaan niin pyöreäksi, kuin jos se olisi harpilla vedetty, ja tekevät Aasian yhtä suureksi kuin Europan. Minä tahdon senvuoksi muutamain sanoin osoittaa näiden kumpaisenkin suuruuden sekä millaiseksi kumpikin on piirrettävä.

37. Aasiassa asuvat persialaiset, jotka ulottuvat eteläiseen, niinkutsuttuun Punaiseen mereen saakka. Näiden tuollapuolella asuvat pohjoiseen päin meedialaiset, meedialaisten takana saspeirit, saspeirien takana kolkhilaiset, jotka ulottuvat pohjoiseen mereen saakka, mihin Fasis-joki laskee. Nämä neljä kansaa asuvat merestä mereen.

38. Siitä jatkuu Aasia kahtena niemekkeenä länteen päin, ja näitä minä nyt aion kuvata. Toinen niemeke, alkaen yhdeltä puolen pohjoisessa Fasis-joesta, ulottuu Aigeian mereen pitkin Pontosta ja Hellespontosta troialaisen Sigeionin kohdalle. Etelässä taas tämä sama niemeke ulottuu Foinikian äärellä sijaitsevasta Myriandos-lahdesta mereen Triopionin kärkeen saakka. Tällä niemekkeellä asuu kolmekymmentä kansakuntaa.

39. Tämä on nyt toinen näistä niemekkeistä. Toinen alkaa Persiasta ja jatkuu Punaiseen mereen; sen muodostavat Persia, siitä alkava Assyria ja sen jälkeen Arabia. Se päättyy, jos kohta ainoastaan tavallisen kielenkäytön mukaan, Arabianlahteen, johon Dareios johti Niilistä kanavan. Persiasta aina Foinikiaan saakka on maa leveä ja laaja; mutta Foinikiasta tämä niemeke jatkuu pitkin palestinalaista Syyriaa ja Egyptiä, mihin se päättyy. Siinä on ainoastaan kolme kansaa.

40. Tämä on se osa Aasiaa, joka ulottuu Persiasta länteen päin. Mutta persialaisten, meedialaisten, saspeirien ja kolkhien tuollapuolen, itään päin olevaa maata rajoittaa yhtäältä Punainen meri, pohjoisessa taas Kaspiameri ja Araxes-joki, joka virtaa itään päin. Aina Indiaan saakka on Aasia asuttu, mutta siitä pitäen on maa autio itään päin, eikä yksikään saata ilmoittaa, minkälainen se on.

41. Semmoinen ja niin suuri on Aasia. Mutta Libya liittyy toiseen niemekkeeseen. Sillä Egyptin jälestä alkaa jo Libya. Egyptin kohdalta on tämä niemeke kapea. Tästä meidän merestämme Punaiseen mereen on satatuhatta sylvä, mikä tekisi tuhat stadionia. Mutta tästä kapeasta kannaksesta alkaen on se niemeke, jota kutsutaan Libyaksi, erinomaisen leveä.

42. Minä siis ihmettelen niitä, jotka ovat rajoittaneet ja erottaneet toisistaan Libyan, Aasian ja Europan. Sillä eroitus niiden suuruudessa on melkoinen. Europpa ulottuu nimittäin pituudelleen pitkin molempia, mutta leveydeltään niitä ei voi verratakaan keskenään. Sillä Libya on selvästi meren ympäröimä, paitsi sitä osaa siitä, mikä rajoittuu Aasiaan, kuten egyptiläisten kuningas Neko ensimmäisenä, mikäli me tiedämme, on näyttänyt. Senjälkeen nimittäin kuin hän lakkasi kaivamasta Niilistä Arabianlahteen ulottuvaa kanavaa, hän lähetti foinikialaisia miehiä laivoissa matkalle, käskien niitä paluumatkallaan purjehtimaan Herakleen patsasten kautta, kunnes tulisivat pohjoiseen mereen ja siten saapuisivat Egyptiin. Foinikialaiset läksivät matkalle Punaisesta merestä ja purjehtivat pitkin eteläistä merta. Ja aina kun tuli syysmyöhä, laskivat he maihin ja kylvivät viljaa maahan, missä osassa Libya purjehtiessaan kulloinkin olivat, sekä odottivat leikkuaikaa. Korjattuaan viljan he purjehtivat pois, niin että he kahden vuoden kuluttua kolmantena vuotena kiersivät Herakleen patsasten ohi ja saapuivat Egyptiin. Ja he kertoivat, mitä minä tosin en saata uskoa, mutta mahdollisesti joku toinen, että heillä purjehtiessaan Libyan ympäri oli aurinko oikealla kädellä.

43. Siten tämä seikka ensiksi huomattiin. Sittemmin kertovat karkhedonilaiset tehneensä saman matkan. Sillä akhaimenidi Sataspes, Teaspiin poika, ei purjehtinut Libyan ympäri, vaikka hänet vartavasten lähetettiin, vaan säikähtäen sekä matkan pituutta että kolkkoutta hän kääntyi takaisin, suorittamatta äitinsä hänelle määräämää ansiotyötä. Hän oli näet häväissyt immen, joka oli Zopyroksen, Megabyzoksen pojan, tytär. Kun Sataspes sitten tämän rikoksen vuoksi piti kuningas Xerxeen käskystä seivästettämän, niin hänen äitinsä, joka oli Dareioksen sisar, rukoili hänen puolestaan, sanoen aikovansa säätää pojalleen vielä suuremman rangaistuksen kuin kuningas. Hänen täytyisi nimittäin purjehtia Libyan ympäri, kunnes hän, purjehtiessaan sen ympäri, saapuisi Arabianlahteen. Xerxes suostui tähän ehdoitukseen, ja Sataspes saapui Egyptiin, otti sieltä laivan ja merimiehiä sekä purjehti Herakleen patsaille. Purjehtittuaan niiden kautta ja kierrettyään sen Libyan niemen, jonka nimi on Soloeis, hän purjehti etelään päin. Hän kulki useiden kuukausien ajan laajaa merta, mutta koska samaa kulkua kesti yhä edelleen, kääntyi hän takaisin ja purjehti pois Egyptiin. Sieltä hän saapui kuningas

Xerxeen luo ja väitti kauimpana ollessaan purjehtineensa vähäkasvuisten ihmisten ohi, jotka käyttivät palmunlehvistä tehtyjä vaatteita. Ja kun he itse laivallaan laskivat maihin, niin nämä aina pakenivat vuorille jättäen kaupunkinsa. Itse he, mennessään kaupunkeihin, eivät tehneet mitään vahinkoa, ottivat niistä ainoastaan ruokavaroja. Mutta syy siihen, ettei hän kokonaan purjehtinut Libyan ympäri, oli, niinkuin hän väitti, se, että laiva ei enää voinut kulkea eteenpäin, vaan pysähtyi. Mutta Xerxes ei uskonut hänen puhuvan totta, vaan, koska hän ei ollut suorittanut määrättyä ansiotyötä, niin hän seivästytti hänet, vahvistaen siten entisen rangaistuksen. Tämän Sataspeen kuohilas läksi, heti kun kuuli herransa kuolleen, karkuun Samokseen, mukanaan suuri rahasumma, minkä muuan samolainen mies anasti; minä tiedän kyllä hänen nimensä, mutta jätän sen tahallani mainitsematta.

44. Mutta suurin osa Aasiaa tuli tutkituksi Dareioksen toimesta. Tämä tahtoi nimittäin tietää, missä Indos-joki, joka kaikkien jokien joukosta on toinen, jossa tavataan krokodiilejä — missä siis tämä joki laskee mereen. Hän lähetti laivoilla muutamia luotettavia miehiä, muiden muassa Skylaxin, joka oli kotoisin Karyandasta. Nämä läksivät matkalle Kaspatyros-kaupungista ja Paktyike-maakunnasta ja purjehtivat pitkin virtaa mereen saakka, ja, merta myöten taas länteen päin purjehtien, he kolmantenakymmenentenä kuukautena saapuivat siihen paikkaan, mistä egyptiläisten kuningas oli, niinkuin aikaisemmin olen maininnut, lähettänyt foinikialaiset purjehtimaan Libyan ympäri. Senjälkeen kuin he olivat tehneet tämän kiertomatkan, laski Dareios indialaiset valtansa alle ja vallitsi tätä merta. Siten havaittiin, että muu osa Aasiaa, paitsi sitä, mikä on itään päin, on laadultaan samanlaista kuin Libya.

45. Mitä Eurooppaan tulee, ei kukaan ole selvästi huomannut, onko se idässä ja pohjoisessa meren ympäröimä, mutta pituudeltaan tiedetään sen ulottuvan pitkin molempia toisia maanosia. Enkä minä myöskään saata arvata, miksi maalla, joka kuitenkin on yksi, on kolme eri nimeä, joilla on naisten nimetykset, enkä, miksi egyptiläinen joki Niili ja kolkhilainen Fasis ovat määrättyt rajoiksi (toiset taas mainitsevat maiotilaisen Tanais-joen ja kimmeriläisen kahluupaikan). En myöskään ole voinut saada selville niiden nimiä, jotka ovat laatineet nämä rajat, enkä, minkä mukaan he ovat antaneet nimet. Niinpä väittävät useimmat helleenit, että Libya on saanut nimensä eräästä kotimaisesta naisesta, Libyasta, ja Aasia taas Prometheuksen vaimon nimen mukaan. Tämän nimen omaksuvat myös lyydialaiset väittäessään, että Aasia on saanut nimensä Asieen, Kotyksen pojan ja Maneen pojanpojan, eikä Prometheuksen Asian mukaan. Edellisen mukaan on myös asilainen sukukunta Sardeessa saanut nimensä. Mutta mitä Eurooppaan tulee, ei yksikään ihminen tiedä, onko se meren ympäröimä, eikä, mistä se on tämän nimen saanut; ei myöskään ole tunnettu, kuka sen on antanut, jollemme tahdo väittää, että maa on saanut nimensä tyrolaisesta Europasta, jolloin se siis olisi aikaisemmin ollut nimetön, niinkuin toisetkin maanosat. Mutta nytpä onkin ilmeistä, että tämä oli kotoisin Aasiasta eikä saapunut tähän maahan, jota helleenit nykyään kutsuvat Europaksi, vaan ainoastaan Foinikiasta Kreetaan ja Kreetasta Lykiaan. Sen verran olkoon nyt tästä mainittu; me puolestamme tulemme käyttämään maanosien käytäntöön otettuja nimiä.

46. Lukuunottamatta skyytejä asuvat Pontos Euxeinoksen seuduilla, joita vastaan Dareios läksi sotaretkelle, kaikkein sivistymättömimmät kansat. Sillä me emme voi tälläpuolen Pontosta asuvista kansoista mainita ainoatakaan, joka kekseliäisyydessä olisi merkillinen, emmekä tiedä ketään huomattavaa miestä, paitsi skyytiläistä kansaa ja Anakharsista. Skyytiläinen heimo on nimittäin tehnyt erään kaikista inhimillisistä keksinnöistä, mitä me tunnemme, sukkelimman keksinnön, mutta muissa kohdin en minä sitä kiitä. Tämä heidän suurin keksintönsä on siinä, että ei kukaan, joka heitä vastaan hyökkää, voi päästä pakoon, ja ettei kukaan voi saavuttaa heitä, jos eivät tahdo tulla tavatuiksi. Heillähän ei ole rakennettuina kaupunkveja eikä linnoituksia, vaan he siirtävät asumuksiaan, ovat kaikki hevos-jousimiehiä, eivät elä kynnöstä, vaan karjasta, ja kuljettavat asumuksiaan vankkureilla. Kuinka semmoisia vastaan voisi taistella ja heidän kimppuunsa päästä?

47. Tämän he ovat keksineet, syystä että maa on siihen sovelias, ja heillä on joet liittolaisinaan. Sillä tämä maa, joka on tasankoa, on ruohoinen ja vesiperäinen, ja jokia siinä virtaa melkein yhtä monta luvultaan kuin on kanavia Egyptissä. Tahdon mainita nimeltään ainoastaan ne niistä, jotka ovat kuuluisat, ja joita myöden voi purjehtia mereltä ylös. Ne ovat: viisisuinen Istros, sitten Tyras, Hypanis, Borysthenes, Pantikapēs, Hypakyrīs, Gerros ja Tanais. Ne virtaavat seuraavalla tavalla.

48. Istros, joka on suurin kaikista joista, joita me tunnemme, virtaa aina samanlaisena, sekä kesät että talvet, ja on ensimmäinen virta lännestä lukien niistä, jotka ovat Skyytianmaassa. Sen suuruuteen on syy tämä. Ne monet muut joet, jotka siihen laskevat, tekevät sen suureksi. Skyytianmaan kautta virtaa siihen viisi suurta jokea: se, jolle skyytit antavat nimen Porata ja helleenit Pyretos, edelleen Tiarantos, Araros, Naparis ja Ordessos. Ensinmainittu joki on suuri ja yhdistää, virraten idän puolelta, vetensä Istrokseen. Toinen, niisanottu Tiarantos, on lännempänä ja pienempi. Araros, Naparis ja Ordessos kulkevat näiden keskitse ja purkautuvat Istrokseen.

49. Nämät ovat ne omassa maassa alkavat skyytiläiset joet, jotka täyttävät Istros-virran. Agathysien maasta virraten yhtyy siihen Maris-joki, Haimoksen huipuilta taas virraten pohjoiseen päin laskee

siihen kolme muuta suurta jokea: Atlas, Auras ja Tibisis. Traakian ja traakialaisten krobyzien kautta virraten purkautuvat Athrys, Noes ja Artanes Istrokseen. Paionien maasta ja Rodope-vuoresta laskee siihen Kios-joki, joka kulkee halki Haimos-vuorten. Illyriasta virraten pohjoiseen laskee Angros joki triballien tasankoon ja Brongos-jokeen, Brongos taas Istrokseen. Siten Istros vastaanottaa nämä molemmat suuret joet. Ombrilaisten yläpuolella olevasta maasta laskee siihen Karpis-joki ja eräs toinen, Alpis niminen joki, virraten nekin pohjoiseen päin. Istros virtaa näet koko Europan läpi, alkaen kelttien maasta, jotka kynetien jälestä asuvat äärimmäisinä lännessä Europan kansoista. Virraten koko Europan halki se laskee Skyytian sivulta mereen.

50. Sen kautta että yllä luetellut joet ynnä monet muut laskevat vetensä yhteen, tulee Istros suurimmaksi kaikista joista, koskapa, jos vertaa niitä semmoisinaan, Niili voittaa vedenpaljouden puolesta. Sillä viimemainittuun ei mikään joki eikä mikään lähde laske, siten lisäten sen vesimäärää. Istros virtaa kesät talvet aina yhtäläisenä minun luullakseni seuraavasta syystä. Talvella sillä on luonnollinen korkeutensa, tai vähän suurempi. Sillä tässä maassa sataa ylimalkaan talvella vähän, vaan tulee ainoastaan lunta. Kesällä taas se suunnaton lumimäärä, joka talvella sataa, sulaa ja laskee kaikkialta Istrokseen. Tämä lumi, joka laskee siihen, ynnä sen ohella runsaat ja ankarat rankkasateet täyttävät sen. Sillä koko kesän siellä sataa. Mutta kuta enemmän vettä aurinko vetää puoleensa kesällä talveen verraten, sitä runsaammat ovat toiselta puolen Istroksen lisävedet kesällä kuin talvella. Kun näitä verrataan keskenään, syntyy tasapaino, niin että vesi aina pysyy samalla korkeudella.

51. Istros on siis yksi Skyytian joista. Senjälkeen seuraa pohjoisesta tuleva Tyras, saaden alkunsa suuresta järvestä, joka erottaa Skyytian ja neurien maan. Sen suistamossa asuu helleenejä, joita kutsutaan tyriteiksi.

52. Kolmas joki, Hypanis, lähtee Skyytianmaasta ja virtaa suuresta järvestä, jota ympäröivillä laitumilla elää valkoisia villihevosia. Tätä järveä kutsutaan vallan oikein "Hypaniin äidiksi". Siitä siis Hypanis saa alkunsa ja virtaa viiden päivämatkan pituuden matalana ja suolattomana, mutta siitä perin neljän päivän laivamatkan se on kovin katkeraa. Siihen laskee nimittäin katkera lähde, joka on siihen määrään katkera, että se, niin vähäinen kuin onkin kooltaan, antaa makunsa Hypanis-joelle, jolla suuruudessa ei ole monta vertaistaan. Tämä lähde sijaitsee kyntäjä-skyytien ja alazonien maan rajoilla. Nimenä on lähteellä ja sillä paikalla, mistä se virtaa, skyytinkielellä Exampaios, tahi helleenien kielellä "Pyhät tiet". Alazonien kohdalla Tyras ja Hypanis lähestyvät toisiaan, mutta siitä pitäen kumpikin kääntyy omalle taholleen ja virtaa, välillään leveä maa.

53. Neljäs joki on Borysthenes, joka Istroksen jälkeen on suurin näistä ja meidän mielpiteemme mukaan tuotteliain ei ainoastaan skyyttiläisistä joista, vaan myös kaikista muista, lukuunottamatta egyptiläistä Niiliä. Sillä ei ole toista jokea, jota saattaisi verrata tähän. Mutta muista on Borysthenes tuotteliain, se kun tarjoo mitä kauniimpia ja rehevimpiä karjalaitumia ynnä erinomaisen oivallisia ja runsaita kaloja, on mitä hyvänmakuisin ja virtaa puhtaana liejuisten rantojen läpi. Sen varsilla tulee vilja mitä parasta, ja missä maahan ei kylvetä, kasvaa erittäin pitkää heinää; sen suistamossa laskeutuu itsestään suunnattomat määrät suolaa ja siinä tavataan suuria selkärangattomia merieläviä, joita kutsutaan antakaieiksi ja joita kaupitellaan suolattuina, ynnä paljon muuta ihmeteltävää. Aina gerrien maahan saakka, johon on neljänkymmenen päivän laivamatka, on sen juoksu pohjoisesta tunnettu. Mutta minkä kansojen kautta se tämän maan tuollapuolen virtaa, sitä ei kukaan saata ilmoittaa. On ilmeistä, että se erämaan kautta virtaa maanviljelijä-skyytien maahan. Nämä skyytit näet asuvat sen varsilla kymmenen päivän laivamatkan pituudelta. Ainoastaan tämän joen, samoin kuin Niilin, lähteitä en saata ilmoittaa, eikä luullakseni kukaan muukaan helleeneistä. Lähellä sitä paikkaa, missä Borysthenes virtaa mereen, yhtyy siihen myös Hypanis, joka purkautuu samaan suomaahan. Näiden jokien välistä maata, joka on kiilanmuotoinen kaistale, kutsutaan Hippolaoksen niemeksi, johon on pystytetty Demeterin pyhättö. Mutta pyhätön toisella puolen, Hypaniin luona, asuvat borystheneläiset.

54. Tämä olkoon sanottu näistä joista. Näiden jälkeen on viidentenä vielä joki, jonka nimi on Pantikapēs ja joka sekin virtaa pohjoisesta päin ja järvestä; sen ja Borystheneen välillä asuvat maataviljelevät skyytit, ja se laskee Hylaiaan, jonka läpi kuljettuaan se yhtyy Borystheneeseen.

55. Kuudes joki on Hypakyrīs, joka saa alkunsa järvestä ja virraten paimentolais-skyytien kautta laskee Karkinitis-kaupungin kohdalle, jättäen oikealle Hylaian ja niinkutsutun Akhilleuksen juoksuradan.

56. Seitsemäs joki, Gerros, on Borystheneestä erillään niin kauas kuin Borysthenes on tunnettu, ja sillä on sama nimi kuin itse maallakin, nimittäin Gerros. Se virtaa mereen päin, erottaa toisistaan paimentolais- ja kuninkaallisten skyytien maan, sekä laskee Hypakyrīs-jokeen.

57. Kahdeksas joki on Tanais, joka virtaa halki pohjoisesta, saaden alkunsa suuresta järvestä, ja laskee vielä suurempaan, niinkutsuttuun Maiotis-järveen, joka erottaa toisistaan kuninkaalliset skyytit ja sauromatit. Tähän Tanais-virtaan laskee toinen, jonka nimi on Hyrgis.

58. Nämät siis ovat kuuluisimmat niistä joista, joita skyytit omistavat. Mutta Skyytiassa kasvava ruoho lisää kaikista ruoholajeista, joita tunnemme, etenkin sappea karjassa. Että niin on asianlaita, sen saattaa päättää, jos avaa elukat.

59. Nämät ovat siis heidän suurimmat tulolähteensä. Mutta muuten on heillä tämänkaltaiset tavat. He palvelevat ainoastaan seuraavia jumalia: etenkin Hestiaa, edelleen Zeusta ja Maata, joista pitävät Maata Zeun puolisona, näiden jälkeen Apolloa, taivaallista Afroditea, Heraklesta ja Aresta. Näitä kunnioittavat kaikki skyytit, mutta niinkutsutut kuninkaalliset skyytit uhraavat myös Poseidonille. Ja skyytinkielellä on Hestia Tabiti, Zeusta kutsutaan minun mielestäni vallan oikein nimellä Papaios, Maa on Api, Apollon Goitosyros, taivaallinen Afrodite Argimpasa, Poseidon Thagimasadas. Kuvia, alttareita ja temppeleitä ei heillä ole tapana pystyttää muuta kuin Areelle. Mutta hänelle se on tapana.

60. Sama uhraustapa vallitsee yhtäläisesti kaikissa juhlissa, ja siinä menetellään näin. Uhriteuras seisoo etujalat sidottuina, uhraaja, joka taas seisoo elukan takana, kaataa sen maahan vetämällä köydenpäätä; uhriteuraan sortuessa hän kutsuu nimeltä sitä jumalaa, jolle uhraa, sitten hän kiireesti viskaa ansan kaulaan, pistää silmukkaan puikon, kierittää tätä ja kuristaa siten elukan. Eikä hän siinä sytytä tulta, vihi teurasta tai vala viiniuhria. Vaan kuristettuaan ja nyljettynään sen hän heti käy sitä keittämään.

61. Koska Skyytianmaa on kovin puutonta, on siellä keksitty tällainen keino lihan keittämiseksi. Senjälkeen kuin uhriteuraat on nyljetty, puhdistavat he lihat luista, sitten he viskaavat ne kotitekoisiin kattiloihin, jotka etenkin muistuttavat lesbolaisia sekoitusastioita, paitsi että ovat paljoa suuremmat. Niihin he viskaavat lihan ja keittävät sen polttamalla uhriteurasten luita. Mutta jos heillä ei ole käsillä kattilaa, viskaavat he kaikki lihat uhriteurasten mahalaukkuun, sekoittavat siihen vettä ja sytyttävät luut. Nämä palavat erinomaisesti, ja luista puhdistetut lihat mahtuvat helposti mahalaukkuun. Siten härkä keittää itsensä ja samoin muutkin uhriteuraat kukin itsensä. Senjälkeen kuin liha on keitetty, antaa uhraaja lihoista ja sisälmyksistä osan esikoislahjaksi ja viskaa sen eteensä. Ja he uhraavat sekä muuta karjaa että erittäin hevosia.

62. Muille jumalille he siis uhraavat tällä tavoin sekä tämmöisiä elukoita, mutta Areelle taas näin. Valtakuntiensa jokaiseen piiriin he ovat pystyttäneet tämmöisen Areen pyhätön. He pinovat risukimppuja noin kolmen stadionin pituisiksi ja levyisiksi, mutta ei perin korkeiksi läjiksi. Tämmöisen päälle tehdään tasainen neliönmuotoinen paikka, jonka kolme kylkeä on äkkijyrkät, mutta neljännen kohdalta voi astua ylös. Joka vuosi he ajavat sinne sataviisikymmentä vaunullista risuja, läjä kun aina rankkasateitten vuoksi laskeutuu. Tämän pyhitetyn paikan päällä on jokaisella pystytettynä vanha tikari, ja tämä on Areen kuva. Tälle tikarille he vuotuisesti uhraavat karjaa sekä hevosia, vieläpä seuraavassa kohden enemmänkin, mitä eivät muille jumalille. Kaikista vangiksi saaduista vihollisista he näet uhraavat aina yhden sadasta, mutta ei samalla tavalla kuin elukoita, vaan toisella tavalla. He vuodattavat näet viiniä vankien päähän, jonka jälkeen he teurastavat heidät niin, että veri valuu astiaan, sitten he vievät veren ylös risuläjälle sekä vuodattavat sen tikarin päälle. Sen he siis kantavat ylös, mutta alhaalla, pyhätön luona he tekevät näin. He leikkaavat teurastetuilta miehiltä pois aina oikean käsivarren olkapään kohdalta ja viskaavat sen ilmaan ja sitten he päätettyään muutkin uhrit lähtevät pois. Käsivarsi jää makaamaan siihen, mihin se putoo, ja ruumis taas makaa erillään siitä.

63. Nämä uhrimenot siis vallitsevat heillä. Sikoja sitävastoin he eivät ensinkään käytä, eikä heidän lainkaan ole tapana kasvattaakaan niitä maassaan.

64. Sotatavat ovat heillä seuraavat. Senjälkeen kuin skyytiläinen mies on kaatanut ensimmäisen miehen, niin hän juo tämän verta, ja vie kaikkien niiden päät, jotka hän taistelussa surmaa, kuninkaalle. Sillä vain se, joka tuo pään, saa osan saadusta saaliista, mutta se, joka ei tuo, ei sitä saa. Ja seuraavalla tavalla hän nylkee nämä päät. Hän tekee ensin leikkauksen pään ympäri korvien kohdalta, sitten hän tarttuu päänahkaan ja ravistaa sen irti, jonka jälkeen hän härän kylkiluulla kaappii lihan pois, hieroo nahkaa hyppysissään ja saatuaan sen kyllin pehmeäksi hän käyttää sitä pyyheliinaksi sekä ripustaa sen ratsuhevosensa suitsiin ja ylpeilee siitä. Ja sitä, jolla on useimmat semmoiset, pidetään paraimpana miehenä. Monet heistä tekevät nyljetyistä nahoista myöskin viittoja pukeakseen ne ylleen, ommellen niitä samalla tapaa kuin paimenpaitoja. Monet nylkevät kuolleilta vihollisilta pois kätet kysineen päivineen ja tekevät niistä kansia nuoliviiniinsä. Ihmisen nahka onkin sekä paksua että loistavaa ja on valkeudessa melkein loistavin kaikista nahoista. Monet nylkevät myös kokonaisia miehiä, pingoittavat nahan puun ympäri ja kuljettavat niitä hevostensa selässä.

65. Tämmöinen tapa siis heillä on. Mutta itse päiden suhteen, ei kuitenkaan kaikkien, vaan pahimpien vihamiestensä, he menettelevät seuraavalla tavalla. Kaikki, mikä on kulmakarvojen alapuolella, sahataan pois jonka jälkeen kallo puhdistetaan. Ja jos omistaja on köyhä, niin hän verhoo sen ulkoa ainoastaan karvaamattomalla härännahalla ja käyttää sitä niin. Mutta jos hän on rikas, niin hän verhoo sen nahalla, mutta kultaa sen sitäpaitsi sisältä ja käyttää sitä siten juoma-astiana. Tämän he tekevät myös sukulaistensa suhteen, jos nämä joutuvat riitaan heidän kanssaan, ja kantaja kuninkaan edessä

pääsee voitolle. Ja kun hänen luokseen tulee semmoisia vieraita, joita hän pitää arvossa, niin hän asettaa esille päät ja kertoo, mitenkä nämä, vaikka olivatkin sukulaisia, olivat häntä vainonneet, vaan että hän oli saanut heidät valtaansa. Ja sitä he sanovat kelpo työksi.

66. Kerran vuodessa jokainen piirinpäällikkö omassa piirissään täyttää viinillä sekoitusastian, josta juovat ne skyytit, jotka ovat tuhonneet vihollisia. Mutta ne, jotka eivät ole sitä tehneet, eivät saa maistaa tätä viiniä, vaan istuvat syrjässä halveksittuina. Tämä tuottaa heille mitä suurimman häpeän. Ne sitävastoin heistä, jotka ovat tuhonneet erittäin monta miestä, saavat yht'aikaa juoda kahdesta maljasta.

67. Tietäjiä on skyyteillä paljon, ja nämä ennustavat pajuvitsoista seuraavalla tavalla. He tuovat mukanaan suuria risukimppuja, panevat ne maahan, purkavat ne, asettavat kunkin vitsan yksitellen paikoilleen ja lukevat sitten loitsuja; ja niitä lukiessaan he jälleen käärivät vitsat kokoon ja sitten he uudestaan asettavat kunkin paikoilleen riviin. Tämä heidän ennustustapansa on esi-isiltä peritty. Mutta, enareit, jotka ovat miesvaimoja, sanovat, että Afrodite on heille opettanut ennustustaidon. Joka tapauksessa he ennustavat niinipuun kuoresta. He pilkkovat niinen kolmeen kaistaleeseen, kietovat nämä sormiensa ympäri ja purkaessaan ne auki he ennustavat.

68. Kun skyytien kuningas sairastuu, noudattaa hän luokseen kolme enimmin arvossa pidettyä miestä tietäjien joukosta, ja nämä ennustavat yllämainitulla tavalla. He puhuvat tavallisesti jotenkin siihen suuntaan, että se tai se on vannonut väärän valan kuninkaan kotiliesien kautta, mainiten jonkun maanmiehistään. Mutta kuninkaan kotiliesien kautta on skyyteillä tapana vanna varsinkin silloin, kun tahtovat vanna suurimman valansa. Paikalla otetaan kiinni ja tuodaan se, jonka he väittävät tehneen väärän valan; ja kun hän saapuu, niin tietäjät todistavat häntä vastaan, että hän on vannonut väärän valan kuninkaan kotiliesien kautta, ja että kuningas siitä syystä on pahoinvoipa. Hän kieltelee, väittää, ettei ole vannonut väärin ja valittelee kovasti. Koska tämä kieltelee, noudattaa kuningas luokseen kaksi vertaa niin monta tietäjää. Ja jos nämätkin katsoessaan arpoja selittävät hänet syypääksi väärään valaan, niin ensimmäiset tietäjät suoraa päätä leikkaavat pään häneltä poikki ja saavat hänen rahansa. Mutta jos lisäksi tulleet tietäjät vapauttavat hänet, saapuu muita tietäjiä ja taas muita. Jos nyt useammat vapauttavat henkilön, on säädetty, että ensimmäisten tietäjien itsensä täytyy menettää henkensä.

69. Seuraavalla tavalla he siis surmaavat nämä. He täyttävät vaunut risuilla, valjastavat niiden eteen härkiä, sitovat tietäjät, kytkevät heiltä kädet takaa kiinni, pistävät kapulan heidän suuhunsa, painavat heidät keskelle risuja, sytyttävät ne tuleen, säikäyttävät härkiä ja laskevat ne menemään. Monet härät palavat poroksi yhdessä tietäjien kanssa, monet taas pääsevät liekkien keskeltä pakoon, sittenkuin niiden aisa on palanut poroksi. He polttavat yllämainitulla tavalla muistakin syistä tietäjiä ja kutsuvat niitä valetietäjiksi. Eikä kuningas jätä jällelle niiden lapsiakaan, jotka hän tappaa, vaan hän surmaa kaikki miehenpuolet; mutta naispuolia hän ei vahingoita.

70. Valaliittonsa skyytit tekevät niiden kanssa, joiden kanssa tekevät, tällä tavalla. He valavat suureen savimaljaan viiniä ja sekoittavat siihen liitontekijäin verta, jonka saavat joko pistämällä ruumista naskalilla tai viiltäen puukolla hiukan ihoa. Sitten he pistävät maljaan tikarin, nuolia, tapparan ja heittokeihään. Tämän tehtyään he lukevat pitkiä rukouksia ja sitten juovat siitä sekä ne itse, jotka liiton keskenään tekevät, että arvokkaimmat heidän seuralaisistaan.

71. Kuningasten haudat ovat gerrien maassa. Sinne he, kun heiltä on kuollut kuningas, kaivavat suuren neliskulmaisen maakuopan. Saatuaan sen valmiiksi he ottavat ruumiin ylös vaunuihin ja kuljettavat sen lähimmän kansan luo. Sitä ennen he ovat vahalla sivelleet ruumista sekä viiltäneet auki, puhdistaneet ja täyttäneet vatsan survotulla kypeiroksella suitsutuksella ynnä sellerin ja dillin siemenillä sekä sitten jälleen ommelleet sen kiinni. Ne, jotka ottavat vastaan täten tuodun ruumiin, tekevät aivan samoin kuin kuninkaalliset skyytit. He leikkaavat kappaleen korvastaan, keritsevät hiuksensa ylt'ympäri pään, viiltävät viuruja käsivarsiensa ympäri, raastavat otsaansa ja nenäänsä ja pistävät nuolia vasemman kätensä läpi. Maastaan he sitten vaunuissa kuljettavat kuninkaan ruumiin seuraavan luo niistä kansoista, joita he hallitsevat. Ja ne, joiden luo he aikaisemmin ovat tulleet, seuraavat heitä. Ja sittenkuin he viedessään vainajaa ovat matkanneet kaikkien kautta, niin he ovat gerrien maassa, jotka asuvat kauimpana niistä kansoista, joita he hallitsevat, sekä hautojen luona. Sitten he laskevat ruumiin hautaan oljille, iskevät keihäitä maahan ruumiin kummallekin puolelle, panevat riukuja niiden päälle ja kattavat ne sitten risuilla. Haudan jällelläolevaan avaraan tilaan he hautaavat yhden hänen jalkavaimoistaan, jonka ovat kuristaneet kuoliaaksi, hänen juomanlaskijansa, ruuanlaittajansa, tallirenkensä, palvelijansa, sanantuojujansa, hevosensa ynnä esikoiset kaikesta muusta sekä kultaisia maljoja; he näet eivät ollenkaan käytä hopeata eikä vaskea. Tämän tehtyään he kaikki luovat suuren maakummun, jolloin he kilpailevat keskenään ja pyrkivät tekemään niin suuren kuin mahdollista.

72. Vuoden kuluttua he taas tekevät näin. He ottavat kelvöllisimmat muiden palvelijain joukosta — ne

ovat syntyperäisiä skyytejä, sillä kaikkien niiden täytyy palvella, joita kuningas itse siihen käskää, heillä kun ei ole rahalla ostettuja palvelijoita — ja kuristavat näistä palvelijoista viisikymmentä ynnä viisikymmentä hänen kauniinta hevostaan. Viimemainittujen vatsaontelon he tyhjentävät ja puhdistettuaan sen he täyttävät sen akanoilla ja ompelevat sen sitten kiinni. Senjälkeen he pystyttävät pyöränkehän puoliskon kahden tangon nenään, niin että se riippuu alaspäin, toisen puoliskon kahden toisen tangon nenään, ja iskevät sillä tapaa useita semmoisia maahan; edelleen he ajavat paksuja seipäitä hevosten läpi pitkittäin kaulaan saakka ja nostavat ne pyöränpuoliskoille, joista etumaiset kannattavat hevosten lapoja, takana olevat taas vatsoja reisien kohdalta. Jalat riippuvat kummallakin puolen ilmassa. Senjälkeen he pistävät niitten suuhun suitset ja kuolaimet, vetävät niitä eteenpäin ja kiinnittävät ne sitten vaarnoihin. Nyt he asettavat kunkin viidestäkymmenestä kuristetusta nuorukaisesta hevosenensa selkään ja asettavat ne sillä tavoin, että ensin ajavat suoran tangon kunkin kuolleen selkärunkaa myöten kaulaan saakka. Alaspäin ulottuu osa tästä tangosta ruumiin ulkopuolelle ja sen he iskevät toisessa, hevosen läpi kulkevassa tangossa olevaan reikään kiinni. Ja pystytettyään nämä ratsumiehet piiriin hautakummun ympäri he lähtevät pois.

73. Sillä tavoin he hautaavat kuninkaansa. Mutta aina milloin muut skyytit kuolevat, vievät lähimmät sukulaiset vainajat vaunuihin sijoitettuina ympäri ystävien luo. Näistä jokainen ottaa vastaan ja kestittää saattomiehiä sekä asettaa vainajan eteen aivan samaa kuin muillekin. Neljäkymmentä päivää yksityisiä henkilöitä sillä tapaa viedään ympäri, ja sitten ne haudataan. Ja hautajaisten jälkeen skyytit puhdistavat itsensä seuraavalla tavalla. He saippuoivat ensin päänsä ja pestyään saippuan pois he ruumiilleen tekevät näin. He pystyttävät kolme salkoa, niin että ne nojaavat toisiansa vasten, levittävät niiden ympäri villahuopia ja kiinnitettyään ne toisiinsa niin tiukkaankin kuin suinkin he viskaavat tulesta hehkuvia kiviä salkojen ja huopien keskellä olevaan hinkaloon.

74. Heidän maassaan kasvaa liinaa, joka, lukuunottamatta paksuutta ja kokoa, muistuttaa hyvin paljon pellavaa; mutta viimemainitun voittaa liina suuressa määrin. Se kasvaa niin hyvin itsestään kuin kylvettyinä, ja siitä tekevät traakialaiset itselleen vaatteitakin, jotka ovat aivan pellavasta tehtyjen kaltaiset; niinpä joka ei ole erittäin perehtynyt siihen, ei voisi erottaa, onko kangas pellavaa vai liinaa. Mutta se, joka ei vielä ole nähnyt liinakangasta, saattaa luulla vaatetta pellavakankaaksi.

75. Tämän liinan siemeniä skyytit siis ottavat, jonka jälkeen he ryömivät huopien alle ja viskaavat sitten siemenet hehkuville kiville. Ja viskattaessa ne suitsuavat ja levittävät sellaisen höyryn, ettei mikään helleeniläinen höyrykylpy sitä voittaisi. Ja skyytit ulvovat ihastuksissaan löylystä. Se käy heillä kylvyn sijasta. Sillä vedellä he eivät ollenkaan pese ruumistaan. Heidän vaimonsa taas survovat rosoista kiveä vasten kypressi-, seeteri- ja libanospuuta ja valavat vettä päälle; ja sitten he voitelevat koko ruumiinsa ja kasvonsa tällä survomuksella, joka on tahmeata. Ja samalla kuin heille siitä lähtee hyvä tuoksu, tulee heidän ihonsa puhtaaksi ja kiiltäväksi, kun he seuraavana päivänä ottavat pois voiteen.

76. Mutta vierasten tapojen noudattamista he kovasti karttavat, niin hyvin muiden kuin erittäin helleeniläisten tapojen, niinkuin osoittivat Anakharsis ja toiseksi taas Skyles. Niinpä kun Anakharsis, paljon maailmaa katseltuaan ja kaikkialla suurta viisautta osoitettuaan, oli matkalla skyytien asuinpaikoille, niin hän purjehtiessaan Hellespontoksen läpi pysähtyi Kyzikokseen. Ja kun Anakharsis näki, kuinka kyzikolaiset erinomaisesti viettivät juhlaa jumalten emolle, niin hän teki emolle semmoisen lupauksen, että jos hän ehona ja terveenä palajaisi kotiansa, hän uhraisi samalla tavalla kuin näki kyzikolaisten tekevän sekä panisi toimeen yöjuhlan. Ja niin pian kuin hän saapui Skyytiaan, hän läksi salaa niinkutsuttuun Hylaiiaan, joka sijaitsee Akhilleuksen kilparadan vieressä ja on kokonaan täynnä kaikenmoisia puita — sinne hän siis läksi ja pani toimeen juhlan kaikkine menoineen jumalattarelle, kädessä rumpu ja kantaen ylleen ripustettuja jumalankuvia. Mutta eräs skyyti, joka äkkäsi hänet, kun hän teki niin, antoi hänet ilmi Saulios kuninkaalle. Ja kun tämä itsekkin saapui paikalle ja näki Anakharsiin sitä tekevän, niin hän ampui hänet jousellaan kuoliaaksi. Ja jos joku nykyään mainitsee Anakharsista, eivät skyytit sano tuntevansa häntä, siitä syystä että hän siirtyi maastaan pois Hellaaseen ja omaksui vieraita tapoja. Mutta niinkuin minä kuulin Tymneeltä, Ariapeitheen asiamieheltä, oli Anakharsis skyytien kuninkaan Idanthyrsoksen setä ja Gnuroksen poika sekä Lykoksen pojanpoika ja Spargapeitheen pojanpojanpoika. Jos siis Anakharsis kuului tähän huoneeseen, niin tietäköön hän, että kuoli veljensä kädestä. Sillä Idanthyrsos oli Saulioksen poika, ja Saulios taas oli se, joka tappoi Anakharsiin.

77. Kuitenkin olen kuullut myös erään toisen, peloponnesolaisten kertoman tarinan, jonka mukaan Anakharsis skyytien kuninkaan lähettämänä oli tullut Hellaaseen oppilaaksi ja sitten palattuaan takaisin lausunut sille, joka oli hänet lähettänyt, että kaikki helleenit lakedaimonilaisia lukuunottamatta utterasti harrastivat kaikkea viisautta; mutta viimemainitut olivat muka ainoat, jotka saattoivat ymmärtäväisesti puhella ja vastata. Tämän jutun ovat ilman aikojaan sepittäneet helleenit itse; mutta joka tapauksessa mies tuhoutui sillä tavoin kuin aikaisemmin mainittiin.

78. Näin huonosti kävi tämän hänen vieraitten tapojensa ja tuttavallisuutensa vuoksi helleenien kanssa. Ja hyvin monta vuotta myöhemmin sai samanlaisen kohtalon Skyles, Ariapeitheen poika.

Skyytien kuninkaalla Ariapeitheellä oli nimittäin muiden lasten ohella poika Skyles. Tämä oli syntynyt istrialaisesta naisesta eikä suinkaan kotimaisesta, ja tämä hänen äitinsä opetti hänelle Hellaan kielen ja kirjoituksen. Jonkun ajan kuluttua kuoli Ariapeithes agathyrkien kuninkaan Spargapeitheen vilpin kautta, ja Skyles sai isänsä kuninkuuden ja vaimon, jonka nimi oli Opoia. Mainittu Opoia oli omanmaalainen, ja hänen kanssaan oli Ariapeitheellä poika Orikos. Mutta ollessaan skyytien kuninkaana Skylestä ei ollenkaan miellyttänyt skyyttiläinen elintapa, vaan hän oli paljoka enemmän taipuvainen helleeniläisiin tapoihin sen kasvatuksen takia, jonka oli saanut, ja hän teki seuraavasti. Joka kerta kun Skyles vei skyytien sotajoukon borystheneläisten kaupungin alueelle — nämä borystheneläiset sanovat itse olevansa miletolaisia —, aina milloin hän siis tuli heidän luokseen, niin hänellä oli tapana jättää sotajoukkonsa etukaupunkiin, tulla itse muurin sisäpuolelle, sulkea portit, ja riisuen pois skyyttiläisen puvun ottaa helleeniläiset vaatteet ja niihin puettuna seurustella muiden kanssa ilman henkivartijoita tai muutakaan saattuetta. Mutta portteja vartioitiin, jottei kukaan skyyteistä näkisi häntä siinä puvussa. Ja hän noudatti sekä muissa kohdin helleeniläistä elintapaa että toimitti uhreja jumalille helleeniläisillä menoilla. Ja kun hän oli siellä viettänyt kuukauden tai vielä pitemmän ajan, niin hän lähti pois puettuna skyyttiläiseen vaatetukseen. Niin hän teki useasti ja rakensi taloja Borystheneen kaupunkiin ja nai sieltä kotimaisen naisen.

79. Mutta koska hänen nyt kerran täytyi käydä huonosti, niin se tapahtui seuraavasta syystä. Hän sai halun tulla vihityksi Dionysos Bakkheioksen salaismenoihin. Mutta juuri kun hän oli saava tämän vihkimyksen, tapahtui mitä suurin ihme. Hänellä oli borystheneläisten kaupungissa suuri ja kallisarvoinen, muurilla aidattu talo, jonka ympärillä seisoivat marmorista tehtyjä sfinksejä ja aarnikotkia. Siihen jumala iski salamansa. Ja se paloi kokonaan poroksi, mutta Skyles suoritti siitä huolimatta loppuun vihkimisen. Mutta skyytit herjaavat helleenejä heidän Bakkhos-juhlistaan. He näet väittävät, ettei ole oikein otaksua semmoista jumalaa, joka saattaa ihmiset raivoamaan. Mutta sittenkin Skyles oli tullut vihityksi Bakkheioksen menoihin, ilmiantoivat eräs borystheneläisistä hänet skyyteille näin sanoen: "Tehän pilkkaatte meitä, oi skyytit, siitä että me vietämme Bakkhos-juhlia ja että jumala meidät haltioi. Mutta nyt on tämä jumala vallannut teidän kuninkaannekin, ja hän viettää Bakkhos-juhlaa ja raivoaa haltioissaan. Mutta jos ette usko minua, niin seuratkaa ja minä tahdon teille näyttää." Skyytien päämiehet seurasivat, ja borystheneläinen vei ja sijoitti heidät salaa torniin. Ja kun sitten Skyles juhla joukkueen keralla tuli saapuville, ja skyytit näkivät hänen viettävän Bakkhos-juhlaa, niin he panivat sen kovin pahakseen ja menivät ulos kaupungista sekä ilmaisivat koko sotajoukolle, mitä olivat nähneet.

80. Niin pian kuin Skyles tämän jälkeen marssi omille asuinsijoilleen, asettivat skyytit johtajakseen hänen veljensä Oktamasadeen, joka oli Tereuksen tyttärenpoika, ja nousivat kapinaan Skylestä vastaan. Huomattuaan, mikä hanke häntä uhkasi ja minkä vuoksi niin tehtiin, hän pakeni Traakiaan. Saatuaan tietää sen Oktamasades lähti sotaretkelle Traakiaa kohti. Ja sittenkin hän oli päässyt Istrosjoelle, tulivat traakialaiset häntä vastaan. Mutta kun he olivat ryhtymäisillään käsikähmään, lähetti Sitalkes Oktamasadeelle näin kuuluvan sanan: "Minkä vuoksi pitää meidän koetella toistemme voimia? Olet sinä sisareni poika ja sinulla on luonasi veljeni. Anna sinä siis minulle pois hänet, niin minä luovutan sinulle Skyleesi. Mutta älkäämme me, sinä ja minä, yrittäkö taistelua." Tämän sanan lähetti ja julistutti hänelle Sitalkes. Oktamasadeen luona oleskeli Sitalkeen veli, joka oli hänen luotaan paennut. Oktamasades suostuikin siihen, antoi pois oman enonsa Sitalkeelle ja sai takaisin veljensä Skyleen. Ja Sitalkes vetäytyi pois saatuaan veljensä, mutta Oktamasades hakkautti siinä paikassa Skyleeltä pään poikki. Siten skyytit vaalivat omia tapojaan ja sillä lailla he rankaisivat niitä, jotka omaksuvat vieraita tapoja.

81. En kyennyt täsmälleen saamaan selville skyytien paljoutta, vaan kuulin erilaisia puheita heidän luvustaan. Sillä kerrottiin heitä, nimittäin varsinaisia skyytejä, olevan sekä erittäin paljon että vähän. Tämän verran he kuitenkin saattoivat nähtäväkseni: Borysthenes- ja Hypanis-jokien välillä on paikka, jonka nimi on Exampaios; siitä olen myös vähän tätä ennen maininnut sanoessani, että siellä on katkera lähde, josta virtaava vesi tekee Hypaniin veden kelvottomaksi juoda. Siinä paikassa sijaitsee vaskiastia, suuruudeltaan jopa kuusikin kertaa niin suuri kuin se Pontoksen suulla oleva sekoitusmalja, jonka Pausanias, Kleombrotoksen poika, pystytti. Sille, joka ei vielä ole tätä nähnyt, tahdon osoittaa sen seuraavasti. Skyytiassa sijaitseva vaskiastia vetää huokeasti kuusisataa amforaa ja seiniltään se on kuuden sormen paksuinen. Sen kertoivat maan asukkaat syntyneen nuolenkärjistä. Kun nimittäin heidän kuninkaansa, jonka nimi oli Ariantas, tahtoi tietää skyytien lukumäärän, niin hän käski kaikkia skyytejä tuomaan yhden nuolenkärjen kunkin. Mutta sitä, joka ei toisi, hän uhkasi kuolemalla. Niinpä tuotiin aika suuri joukko nuolenkärkiä, ja hän päätti niistä tehdä ja jättää jälkeensä muistomerkin. Niistä hän siis oli tehnyt mainitun vaskiastian ja pystyttänyt sen tähän Exampaiokseen. Tämän kuulin skyytien lukumäärästä.

82. Muita merkisyyksiä tässä maassa ei ole, lukuunottamatta että siinä on mitä suurimmat ja luvultaan useimmat joet. Ja mikä paitsi jokia ja suurta tasankoa vielä ansaitsee ihmettelyä, sen tahdon nyt mainita. Asukkaat osoittavat Tyras-joen luona kalliolla olevaa Herakleen jälkeä, joka näyttää miehen jalansijalta ja on kahden kyynärän pituinen. Semmoinen nyt siis se on, mutta minä tahdon

palata siihen aineeseen, josta alussa rupesin kertomaan.

83. Kun Dareios parhaillaan varustautui skyytejä vastaan ja lähetti sanansaattajia käskien toisia asettamaan maasotaväkeä, toisia laivoja, ja toisia rakentamaan sillan traakialaisen Bosporoksen yli, pyysi Dareioksen veli Artabanos, Hystaspeen poika, ettei Dareios millään muotoa ryhtyisi sotaretkeen skyytejä vastaan, huomauttaen miten mahdotonta oli päästä heidän kimppuunsa. Koska hän kuitenkin ei hyvillä neuvoillaan voinut taivuttaa veljeään, niin hän vaikenä. Mutta Dareios taas marssitti, sittenkuin kaikki hänellä oli valmiina, sotajoukkonsa pois Susasta.

84. Tällöin muuan persialainen Oiobazos pyysi Dareiokselta, että koska hänellä oli kolme poikaa ja kaikki sotapalveluksessa, yksi saisi jäädä kotiin hänen luokseen. Dareios lausui siihen, että koska Oiobazos oli hänen ystävänsä ja hänen pyyntönsä niin kohtuullinen, niin hän oli salliva kaikkien hänen poikiensa jäädä kotiin. Oiobazospa ihastui ikihäväksi, koska luuli poikiensa päässeen vapaiksi sotapalveluksesta. Mutta kuningas käski niitä, joiden tehtävänä se oli, tappamaan kaikki Oiobazosin pojat.

85. Niinpä heidät teloitettiin ja siten he saivat jäädä kotiin. Mutta sittenkuin Dareios oli lähtenyt Susasta ja saapunut siihen Kalkhedonin alueella sijaitsevaan paikkaan Bosporoksen varrella, missä siltaa rakennettiin, niin hän astui laivaan ja purjehti sieltä niisanottujen Kyaneai-kallioiden luo, joiden helleenit väittävät aikaisemmin liikkuneen lyöden toisiansa vasten. Ja istuen kallionkielekkeellä hän katseli Pontosta, joka ansaitseekin katsomista. Sillä se on kaikista meristä ihmeellisin. Sen pituus on yksitoistatuhatta sata stadionia, ja leveys, leveimmältä kohdalta, kolmetuhatta kolmesataa stadionia. Tämän meren suu on leveydeltään neljä stadionia. Mutta suun pituus, tuo kaula, jota kutsutaan Bosporokseksi ja johon silta oli rakennettu, on satakaksikymmentä stadionia. Bosporos ulottuu Propontiiseen. Propontis taas, joka on leveydeltään viisisataa stadionia ja pituudeltaan tuhatneljäsataa, laskee Hellespontokseen, joka kapeimmalta kohdaltaan on seitsemän stadionia ja pituudeltaan neljäsataa. Ja Hellespontos purkautuu siihen merikitaan, jota kutsutaan Aigeianmereksi.

86. Mainitut välit ovat seuraavalla tavoin mitatut. Laiva suorittaa yleensä, silloin kun on pitkät päivät, seitsemänkymmentätuhatta sylvä, ja yöllä kuusikymmentätuhatta. Nytpä on Pontoksen suusta Fasikseen — siitä on nimittäin Pontos pisinnään — yhdeksän päivän ja kahdeksan yön laivamatka. Tämä tekee yhden miljoonan satakymmentätuhatta sylvä, ja nämä sylvät tekevät yksitoistatuhatta sata stadionia. Mutta Sindikestä Thermodon-joen varrella olevaan Themiskyraan — siltä kohdalta näet Pontos on levein — on kolmen päivän ja kahden yön laivamatka. Tämä tekee kolmesataakolmekymmentätuhatta sylvä eli kolmetuhatta kolmesataa stadionia. Siten minä olen mitannut mainitun Pontoksen, Bosporoksen ja Hellespontoksen ja semmoisia ne ovat kuin olen maininnut. Tämän Pontoksen yhteydessä on myös järvi, joka laskee siihen ja joka ei ole sitä paljon pienempi; sitä kutsutaan Maietis-järveksi ja "Pontoksen äidiksi".

87. Pontosta katseltuaan Dareios purjehti takaisin sillalle, jonka rakennusmestari oli samolainen Mandrokles. Ja katseltuaan myös Bosporosta hän pystytti sen rannalle kaksi marmoripylvästä ja uursi toiseen assyrialaisen, toiseen helleeniläisen kirjoituksen, jotka ilmoittivat kaikki ne kansat, joita hän vei mukanaan. Ja hän vei kaikkia niitä, joita hallitsikin. Näiden sotamiesten määrä oli, lukuunottamatta meriväkeä, seitsemänsataatuhatta, ratsumiehet niihin luettuina; ja laivoja oli kerääntynyt kuusisataa. Byzantionilaiset kuljettivat nämä pylväät myöhemmin kaupunkiinsa ja käyttivät niitä Artemis Orthosian alttariin, paitsi yhtä kiveä; tämä kivi jätettiin näet Dionysoksen temppelin viereen Byzantionissa ja on täynnään assyrialaista kirjoitusta. Mutta se paikka, mihin Dareios kuningas rakensi sillan Bosporoksen yli, on, niinkuin minä päätän ja luulen, puolivälissä Byzantionia ja salmen suussa olevaa pyhättöä.

88. Ihastuneena laivasiltaan Dareios lahjoitti sen rakentajalle, samolaiselle Mandrokleelle, runsaat määrät antimia. Esikoislahjana niistä Mandrokles maalautti koko sillan rakentamisen Bosporoksen yli, Dareioksen istumassa valtaistuimellaan ja koko hänen sotajoukkonsa marssimassa salmen yli. Maalautettuaan tämän taulun hän vihki sen Heraioniin ja kirjoitti siihen seuraavan otsakirjoituksen:

"Sillan laadittuaan yli Bosporon veen kalarikkaan
Heralle Mandrokles vihkinyt muiston on tään.
Seppelen itselleen, kotimaalleen kunnian hankki:
valtias Dareios tyytynen nähnyt on työn."

89. Tämä siis jäi olemaan muistomerkkinä sillan rakentajasta. Mutta annettuaan Mandrokleelle lahjat Dareios kulki Europan puolelle, sitä ennen käskettyään ioonilaisten purjehtia Pontokseen Istros-joelle saakka, ja Istroselle saavuttuaan häntä odotellessaan rakentaa sillan joen yli. Laivastoa johtivat ioonilaiset, aiolilaiset ja hellespontolaiset. He purjehtivat Kyaneai-kallioiden välitse ja suuntasivat kulkunsa suoraa päätä Istrosta kohti ja kuljettuaan virtaa myöten ylös kahden päivän laivamatkan merestä he rakensivat sillan joen kaulakohdan yli, mistä Istrosin suuhaarat jakaantuvat. Niin pian kuin Dareios oli laivasiltaa myöten kulkenut Bosporoksen yli, matkasi hän Traakian läpi ja saavuttuaan Tearos-joen lähteille hän leiriytyi sinne kolmeksi päiväksi.

90. Ympärillä asuvaset kertovat, että Tearoksen vesi on jokivesistä paras lääke sekä muissa taudeissa että erittäinkin parantamaan ihmisten ja hevosten rohtumia. Sen lähteet ovat luvultaan kahdeksanneljättä ja virtaavat samasta kalliosta; ja muutamat niistä ovat kylmiä, toiset lämpimiä. Ja niille on yhtä pitkä matka Perinthoksen luona olevasta Heraiopoliista ja Pontos Euxeinoksen rannalla sijaitsevasta Apolloniasta, nimittäin kahden päivän matka kummastakin. Mainittu Tearos laskee Kontadesdos-jokeen, Kontadesdos taas Agrianeeseen, Agrianes Hebrokseen ja viimemainittu Ainopoliin luona mereen.

91. Niin pian kuin siis Dareios tämän joen luo saavuttuaan oli sinne asettunut leiriin, pystytti hän, ihastuneena jokeen, patsaan ja kirjoitti siihen näin kuuluvan kirjoituksen: "Tearos-joen lähteet tarjoovat kaikista joista parhaimman ja oivallisimman veden. Ja niiden luo saapui marssiessaan sotajoukkoineen skyytejä vastaan paras ja oivallisin mies kaikkein ihmisten joukosta, Dareios, Hystaspeen poika, persialaisten ja koko mannermaan kuningas." Tämä kirjoitettiin sinne.

92. Lähdettyään sieltä liikkeelle Dareios saapui toiselle joelle, jonka nimi on Arteskos ja joka virtaa odrysien alueen läpi. Mainitululle joelle saavuttuaan hän teki seuraavalla tavoin. Hän osoitti paikan sotajoukolle ja käski kunkin miehen kulkiessaan siitä ohi asettamaan sinne kiven. Ja kun sotajoukko oli sen pannut täytäntöön, niin hän marssi sotajoukkoineen pois, jätettyään sinne suuria kiviroykkiöitä.

93. Mutta ennenkuin hän saapui Istrokselle, hän ensiksi kukisti getit, jotka uskovat kuolemattomuuteen. Sillä Salmydessoksessa asuvat traakialaiset sekä Apollonian ja Mesambrian kaupunkien takana asuvat, niinsanotut kyrmianit ja nipsalaiset, olivat taistelutta antautuneet Dareioksen valtaan. Mutta getit joutuivat heti orjiksi, kun ymmärtämättömyydestä asettuivat vastarintaan, ollen miehuullisimmat ja oikeamielisimmät traakialaisista.

94. Ja heidän kuolemattomuuden-uskonsa on tämmöinen. He eivät luule kuolevansa, vaan uskovat vainajan menevän Salmoxis-haltian tykö. Toiset heistä kutsuvat tätä samaa nimellä Gebeleizis. Aina joka viides vuosi he arvalta määräävät henkilön, jonka sanansaattajanaan lähettävät Salmoxiin tykö, uskoen hänen huolekseen mitä kulloinkin tarvitsevat, ja lähettävät hänet seuraavalla tavalla. Toiset heistä järjestyvät riviin, käsissään kolme keihästä, toiset tarttuvat kummaltakin puolen käsistä ja jaloista siihen, joka on lähetettävä Salmoxiin tykö, heiluttavat häntä ilmassa ja viskaavat hänet keihäänkärkiä vastaan. Jos hän nyt lävistettynä kuolee, niin he luulevat jumalan olevan heille suojele. Mutta jos hän ei kuole, niin he syyttävät sanansaattajaa itseään, hokien häntä häijyksi ihmiseksi, ja tätä näin syytettyään he lähettävät tielle toisen. Ja he uskovat hänelle asiansa hänen vielä eläessään. Nämä samat traakialaiset ampuvat myös nuolia ukkosta ja salamaa vastaan ylös taivasta kohti uhaten jumalaa. Eivätkä he usko minkään muun jumalan olevan olemassa kuin heidän omansa.

95. Mutta sen mukaan kuin minä olen saanut tietää Hellespontoksen ja Pontoksen maissa asuvilta helleeneiltä, oli mainittu Salmoxis ihminen ja palveli orjana Samoksessa; ja hän palveli Pythagoraalla, Mnesarkhoksen pojalla. Sitten hän tultuaan vapaaksi oli hankkinut itselleen suuria rikkauksia, jonka jälkeen hän oli lähtenyt pois omaan maahansa. Siihen aikaan viettivät traakialaiset kurjaa elämää ja olivat jotenkin ymmärtämättömiä. Mutta tämä Salmoxis, joka tunsii ionilaisen elinlaadun ja hienostuneempia tapoja, kuin mitä traakialaisilta saattoi odottaa, hän kun oli seurustellut helleenien ja Pythagoraan kanssa, joka ei ollut heikoimpia helleenien tietoviisaista, valmistutti itselleen miessalin, johon otti vastaan kaikki etevimmät maanmiehensä ja kestitsi heitä. Ja samalla hän opetti, ettei hän itse eivätkä hänen juomaveikkonsa ynnä kaikki heistä polveutuvat kuolisi, vaan joutuisivat paikkaan, missä alati tulisivat elämään ja nauttimaan kaikkea hyvää. Mutta sillävälän kun hän näin teki ja puhui, hän teetti itselleen maanalaisen huoneuksen. Ja kun huoneus oli hänellä täydellisesti valmiina, niin hän katosi traakialaisten näkyvistä, astui alas maanalaiseen huoneeseen ja eleli siellä kolme vuotta. Ja traakialaiset ikävöivät ja surivat häntä kuin kuollutta. Mutta neljäntenä vuotena Salmoxis ilmestyi heille, ja siten he uskoivat mitä hän oli sanonut.

96. Niin he väittävät hänen tehneen. Mutta mitä maanalaiseen huoneeseen tulee, en sitä usko enkä ole liioin uskomattakaan; kuitenkin luulen mainitun Salmoxiin eläneen monta vuotta ennen Pythagorasta. Mutta olkoonpa Salmoxis ollut joku ihminen tai joku getien kotimainen haltia, jätämme hänet sikseen.

97. Kun siis persialaiset olivat kukistaneet nämä getit, jotka yllämainitulla tavalla olivat menetelleet [kts. luku 93], seurasivat kukistetut muuta sotajoukkoa. Mutta niin pian kuin Dareios ja hänen mukanaan maasotajoukko oli saapunut Istrokselle, kulkivat kaikki joen yli, jonka jälkeen Dareios käski ionilaisia purkamaan sillan sekä yhdessä muun laivaväen kanssa maata myöten seuraamaan häntä. Mutta kun ionilaiset juuri aikoivat purkaa sillan ja tehdä niinkuin oli käsketty, lausui Koes, Erxandroksen poika, joka oli mytileneläisten päällikkö, Dareiokselle näin, kysytyään sitä ennen häneltä, suvaisiko hän kuulla sen mielipidettä, joka tahtoi lausua mitä ajatteli: "Oi kuningas, sinähän lähdet sotaretkelle maata vastaan, jossa ei ole näkyvä mitään kynnettyä peltoa tai asuttua kaupunkia. Anna sinä nyt tämän sillan jäädä paikoilleen ja jätä sen vartijoiksi ne, jotka ovat sen rakentaneetkin. Ja

jos käy mieleemme mukaan, niin että tapaamme skyytit, pääsemme sitä myöten pois; jos taas emme voi heitä tavata, on paluumatkamme turvattu. En ole nimittäin koskaan pelännyt, että joutuisimme tappiolle taistelussa skyytejä vastaan, vaan pikemmin, ettemme voi heitä tavata ja että siten eksyksiin jäämällä kärsimme jotain vauriota. Ja kenties joku sanonee puhuvani näin omasta puolestani, että muka saisin jäädä tänne. Mutta minä esitän ainoastaan sen mielipiteen, jonka olen huomannut parhaimmaksi sinulle, kuningas; itse olen kuitenkin seuraava mukana enkä tahtoisi jäädä jällelle." Dareios ihastui suuresti ehdoituksesta ja vastasi hänelle näin: "Lesbolainen vieras, jahka olen terveenä palannut kotiini, niin ilmesty kaikkiin mokomini luokseni, hyvillä töillä palkitakseni sinua hyvästä neuvostasi."

98. Näin lausuttuaan ja tehtyään kuusikymmentä solmua hihnaan, hän kutsui puheilleen ionilaisten itsevaltiaat ja lausui näin: "Ioonian miehet, aikaisemmin sillasta lausumani päätös jääköön sikseen. Mutta pitäkää tämä hihna ja tehkää näin. Heti senjälkeen kuin olette nähneet minun matkaavan skyytejä vastaan, purkakaa siitä ajasta lukien yksi solmu kunakin päivänä. Mutta jos minä tässä ajassa en tule saapuville, vaan solmujen päivät kuluvat teiltä loppuun, niin purjehtikaa pois omaan maahanne. Mutta siihen saakka, koska nyt kerran olen siten muuttanut päätökseni, vartioikaa laivasiltaa ja harrastakaa kaikkiin voimin sen suojelemista ja vartioimista. Jos niin teette, teette suuresti minulle mieliksi." Näin lausuttuaan hän kiiruhti eteenpäin.

99. Traakia pistäytyy Skyytianmaata edemmäksi mereen. Mutta siinä, missä ensinmainitun maan ranta vetäytyy poukamaksi, alkaa Skyytia ja siinä laskee Istros, jonka suu on kääntynyt itäiseen ilmansuuntaan. Mutta nyt minä, määritelläkseni itse Skyytian suuruutta, aion kuvata sitä osaa siitä, joka alkaa Istroksesta ja on meren luona. Tämä alkuperäinen Skyytia alkaa Istroksesta, antaen kaakkoon päin, niinsanottuun Karkinitis-kaupunkiin asti. Siitä alkavassa maassa pitkin saman meren äärtä, asuu taurilaiskansa niinsanottuun "karuun niemimaahan" saakka. Viimemainittu ulottuu itään päin olevaan mereen. Kahdelta puolen Skyytia tapaa mereen, nimittäin sekä eteläiseen että itäiseen mereen, niinkuin on laita Attikankin maan; ja melkein samalla lailla kuin on laita viimemainitun, niin taurilaisetkin asuvat Skyytiassa, ikäänkuin jos toinen kansa eivätkä atenalaiset asuisi Sunionin niemekkeellä Thorikoksen kunnasta Anaflystokseen saakka, edellyttämällä, että se pistäisi kauemmas mereen. Minä puhun nimittäin, mikäli voipi verrata näitä niin vähäisiä seikkoja suuriin. Semmoinen on Tauria. Mutta sille, joka ei ole purjehtinut näiden Attikan paikkojen ohi, tahdon toisella lailla tehdä asian selväksi. On ikäänkuin jos Iapygiassa toinen kansa, eivätkä iapygit, olisi anastanut Brentesionin sataman ja Taras-kaupungin välisen maan ja siinä niemessä asuisi. Ja mainitsemalla näitä kahta esimerkkiä olen samalla maininnut monta muuta samanlaista, joiden näköinen Tauria on.

100. Tauriasta alkaen, taurilaisten takana ja itäisen meren viereisissä maissa, nimittäin kimmeriläisen Bosporoksen ja Maietis-järven länsipuolella, aina Tanais-jokeen saakka, joka laskee tämän järven sopukkaan, asuu jo skyytejä. Ylös sisämaahan ulottuvia seutuja taas rajoittavat Istroksesta lukien ensiksi agathyrstit, senjälkeen neurit, sitten androfagit ja viimeksi melankhlainit.

101. Kaksi sivua Skyytiasta, joka on ikäänkuin neliönmuotoinen, rajoittuu mereen, ja se osa rajaa, joka kulkee sisämaassa, ja meren luona oleva ovat aivan yhtä pitkät. Istroksesta Borystheneeseen on nimittäin kymmenen päivänmatkaa, Borystheneestä Maietis-järvelle toiset kymmenen. Ja merestä sisämaahan melankhlainien luo, jotka asuvat skyytien takana, on kaksikymmentä päivänmatkaa. Ja päivämatkan minä lasken kahdeksisadaksi stadioniksi. Siten olisi Skyytia poikinpäin neljäntuhatta stadionia ja pitkinpäin, sisämaahan, yhtä monta stadionia. Se siis on tämän maan suuruus.

102. Mutta itseksensä punnitessaan, etteivät yksin kykenisi avonaisessa taistelussa torjumaan Dareioksen sotajoukkoa, skyytit lähettivät sanansaattajia naapureilleen. Niinpä heidän kuninkaansa tulivatkin kokoon ja neuvottelivat, mitä olisi tehtävä, kun suuri sotajoukko marssi heitä vastaan. Ja ne, jotka tulivat kokoon, olivat taurilaisten, agathyrisien, neurien, androfagien, melankhlainien, gelonien, budinien ja sauromatien kuninkaat.

103. Näistä noudattavat taurilaiset seuraavia tapoja. He uhraavat "Neidolle" kaikki haaksirikkoiset ja yleensä kaikki helleenit, joita he ottavat kiinni purjehtimalla ulapalle, tällaisilla menoilla. He alkavat toimituksen lyömällä uhrattavia nuijalla päähän. Toiset kertovat heidän työntävän ruumiin jyrkanteeltä alas — pyhättö on nimittäin jyrkanteelle perustettu —, mutta seivästävän pään. Toiset taas pitävät edellisten kanssa yhtä päähän nähden, mutta kertovat, etteivät he työnnä ruumista alas jyrkanteelta, vaan että he kätkevät sen maahan. Sen jumaluuden, jolle taurilaiset uhraavat, sanovat he itse olevan Ifigeneian, Agamemnonin tyttären. Mutta niille vihollisille, joita he saavat käsiinsä, he tekevät näin. Kukin leikkaa poikki pään ja tuo sen kotiinsa; sitten hän pistää sen pitkän salon nenään ja pystyttää sen, niin että se kohoaa paljon yli rakennuksen, aivan savureijän kohdalta. Ja he väittävät, että ne riippuvat siellä ilmassa koko talon vartijoina. Mutta he elävät ryöstösaaliista ja sodasta.

104. Agathyrstit ovat mitä ylleisintä kansaa ja kantavat päällään erittäin paljon kultaa; vaimot he ovat tehneet miesten yhteisomaisuudeksi, jotta olisivat toistensa veljiä ja, ollen kaikki keskenään heimolaisia, eivät olisi kateellisia ja vihamielisiä toisilleen. Mutta mitä muihin tapoihin tulee, niin he

lähentelevät traakialaisia.

105. Neurit noudattavat skyytiläisiä tapoja. Mutta yhtä miespolvea ennen Dareioksen sotaretkeä sattui, että heidän täytyi jättää koko maansa käärmeiden vuoksi. Heidän maahansa ilmaantui näet paljon käärmeitä, mutta vielä enemmän tunki niitä sinne takaisista erämaista, kunnes he ahdingossaan jättivät oman maansa ja asettuivat asumaan budinien keskuuteen. Ja neurien luullaan olevan noitia. Skyytit ja Skyytiassa asuvat helleenit kertovat näet, että kukin neuri kerran kunakin vuotena muuttuu sudeksi ja sitten muutaman päivän kuluttua jälleen palaa entiselleen. Minua tosin he eivät saa uskomaan tätä kertomustaan, mutta he kertovat yhtäkaikki, vieläpä kertoessaan vannovatkin niin olevan.

106. Androfageilla on kaikista ihmisistä raaimmat tavat; he eivät harjoita oikeutta eivätkä käytä mitään lakia. He ovat paimentolaisia ja kantavat vaatepartta, joka on samanlainen kuin skyytien, mutta heillä on oma kielensä. Ja he ovat ainoat näiden joukossa, jotka syövät ihmisiä.

107. Melankhlaineilla on kaikilla mustat vaatteet, joista he ovat liikanimensäkin saaneet, ja he noudattavat skyytiläisiä tapoja.

108. Budinit, joka on suuri ja laaja kansa, ovat järjestänsä vallan vaaleasilmäisiä ja punakoita. Heidän maassaan on rakennettuna puinen kaupunki, ja nimenä sillä kaupungilla on Gelonos. Muurin joka sivu on kolmenkymmenen stadionin pituinen, se on korkea ja kokonaan puusta. Myös heidän talonsa ovat puusta, samoin kuin heidän pyhättönsä. Siellä on näet helleeniläisten jumalien pyhättöjä, jotka ovat laaditut helleeniläiseen tapaan jumalankuvineen, alttareineen ja puisine temppeleineen, ja Dionysoksen kunniaksi he viettävät kolmivuotis-juhlia ja Bakkhos-juhlia. Gelonit ovat nimittäin alkujaan helleenejä, jotka siirtyivät pois kauppapaikoilta ja asettuivat asumaan budinien maahan. Ja he käyttävät kieltä, joka on osaksi skyytiläistä, osaksi helleeniläistä. Mutta budinit eivät käytä samaa kieltä kuin gelonit, eikä heillä ole sama elintapa.

109. Sillä budinit, jotka ovat alkuasukkaita, ovat paimentolaisia ja ovat ainoat täkäläisistä kansoista, jotka syövät kuusenkäpyjä. Gelonit sitävastoin muokkaavat maata, syövät viljaa ja omistavat puutarhoja, eivätkä ollenkaan ole ensinmainittujen kaltaisia ulkomuodoltaan eikä ihonväriltään. Helleenit kuitenkin kutsuvat budinejakin geloneiksi, mutta nimitys ei ole oikea. Heidän maassaan on taajassa kaikenmoisia puita kasvavia metsiä; ja laajimmassa on suuri ja syvä järvi, ja sen ympärillä suo sekä kaislikko. Siitä pyydystetään saukkoja ja majavia sekä eräänlaisia muita eläimiä, joilla on neliskulmaiset kasvat; niiden nahkoja he ompelevat päärmeeksi turkkeihinsa ja niiden kiveksiä käytetään parantamaan emätautia.

110. Sauromateista taas kerrotaan seuraavaa. Silloin kun helleenit taistelivat amazoneja vastaan — amazoneja kutsuvat skyytit nimellä "Oiorpata," ja se nimi merkitsee Hellaan kielellä "miessurmaajia"; mies on nimittäin heidän kielellään "oior" ja surmata "pata" — silloin tarinan mukaan helleenit, voitettuaan Thermodonin taistelussa, purjehtivat pois vieden myötänsä kolmessa laivassaan kaikki amazonit, jotka vain olivat saaneet vangiksi; mutta nämä karkasivat ulapalla miesten kimppuun ja tekivät heistä lopun. Mutta naiset eivät tunteneet laivoja eivätkä osanneet käyttää peräsintä eikä purjeita eivätkä soutuakaan. Siksi he, tuhottuansa miehet, ajelehtivat aaltojen ja tuulen varassa ja saapuivat Kremnoiin Maietis-järven luo. Ja Kremnoi on vapaiden skyytien alueella. Siellä amazonit astuivat laivoista maihin ja alkoivat vaelttaa asuttuihin seutuihin. Ja ensimmäisen hevoslaman kohdattuaan he anastivat sen sekä ryöstelivät ratsain skyytien omaisuutta.

111. Mutta skyytit eivät osanneet arvata asianlaitaa. He eivät näet tunteneet amazonien puhetta, ei vaatepartta eikä kansaa itseään, vaan kummastelivat, mistä he olivat tulleet. He luulivat heidän olevan miehiä varhaisimmassa iässä ja ryhtyivät taisteluun heitä vastaan. Taistelussa skyytit saivat valtaansa muutamia kuolleita ja siten he huomasivat heidän olevankin naisia. He neuvottelivat siis keskenään ja päättivät, etteivät enää millään muotoa heitä tappaisi, vaan että he lähettäisivät heidän luokseen nuorimmat joukostaan, arvioltaan yhtä monta kuin oli naisiakin; ja niiden piti asettua leiriin likelle amazoneja ja tehdä samalla lailla kuin nämäkin tekivät. Mutta jos viimeainitut ajaisivat heitä takaa, ei heidän pitänyt taistella, vaan paeta heidän edestään. Vaan aina milloin he herkeäisivät, tulisi nuorukaisten jälleen leirytyä heidän läheisyyteensä. Niin skyytit päättivät tehdä, koska tahtoivat heistä saada lapsia.

112. Nuorukaiset lähetettiin matkaan ja tekivät niinkuin oli käsketty. Mutta kun amazonit huomasivat, etteivät he olleet ensinkään tulleet vahinkoa tekemään, niin he jättivät heidät rauhaan. Ja päivä päivältä leirit likenivät likenemistään toisiaan. Nuorukaiset eivät enemmän kuin amazonitkaan omistaneet mitään muuta kuin aseensa ja hevosensa, vaan he hankkivat elatuksensa samalla tavoin kuin nekin, nimittäin metsästämyllä ja ryöstelemällä.

113. Mutta amazoneilla oli tapana puolipäivän aikaan tehdä näin. He hajaantuivat yksitellen tai kaksitellen poistuen edemmäs toisistaan toimittaakseen tarpeensa. Huomattuaan sen skyytitkin tekivät samalla tavalla. Ja yksi heistä lähenteli erästä yksikseen jäänyttä amazonia, eikä tämä työntänyt häntä

luotaan, vaan salli hänen seurustella kanssaan. Ja vaikka nainen ei osannut puhua — he näet eivät ymmärtäneet toistensa kieltä — niin hän kädellään viittasi, että nuorukainen seuraavaksi päiväksi tulisi samaan paikkaan, muassaan toinen, osoittaen, että heitä tuli olla kaksi, ja itse tulisi hän tuomaan muassaan toisen. Nuorukainen meni pois ja kertoi sen muille. Seuraavana päivänä hän tuli itse samaan paikkaan, muassaan toinen, ja tapasi amazonin toisen keralla odottamassa. Niin pian kuin nuorukaisten toverit kuulivat sen, kesyttivät hekin muut amazonit.

114. Sitten he liittivät leirinsä yhteen ja asuivat yhdessä, kullakin vaimonaan se, jonka kanssa ensin oli pitänyt yhteyttä. Mutta miehet eivät saattaneet oppia vaimojensa kieltä, jota vastoin vaimot omaksuivat miestensä kielen. Ja sittenkuin he olivat alkaneet käsittää toisiaan, lausuivat miehet amazoneille näin: "Meillä on vanhemmat, meillä on omaisuutta. Älkäämme siis enää kauemmin viettäkö tällaista elämää, vaan menkäämme pois kansamme luo ja eläkäämme siellä. Mutta teitä me tulemme pitämään vaimoinamme, emmekä ketään muita." Siihen virkkoivat naiset näin: "Me emme voisi asua yhdessä teidän naistenne kanssa, sillä meillä ei ole samoja tapoja kuin heillä. Me ammuimme jousella, heitämme keihästä ja ratsastamme, mutta emme ole oppineet naisten töitä. Teidän naisenne taas eivät tee mitään sellaista, mitä me olemme maininneet, vaan harjoittavat naisaskareitaan pysytellen vankkureissaan menemättä metsästämään tai mihinkään muuallekaan. Emme me siis heidän kanssaan voisi elää sovussa. Mutta jos tahdotte pitää meitä vaimoinanne ja käydä oikeamielisistä, niin menkää vanhempienne tykö, arpokaa itsellenne teille tuleva osuus omaisuudesta, ja menkäämme sitten asumaan itseksemme."

115. Nuorukaiset tottelivat ja tekivätkin niin. Mutta sittenkuin he arpomalla olivat saaneet osuutensa ja olivat tulleet takaisin amazonien tykö, virkkoivat naiset heille näin: "Meidät valtaa pelko ja kauhu ajattellessamme, miten meidän tulee asua tässä maassa, osaksi sentähden että olemme riistäneet teidät isienne luota, osaksi koska olemme paljon havigelleet teidän maatanne. Mutta koska tahdotte pitää meitä vaimoinanne, niin tehkää yhdessä meidän kanssamme näin. Lähtekäämme tästä maasta ja kulkekaamme Tanais-joen yli ja sinne asettukaamme asumaan."

116. Nuorukaiset tottelivat siinäkin, ja mentyään Tanaan yli he vaelsivat kolmen päivän matkan Tanaiista itään päin sekä kolmen päivän matkan Maietis-järvestä pohjoiseen päin. Ja saavuttuaan siihen maahan, jossa nyt asuvat, he asettuivat sinne. Ja siitä pitäen noudattavat sauromatien vaimot vanhaa elintapaansa, kulkevat ratsain metsästämässä sekä yhdessä miesten kanssa että erikseen, käyvät sotia ja kantavat samaa pukua kuin miehetkin.

117. Sauromatit käyttävät skyytin kieltä, mutta väännelevät sitä vanhoista ajoista saakka, koska amazonit eivät sitä oppineet kunnolleen. Avioliittoon nähden on heillä näin säädetty. Neito ei pääse naimisiin, ennenkuin hän on tappanut yhden vihollisen. Siksiä jotkut heistä kuolevatkin vanhoina joutumatta naimisiin, koska eivät ole voineet lakia täyttää.

118. Näiden lueteltujen kansojen kokoontuneitten kuningasten tykö saapuivat skyytien sanansaattajat ja ilmoittivat, että sittenkuin persialainen oli laskenut valtansa alaiseksi koko toisen mantereeseen, hän oli rakentanut sillan Bosporoksen niskan yli, astunut tälle mantereelle ja mentyään yli sekä kukistettuaan traakialaiset parhaillaan teetti siltaa Istros-joen poikki, saattaakseen kaikki nämäkin maat valtaansa. "Älkää siis millään muotoa syrjästä katsojina salliko meidän joutua turmioon, vaan käykäämme yksimielisesti hyökkääjiä vastaan. Jos te ette tee näin, niin me, vihollisen ahdistamat, joko jätämme maamme tai pysyen paikoillamme teemme sovinnon hänen kanssaan. Sillä kuinka meidän käy, jos te ette tahdo meitä puoltaa? Teidän ei senjälkeen tule olemaan helpompi. Onhan persialainen tullut yhtäpaljon teitä kuin meitäkin vastaan, eikä hän ole tyytyvä siihen, että on karkoittanut meidät ja pysyy teistä erillään. Tähän väitteeseemme on meillä vahva todistus. Sillä jos persialainen olisi lähtenyt sotaretkelle ainoastaan meitä vastaan kostaaksensa entisen orjuutensa, olisi hänen pitänyt pidättyä kaikista muista ja siten käydä meidän maattamme vastaan sekä selittää kaikille marssivansa skyytejä, eikä muita vastaan. Mutta nyt hän, heti kun on astunut tälle mantereelle, kukistaa kaikki, jotka vaan hänen tielleen joutuvat. Niinpä hän jo vallitsee kaikkia traakialaisia ja näiden ohella myös naapureitamme getejä."

119. Skyytien ilmoitettua tämän neuvottelivat kansojen luota tulleet kuninkaat keskenään, ja heidän mielipiteensä kävivät eri tahoille. Niinpä gelonien, budinien ja sauromatien kuninkaat pitivät yhtä ja lupasivat auttaa skyytejä, mutta agathyrsi, neuri, androfagi ja melankhlainien sekä taurilaisten edustajat vastasivat skyyteille näin: "Jollette te ensiksi olisi loukanneet persialaisia, ja alottaneet sotaa, niin te ilmeisesti meidän mielestämme puhuisitte oikein pyytäessänne sitä, mitä nyt pyydätte, ja me noudattaisimme mieltänne ja toimisimme yksissä neuvoin teidän kanssanne. Mutta nytte te ilman meitä olette hyökänneet persialaisten maahan ja vallinneet heitä, niin kauan kuin jumala sen salli, ja nyt he kostavat teille samalla mitalla, sittenkuin sama jumala on heitä kohottanut. Me sitävastoin emme silloin ole mitenkään loukanneet näitä miehiä emmekä nyt koeta ensin heitä loukata. Jos kuitenkin persialainen hyökkää meidän maattamme vastaan ja alkaa sitä loukata, emme mekään tule virumaan toimettomina. Mutta siksi, kunnes me tämän näemme, jäämme kotiimme. Sillä me luulemme, että

persialainen ei ole tullut meitä, vaan niitä vastaan, jotka ovat syypäitä loukkaukseen."

120. Niin pian kuin skyytit olivat saaneet tiedon tästä, päättivät he olla julkisesti ryhtymättä mihinkään avonaiseen taisteluun, koska yllämainitut kansat eivät olleet heihin liittyneet, vaan, kulkien ja ratsastaen aina tieltä pois, itse luoda umpeen kaivot ja lähteet, joiden ohi kulkevat, nyhtää ruohon maasta ja jakaantua kahteen osastoon, joista sauromatien tuli yhtyä toiseen, nimittäin siihen, jonka kuninkaana oli Skopasis. Näiden tuli vähitellen vetäytyä edestä pois, jos persialainen kääntyisi sille taholle, ja verkalleen pitkin Maietis-järven rantaan paeta suoraan Tanais-jokea kohti, mutta persialaisten marssiessa pois ajaa takaa hyökkääjiä. Tämä oli kuninkaallisten skyytien yksi osasto, joka oli määrätty kulkemaan sitä tietä, mikä juuri mainittiin. Mutta kahden muun osan kuninkaallisia skyytejä, sekä sen suuren, jota hallitsi Idanthysos, että kolmannen, jonka kuninkaana oli Taxakis, tuli kokoontua samaan paikkaan. Ja gelonien sekä budinien liityttyä heihin tuli heidänkin aina kulkea yhden päivämatkan verran persialaisten edellä väistyen tieltä pois ja tehden niinkuin oli päätetty. Heidän tuli nyt ensin vetäytyä suoraa päätä niiden maihin, jotka olivat kieltäytyneet rupeamasta skyytien liittolaisiksi, siten sekoittaakseen nekin sotaan. Sillä joskaan nämä eivät vapaaehtoisesti olleet antautuneet sotaan persialaisia vastaan, tulisivat he kuitenkin vasten tahtoaan siihen kiedotuiksi. Senjälkeen tuli heidän kääntyä omaan maahansa ja käydä vihollisten kimppuun, jos nimittäin neuvotellessaan sen hyväksi näkisivät.

121. Niin päätettyään skyytit menivät Dareioksen sotajoukkoa vastaan, lähetettyään sitä ennen etujoukkona parhaimmat ratsumiehensä. Mutta kaikki vankkurit, joissa heidän lapsensa ja vaimonsa elivät, he lähettivät edelleen ja vankkurien keralla kaikki elukat, paitsi mitä tarvitsivat elatukseen ja minkä he pidättivät itselleen, käskien aina ajamaan pohjoista kohti.

122. Nämä lähetettiin siis edeltä. Mutta niin pian kuin skyytien etujoukko tapasi persialaiset noin kolmen päivän matkan päässä Istroksesta, niin he, ollen päivän matkan verran edellä, asettuivat leiriin ja hävittivät kaiken, mitä maasta kasvoi. Ja kun persialaiset näkivät skyytien ratsuväen ilmaantuvan, niin he seurasivat näiden jälkiä, samalla kuin nämä alati vetäytyivät tieltä pois. Ja näin persialaiset, suuntautuen tuota yhtä osaa vastaan, ajoivat heitä takaa itään päin ja suoraan Tanaista kohti. Ja heidän mentyään Tanais-joen yli menivät persialaisetkin heti jälestä yli ja ajoivat heitä takaa, kunnes he tultuaan sauromatien maan läpi saapuivat budinien alueelle.

123. Niin kauan kuin nyt persialaiset kulkevat Skyytian ja Sauromatian maan läpi, ei heillä ollut mitään ryöstettävänä, koska maa oli autiota. Mutta hyökättyään budinien maahan he tapasivat puisen kaupungin, jonka budinit sitä ennen olivat hyljänneet ja jättäneet aivan tyhjilleen, sekä sytyttivät sen tuleen. Sen tehtyään he kulkevat eteenpäin seuraten aina jälkiä, kunnes kuljettuaan sen maan läpi saapuivat ylempänä mainittuun erämaahan [vrt. luku 22]. Tässä erämaassa ei asu ketään ihmistä, se sijaitsee budinien maan tuollapuolen ja on seitsemän päivämatkan laajuinen. Erämaan tuollapuolen asuvat thysagetit, ja heidän maastaan virtaa neljä suurta jokea, jotka laskevat maietien alueen läpi niinkutsuttuun Maietis-järveen; niiden nimet ovat Lykos, Oaros, Tanais ja Syrgis.

124. Kun Dareios siis oli tullut erämaahan, niin hän lakkasi pikamarssistaan ja sijoitti sotajoukon Oaros-joen luo. Sen tehtyään hän rakensi kahdeksan suurta linnoitusta, yhtä pitkän matkan päähän toisistaan, nimittäin noin kuudenkymmenen stadionin. Ja niiden jäännökset ovat säilyneet minun aikoihini saakka. Mutta sillä välin kun Dareioksen huomio oli kääntynyt tähän, kiersivät takaa-ajetut skyytit taampana olevien maiden kautta ja palasivat Skyytiaan. Kun he täten olivat kadonneet jäljettömiin eivätkä enää näyttäytyneet persialaisille, niin Dareios heitti linnoitukset keskeneräisiksi ja palasi itse kulkien länteen päin, siinä luulossa, että siinä olivatkin kaikki skyytit ja että he pakenivat länteen päin.

125. Niin pian kuin Dareios suorinta tietä marsittaen sotajoukkoaan oli saapunut Skyytiaan, tapasi hän skyytien molemmat osastot, ja kohdattuaan heidät hän ajoi heitä takaa, jolloin he väistyivät, aina pysytellen päivämatkan päässä. Ja koska hän ei tauonnut ahdistamasta, pakenivat skyytit päätöksensä mukaan niiden luo, jotka olivat kieltäytyneet rupeamasta heidän liittolaisikseen, ja ensiksi melankhlainien maahan. Ja niin pian kuin skyytit ja persialaiset hyökkäämällä heidän maahansa olivat saattaneet heidät liikkeelle, johdattivat skyytit takaa-ajajansa androfagien alueelle. Kun nämätkin oli saatu liikkeelle, niin he veivät persialaiset neurien maahan. Ja kun nämäkin saatiin liikkeelle, pakenivat skyytit edelleen ja menivät agathysien tykö. Mutta nähdessään naapuriensakin pakenevan skyytien edestä näiden liikkeelle ajamina, lähettivät agathysit, ennenkuin skyytit olivat heidän maahansa tunkeutuneet, kuuluttajan ja kielsivät skyytejä astumasta heidän rajojensa yli sekä julistivat ennakoita, että jos he yrittäisivät tunkeutua maahan, niin agathysit aikoivat ensiksi otella heidän kanssaan. Näin siis selittäen agathysit riensivät puolustamaan rajojaan, torjuakseen päällekkärajat. Mutta silloin kun persialaiset ynnä skyytit olivat hyökänneet maahan, eivät melankhlainit, androfagit eivätkä neurit asettuneet vastarintaan, vaan unohtaen uhkauksensa he pakenivat hämmennyksissään erämaahan pohjoista kohti. Mutta skyytit eivät enää saapuneet agathysien maahan, koska nämä olivat sen kieltäneet, vaan neurien maasta he johdattivat persialaiset omaan maahansa.

126. Mutta kun tätä oli kauan jatkunut eikä siihen loppua tullut, niin Dareios lähetti ratsumiehen skyytien kuninkaan Idanthyrsoksen tykö näin sanoen: "Kummallinen mies, miksi aina pakenet, vaikka sinulla on tilaisuus tehdä näistä kahdesta jompikumpi? Jos näet luulet olevasi kyllin voimakas tekemään minun mahdilleni vastarintaa, niin pysähdy, lakkaa harhamatkoistasi ja taistele. Jos taas myönnät olevasi heikompi, niin lakkaa siinäkin tapauksessa juoksustasi ja tule puheilleni tuoden herrallesi lahjoja maata ja vettä."

127. Siihen vastasi skyytien kuningas Idanthyrsos sanoen: "Näin on minun laitani, oi persialainen. Minä en ole vielä ennen pelosta ketään ihmistä paennut enkä nytkään sinua pakene; enkä minä nyt tee mitään outoa, vaan samaa, mitä olen rauhan aikana tottunut tekemään. Mutta tahdon ilmoittaa senkin, minkä vuoksi en heti paikalla kanssasi taistele. Meillä ei ole kaupunkeja eikä viljeltyä maata, joitten valloittamisen ja hävittämisen pelosta meidän tarvitsisi nopeammin ruveta teidän kanssanne taisteluun. Mutta jos kaikkiin mokomin täytyy pian niiksi tulla, onhan meillä esi-isiemme haudat. Niinpä siis, etsikää ne ilmi ja koettakaa niitä turmella: silloin saatte kyllä tuntea, tulemmeko hautojen puolesta kanssanne taistelemaan vai emme. Mutta sitä ennen, taikka jollemme niin hyväksi näe, emme aio ryhtyä otteluun. Sen verran olkoon taistelusta sanottuna, mutta herroikseni tunnustan ainoastaan esi-isääni Zeusta ja Hestiaa, skyytien kuningatarta. Mutta maan ja veden sijasta aion lähettää sinulle semmoisia lahjoja, kuin sinulle sopiikin tulla, ja siitä että väitit olevasi minun herrani, sanon että olet itkevä."

128. Kuuluttajapa läksi matkaan ilmoittamaan tämän Dareiokselle. Mutta kuultuaan sanan "orjuus" skyytien kuninkaat suuttuivat silmittömästi. Niinpä he lähettivät sen osaston, joka oli määrätty menemään sauromatien kanssa, ja jota Skopasis johti, niitten ionilaisten puheille, jotka vartioivat Istrosta ynnä siltaa. Ne taas heistä, jotka olivat jääneet jällelle, katsoivat parhaaksi olla enää viemättä persialaisia harhaan ja käydä heidän kimppuunsa, aina kun nämä keräsivät elintarpeita. Siispä he, milloin vain havaitsivat Dareioksen väen keräävän elintarpeita, tekivät niinkuin oli päätetty. Ja skyytien ratsuväki käänsi aina pakosalalle persialaisten ratsuväen, mutta näiden ratsumiehet pakenivat ja syöksyivät jalkaväen sekaan, joka silloin tuli auttamaan. Mutta ajettuaan ratsuväen pakosalalle skyytit palasivat, koska pelkäsivät jalkaväkeä, öisinkin skyytit tekivät samanlaisia päällekkarkauksia.

129. Mutta minä tahdon mainita mitä suurimman ihmeen, mikä oli edullinen persialaisille, mutta haitaksi skyyteille. Monasti kun kesken hyökkäystä persialaisia vastaan hevoset kuulivat aasien äänen, niin ne hämmentyivät ja kääntyivät ihmeissään takaisin, korviaan heristäen, koska eivät olleet ennen semmoista ääntä kuulleet eivätkä semmoista ulkomuotoa nähneet. Sillä Skyytianmaa ei tuota aasia eikä muulia, niinkuin ennenkin olen osoittanut, eikä ylimalkaan koko Skyytianmaassa ole pakkasten vuoksi ollenkaan aaseja eikä muuleja. Siten aasit riuhtomisellaan saattoivat skyytien ratsuväen hämmennyksiin.

130. Tämä oli se etu, jonka persialaiset vähäksi aikaa saivat sodassa. Mutta aina milloin skyytit näkivät persialaisten hämmentyneen, he tekivät seuraavalla tavalla, jotta persialaiset jäisivät pitemmäksi aikaa Skyytianmaahan ja siellä viipyessään joutuisivat ahdinkoon, kaiken puutteessa kun olivat. He jättivät näet jälkeensä osan karjaansa paimenineen, ja aina milloin niin tekivät, he lähtivät pois toiseen paikkaan. Mutta persialaiset hyökkäsivät karjan kimppuun, ottivat aina elukat ja sen tehtyään ylvästelivät teostaan.

131. Kun tämä monasti uudistui, ei Dareios viimein tietänyt mitä tehdä. Ja huomattuaan sen skyytien kuninkaat lähettivät kuuluttajan, joka toi Dareiokselle lahjaksi linnun, hiiren, sammakon ja viisi nuolta. Persialaiset kysyivät lahjojen tuojalta, mitä antimet merkitsivät. Mutta hän sanoi, ettei ollut muuta toimekseen saanut kuin antaa ne ja sitten heti mennä matkoihinsa. Vaan persialaisia itseään hän käski, jos olivat viisaita, harkitsemaan, mitä lahjat tiesivät. Ja sen kuultuaan persialaiset neuvottelivat.

132. Dareioksen mielipide oli tällöin, että skyytit antoivat sekä itsensä että maata ja vettä, ja sen hän arvasi siitä, että hiiri elää maassa ja syö samaa viljaa kuin ihminenkin, mutta sammakko vedessä; lintu taas näyttää enimmin hevoselta, ja nuolet muka tiesivät, että he jättivät pois puolustusaseensa. Tämän mielipiteen esitti Dareios, mutta sitä vastaan soti Gobryaan mielipide, hänen, joka oli yksi niistä seitsemästä miehestä, jotka surmasivat maagin. Hän nimittäin arvasi, että lahjat tiesivät tämän: "Jollette te, oi persialaiset, lintuina taivaalle lennä tai hiirinä maan alle pujahda tai sammakkoina lätäkköihin sukella, niin ette palaja, vaan näillä vasamoilla teidät ammutaan."

133. Sitenpä persialaiset arvailivat lahjoja. Mutta se skyytien osasto, joka aikaisemmin oli määrätty vartioimaan Maietis-järven luona, vaan nyt oli saanut käskyn mennä Istrokselle ionilaisten puheille, puhui sillalle saavuttuaan näin: "Ioonian miehet, me olemme tulleet tuomaan teille vapauden, jos nimittäin tahdotte meitä kuunnella. Tietoomme on tullut, että Dareios on antanut toimeksenne ainoastaan kuusikymmentä päivää vartioida siltaa, ja jollei hän tämän ajan kuluttua tule saapuville, saatte lähteä matkoihinne omaan maahanne. Niinmuodoin, jos te tämän teette, tulette hänen silmissään olemaan syyttömiä ja syyttömiä myös meidän silmissämme. Viipykää siis säädetyt päivät ja lähtekää niiden kuluttua tiehenne!" Kun nyt ionilaiset lupasivat tehdä näin, kiiruhtivat skyytit pikimmiten

takaisin.

134. Sen jälkeen kuin lahjat olivat tulleet Dareiokselle, järjestyivät paikoilleen jääneet skyytit persialaisia vastaan, jalka- ja ratsuväellään iskeäkseen heidän kanssaan yhteen. Mutta skyytien jo ollessa järjestyneinä, kiiti jänis rivien keskitse. Ja aina sitä myöten kuin kukin heistä sen näki, he alkoivat ajaa jänistä takaa. Kun skyytit olivat joutuneet epäjärjestykseen ja huutelivat, kysyi Dareios syytä vihollisten meluun. Saatuaan tietää heidän ajavan takaa jänistä, lausui hän niille, joille hänen oli tapana muutenkin puhua: "Nämä miehet halveksivat meitä paljon, ja nyt näyttää minusta Gobryas ilmeisesti puhuneen oikein mitä skyytien lahjoihin tulee. Koska niinmuodoin minä itekin jo olen sitä mieltä, on tarvis hyvää neuvoa, jotta paluumatkamme voisi turvassa tapahtua." Siihen virkkoi Gobryas: "Oi kuningas, jo kertomuksesta minä jotakuinkin ymmärsin, että näiden miesten kimppuun on mahdoton päästä, mutta tänne tultuani olen minä vielä täydellisemmin sen huomannut, nähdessäni, miten he meitä pitävät pilkkanaan. Minusta näyttää nyt siis parhaalta, heti kun on tullut yö, sytyttää nuotiotulet, niinkuin meillä on tapana muulloinkin tehdä, viekoitella niitä sotamiehiä, jotka ovat heikoimmat rasituksia kestämaan, jäämään tänne sekä kytkeä kiinni kaikki aasit ja sitten lähteä tiehemme, ennenkuin skyytit suuntaavat kulkunsa Istrostakin kohti hajoittaakseen sillan, taikka myös ioonilaiset tekevät jonkun päätöksen, joka on omiaan tekemään meistä lopun."

135. Sen neuvon antoi Gobryas. Sitten tuli yö, ja Dareios noudatti tätä neuvoa. Raihnaat miehistön joukosta ja ne, joiden hukkumisesta oli vähimmin väliä, sekä kaikki kiinni kytkettämänsä aasit hän jätti siihen paikkaan leiriin. Ja hän jätti sinne aasit sekä sotaväen heikot sitä varten, että aasit kirkuisivat; ihmiset taas jätettiin sinne heikkoutensa vuoksi, mutta syyksi ilmoitettiin, että Dareios itse muka taistelukuntoisella osalla sotajoukkoaan aikoi käydä skyytien kimppuun, ja sill'aikaa tuli heidän suojella leiriä. Ilmoitettuaan sen paikoilleen jääneille Dareios sytytti nuotiotulet ja kiiruhti pikimmiten Istrokselle. Mutta väkijoukosta yksikseen jääneet aasit päästivät nyt vielä paljoa enemmän ääntä. Ja kuultuaan aasien kiljunnan uskoivat skyytit vallan varmasti persialaisten olevan paikoillaan.

136. Niin pian kuin päivän tultua leiriin jätetyt huomasivat, että Dareios oli kavaltanut heidät, kurottivat he käsiään skyytejä kohti ja kertoivat, missä tilassa olivat. Sen kuultuaan nämä pikimmiten vetäytyivät yhteen, sekä skyytien molemmat muut osastot että yksinäinen osasto, ynnä sauromatit, budinit, gelonit ja ajoivat takaa persialaisia suoraan Istrosta kohti. Mutta koska persialainen sotajoukko enimmäkseen oli jalkaväkeä eikä tuntenut teitä, kun ei ollut mitään raivattuja teitä, mutta skyytiläinen taas oli ratsuväkeä ja tunsu lyhyimmän tien, niin he eivät tavanneetkaan toisiaan, vaan skyytit ennättivät paljon ennen persialaisia sillalle. Huomattuaan, että persialaiset eivät vielä olleet saapuneet, he lausuiivat laivoissaan oleville ioonilaisille: "Ioonian miehet, päivien luku on kulunut umpeen, ettekä te tee oikein enää viipyessänne täällä. Mutia jos te aikaisemmin olette pelosta viipyneet, niin purkakaa nyt silta ja lähtekää pikimmiten kaikessa rauhassa, vapaina, kiittäen jumalia ja skyytejä. Mutta hänet, joka ennen oli teidän herranne, me tulemme masentamaan niin, ettei hän enää lähde sotaretkelle keittäen ihmisiä vastaan."

137. Tämän johdosta ioonilaiset neuvottelivat keskenään. Niinpä oli atenalainen Miltiades, joka hoiti sotapäällikön virkaa sekä oli Hellespontoksen khersonesolaisten itsevaltiaana, sitä mieltä, että tuli totella skyytejä ja vapauttaa Ionia. Mutta miletolaisen Histiaioksen mielipide oli vastainen tälle; hän näet sanoi, että nyt kukin heistä Dareioksen avulla oli kaupungissaan itsevaltiaana, mutta jos Dareioksen mahti kukistuisi, ei hän kykenisi hallitsemaan miletolaisia eikä kukaan muukaan keittäen muita. Sillä jokainen kaupunki tulisi mieluummin haluamaan kansanvaltaista kuin itsevaltaista hallitusta. Kun Histiaios esitti tämän mielipiteen, kääntyivät kaikki heti paikalla sen puoleen, vaikka aikaisemmin olivat omaksuneet Miltiadeen kannan.

138. Ja ne, jotka ottivat osaa äänestykseen ja nauttivat arvoa kuninkaan puolelta, olivat hellespontolaisten itsevaltiaat, nimittäin abydolainen Dafnis, lampsakolainen Hippoklos, parionilainen Herofantos, prokonnesolainen Metrodoros, kyzikolainen Aristagoras ja byzantionilainen Ariston. Nämä olivat Hellespontoksesta tulleet. Ioniasta olivat khiolainen Strattis, samolainen Aiakes, fokaialainen Laodamas ja miletolainen Histiaios, jonka mielipide oli vastakkainen Miltiadeen esittämälle. Aiolilaisten joukosta oli läsnä ainoastaan yksi huomattava mies, kymeläinen Aristagoras.

139. Omaksuttuaan Histiaioksen neuvon he katsoivat hyväksi siihen liittää seuraavat teot ja sanat: he päättivät nimittäin purkaa skyytien puoleisen osan siltaa, ja purkaa sen jousen kantomatkan verran, jotta he myös näyttäisivät jotakin tekevän, vaikk'eivät mitään tehneet, ja jott'eivät skyytit yrittäisi väkivaltaa; ja purkaessaan Skyytiaan vievän sillan he aikoivat sanoa tulevansa tekemään kaiken, mikä skyyteille oli mieleen. Sen he lisäsivät ehdoitukseen. Sitten vastasi kaikkien puolesta Histiaios näillä sanoin: "Skyytian miehet, oivallisia neuvoja olette tullessanne tuoneet ja otolliseen aikaan te pidätte kiirettä. Te olette meitä oivallisesti opastaneet, ja me täytämme huolellisesti palveluksemme teitä kohtaan. Sillä, niinkuin te näette, me sekä puramme sillan että tulemme osoittamaan kaikkea alttiutta, koska tahdomme olla vapaita. Mutta sillävälän kuin me tämän hajoitamme, on teillä otollinen tilaisuus etsiä persialaisia, ja heidät löydettyänne sekä meidän että omasta puolestanne kostaa heille ansion

mukaan."

140. Skyytit puolestaan uskoivat nyt toisen kerran, että ioonilaiset puhuivat totta, kääntyivät takaisin etsiäkseen persialaisia, mutta hairahtuivat kokonaan näiden kulkusuunnasta. Ja syypäinä siihen olivat skyytit itse, he kun olivat turmelleet sikäläiset hevoslaitumet ja luoneet vedet umpeen. Jos he näet eivät olisi tätä tehneet, olisi heidän, jos olisivat tahtoneet, ollut mahdollista huokeasti löytää persialaiset. Mutta nyt heidän hankkeensa jäi epäonnistuneeksi juuri sen tuuman takia, joka heistä oli näyttänyt parhaimmalta. Skyytit kulkivat nimittäin siltä kohtaa omaa maataan, missä oli rehua hevosille sekä vettä, ja etsivät sieltä vihollisiaan, koska luulivat heidänkin samojen seutujen läpi peräytyvän. Mutta persialaiset kulkivatkin noudattaen entisiä jälkiään ja löysivät siten vaivalla ylimenopaikan. Vaan koska he saapuivat yöllä ja tapasivat sillan purettuna, niin he joutuivat mitä suurimpaan pelkoon, että ioonilaiset olivat heidät hyljänneet.

141. Dareioksen ympäristössä oli muuan egyptiläinen mies, jolla oli vahvin ääni maailmassa. Tämän miehen Dareios käski asettua Istroksen äyräälle ja kutsua miletolaista Histiaiosta. Hän tekikin niin, ja Histiaios, joka ensimmäisestä huudosta kuuli, toimitti saapuville kaikki laivat sotajoukon kuljettamiseksi ylitse ja laittoi sillan eheäksi.

142. Siten siis persialaiset pääsivät pakoon, mutta skyytit, etsiessään persialaisia, jäivät toistamiseen heitä tapaamatta. Ja ioonilaisista skyytit lausuivat sen arvostelun, että he, ollakseen vapaita, olivat pelkurimmaisimmat kaikista ihmisistä, mutta, orjina heistä puhuen, mitä suurimmassa määrin herroillensa uskollisia ja heihin kiintyneitä. Tämän moitteen ovat skyytit ioonilaisia vastaan syytäneet.

143. Matkatessaan Traakian kautta Dareios saapui Khersonesos-niemelle Sestokseen. Sieltä hän itse meni laivoillaan Aasian puolelle, mutta jätti päälliköksi Megabazoksen, erään persialaisen miehen, jolle Dareios kerran Persiassa oli osoittanut suurta kunniaa, lausuessaan seuraavaa. Kun Dareios näet kerran ryhtyi syömään kranaattiomenia ja juuri ikään oli avannut ensimmäisen omenan, kysyi hänen veljensä Artabanos häneltä, mitä hän soisi saavansa yhtä suuren paljouden kuin oli kranaattiomenassa kiviä. Siihen Dareios virkkoi haluavansa saada yhtä monta Megabazosta mieluummin kuin Hellaan käskynalaisekseen. Sillä lausumallaan hän kunnioitti Megabazosta Persiassa, mutta nyt hän jätti hänet päällikkönä komentamaan kahdeksaakymmentätuhatta miestä sotajoukostaan.

144. Tämä Megabazos jätti jälkeensä kuolemattoman muiston hellespontolaisten kesken lausumalla seuraavan sanan. Kun hän näet Byzantionissa ollessaan oli saanut kuulla kalkhedonilaisten asettuneen tähän seutuun seitsemäätoista vuotta ennen byzantionilaisia, niin hän väitti kalkhedonilaisten siihen aikaan olleen sokeita. Sillä eivät he olisi valinneet rumempaa paikkaa, kun heidän oli tilaisuus asettua kauniimpaan, elleivät olisi olleet sokeita. Mainittu Megabazos jätettiin siis ylipäälliköksi hellespontolaisten maahan ja laski valtansa alle ne, jotka eivät pitäneet meedialaisten puolta. Tämän hän nyt toimitti.

145. Tähän samaan aikaan tehtiin Libyaan vastaan toinen suuri sotaretki syystä, jonka tulen kertomaan, sitä ennen kerrottua toisen seikan. Niiden pelasgien Lemnoksesta karkoittamina, jotka Brauronista olivat ryöstäneet itselleen atenalaiosten naisia, olivat Argo-laivassa kulkijain jälkeläiset purjehtineet matkoihinsa Lakedaimoniin ja asettuneet Taygetos-vuorelle sekä siellä tehneet tulen. Sen nähtyään lakedaimonilaiset lähettivät sanansaattajan tiedustelemaan, keitä ja mistä he olivat. Sanansaattajan kysymykseen he sanoivat olevansa minyejä ja Argo-laivassa purjehtineitten sankarien lapsia; nämä olivat näet laskeneet maihin Lemnoksesta ja siittäneet heidät. Kuultuaan jutun heidän syntyperästään lakedaimonilaiset lähettivät uudestaan kysymään, missä aikomuksessa he olivat tulleet maahan ja sytyttäneet tulen. He väittivät pelasgien karkoittamina tulleen isiensä tykö, ja olihan vallan oikein, että näin tapahtui. Ja he pyysivät lupaa asua yhdessä heidän kanssaan sekä saada osaa heidän kunniaviroistaan ynnä maapalstoja. Lakedaimonilaiset suostuivatkin ottamaan vastaan minyit niillä ehdoilla, millä nämä itse pyrkivät. Ja varsinkin saattoi heidät tekemään näin se seikka, että tyndaridit olivat olleet mukana Argon matkalla. He ottivat vastaan minyit ja antoivat heille maata sekä jakoivat heidät heimopiiriensä kesken. Minyit taas solmivat heti avioliittoja, mutta antoivat muille ne vaimot, jotka olivat Lemnoksesta mukanaan tuoneet.

146. Kohta jonkun ajan kuluttua minyit alkoivat käyttäytyä röyhkeästi vaatien osallisuutta kuninkuuteen ja tehden muitakin häijyyksiä. Lakedaimonilaiset päättivät niinmuodoin tappaa heidät; niinpä he ottivat heidät kiinni ja heittivät vankilaan. Ja lakedaimonilaiset tappavat yöllä ne, jotka he tappavat, mutta päivällä ei ketään. Mutta kun he siis aikoivat ottaa minyit hengiltä, pyysivät näiden vaimot, jotka olivat vapaasyntyisiä ja etevinten spartalalaisten tyttäriä, saada mennä sisälle vankilaan ja päästä kukin oman miehensä puheille. Spartalalaiset antoivat heidän tehdä niin, mitään vilppiä heidän puoleltaan aavistamatta. Mutta sittenkuin vaimot olivat tulleet sisälle, niin he tekivät näin. He antoivat miehilleen kaikki vaatteet, mitkä heillä oli yllään, ja ottivat itse miestensä vaatteet. Ja minyit, puettuina naisten vaatteisiin, läksivät ulos kuten naiset ainakin, ja päästyään sillä tavoin pakoon he jälleen asettuivat Taygetos-vuorelle.

147. Samaan aikaan hankki Theras, Autesionin poika, Teisamenoksen pojanpoika, Thersandroksen pojanpojanpoika ja Polyneikeen pojanpojanpojanpoika, lähtöä Lakedaimonista pois. Tämä Theras, joka sukuperältään oli kadmolainen, oli Aristodemoksen lasten, Eurystheneen ja Prokleen, eno. Näiden alaikäisyyden aikana Theras hoiti holhous-kuninkuutta Spartassa. Mutta sisarenpoikien vartuttua ja otettua vastaan hallituksen Theras piti ikävänä joutua muiden hallittavaksi kerran päästyään hallituksen makuun eikä sanonut enää aikovansa jäädä Lakedaimoniin, vaan purjehtivansa pois heimolaistensa tykö. Nykyisessä Theran saarella, jonka nimi aikaisemmin oli Kalliste, oli näet erään foinikialaisen Membliaroksen, Poikileen pojan, jälkeläisiä. Etsiessään Europaa oli näet Kadmos, Agenorin poika, laskenut maihin Therassa, niinkuin sen nykyinen nimi on. Ja hänen laskettuaan sinne maihin, joko maa häntä miellytti tai hän jostakin muusta syystä tahtoi tehdä näin. Hän jätti näet tähän saareen useita foinikialaisia, niiden muassa oman sukulaisensa Membliaroksen. Nämä asuivat tässä niisanotussa Kallistessa kahdeksan miespolvea, ennenkuin Theras tuli Lakedaimonista.

148. Näiden luokse siis Theras hankkiutui lähtemään mukanaan muita heimopiirien jäseniä, asuakseen yhdessä heidän kanssaan eikä suinkaan ajaakseen heitä pois, vaan lukien heidät varsin läheisiksi ystävikseen. Ja kun myös minyit vankilasta karattuaan olivat asettuneet Taygetokseen, ja lakedaimonilaiset tahtoivat tuhota heidät, pyysi Theras, ettei heitä surmattaisi, vaan lupasi itse viedä heidät maasta pois. Lakedaimonilaisten suostuttua ehtoitukseen hän purjehti kolmella kolmikymmensoudulla Membliaroksen jälkeläisten luo, viemättä kuitenkaan muassaan kaikkia minyettä, vaan ainoastaan muutamia harvoja. Sillä useimmat heistä kääntyivät parorealaisten ja kaukonien puoleen, ajoivat heidät maasta pois, jakoivat itsensä kuuteen osaan ja perustivat sitten alueelleen seuraavat kaupungit: Lepreon, Makistos, Frixai, Pyrgos, Epion ja Nudion. Useimmat näistä ovat elismaalaiset minun aikanani hävittäneet. Mutta saari sai asuttajansa mukaan nimen "Thera".

149. Mutta Theraan poika ei miellynyt purjehtia hänen mukanaan, jonka vuoksi isä sanoi jättävänsä hänet lampaaksi susien keskelle. Tästä sanasta sai nuorukainen nimen Oiolykos [s.o. Lammassusi], ja jostakin syystä se nimi pääsi voimaan. Oiolykoksen poika oli Aigeus, jonka mukaan aigeidien suuri heimo Spartassa on saanut nimensä. Koska mainitun heimon miesten lapset eivät jääneet eloon, niin he oraakelin neuvosta perustivat pyhätön Laioksen ja Oidipuksen Kostottarille; ja tämän jälkeen he jäivät eloon. Ja sittemmin tapahtui, että näiden miesten jälkeläiset Therassakaan eivät jääneet eloon.

150. Aina tähän kohtaan saakka kertomusta pitävät lakedaimonilaiset yhtä theralaisien kanssa, mutta tästä alkaen kertovat ainoastaan theralaiset; ja he kertovat näin. Grinnos, Aisanioksen poika, joka oli yllämainitun Theraan jälkeläinen ja hallitsi Theran saarta, saapui Delfoihin, tuoden mukanaan hekatombin kaupungistaan. Muiden kansalaisten muassa, jotka häntä seurasivat, oli myös Battos, Polymnestoksen poika, joka polveutui Eufemos nimisestä minyistä. Kun theralaisien kuningas Grinnos kyseli oraakelilta muita asioita, neuvoi Pytia häntä perustamaan kaupungin Libyaan. Mutta hän vastasi sanoen: "Minä puolestani, oi valtiast, olen jo liian vanha ja ikäloppu lähteäkseni liikkeelle. Vaan käskesi sinä jotakuta näistä nuoremmista niin tekemään." Ja niin sanoessaan hän viittasi Battokseen. Sen verran tapahtui silloin. Mutta sittemmin he kotiin tultuaan eivät välittäneet oraakelilauseesta, syystä etteivät tietäneet, missä päin maailmaa Libya oli, eivätkä uskaltaneet lähettää siirtokuntaa tuiki tuntemattomiin seutuihin.

151. Seitsemään vuoteen senjälkeen ei Therassa satanut, ja niiden kuluessa heiltä kuivi kaikki saarella olevat puut, paitsi yhtä. Kun theralaiset kysyivät neuvoa oraakelilta, nuhteli Pytia heitä siitä, etteivät olleet perustaneet siirtokuntaa Libyaan. Koska heillä nyt ei ollut mitään keinoa päästä onnettomuudesta, niin he laittoivat lähettiläitä Kreetaan tutkistelemaan, oliko joku kreetalaisista tai heidän keskuudessaan asuvista muukalaisista saapunut Libyaan. Harhaillessaan ympäri saarta lähettiläät saapuivat myös Itanoksen kaupunkiin, ja siellä he tapasivat Korobios nimisen purppurasimpukan-pyydyistäjän, joka väitti tuulien ajolemana saapuneensa Libyaan ja siellä Platean saareen. Hänet he palkkaa vastaan taivuttivat ja veivät Theraan. Therasta purjehti sitten miehiä vakoilemaan, aluksi ei varsin monta. Kun nyt Korobios oli johdattanut heidät mainittuun Platean saareen, niin he jättivät Korobioksen sinne annettuaan hänelle ruokavaroja muutamaksi kuukaudeksi, mutta purjehtivat itse pikimmiten tuomaan theralaisille tietoa saaresta.

152. Kun nämä viipyivät poissa kauemman aikaa kuin sovittu oli, loppui Korobiokselta kaikki. Sittemmin ajautui mainittuun Plateaan samolainen laiva, jonka isäntänä oli Kolaios ja joka oli matkalla Egyptiä kohti. Saatuaan Korobiokselta tietää koko asianlaidan samolaiset jättivät hänelle ruokavaroja vuodeksi. Itse he lähtivät saaresta merelle pyrkien Egyptiä kohti, mutta joutuivat itätuulen ajamina pois suunnastaan. Ja kun tuuli ei hellittänyt, niin he kulkivat Herakleen patsasten sivu ja saapuivat jumalallisesta sallimasta Tartessokseen. Tämä kauppapaikka oli siihen aikaan koskematon, niin että he palattuaan takaisin saivat tavaroistaan suurimman voiton kaikista helleeneistä, mikäli me varmuudella tiedämme, nimittäin aiginalaisen Sostratoksen, Laodamaan pojan, jälkeen; sillä tämän kanssa ei pysty toinen kilpailemaan. Mutta ottamalla voitostaan pois kymmenyksenä kuusi talenttia samolaiset teettivät niistä vaskiastian argolilaisen sekoitusmaljan malliin, ja yltympäri sen reunaa kohoaa aarnikotkanpäitä. Sen he vihkivät Heraioniin ja asettivat sen alle kolme seitsemän kyynärän korkuista polvistuvaa

vaskista jättiläiskuvaa. Mutta yllämainitun tapauksen johdosta tuli kyreneläisten ja theralaisien ensimmäinen läheinen ystävyys solmituksi samolaisten kanssa.

153. Sittenkuin theralaiset, jätettyään Korobioksen saareen, olivat saapuneet Theraan, niin he ilmoittivat asuttaneensa saaren Libyan luona. Theralaiset katsoivat silloin hyväksi lähettää aina kahdesta veljestä arvan nojalla toisen sekä kaikista maalaiskunnista, joita oli seitsemän, joukon miehiä; ja heidän sekä johtajanaan että kuninkaanaan oli oleva Battos. Siten he laittoivat kaksi viisikymmensoutua Plateaan.

154. Näin kertovat theralaiset, ja kertomuksen loppuosassa theralaiset pitävät yhtä kyreneläisten kanssa. Sillä mitä Battokseen tulee, eivät jälkimäiset suinkaan ole samaa mieltä kuin theralaiset. He näet kertovat täten. Kreetassa on Oaxos-kaupunki, jossa oli kuninkaana Etearkhos. Hänellä oli Fronime niminen äiditön tytär, mutta hän nai vielä toisen vaimon. Taloon tultuaan tämä tahtoi tositeossakin olla äitipuolena Fronimelle; niinpä hän tuotti hänelle pahaa ja keksi hänen varalleen kaikkea kiusaa. Ja vihdoin hän syyttäen Fronimea hekumallisuudesta sai miehensä uskomaan, että niin oli laita. Niinpä tämä vaimonsa suostuttamana mietti jumalattoman teon tyttärensä pään varalle. Oaxoksessa oleskeli näet muuan theralainen kauppiamies Themison. Hänet kutsui Etearkhos vieraakseen ja vannotti häntä lupaamaan panna täytäntöön mitä ikänä Etearkhos pyytäisi. Hänen siis vannottuaan toi Etearkhos tyttärensä, antoi tämän hänen käsiinsä ja käski hänen viedä pois sekä upottaa hänet mereen. Mutta vimmastuneena valasta, johon hänet oli viekoiteltu, Themison purkaa kestiystävyyden ja tekee näin. Hän otti vastaan tytön ja purjehti pois. Vaan ulapalle päästyään hän täytti Etearkhokselle antamansa lupauksen siten, että sitoi tytön köysiin ja laski hänet mereen, mutta vedätti hänet heti ylös. Ja sitten hän saapui Theraan.

155. Sitten otti Fronimen vastaan muuan theralaisien kesken arvossapidetty mies, Theraion, joka piti häntä jalkavaimonaan. Ajan vierittyä hänelle syntyi poika, joka änkytti ja sammalsi ja jonka nimeksi pantiin Battos, kuten theralaiset ja kyreneläiset kertovat, mutta, niinkuin minä kuitenkin luulen, joku muu. Vaan Battokseksi muutettiin nimi, senjälkeen kuin hän oli saapunut Libyaan, ja sen nimen hän sai Delfoissa annetun oraakelivastauksen johdosta sekä siitä arvosta, jonka hän sai. Libyalaiset kutsuvat nimittäin kuningasta nimellä "battos", ja luulen Pytian ennustaessaan kutsuneen häntä libyankielellä siitä syystä, että hänestä oli tuleva Libyan kuningas. Sillä senjälkeen kuin tämä oli mieheksi varttunut, niin hän tuli Delfoihin kysyäkseen neuvoa äänestään. Hänen kysymykseensä antoi Pytia tällaisen vastauksen:

"Battos, ääntäsi käyt, vaan ruhtinas Foibos Apollon lammashyötysän Libyan viljelemään sinut laittaa",

ikäänkuin olisi sanonut meidän kieltä käyttämällä: "Oi kuningas, sinä ääntäsi käyt." Mutta Battos vastasi näin: "Oi ruhtinas, minä olen tullut kysymään sinulta neuvoa äänestäni, mutta sinä neuvot minulle muuta, mahdottomuuksia, kun käsket minua asuttamaan Libyaan — mutta millä väellä ja millä miesvoimalla?" Näillä sanoillaan hän ei kuitenkaan voinut taivuttaa jumalaa antamaan hänelle toista vastausta. Ja kun jumala antoi Battokselle saman vastauksen kuin ennenkin, niin tämä jätti Pytian kesken hänen puhettaan ja meni Theraan.

156. Senjälkeen kävi niin hyvin hänelle itselleen kuin muillekin theralaisille uudestaan huonosti. Mutta kun theralaiset eivät tunteneet syytä onnettomuuksiinsa, niin he lähettivät Delfoihin kysymään neuvoa siihen kurjaan tilaan, jossa parhailaan olivat. Pytia antoi heille sen vastauksen, että jos yhdessä Battoksen kanssa rakentaisivat Kyrenen Libyassa, tulisi heidän käymään paremmin. Senjälkeen theralaiset lähettivät Battoksen pois, mukanaan kaksi viisikymmensoutua. Nämä purjehtivat Libyaan, mutta kun eivät voineet mitään muuta tehdä, läksivät he taas kotia Theraan. Mutta kun he saapuivat sinne, niin theralaiset ampuivat näitä eivätkä sallineet heidän laskea rantaan, vaan käskivät heidän purjehtia takaisin. Pakosta nämä purjehtivat pois ja tekivät asutuksi Libyan luona sijaitsevan saaren, jonka nimi, kuten ennenkin on mainittu, on Platea. Ja saaren kerrotaan olevan yhtä suuri kuin nykyinen kyreneläisten kaupunki.

157. Siinä he asuivat kaksi vuotta, mutta kun ei mikään heillä menestynyt, niin, jätettyään yhden joukostaan jälkeensä, muut kaikki purjehtivat pois Delfoihin. Ja oraakeliin saavuttuaan he kysyivät neuvoa sanoen, että asuivat Libyassa, mutta ettei heidän siltä yhtään käynyt paremmin. Siihen vastasi heille Pytia näin:

"Lammashyötysän Libyan jos tuta, käymätön, voisit kuin minä, käynyt, niin ylen viisaaks' sun ylistäisin."

Sen kuultuaan Battos seuralaisineen purjehti takaisin. Sillä jumala ei hellittänyt vaatimasta heitä perustamaan siirtolaa, ennenkuin olivat saapuneet itse Libyaan. Saavuttuaan saareen ja otettuaan mukaansa hänet, jonka olivat jättäneet, he asuttivat erään itse Libyassa, vastapäätä saarta sijaitsevan paikan, jonka nimi oli Aziris; sitä ympäröivät kahden puolen mitä kauniimmat notkot ja yhdeltä puolen

sen sivu virtaa joki.

158. Siinä paikassa he asuivat kuusi vuotta. Mutta seitsemäntenä vuotena libyalaiset pyysivät saada viedä heidät parempaan paikkaan ja taivuttivat heidät siten jättämään sen. Saatuaan heidät liikkeelle libyalaiset veivät heidät sieltä länttä kohti, ja, jotteivät helleenit kulkiessaan kauniimman paikan ohi, sitä näkisi, niin he sovittivat päivän ajan siten, että veivät heidät yöllä siitä ohi. Mainitun paikan nimi on Irasa. Ja he veivät helleenit lähteelle, jonka sanotaan olevan Apollonin oma, sekä lausuivat: "Hellaan miehet, tässä on teidän mukava asua. Sillä täällä on taivas puhki."

159. Battos perustajan eläessä, joka hallitsi neljäkymmentä vuotta, ja hänen poikansa Arkesilaoksen aikana, joka hallitsi kuusitoista vuotta, asuivat siinä kyreneläiset, ollen heitä vain niin suuri joukko kuin mitä heitä alun pitäen oli lähtiessään siirtolaan. Mutta kolmannen hallitsijan, niinsanotun "onnellisen" Battoksen aikana sai Pytia oraakelilauseellaan helleenejä kaikista heimoista lähtemään Libyaan ja asuttamaan sitä yhdessä kyreneläisten kanssa. Kyreneläiset kutsuivat näet heitä maanjaolle. Mutta Pytian lause kuului näin:

"Sen, joka saapuva lie ylen armaan Libyan maille, kun jako niist' on tehty jo, kerran käy katumoiksi."

Kun nyt suuri väkijoukko kerääntyi kokoon Kyreeneen, hupeni ympärillä asuvien libyalaisten ja heidän Adikran nimisen kuninkaansa alue melkoisesti. Koska jälkimäisiltä näin riistettiin maata, ja kyreneläiset heitä kohtelivat röyhkeästi, niin he lähettivät sanan Egyptiin ja antautuivat Egyptin kuninkaan Aprieen valtaan. Tämä kokosi suuren sotajoukon egyptiläisiä ja lähetti sen Kyreeneä vastaan. Mutta kyreneläiset lähtivät sotaan yllämainittuun Irasa nimiseen paikkaan sekä Theste-lähteelle, iskivät yhteen egyptiläisten kanssa ja voittivat taistelussa. Sillä koska egyptiläiset eivät olleet aikaisemmin koetelleet helleenejä ja ylenkatsoivat heitä, joutuivat he niin perinpohjaiseen häviöön, että vain aniharvat palasivat kotiin Egyptiin. Tämän tappion tähden ja koska syyttivät Apriesta siitä, luopuivat egyptiläiset hänestä.

160. Tämän Battoksen poika oli Arkesilaos. Kuninkaaksi tultuaan hän riitaantui ensiksi omien veljiensä kanssa, niin että he jättivät hänet ja läksivät muuanne Libyaan sekä perustivat itselleen sen kaupungin, jota silloin ja vielä nytkin kutsutaan Barkaksi. Ja samalla kun he sen perustivat, saattoivat he libyalaiset luopumaan kyreneläisistä. Sittemmin läksi Arkesilaos sotaretkelle niitä libyalaisia vastaan, jotka olivat ottaneet turviinsa hänen veljensä ja itsekin luopuneet. Peläten häntä libyalaiset läksivät pakoon itäisten libyalaisten tykö. Mutta Arkesilaos seurasi pakenevia, kunnes takaa ajaessaan joutui Leukoniin Libyassa, missä libyalaiset päättivät käydä hänen kimppuunsa. Ja taistelussa he saivat kyreneläisistä sellaisen voiton, että seitsemäntuhatta raskaseista kyreneläistä siinä kaatui. Tämän tappion jälkeen Arkesilaos sairastui, ja kun hän tällöin oli nauttinut lääkettä, kuristi hänet hänen veljensä Haliarkhos. Haliarkhoksen taas tappoi vilpillä Arkesilaoksen vaimo, jonka nimi oli Eryxo.

161. Kuninkuuden peri nyt Arkesilaoksen poika Battos, joka ontui ja oli huonojalkainen. Mutta kohdanneeseen tapaturmaan nähden kyreneläiset lähettivät Delfoihin sanansaattajan kysymään, millä tavoin heidän tuli parhaiten järjestää olonsa ja elonsa. Silloin Pytia käski heidän Arkadian Mantineiasta tuottamaan itselleen sovintotuomarin. Kyreneläiset niinmuodoin pyysivät semmoista, ja mantineialaiset antoivat suurinta arvoa nauttivien kansalaistensa joukosta erään miehen, jonka nimi oli Demonax. Tämä mies saapui Kyreeneen ja saatuaan tietää kaikki asianhaarat hän ensiksi jakoi heidät kolmeen heimopiiriin, järjestäen jaon seuraavalla tavoin. Theralaisista ja ympärillä asuvista hän muodosti ensimmäisen piirin, toisen peloponnesolaisista ja kreetalaisista ja kolmannen kaikista saarelaisista. Sitten hän eroitti Battos kuninkaalle tiluksia ja pappisvirkoja, mutta kaikki muut etuudet, mitä kuninkailla aikaisemmin oli ollut, hän laski kansan käsiin.

162. Mainitun Battoksen ajan kesti tätä tilaa. Mutta hänen poikansa Arkesilaoksen aikana syntyi paljon levottomuutta kunnia-etuuksista. Battos "ontuvan" ja Feretimen poika Arkesilaos selitti nimittäin, ettei hän tulisi suostumaan siihen järjestykseen, jonka mantineialainen Demonax oli laatinut, vaan vaati esi-isänsä etuoikeuksia. Sitten hän nosti sisällisen sodan, mutta joutui tappiolle ja pakeni Samokseen; hänen äitinsä taas pakeni Kyproksen Salamiiseen. Salamiissa vallitsi siihen aikaan Euelthon, joka vihki sen katsomista ansaitsevan suitsutusastian, joka on Delfoissa korintolaisten aarrekammiossa. Hänen luoksensa saavuttuaan Feretime häneltä pyysi sotajoukkoa, joka toisi heidät takaisin Kyreeneen. Mutta Euelthon antoi kaikkea muuta hänelle mieluummin kuin sotajoukon. Nainen otti vastaan mitä annettiin ja sanoi, että kyllä sekin oli kaunis, mutta kauniimpaa olisi, jos kuningas antaisi hänelle hänen pyytäessään sotajoukon. Niin hän sanoi joka lahjaa annettaessa. Lopuksi Euelthon lähetti hänelle lahjaksi kultaisen rukin ynnä varttinän, ja oli siinä myös villoja. Kun Feretime taas lausui samat sanat, niin Euelthon virkkoi, että semmoisia lahjoja naisille annetaan, vaan ei sotajoukkoa.

163. Siihen aikaan Arkesilaos oleskeli Samoksessa ja keräsi joka miehen kokoon maanjaolle. Kun suuri sotajoukko oli koossa, läksi Arkesilaos Delfoihin kysymään oraakelilta, kuinka hänen jällenpalaamisensa oli onnistuva. Ja Pytia vastasi hänelle näin: "Neljän Battoksen ja neljän

Arkesilaoksen ajan eli kahdeksan miespolvea antaa Loxias teidän hallita Kyreneä; mutta sen kauemmin hän ei neuvo edes koettamaan hallita. Palaja sinä kuitenkin omaan maahasi ja ole levollinen. Mutta jos löydät uunin täynnä ruukkuja, niin älä polta ruukkuja, vaan lähetä ne vahingoittamatta matkaansa. Vaan jos sinä poltat ne, niin älä mene merenhuuhtomaan paikkaan; jos sen teet, olet kuoleva sekä itse että kaunihin härkä." Sen vastauksen julisti Pytia Arkesilaokselle.

164. Viimemainittu otti myötään väkensä Samoksesta ja palasi Kyreneen. Mutta saatuaan hallinnon käsiinsä hän ei muistanut ennustusta, vaan kosti vastustajilleen kärsimänsä maanpaon. Niistä muutamat läksivät kokonaan maasta pois, muutamat, jotka Arkesilaos sai käsiinsä, hän lähetti Kyprokseen tuhottaviksi. Mutta heidät pelastivat knidolaiset, joiden maahan he olivat ajautuneet, ja lähettivät heidät Theraan. Muutamat muut kyreneläiset, jotka olivat paenneet Aglomakhoksen omistamaan suureen torniin, Arkesilaos sitävastoin poltatti pinottuaan tornin ympäri puita. Mutta työn suoritettuaan hän huomasi, että tämä olikin se ennustus, jossa Pytia oli varoittanut häntä polttamasta uunista löytämiään ruukkuja. Senvuoksi hän pidättäytyi kyreneläisten kaupungista, peläten ennustettua kuolemaa ja arvellen "merenhuuhtomalla" paikalla tarkoitettavan Kyreneä. Hänellä oli vaimona muuan sukulaisensa, joka oli barkalaisten Alazeir nimisen kuninkaan tytär. Tämän luokse hän saapui. Mutta kun muutamat barkalaiset ja eräät Kyrenestä tulleet pakolaiset huomasivat hänen liikkuvan torilla, niin he tappoivat hänet ja lisäksi vielä hänen appensa Alazeirin. Ja joko sitten tahallaan tai vasten tahtoaan Arkesilaos erehtyi oraakelilauseen suhteen. Joka tapauksessa hänen kohtalonsa täyttyi.

165. Mutta niin kauan kuin Arkesilaos eleli Barkassa ja valmisti omaa turmiotaan, piti hänen äitinsä Feretime poikansa kunnia-arvoja Kyrenessä hoitaen sekä muita toimia että istuen neuvostossa. Vaan saatuaan tietää poikansa kuolleen Barkassa hän läksi pakoon Egyptiin. Hän käytti näet hyväkseen niitä hyviä töitä, joita Arkesilaos oli tehnyt Kambysestä, Kyroksen poikaa, kohtaan. Tämä oli nimittäin se Arkesilaos, joka oli antanut Kyrenen Kambyseelle ja säätänyt sille veron. Egyptiin saavuttuaan Feretime anoi turvaa Aryandeelta ja pyysi häntä kostamaan puolestaan esittäen syyksi, että hänen poikansa oli meedialaismielisytensä tähden saanut surmansa.

166. Tämä Aryandes oli Kambyseen alainen Egyptin käskynhaltija, joka jonkun aikaa näitä tapauksia myöhemmin joutui turmioon, syystä että tahtoi tekeytyä Dareioksen vertaiseksi. Saatuaan näet tietää ja nähdessään, kuinka Dareios halusi jättää jälkeensä muistomerkin, jommoista ei kukaan muu kuningas ollut saanut aikaan, hän jäljitteli tätä, kunnes sai palkkansa. Dareios oli nimittäin sulatuttanut kultaa niin puhtaaksi kuin mahdollista ja lyöttänyt siitä rahaa, ja nyt Aryandes, Egyptin hallitusmies, teki samoin rahaa hopeasta. Ja vielä nytkin on "aryandikon" puhtain hopea. Saatuaan tietää hänen tekevän niin Dareios syyttäen häntä erästä toisesta seikasta, nimittäin että hän muka kapinoitsi häntä vastaan, surmautti hänet.

167. Mutta silloin yllämainittu Aryandes antoi, säälistä Feretimeä kohtaan, hänelle koko Egyptissä olevan sotajoukon, sekä maa- että meriväen, ja nimitti maasotaväen päälliköksi Amasis nimisen marafilaisen miehen, laivaston päälliköksi taas Badreen, joka syntyperältään oli pasargadi. Mutta ennenkuin Aryandes laittoi sotajoukon matkaan, niin hän lähetti Barkaan kuuluttajan kysymään, kuka oli Arkesilaoksen surmaaja. Silloin kaikki barkalaiset itse ottivat syyn niskoilleen: he olivat näet kärsineet hänen puoleltaan paljon pahaa. Vasta tästä tiedon saatuaan Aryandes lähetti sotajoukon Feretimen keralla matkaan. Tämä syy oli niinmuodoin retken näennäinen aihe, mutta itse asiassa lähetettiin sotajoukko minun luullakseni Libyan kukistamista varten. Libyalaisia on näet useita erilaisia kansoja, ja vähäinen osa niitä oli kuninkaan vallan alaisina, mutta useimmat eivät välittäneet Dareioksesta ollenkaan.

168. Mutta libyalaiset asuvat seuraavassa järjestyksessä. Egyptistä alkaen asuvat ensimmäisinä libyalaisista adyrmakhidit, jotka enimmäkseen noudattavat egyptiläisiä tapoja, mutta käyttävät samanlaista pukua kuin muutkin libyalaiset. Heidän naisensa kantavat molemmissa pohkeissaan vaskista rannerengasta ja pitävät pitkää tukkaa; ja aina kun kuka ottaa täin päästään, puree hän ensin sitä ja viskaa sen sitten vasta pois. Nämä ovat ainoat libyalaisista, jotka niin tekevät. He ovat myös ainoat, jotka näyttävät kuninkaalle niitä neitoja, jotka aikovat mennä miehelleen; ja siltä, joka silloin kuningasta miellyttää, hän ottaa neitsyyden. Mainitut adyrmakhidit asuvat Egyptistä alkaen Plynos nimiseen satamaan asti.

169. Näiden naapureina ovat giligamit, jotka asuvat länteen päin Afrodiasiaa saareen saakka. Tällä välillä on Platean saari, jonka asuttivat kyreneläiset, ja mannermaalla ovat Menelaos-satama sekä Aziris, jossa kyreneläiset asuivat ja josta lähtien silfion alkaa kasvaa. Silfion kasvaa nimittäin Platean saaresta aina Sirtin suuhun saakka. Ja he noudattavat samanlaisia tapoja kuin muutkin.

170. Giligamien naapureina länteen päin ovat asbystit. Nämä asuvat yläpuolella Kyreneä, mutta rannikolle saakka eivät asbystit ulotu. Sillä rannikolla asustavat kyreneläiset. Nelivaljakon käyttö ei ole vähimmin, vaan päinvastoin enimmäkseen levinnyt heihin libyalaisen joukossa, ja he koettavat jäljitellä useimpia kyreneläisten tavoista.

171. Asbystien naapureina länteen päin ovat auskhisit. Nämä asuvat Barkan tuollapuolella ja ulottuvat mereen Euesperides-kaupungin kohdalla. Keskellä auskhisien maata asuvat bakalit, vähäinen kansa, joka ulottuu mereen Taukheira-kaupungin kohdalla Barkan alueella. Ne noudattavat samoja tapoja kuin Kyrenenkin tuollapuolella asuvat.

172. Näiden auskhisien naapureina länteen päin ovat nasamonit, lukuisa kansa, joka kesäisin jättää elukkansa merenrannikolle ja nousee Augila nimiseen paikkaan poimiakseen taateleita. Taatelipuita kasvaa siellä runsaasti ja ne tulevat kookkaiksi sekä kantavat kaikki hedelmiä. Ja he pyydystävät heinäsiirkkoja, paahtavat ne päivänpaisteessa ja survovat jauhoksi, sitten he valavat maitoa päälle ja käyttävät seosta juomanaan. Kullakin heistä on tapana pitää useita vaimoja, mutta he pitävät niitä yhteisinä samaan tapaan kuin massagetitkin. Ja he pystyttävät sauvan oven eteen, kun pitävät yhteyttä. Kun nasamonilainen mies ensi kerran viettää häitä, on tapana, että morsian ensimmäisenä yönä vuoron perään pitää yhteyttä kaikkien juhlavierasten kanssa. Ja senjälkeen jokainen antaa hänelle lahjan, jonka on tuonut mukansa. Ja he käyttävät seuraavia valoja sekä ennustustapoja. He vannovat nimittäin niiden miesten kautta, joiden sanotaan olleen oikeamielisimmät ja parhaimmat heidän joukossaan ja tekevät sen koskettamalla heidän hautakumpujansa. He hankkivat ennustuksia käymällä esi-isiensä haudoilla, joitten viereen he rukoiltuaan panevat maata. Ja sitä unta, minkä kukin näkee, hän noudattaa. Ja he käyttävät tällaisia uskollisuudenvakuutuksia. Toinen antaa juoda kädestään ja juo itse toisen kädestä. Mutta jos heillä ei ole mitään nestettä, niin he ottavat maasta tomua ja nuolevat sitä.

173. Nasamoneihin rajoittuvat psyllit. Nämä tuhoutuivat seuraavalla tavalla. Heillä puhalsi kerran etelätuuli, joka kuivasi vesialtaat; koko heidän Syrtin sisäpuolella oleva maansa oli näet vedetöntä. Silloin he neuvottelivat ja läksivät sitten yhteisestä päätöksestä sotaan etelätuulta vastaan — kerron tässä mitä libyalaiset kertovat; mutta heidän jouduttuaan hiekka-aavikolle nousi etelätuuli, joka hautasi heidät. Ja siitä perin kun nämä hukkuivat, ovat nasamonit pitäneet tätä maata hallussaan.

174. Näiden takana asuvat etelään päin villieläinten alueella garamantit, jotka karttavat kaikkia ihmisiä ja kaikkea seurustelua; heillä ei ole mitään sota-asetta eivätkä he osaa itseänsä puolustaa.

175. Nämä siis asuvat nasamonien takana. Mutta meren luona ja viimemainituista länteen päin asuvat makilaiset, jotka ajavat hiuksensa töyhdeksi antamalla tukkansa keskeltä kasvaa, mutta ajaen sen kahden puolen ihoon saakka; ja sodassa he kantavat suojanaan kamelikurkien nahkoja. Heidän alueensa läpi virtaa niinsanotusta "Sulotarten kummusta" Kinyps-joki, joka laskee mereen. Tämä Sulotarten kumpu kasvaa taajaa metsikköä, kun sitä vastoin yllämainittu Libya muuten on paljasta. Mereltä on sen luo kaksisataa stadionia.

176. Näiden makilaisten naapureina ovat gindanit, joiden naiset kantavat kukin nilkkansa ympärillä nahkanauhoja seuraavasta syystä, kuten kerrotaan. Joka miehestä, joka heidän kanssaan on yhteyttä pitänyt, he sitovat nilkkaansa nauhan. Ja se, jolla on useimmat, käy parhaimmasta, häntä kun useimmat miehet ovat rakastaneet.

177. Mainittujen gindanien alueesta mereen pistäytyvällä kallioniemekkeellä asustavat lotofagit, jotka elävät ainoastaan syömällä lotos-kasvin hedelmiä. Lotoksen hedelmä on kooltaan mastiks-puun hedelmän suuruinen ja jotenkin yhtä makea kuin taateli. Tästä hedelmästä lotofagit myös valmistavat itselleen viiniä.

178. Lotofagien naapureina meren luona ovat makhlyilaiset, jotka nekin käyttävät lotosta, mutta vähemmässä määrin kuin edelliset. Niiden alue ulottuu eräälle suurelle joelle, jonka nimi on Triton. Tämä laskee suureen Tritonis-järveen. Siinä on saari, jonka nimi on Fla. Ja väitetään, että tämä saari annettiin oraakelilauseen nojalla lakedaimonilaisten asuttavaksi.

179. Kerrotaanpa myös tällainen tarina. Senjälkeen kuin Iason Pelionin juurella oli rakentanut valmiiksi Argo-laivan, niin hän asetti siihen muun hekatombin muassa myös vaskisen kolmijalan ja purjehti sitten Peloponnesoksen ympäri saapuakseen Delfoihin. Mutta hänen ollessaan matkalla Malean kohdalla yllätti ja ajoi hänet pohjatuuli Libyaa kohti. Ennenkuin hän näki maata, joutui hän näet Tritonis-järven matalikkoihin. Hänen ollessaan siinä neuvotonna, miten päästä ulos, ilmestyi, kuten tarina tietää, Triton käskien, että Iason antaisi hänelle kolmijalan; silloin hän lupasi sekä näyttää heille väylän että saattaa heidät vauriotta pois. Kun Iason siihen suostui, oli muka Triton vihdoinkin näyttänyt heille pääsypaikan matalikkojen läpi sekä asettanut kolmijalan omaan pyhättöön. Ja sitten Triton kolmijalalla istuen ennusti ja ilmoitti Iasonin tovereille koko asianlaidan, nimittäin että silloin kun joku niiden jälkeläisistä, jotka Argo-laivassa purjehtivat, veisi pois kolmijalan, silloin ei mikään voisi estää, että sata helleeniläistä kaupunkia perustettaisiin Tritonis-järven ympärille. Sen kuultuaan olivat libyalaiset maanasukkaat piiloittaneet kolmijalan.

180. Mainittujen makhlyilaisten naapureina ovat auseilaiset. Nämä, samoin kuin makhlyilaiset, asuvat Tritonis-järven ympärillä, ja rajana heidän välillään on Triton. Makhlyilaiset jättävät tukkansa pitkäksi

takaa, auseilaiset taas edestä. Athenen vuotuisessa juhlassa jakaantuvat heidän neitonsa kahteen puolueeseen ja taistelevat toisiansa vastaan kivillä ja kartailla, samalla kuin sanovat panevansa toimeen isiltä perittyjä menoja kotoperäiselle jumalalle, jota me kutsumme Atheneksi. Ja niitä neitoja, jotka kuolevat haavoistaan, he kutsuvat valeneidoiksi. Mutta ennen kuin kansa laskee heidät taistelemaan, tekevät he yhteisesti näin. He koristavat kulloinkin kauniimman neidon korintolaisella kypärillä ja helleeniläisillä sotatamineilla, antavat hänen astua vaunuihin ja kuljettavat häntä järven ympäri. Minkälaisilla aseilla he muinoin koristelivat neitojaan, ennenkuin helleenit asettuivat asumaan heidän keskuuteensa, sitä en saata sanoa, mutta luulenpa, että niitä koristettiin egyptiläisillä aseilla. Minä väitän nimittäin sekä kilven että kypärin saapuneen helleeneille Egyptistä. Athenen he väittävät olevan Poseidonin ja Tritonis-järven tyttären; hän oli muka, jostakin syystä isälleen vihastuneena, antautunut Zeun haltuun, ja Zeus oli tehnyt hänet omaksi tyttärekseen. Niin he kertovat. — Heillä ovat vaimot yhteiset, eivätkä he vietä avioelämää, vaan pitävät yhteyttä elukkain tavoin. Mutta kun jonkun vaimon lapsi on kasvanut suureksi, kokoontuvat miehet kolmantena kuukautena siitä lukien, ja sen miehen lapsena, jonka näköinen lapsi on, sitä pidetään.

181. Täten on mainittu meren luona asuvat paimentolais-libyalaiset. Mutta niiden tuollapuolen on sisämaahan päin petoeläinten asuma osa Libyaa, ja petoeläinten alueen tuollapuolen rajoittaa niitä hiekkaharju, joka ulottuu Egyptin Teebasta Herakleen patsaille saakka. Tässä harjussa on noin kymmenen päivämatkan päässä toisistaan kumpuja, jotka ovat muodostuneet isorakeisista suolakokkareista, ja kunkin kummun laelta pursuaa suolan keskeltä kylmää, makeata vettä. Niiden ympärillä asuu ihmisiä, äärimmäisinä erämaan luona ja petoeläinten alueen tuollapuolen. Ensimmäisinä asuvat kymmenen päivämatkan päässä Teebasta ammonilaiset, joilla on pyhättönsä teebalaisesta Zeusta alkuisin. Sillä Teebassakin, kuten jo ennen olen maininnut, on oinaankasvoinen Zeun kuvapatsas. Onpa heillä myös muutakin lähdevettä, joka varhain aamulla on haaleata, mutta kylmenee siihen aikaan, jolloin tori on täynnä. Ja kun on puolipäivä, tulee se varsin kylmäksi, ja tällöin he kastavat puutarhojaan. Mutta päivän aletessa veden kylmyys lauhtuu, kunnes aurinko laskee, jolloin vesi tulee haaleaksi. Sitten se lämpenemistään lämpenee keskiyöhön saakka, jolloin se kumpuilee kiehuvana. Mutta kun keskiyö on mennyt ohi, kylmenee vesi aamun koittoon saakka. Tällä lähteellä on nimenä "Auringon lähde".

182. Ammonilaisten jälkeen on hiekkaharjulla, kymmenen päivämatkan päässä edellisistä, ammonilaisen suolakummun kaltainen kumpu, jonka ympärillä asuu ihmisiä. Tämän paikan nimi on Augila. Siinä paikassa käyvät nasamonit korjaamassa taateleita.

183. Augilasta taas on kymmenen päivämatkan päässä toinen suolakumpu ynnä vettä ja paljon hedelmiä-kantavia taatelipuuta, kuten on laita Augilankin asukkailla. Siellä asuu ihmisiä, joilla on nimenä garamantit, kovin suuri kansa, jotka luovat suolan päälle maata ja kylvävät sitten siihen. Siitä on lyhyin tie lotofagien tykö, joista heille on kolmenkymmenen päivän matka. Garamantien maassa elävät myös nuo härät, jotka laitumella syödessään kulkevat takaperin. Ja syödessään ne kulkevat takaperin seuraavasta syystä. Niillä on eteenpäin kaareutuvat sarvet, ja siitä syystä ne syövät menemällä takaperin. Sillä eteenpäin ne eivät voi mennä, syystä että sarvet pistävät maahan. Mutta missään muussa kohden ne eivät eroa muista häristä kuin tässä, samoin kuin myös siinä, että niiden nahka on paksua ja notkeata. Mainitut garamantit pyydystävät nelivaljakoilla luolissa asustavia etiopilaisia. Sillä luolissa asustavat etiopilaiset ovat nopeajalkaisimmat kaikista ihmisistä, joista me olemme kuulleet kerrottavan. Luola-ihmiset syövät käärmeitä, sisiliskoja ynnä muita sentapaisia matelijoita. Se kieli, jota he käyttävät, ei ole minkään muun kaltaista, vaan ne vikisevät aivan kuin yölepakot.

184. Garamanteista on jälleen kymmenen päivämatkan päässä suolakumpu ynnä vettä, ja sen ympärillä asuu ihmisiä, joilla on nimenä atarantit. Ne ovat ainoat meille tunnetuista ihmisistä, jotka ovat nimettömät; yhteisesti on näet heillä kyllä nimenä atarantit, mutta kellään yksityisellä heistä ei ole mitään nimeä. Nämä kiroovat aurinkoa, silloin kun se ylenmäärin paahtaa, ja syytävät sen lisäksi kaikenlaisia häijyjä herjauksia, syystä että se polttamalla näännyttää heitä, sekä ihmisiä että heidän maataan. Sitten, kymmenen päivämatkan päässä on taas suolakumpu ynnä vesi, ja sen ympärillä asuu ihmisiä. Tästä suolakummusta eteenpäin on vuori, jonka nimi on Atlas; se on kapea ja joka puolelta ympyriäinen, ja sen kerrotaan olevan niin korkean, että ei ole mahdollista nähdä sen huippuja. Sillä kesät talvet niitä peittävät pilvet. Tämän vuoren väittävät maanasukkaat olevan taivaan kannatuspylvään. Ja sen vuoren mukaan ovat nämä ihmiset saaneet nimensä; heitä kutsutaan näet atlanteiksi. Ja heistä kerrotaan, etteivät he syö mitään, missä henki on, ja etteivät näe unia.

185. Näihin atlanteihin saakka siis saatan luetella harjulla asuvien kansojen nimet, mutta heistä eteenpäin en enää. Joka tapauksessa harju ulottuu Herakleen patsaisiin saakka ja vielä niiden ulkopuolellekin. Ja siellä on kymmenen päivämatkan päässä atlanteista suolakaiivos, jonka ääressä asuu ihmisiä. Heillä kaikilla on rakennukset tehdyt suolaharkoista. Siinä osassa Libyaa nimittäin ei sada, sillä jos tulisi vettä, eivät seinät, suolasta kun ovat, kestäisi. Mutta tämän harjun tuollapuolen, etelään ja Libyan sisämaahan päin, on maa autiota, vedetöntä, eläimetöntä, sateetonta ja puutonta, eikä siellä ole

mitään kosteutta.

186. Siten ovat libyalaiset Egyptistä aina Tritonis-järveen saakka paimentolaisia ja syövät lihaa sekä juovat maitoa; ja samasta syystä kuin egyptiläisetkin, eivät hekään nauti lehmänlihaa eivätkä kasvata sikoja. Lehmänlihaa eivät kyreneläistenkään naiset Egyptin Isiin tähden katso luvalliseksi maistaa ja he panevat myös toimeen paastoja ynnä juhlia hänen kunniakseen. Samoin kuin lehmän-, eivät barkalaisten naiset nauti sianlihaakaan.

187. Niin on sen asian laita. Mutta Tritonis-järvestä länteen päin eivät libyalaiset enää ole paimentolaisia, eivät käytä samoja tapoja eivätkä lasten suhteen tee samoin kuin paimentolais-libyalaisilla on tapana. Sillä Libyan paimentolaisheimot tekevät näin — tekevätkö kaikki, sitä en voi täsmälleen sanoa, mutta ainakin monet heistä. Kun heidän lapsensa ovat täyttäneet neljä vuotta, polttavat he likaisilla lampaanvilloilla pääläella olevia suonia, jotkut myös ohimoilla olevia, siitä syystä, ettei päästä vuotava nilja vastaisuudessa tuottaisi vahinkoa. Ja siitä syystä sanotaan niiden olevan mitä terveimpiä. Sillä itse asiassa ovat libyalaiset terveimmät kaikista ihmisistä, joita me tunnemme, — tästäkö syystä sitten, sitä en saata täsmälleen sanoa, mutta terveimmät ne joka tapauksessa ovat. Mutta jos poltettaessa lapsia kohtaa kouristus, niin he ovat sen varalta keksineet parannuskeinon; he valelevat niitä pukin vedellä ja pelastavat ne siten. Minä tässä kerron mitä libyalaiset itse kertovat.

188. Paimentolaisilla on tällaiset uhritavat. He vihkivät esikoislahjaksi elukan korvan ja viskaavat sen talon yli; ja sen tehtyään he vääntävät siltä niskan. He uhraavat ainoastaan auringolle ja kuulle. Näille kaikki libyalaiset uhraavat, mutta Tritonis-järven ympärillä asustavat enimmin Athenelle, senjälkeen Tritonille ja Poseidonille.

189. Ja helleeneillä on itsellään Athenenkuvien puku ynnä aigis tehty libyalaisnaisten puvun mukaan. Sillä lukuunottamatta sitä, että libyalaisnaisten puku on nahkainen ja että aigiksista riippuvat hetulat heillä eivät ole käärmeitä, vaan nahkahihnoista tehtyjä, on Athene kaikissa muissa kohdin puettu samalla tavoin. Vieläpä nimityskin todistaa, että Pallaankuvien puku on tullut Libyasta. Libyalaisnaiset käyttävät näet vaatteittensa päällä sileitä, ripsuisia ja punalla värjättyjä vuohennahkoja ja näiden vuohennahkojen mukaan on saanut nimensä helleenien aigis. Näyttääpä minusta siltä kuin naisten parku pyhissä toimituksissa siellä ensin olisi saanut alkunsa. Sillä Libyan naiset käyttävät sitä tapaa suuressa määrin ja hyvin kauniisti. Ja libyalaisilta helleenit ovat oppineet valjastamaan yhteen neljä hevosta.

190. Vainajiaan hautaavat paimentolaiset samalla tavoin kuin helleenit, lukuunottamatta nasamoneja. Nämä hautaavat heidät istuvaan asentoon ja pitävät huolta siitä, että asettavat vainajan istumaan, silloin kun hän heittää henkensä, ja ettei hän kuole selällään maatessaan. Heidän asumuksensa ovat tehdyt nuorien ympäri palmikoidusta ruokokudoksesta ja niitä kuljetetaan paikasta toiseen. Semmoisia tapoja nämä noudattavat.

191. Länteen päin Triton-joesta ovat auseilaisten naapureina jo maataviljelevät libyalaiset, joilla on vakinaiset asumukset ja joilla on nimenä maxyilaiset. He antavat hiuksensa oikealla puolella päätä kasvaa, mutta ajavat ne vasemmalta puolen pois sekä maalaavat ruumistaan punaliidulla. He väittävät olevansa Troiasta tulleita miehiä. Tässä maassa, samoin kuin muussa länsiosassa Libyaa, on paljon enemmän eläimiä ja metsiä kuin paimentolaisten asumassa maassa. Sillä Libyan itäosa, jossa paimentolaiset asustavat, on matalaa ja hiekkaista aina Triton-joelle saakka, mutta siitä alkava, länteen päin ulottuva maataviljeleväin alue on erittäin vuorista, metsäistä ja rikkaasta eläimistä. Heidän alueellaan on näet ylen suuria käärmeitä, leijonia, elefanteja, karhuja, kyykkäärmeitä, aaseja, joilla on sarvet, koirankuonolaisia ja päättömiä, joilla on silmät rinnassaan, ainakin niinkuin niistä kertovat libyalaiset, sekä villimiehiä ja -naisia ynnä paljon muita eläimiä, jotka eivät ole seipitettyjä.

192. Paimentolaisten luona ei tavata mitään näistä eläimistä, vaan seuraavia toisia: valkoperäisiä, gaselleja, antiloppeja, aaseja — ei kuitenkaan niitä, joilla on sarvet, vaan muita, jotka eivät juo, niitä kun ei janota —, orys-gaselleja, joiden sarvista foinikialais-lyyryn haarat tehdään, — kooltaan tämä eläin on härän suuruinen —, libyalaisia kettuja, hyeenoja, piikkisikoja, villioinaita, verkkoeläimiä, sakaaleja, panttereita, borys-gaselleja, noin kolmen kyynärän pituisia mannermaakrokotiilejä, jotka muistuttavat sisiliskoja, kamelikurkia ja pieniä käärmeitä, joilla kullakin on yksi sarvi. Näitä eläimiä siis tavataan siellä, ja lisäksi niitä, joita muuallakin tavataan, paitsi hirveä ja villisikaa. Hirveä ja villisikaa ei ensinkään ole Libyassa. Hiiriä taas siellä on kolmea lajia. Toisia kutsutaan kaksijalkaisiksi, toisia zegereiksi — tämä nimi on libyalainen ja merkitsee meidän kielellä "kumpua", toisia neulahiiriksi. Onpa siellä myöskin kärppiä, jotka elävät silfion-kaislikoissa ja ovat hyvin tartessolaisten kärppien kaltaisia. Niin paljon erilaisia eläimiä on paimentolais-libyalaisten maassa, mikäli me pisimmälle tunkeutuen saatoimme tutkia.

193. Maxyilais-libyalaisten naapureina ovat zauekit, joitten naiset ohjaavat sotavaunuja.

194. Näiden naapureina ovat gyzantit, joitten maassa mehiläiset valmistavat paljon hunajaa, mutta

vielä enemmän kerrotaan työmiesten sitä valmistavan. Joka tapauksessa kaikki nämä maalaavat itseään punaliidulla ja syövät apinoita, joita suunnattomassa määrässä tavataan heidän vuorillaan.

195. Heidän läheisyydessään sijaitsee, niinkuin karkhedonilaiset kertovat, Kyrauis niminen saari, kahdensadan stadionin pituinen, mutta kapea; sinne pääsee kahlaamalla mannermaalta, ja se on täynnä öljypuita ja viiniköynnöksiä. Saarella on järvi, jonka liejasta maanasukasten neidot piellä sivellyillä linnunsulilla nostavat kultahiekkaa. En tiedä, onko tämä totta, kirjoitan vain mitä kerrotaan. Mutta saattaa hyvinkin olla niin, koskapa itsekin Zakynthoksessa näin, mitenkä järvestä ja vedestä nostettiin pikeä. Siellä on useampiakin järviä, mutta suurin niistä on joka suunnalle seitsemänkymmentä jalkaa ja syvyydeltään kaksi sylvä. Siihen he laskevat kangen, jonka nenään ovat kiinnittäneet myrtinoksan, ja sitten he myrtinoksalla nostavat pien, jolla on maapihkan haju ja joka muuten on parempaa kuin pieriläinen piki. He valavat sen järven lähelle kaivettuun kuoppaan. Mutta kun he ovat koonneet sitä runsaan määrän, niin he valavat sen kuopasta ruukkuihin. Vaan se, mikä putoaa järveen, menee maan alitse ja tulee näkyviin meressä, joka on noin neljän stadionin päässä järvestä. Täten on myös se, mitä kerrotaan Libyan luona sijaitsevasta saaresta, todennäköistä.

196. Karkhedonilaiset kertovat myös seuraavaa. Libyassa on Herakleen patsasten ulkopuolella paikka, jossa asuu ihmisiä. Heidän luokseen karkhedonilaiset saapuvat ja ottavat esille tavaransa. Ja asetettuaan ne riviin rannikolle he astuvat aluksiinsa ja tekevät savua. Kun maanasukkaat näkevät savun, niin he tulevat meren rantaan; sitten he asettavat siihen kultaa maksuksi tavaroista, jonka jälkeen he vetäytyvät pois tavaroiden luota. Silloin karkhedonilaiset astuvat maihin ja tulevat katselemaan, ja jos kulta heistä näyttää vastaavan tavaroiden arvoa, ottavat he sen myötänsä ja lähtevät matkoihinsa. Mutta jos se ei niitä vastaa, astuvat he uudestaan aluksiinsa ja jäävät niihin istumaan. Mutta asukkaat tulevat sinne ja asettavat heti lisäksi kultaa, kunnes saavat heidät tyydytetyiksi. Mutta eivät kummatkaan tee pahaa toisilleen. Sillä toiset eivät kajoa kultaan, ennenkuin kulta heistä on tullut samanarvoiseksi kuin tavarat, eivätkä toiset kajoa tavaroihin, ennenkuin edelliset ovat ottaneet kullan.

197. Nämä ovat ne libyalaiset kansat, joita me saatamme mainita, ja useimmat niistä eivät silloin välittäneet eivätkä nytkään ollenkaan välitä meediaalaisten kuninkaasta. Sen verran saatan vielä tästä maasta mainita, että siinä asuu neljä kansaa eikä enemmän, mikäli me tiedämme, joista kansoista kaksi on syntyperäistä, kaksi ei. Libyalaiset ja etiopilaiset ovat nimittäin syntyperäisiä, ja niistä toiset asuvat Libyan pohjois-, toiset sen eteläosassa: foinikialaiset ja helleenit taas ovat tulokkaita.

198. Minusta Libya etuihinsa nähden ei ole niin oivallinen, että sitä voisi verrata Aasiaan ja Eurooppaan, lukuunottamatta ainoastaan Kinypsiä; maalla on näet sama nimi kuin joella. Se on parhaimpia maita kantamaan viljaa eikä ole ollenkaan muun Libyan näköinen. Maa on näet mustaa multaa, ja sitä kostuttavat lähteet, eikä sitä haittaa se, että sen tarvitsisi olla huolissaan kuivuudesta tai että se joisi liian paljon vettä; tässä osassa Libya näet sataa. Mitä tulee viljasatojen määriin, ovat ne yhtä suuret kuin Babylonian maassa. Hyväpä on sekin maa, jossa euesperitit asuvat. Se tuottaa näet, parasta antiaan, sadannen jyvän, mutta Kinypsin seuduilla oleva maa kolmannen sadannen.

199. Myös Kyrenen maassa, joka on korkein siinä osassa Libya, missä paimentolaiset asustavat, on kolme ihmeteltävää vuodenaikaa. Ensiksi näet vilja merenrantaseuduilla kypsyy leikattavaksi ja korjattavaksi. Kun se on korjattu kokoon, korjataan rannikkoseutujen yläpuolella olevat keskipaikat, joita kutsutaan "kummuiksi". Ja kohta kun tämä keskimaan vilja on korjattu, tuleentuu ja kypsyy vilja myös ylimmässä maassa, niin että juuri siksi kun ensimmäinen vilja on syöty ja juotu, joutuu viimeinenkin. Siten kestää kyreneläisillä korjuuaikaa kahdeksan kuukautta. Sen verran olkoon tästä mainittu.

200. Mutta sittenkuin ne persialaiset, jotka Aryandes oli Egyptistä lähettänyt Feretimen puolesta kostamaan, olivat saapuneet Barkaan, saartoivat he kaupungin ja vaativat asujamia luovuttamaan Arkesilaoksen murhaan syylliset. Mutta koska koko heidän väestönsä oli rikokseen osallinen, eivät he suostuneet vaatimukseen. Silloin persialaiset piirittivät Barkaa yhdeksän kuukauden ajan kaivamalla muurin luo johtavia maanalaisia käytäviä ja tekemällä voimakkaita hyökkäyksiä. Mutta nämä käytävät sai vaskisen kilven avulla selville muuan vaskiseppä, käyttämällä tällaista keksintöä. Kuljettaen kilpeä sisäpuolelta, muuria pitkin, hän lähenteli sitä kaupungin perustaan. Silloin muissa kohdissa, joihin hän lähenteli kilpeä, ei kuulunut mitään, mutta kaivettujen paikkojen kohdalla kumisi aina kilven vaski. Nytpä barkalaiset siltä kohtaa kaivoivat vastakäytävän ja tappoivat ne persialaiset, jotka kaivoivat maata. Sillä tavoin siis se keksittiin, ja hyökkäykset barkalaiset niinkään torjuivat.

201. Kun he nyt siinä kuluttivat paljon aikaa ja kummaltakin puolen useita kaatui, eikä vähemmän persialaisten puolelta, teki maasotajoukon ylipäällikkö Amasis, joka oli huomannut, etteivät barkalaiset väkivoimalla olleet vallattavissa, mutta kyllä vilpillä, tällä tavoin. Hän kaivautti yöllä leveän haudan ja laski sen yli heikkoja hirsii; hirsikerroksen päälle hän loi maata, jonka teki yhtä korkeaksi kuin muun maanpinnan. Heti päivän tullen hän kutsui barkalaisia keskusteluihin. He tottelivat mielellään, ja lopuksi he katsoivat hyväksi tehdä sopimuksen. Ja uhraten valateuraita tällä salahaudalla molemmat

tekivät keskenään sellaisen sopimuksen, että niin kauan kuin tämä maapohja pysyisi semmoisenaan, pysyisi myös vala muuttumaton; barkalaisten piti suorittaa kuninkaalle asianomainen vero, ja persialaiset lupasivat olla tekemättä muutoksia barkalaisten oloihin. Valan jälkeen barkalaiset, luottaen persialaisiin, astuivat itse ulos kaupungista ja avasivat kaikki portit sekä sallivat kenenkä hyvänsä vihollisista, joka vain tahtoi, tulla sisälle linnoitukseen. Mutta persialaiset repivät rikki kätketyn sillan ja juoksivat sitten muurin sisäpuolelle. Ja he hajoittivat tekemänsä sillan siinä tarkoituksessa, että he pitäisivät sen valan, jonka olivat barkalaisille vannoneet, että nimittäin sopimus tulisi pysymään niin kauan kuin maa pysyisi semmoisenaan kuin se silloin oli; mutta senjälkeen kuin he olivat repineet rikki sillan, ei sopimus enää pysynyt vahvana.

202. Sittenkuin nyt persialaiset olivat Feretimelle luovuttaneet syyllisimmät barkalaisten joukosta, niin tämä seivästytti heidät piiriin muurin ympäri ja leikkasi pois heidän vaimojensa rinnat sekä kiinnitti nekin muurin ympäri. Muita barkalaisia hän käski persialaisten kohdella saaliinaan, lukuunottamatta niitä heidän joukostaan, jotka olivat battiadeja ja syyttömiä murhaan; näille Feretime uskoi kaupungin.

203. Tehtyään niinmuodoin muut barkalaiset orjiksi persialaiset läksivät takaisin. Ja kun he olivat pysähtyneet kyreneläisten kaupungin kohdalle, laskivat kyreneläiset, täyttääkseen erään oraakelinkäskyn, heidät kaupunkinsa läpi. Sotajoukon kulkiessa siitä läpi käski laivaston ylipäällikkö Badres valtaamaan kaupungin, mutta maasotajoukon päällikkö Amasis ei sitä sallinut. Barka oli muka ainoa helleeniläinen kaupunki, jota vastaan heidät oli lähetetty. Mutta kun he jo olivat kulkeneet kaupungin läpi ja olivat asettuneet Zeus Lykaioksen kukkulalle, niin he alkoivat katua, etteivät olleet vallanneet Kyreneä. Ja he koettivat toistamiseen mennä sisälle, mutta kyreneläiset eivät sitä sallineet. Ja vaikkei kukaan taistellut, valtasi persialaiset pelko, niin että juoksivat noin kuusikymmentä stadionia, ennenkuin asettuivat leiriin. Mutta kun leiri oli tehty, tuli sinne Aryandeen luota sanansaattaja, joka kutsui heitä pois. Silloin persialaiset pyysivät kyreneläisiä antamaan heille eväitä, ja ne saatuaan he läksivät matkalle Egyptiin. Mutta siitä lähtien he joutuivat tekemisiin libyalaisien kanssa, jotka saadakseensa käsiinsä heidän vaatteensa ja aseensa murhasivat heistä ne, jotka jäivät tielle tai laahasivat jälestä; ja tätä jatkui aina siksi kunnes he saapuivat Egyptiin.

204. Etäisin kohta, johon tämä persialaisten sotajoukko Libyassa pääsi, oli Euesperides-kaupunki. Mutta ne barkalaiset, jotka he olivat tehneet orjiksi, he kuljettivat Egyptistä kuninkaan luo, ja Dareios kuningas antoi heille erään kylän Baktrianmaassa asuttavaksi. He panivat sille kylälle nimeksi "Barka", ja se on aina minun aikoihini saakka ollut Baktrianmaassa asuttuna.

205. Mutta eipä Feretimenkään päivät onnellisesti päättyneet. Sillä heti kun hän, barkalaisille kostettuaan, oli Libyasta palannut Egyptiin, sai hän kurjan kuoleman. Vielä eläessään hän pöhöttyi ja tuli täyteen matoja, tietenkin siitä syystä, että liian ankarat kostot nostattavat jumalten vihan ihmisiä kohtaan. — Sellainen ja niin suuri oli se kosto, joka kohtasi barkalaisia Battoksen puolison Feretimen puolelta.

VIIDES KIRJA

1. Dareioksen Eurooppaan jättämät persialaiset, joiden päällikkönä oli Megabazos, laskivat hellespontolaisten joukosta valtansa alle ensiksi perintholaiset, jotka eivät tahtoneet alistua Dareiokselle alamaisiksi ja joita aikaisemmin paionitkin olivat tylästi kohdelleet. Strymonin seudun paionit saivat nimittäin jumalalta semmoisen oraakelineuvon, että heidän tuli lähteä sotaan perintholaisia vastaan, ja jos perintholaiset, leirytyessään vastarintaa varten, huutaisivat heitä nimeltä, tulisi heidän käydä näiden kimppuun, mutta jolleivät heitä huutaisi, ei heidän pitänyt tehdä hyökkäystä. Ja paionit tekivätkin näin. Kun sitten perintholaiset asettuivat heitä vastaan leiriin kaupungin edustalle, haastoivat he toinen toisensa taisteluun, jonka jälkeen heidän kesken pantiin toimeen kolminkertainen kaksintaistelu; siinä iski yhteen mies ja mies, hevonen ja hevonen, sekä koira ja koira. Mutta kun perintholaiset kahdessa ottelussa voittivat ja siitä iloissaan virittivät "paian"-laulua, päättivät paionit, että tätä juuri oraakeli olikin tarkoittanut, ja lausuivat toisilleen tähän suuntaan: "Nyt kaiketi on meille annettu oraakelin lause täyttynyt, nyt on meidän vuoromme". Ja niin paionit kävivät "paian"-virttä laulavien perintholaisten kimppuun, pääsivät heistä täydellisesti voitolle ja jättivät heistä vain muutamia jällelle.

2. Näin olivat paionit aikaisemmin menetelleet. Vaan nyt perintholaiset vapauttansa puolustaessaan esiintyivät kelpo miesten tavoin, mutta kuitenkin persialaiset ja Megabazos ylivoimallaan saivat heistä voiton. Mutta niin pian kuin Perinthos oli saatu kukistetuksi, marssitti Megabazos sotajoukkonsa Traakian kautta laskien kuninkaan vallan alle jokaisen sikäläisen kaupungin ja kansan. Sillä sen oli

Dareios hänelle antanut tehtäväksi, että nimittäin laskisi Traakian valtansa alle.

3. Traakian kansa on indialaisten jälkeen suurin kansa maailmassa. Ja jos sitä hallitsisi yksi mies, tai se olisi yksimielinen, olisi se minun käsitykseni mukaan voittamaton ja kaikista kansoista vahvin. Mutta koska on kerrassaan mahdotonta, että milloinkaan voisi näin käydä, ovat traakialaiset heikkoja. Heillä on useita nimiä, kunkin maan asujamilla kun on omansa, ja he noudattavat kaikissa kohdin keskenään samankaltaisia tapoja, lukuunottamatta getejä ja trauseja sekä niitä, jotka asuvat tuollapuolen krestonilaisia.

4. Näistä olen jo maininnut, miten sielun kuolemattomuuteen uskovat getit tekevät. Trausit menettelevät kaikissa muissa kohdin samalla tavoin kuin muut traakialaiset, mutta aina kun heillä syntyy tai kuolee joku, he tekevät tällä tavoin. Sukulaiset istuutuvat vastasyntyneen ympäri ja valittavat niitä suuria onnettomuuksia, jotka sen on kestettävänä, sittenkuin se kerran on maailmaan syntynyt; ja samalla he luettelevat kaikkia inhimillisiä kärsimyksiä. Mutta manalle menneen he leikkiä laskien ja iloiten kätkevät maahan, ja samalla he mainitsevat, kuinka suurista onnettomuuksista hän on vapautunut ja kuinka hän nyt nauttii kaikkea autuutta.

5. Krestonilaisten tuollapuolella asuvalaiset tekevät näin. Jokaisella on monta vaimoa. Kun siis joku heistä kuolee, syntyy heidän vaimojensa kesken suuri riita siitä, ketä heistä mies on enimmin rakastanut. Ja ystävät puuhaavat kovasti saadaksensa sen selville. Sitä vaimoa, jolle myönnetään etusija ja palkinto, ylistävät miehet ja naiset, ja hänet teurastaa haudalle hänen lähin sukulaisensa; ja sittenkuin vaimo on teurastettu, haudataan hän yhdessä miehensä kanssa. Mutta muut pitävät tätä suurena onnettomuutena, sillä siitä koituu heille mitä suurin häpeä.

6. Muilla traakialaisilla on tämä tapa. He myyvät lapsiaan vietäväksi maasta ulos eivätkä he vartioi neitojaan, vaan sallivat niiden pitää yhteyttä keiden kanssa vain tahtovat. Mutta vaimojaan he ankarasti vartioivat ja ostavat nämä heidän vanhemmiltaan suurista summista. Ja jalona pidetään, jos kellä on ihoon piirrettyjä merkkejä, mutta epäjalona, jos ei ole merkkejä. On erinomaisen kunniakasta olla harjoittamatta maatöitä, mutta mitä kunniattominta tehdä niitä. Sitävastoin on erittäin kunniakasta elää sodasta ja ryöstöstä.

7. Nämä ovat heidän huomattavimmat tapansa. Jumalina taas he kunnioittavat ainoastaan näitä: Aresta, Dionysosta ja Artemista. Mutta heidän kuninkaansa kunnioittavat, toisin kuin muut kansalaiset, jumalien joukosta enimmin Hermestä, vannovat ainoastaan hänen nimeensä ja sanovat polveutuvansa Herneestä.

8. Heidän varakkaittensa kunniaksi tapahtuvat hautajaismenot ovat tämmöiset. Kolmen päivän ajaksi he asettavat ruumiin näytteille ja teurastavat kaikenlaatuisia uhrieläimiä sekä pitävät kemuja, sitä ennen itkettyään vainajaa. Sitten he tekevät haudan, ensin joko poltettuaan tai jollakin muulla tavoin kätettyään ruumiin maahan, jonka jälkeen he luovat päälle maakummun ja panevat toimeen kaikenmoisia kilpaleikkejä, jolloin palkintojen suuruus määrätään sen mukaan, miten tärkeä mikin kilpa on. Semmoiset siis ovat traakialaisten hautausmenot.

9. Mitä tulee siihen seutuun, joka on tästä maasta vielä edempänä, ei kukaan saata täsmälleen ilmoittaa, mitä ihmisiä siellä asuu, mutta se näyttää olevan ääretöntä erämaata. Ainoat niistä ihmisistä, jotka asuvat tuollapuolen Istroksen, ja joista olen saanut tietoa, ovat nimeltään sigynnit ja he käyttävät meedialaista pukua. Heidän hevosensa taas kuuluvat olevan yli koko ruumiin pitkäkarvaiset, ollen karvat jopa viiden sormen pituiset; ne ovat pienet ja tylppäkuonoiset eivätkä jaksa selässään kantaa miestä, mutta jos ne valjastetaan vaunujen eteen, ovat ne mitä ripeimmät. Siitä syystä maan asukkaat ajavatkin vaunuissa. Heidän alueensa ulottuu lähelle Adrian enetejä, jotka sanovat olevansa meedialaisten siirtolaisia. Millä lailla he muka ovat meedialaisten siirtolaisia, sitä minä puolestani en saata ilmoittaa, mutta saattaahan pitkän ajan kuluessa tapahtua vaikka mitä. Joka tapauksessa ylämaissa Massilian tuollapuolen asuvat ligyit kutsuvat sigynneiksi kaupustelijoita, kyprolaiset taas samalla nimellä keihäitä.

10. Ja kuten traakialaiset kertovat, on Istroksen tuonpuolinen maa mehiläisten vallassa ja näiden vuoksi on muka mahdotonta tunkeutua edemmäs. Minusta tämä heidän kertomuksensa ei kuitenkaan tunnu todenmukaiselta, sillä onhan tunnettua, että mainitut eläimet eivät siedä pakkasta. Vaan minusta näyttävät pohjanpuoleiset seudut pakkasten vuoksi olevan asumattomia. Näin nyt kerrotaan tästä maasta. — Sen rannikkoseudut siis Megabazos saattoi persialaisten valtaan.

11. Heti kun Dareios oli kulkenut Hellespontoksen yli ja saapunut Sardeeseen, hän muistellen miletolaisen Histiaioksen hyvää työtä ja mytileneläisen Koeen neuvoa noudatti heidät luokseen Sardeeseen ja antoi heidän valita, mitä halusivat. Histiaios, joka jo oli Miletoksen itsevaltiaana, ei pyytänyt entisen lisäksi mitään muuta itsevaltiaskuntaa, mutta anoi edonien omistamaa Myrkinosta, perustaakseen sinne kaupungin. Hän puolestaan siis valitsi itselleen tämän, mutta Koes, joka ei ollut itsevaltias, vaan yksityinen kansalainen, pyysi päästä Mytilenen itsevaltiaaksi.

12. Kummankin saatua toivomuksensa täytetyksi he läksivät valitsemiinsa paikkoihin. Mutta sattumalta Dareios tuli nähneeksi erään kohtauksen, jonka johdosta hänessä heräsi halu käskää Megabazosta ottamaan ja siirtämään paionit Europasta Aasiaan. Oli nimittäin kaksi paionilaista miestä, Pigres ja Mantyes, jotka itse tahtoivat päästä paionien itsevaltiaiksi. Siksi he senjälkeen kuin Dareios oli mennyt Aasian puolelle, saapuivat Sardeeseen, tuoden mukanaan kookkaan ja hyvännäköisen sisarensa. Ja nyt he siitä ottivat vaarin, milloin Dareios meni lyydialaisten etukaupunkiin istuntoa pitämään, ja tekivät sitten tällä tavoin. Koristeltuaan sisartaan parhaimpansa mukaan he laittoivat hänet hakemaan vettä, astiaa päänsä päällä kantaen ja kuljettaen hevosta talutusnuora käsivarrellaan sekä kutoen pellavaa. Ja kun nyt nainen kulki siitä ohitse, herätti tämä Dareioksen huomiota. Sillä se, mitä nainen teki, ei ollut persialaisen eikä lyydialaisen tavan mukaista eikä yleensä minkään Aasian kansan. Ja niin pian kuin kuninkaan huomio oli tähän kiintynyt, lähetti hän muutamia henkivartijoistaan ottamaan vaaria siitä, mitä nainen hevosella aikoi tehdä. Niinpä he seurasivat naisen jälestä. Joelle saavuttuaan tämä juotti hevosta ja juotettuaan sekä ammennettuaan astian täyteen vettä hän meni takaisin samaa tietä siitä sivu, kantaen päänsä päällä vettä, taluttaen käsivarrellaan hevosta ja kiertäen varttina.

13. Ihmeissään sekä siitä, mitä vakoojilta kuuli, että mitä itse näki, Dareios käski tuoda naisen nähtäväkseen. Ja kun tämä tuotiin, saapuivat paikalle myöskin hänen veljensä, jotka jotenkin läheltä pitivät silmällä, mitä tapahtui. Dareios silloin kysyi, mitä kansaa nainen oli, jolloin nuorukaiset sanoivat itse olevansa paionilaisia ja naisen olevan heidän sisarensa. Edelleen kuningas kysyi, mitä miehiä paionit olivat, missä päin maailmaa he asuivat ja missä aikomuksessa nuorukaiset itse olivat tulleet Sardeeseen. He ilmoittivat kuninkaalle tulleensa sinne antautuakseen tämän valtaan. Paionia oli Strymon-joen varsilla sijaitseva maa, Strymon taas oli lähellä Hellespontosta, ja itse he olivat Troiasta tulleet teukrolaisten siirtolaisia. — Kaiken tämän he kertoivat, mutta kuningas kysyi, olivatko kaikki naiset sielläpäin yhtä uutteria. Siihen he mielellään vastasivat myöntävästi; tämänhän kysymyksen varalle kaikki olikin valmistettu.

14. Silloin Dareios kirjoitti kirjeen Megabazokselle, jonka hän oli jättänyt ylipäälliköksi Traakiaan, ja antoi hänelle siinä toimeksi ajaa paionit liikkeelle heidän olinpaikoiltaan ja tuoda luokseen sekä heidät itsensä että heidän lapsensa ja vaimonsa. Heti riensi muuan ratsumies viemään sanaa Hellespontokseen ja kuljettuaan salmen poikki antoi tämä kirjeen Megabazokselle. Sen luettuaan viimemainittu otti mukaansa oppaita Traakiasta ja läksi sotaretkelle Paioniaa vastaan.

15. Saatuaan tietää persialaisten tulevan vastaansa paionit miehissä läksivät sotaan ja kulkivat merelle päin, koska luulivat persialaisten sieltä käsin tekevän hyökkäyksen. Niinpä paionit olivat valmistautuneet torjumaan Megabazoksen lähenevää sotajoukkoa. Mutta kun persialaiset saivat tietää paionien keräytyneen kokoon ja vartioivan meren puoleista pääsöpaikkaa, niin he oppaitten johdolla kääntyivät ylemmälle tielle ja tunkivat paionien huomaamatta näiden miehistä autioiksi jääneisiin kaupunkiin. Ja tyhjiä kun olivat persialaisten niitten kimppuun hyökätessä, saivat nämä helposti ne haltuunsa. Mutta heti kun paionit saivat tietää, että kaupungit olivat vallatut, hajaantuivat he eri tahoille, kääntyivät kukin kotipuoleensa ja antautuivat persialaisten valtaan. Sillä tavoin siis paionien joukosta siriopaionit, paioplit ja Prasias-järveen saakka asuvaset karkoitettiin asuinsijoiltaan ja vietiin Aasiaan.

16. Mutta Pangaion-vuoren seuduilla ja itse Prasias-järvellä asuvaset eivät ensinkään joutuneetkaan Megabazoksen vallan alle. Tämä koetti nimittäin myös karkoittaa järvi-asukkaita, jotka siinä asuivat tällä tavoin. Keskellä järveä on korkeiden paalujen nenään kiinnitettyjä palkkeja, joihin mannermaalta pääsee yhtä ainoata kaitaa siltaa myöten. Palkkeja kannattavia paaluja pystyttivät kaiketi alkujaan yhteisesti kaikki kansalaiset, mutta sittemmin on heillä ollut tapana pystyttää niitä tällaista lakia noudattamalla. Ne tuodaan Orbelos nimiseltä vuorelta, ja jokainen naimisiin menevä pystyttää kultakin vaimoltaan kolme paalua; jokainen ottaa nimittäin itselleen lukuisan joukon vaimoja. Ja he asuvat sillä tavoin, että kukin omistaa palkeille rakennetun majan, missä elelee, sekä iaskuoven, joka palkkien läpi vie alas järveen. Pikkulapsensa he sitovat nuoralla jalasta, koska pelkäävät niiden muuten vierähtävän veteen. Mutta hevosilleen ja juhdilleen he antavat appeeksi kaloja. Ja näitä on niin runsaasti, että kun avaa laskuoven ja nauhasta laskee tyhjän kopan järveen, ei tarvitse kauan odottaa, ennenkuin sen saa vetää ylös täynnään kaloja. Ja kaloja on kahta laatua, joista toisia kutsutaan nimellä "paprax", toisia nimellä "tilon".

17. Ne paionit, jotka kukistettiin, vietiin siis Aasiaan. Mutta niin pian kuin Megabazos oli kukistanut paionit, lähetti hän sanansaattajina Makedoniaan seitsemän persialaista, jotka hänen itsensä jälkeen nauttivat suurinta arvoa leirissä. Nämä lähetettiin Amyntaan luo vaatimaan maata ja vettä Dareios kuninkaalle. Prasias-järvestä on nimittäin varsin lyhyt matka Makedoniaan. Ensiksi näet on järven laidassa se metallikaivos, josta näitä tapauksia myöhemmin joka päivä kertyi Alexandrokselle hopeatalentti, kaivoksen jälestä taas on Dysoron-vuori, ja sen yli kuljettua ollaan jo Makedoniassa.

18. Niin pian kuin siis nämä Amyntaan luo lähetetyt persialaiset olivat perille saapuneet, astuivat he tämän eteen ja vaativat Dareios kuninkaalle maata ja vettä. Amyntas sekä antoi heille kumpaakin että

kutsui heidät vieraikseen. Ja valmistettuaan komeat pidot hän otti persialaiset ystävällisesti vastaan. Mutta aterialta päästyään ja kilvan juodessaan lausuvat persialaiset näin: "Makedonilainen kestiystävä, meillä persialaisilla on semmoinen tapa, että aina milloin panemme toimeen suuret pidot, tuotamme sisälle sekä jalkavaimomme että lailliset vaimomme ja annamme heidän istua viereemme. Niinpä seuraa nyt sinäkin tätä tapaa, koska auliisti olet meitä ottanut vastaan ja suurenmoisesti meitä kestitset sekä annat kuninkaalle maata ja vettä." Siihen virkkoi Amyntas: "Oi persialaiset, meillä ei ole semmoista tapaa, vaan meillä ovat miehet eroitettuina naisista. Mutta koska kerran te, jotka olette valtiaina, sitä haluatte, niin on sekin tapahtuva." Sen verran lausuttuaan Amyntas lähetti noutamaan naiset. He tulivat kutsusta ja istuutuivat riviin vastapäätä persialaisia. Nähtyään siinä nuo kaunismuotoiset naiset persialaiset puhuivat Amyntaalle ja sanoivat, että se, mikä oli tehty, ei suinkaan ollut viisasta. Olisi näet ollut parempi, jos naiset eivät ensinkään olisi tulleet, kuin että tulivat ja istuivat siinä persialaisten silmäkipuna. Amyntaan oli niinmuodoin pakko käskeä heidän istua miesten viereen. Naiset tottelivat, ja heti persialaiset tarttuivat heidän rintoihinsa, liiaksi kun olivat juoneet, yrittäpä kaiketi joku suudellakin.

19. Nähdessään tämän Amyntas, vaikka panikin sen pahakseen, pysyi alallaan, syystä että kovasti pelkäsi persialaisia. Mutta Amyntaan poika, Alexandros, joka oli saapuvilla ja näki tämän, ei, nuori ja loukkauksia kokematon kun oli, enää kyennyt itseään hillitsemään, vaan virkkoi närkästyneenä Amyntaalle näin: "Oi isä, anna myöten iällesi ja lähde levolle äläkä itsepintaisesti jää juominkeihin. Minä taas tahdon pysyä täällä tarjotakseni vieraille kaikkea, mikä asiaan kuuluu." Siihen virkkoi Amyntas, vaikka kyllä ymmärsi, että Alexandros aikoi panna toimeen selkkauksia: "Oi poikani, melkeinpä minä, kun olet noin kuohuksissa, ymmärrän sanasi, että nimittäin aiot panna toimeen selkkauksia, jahka ensin olet lähettänyt minut pois. Minä sen vuoksi pyydän sinua olemaan panematta toimeen mitään selkkauksia näiden miesten kanssa, jottet syöksisi meitä turmioon, vaan katsele kärsivällisesti sitä, mikä tapahtuu. Mitä poislähtöön tule, tahdon kuitenkin totella sinua."

20. Niin pian kuin Amyntas tämän pyydettyään oli mennyt tiehensä, lausui Alexandros persialaisille: "Näihin naisiin nähden on teillä, oi vieraat, täysi valta, joko sitten tahdotte pitää yhteyttä kaikkien tai muutamien kanssa heistä. Ilmoittakaa vain itse, mitä tässä kohden haluatte. Mutta koska teidän nyt kohdakkoin tulee aika käydä levolle, ja näen teidän olevan kelpolailla juovuksissa, niin antakaa, jos niin suvaitsette, näiden naisten mennä kylpemään ja ottakaa heidät jälleen vastaan, sen jälkeen kuin ovat kylpeneet." Näin hän virkkoi, ja koska persialaiset tähän suostuivat, käski hän naisten mennä ulos ja lähetti heidät naisten huoneeseen. Mutta itse Alexandros puki naisten vaatteisiin muutamia sileäposkisia nuorukaisia, luvultaan yhtä monta kuin oli naisia, antoi heille tikarit ja vei heidät sisälle. Ja tuodessaan nämä hän virkkoi persialaisille näin: "Oi persialaiset, kylläpä te näytätte tulleen kestäviksi niin perinpohjaisesti kuin suinkin. Sillä kaikkea, mitä meillä on ollut, ja mitä sen lisäksi olemme voineet keksiä ja tarjota, on teillä ollut saatavana, ja, mikä on kaikista suurinta, tämän lisäksi me annamme teille vielä omat äitimme ja sisaremmet, jotta täysin huomaisitte meidän kunnioittavan teitä arvonne mukaisesti. Ja ilmoittakaa lisäksi vielä kuninkaalle, joka teidät on lähettänyt, että helleeniläinen mies, hänen käskynhaltijansa Makedoniassa, on hyvästi teitä vastaanottanut sekä pöydällä että vuoteella." Sen lausuttuaan Alexandros asetti kunkin persialaisen viereen makedonilaisen miehen, muka naisena. Ja kun sitten persialaiset koettivat kosketella näitä, tekivät jälkimäiset heistä lopun.

21. Sellaisen lopun saivat osakseen sekä persialaiset itse että heidän palvelijajoukkonsa. Heidän mukanaan oli näet seurannut sekä ajoneuvoja että palvelijoita ynnä kaikki heidän runsaat laitoksensa. Kaikki tämä joutui kadoksiin samalla kertaa kuin kaikki persialaiset. Sitten, jonkun aikaa myöhemmin, alkoivat kyllä persialaiset innokkaasti etsiä näitä miehiä, mutta Alexandros rauhoitti heidät viekkauksellaan ja antamalla paljon rahaa sekä oman sisarensa, jonka nimi oli Gygaia. Ja Alexandros rauhoitti heidät antamalla mainitut lahjat Bubares nimiselle persialaiselle, joka oli hukkuneita etsivien ylipäällikkö.

22. Täten nyt saatiin näiden persialaisten kuolema unohduksiin painetuksi. Mutta nämä Perdikkaasta polveutuvat ovat, sen mukaan kuin he itse sanovat, helleenejä; itsekin olen minä sitä käsitystä ja aion myöhemmin historiassani osoittaa, että he ovat helleenejä. Ja lisäksi vielä Olympian kilpaleikkejä järjestävät hellenodikit ovat sen julistaneet. Sillä kun Alexandroksen piti ottaa osaa kilpailuihin ja hän siinä tarkoituksessa oli astunut alas radalle, tahtoivat ne helleenit, jotka tulivat hänen kilpakumppaneikseen, sulkea hänet niistä pois, väittäen, että kilpaleikki ei ollut barbarisia, vaan helleeniläisiä kilpailijoita varten. Mutta sittenkin Alexandros oli todistanut olevansa argolainen, julistettiin, että hän oli helleeni, ja ottaessaan osaa kilpajuoksuun hän yhdessä erään toisen kanssa sai ensimmäisen sijan.

23. Jotenkin näin oli tämä tapahtunut. Mutta tuoden muassaan paionit Megabazos saapui Hellespontoksen rannalle. Ja sieltä hän, salmen poikki kuljettuaan, saapui Sardeeseen. Mutta silloin miletolainen Histiaios linnoitti sitä paikkaa, jonka hän pyynnöstään oli Dareiokselta saanut palkaksi laivasillan vartioimisesta, ja joka sijaitsee Strymon-joen varrella sekä on nimeltään Myrkinos. Huomattuaan siis, mitä Histiaios teki, Megabazos, heti kun saapui Sardeeseen, muassaan paionit, lausui Dareiokselle näin: "Oi kuningas, mitä oletkaan tehnyt antaessasi taitavan ja viisaan helleenin

perustaa kaupungin Traakiaan, missä on viljalti metsää laivanrakennustarpeiksi, airopuita ja kaivoksia, ja jonka ympärillä asuu suuri helleeniläinen ja barbarinen väestö, joka saatuaan hänestä johtajan tulee öin päivin noudattamaan jokaista hänen vihjaustaan. Saata nyt tämä mies lakkaamaan tätä tekemästä, jottet joutuisi sisälliseen sotaan; mutta tee se suopeasti, noudattamalla hänet luoksesi. Ja jahka kerran olet saanut hänet valtaasi, niin laita niin, ettei hän enää Hellaaseen pääse."

24. Näin puhumalla Megabazos helposti taivutti Dareioksen, koska hän niin hyvin ennakoita näki, mitä oli tulossa. Sitten kuningas lähetti sanansaattajan Myrkinokseen ja käski sanoa näin: "Histiaios, tämä on Dareios kuninkaan sana. Harkitessani olen havainnut, ettei ole ketään miestä, joka olisi minua ja minun asioitani kohtaan altismielisempi kuin sinä. Ja tämän tiedän en ainoastaan sanojesi, vaan myös tekojesi kautta. Nyt siis, koska aion suorittaa suuria tekoja, tule kaikin mokomin luokseni, jotta uskoisin sinulle aikeeni." Luottaen näihin sanoihin ja samalla pitäen suurena kunniana päästä kuninkaan neuvonantajaksi, Histiaios saapui Sardeeseen. Hänen saavuttuaan Dareios lausui hänelle näin; "Histiaios, olen noudattanut sinut luokseni seuraavasta syystä. Kun olin palannut Skyytiasta, ja sinä jouduit pois näkyvistäni, en minä, lyhyesti sanoen, ole vielä ikävöinyt mitään niin paljon, kuin että saisin nähdä sinua, ja että sinä tulisit puheilleni Sillä käsitan, että arvokkainta kaikesta, mitä saattaa omistaa, on järkevä ja hyväntahtoinen ystävä; ja näitä molempia ominaisuuksia saatan kokemuksesta todistaa sinun osoittaneen minun hankkeitani kohtaan. Sinä olet nyt siis tehnyt hyvin saapuessasi luokseni, ja tahdon sinulle ehdoittaa tämän. Heitä mielestäsi Miletos ja äsken rakentamasi kaupunki Traakiassa ja seuraa minua Susaan. Siellä olet saava samaa, mitä minullakin on, ja pääsevä minun pöytätoverikseni ja neuvonantajakseni."

25. Näin lausuttuaan ja asetettuaan Artafreneen, velipuolensa isän puolelta, Sardeen käskynhaltijaksi, Dareios matkusti Susaan vieden mukaansa Histiaioksen, nimitettyään sitä ennen Otaneen rannikkolaisten päämieheksi. Viimemainitun isä, Sisamnes, oli ollut kuninkaallisia tuomareita, mutta oli rahasta langettanut väärän tuomion, josta syystä Kambyses kuningas oli teurastuttanut hänet ja nylkenyt pois koko hänen nahkansa; ja vedätettyään pois hänen nahkansa hän siitä leikkautti hihnoja ja antoi punoa ne siihen tuoliin, jolla Sisamnes tuomitessaan oli istunut. Ja levitettyään ne istuimen yli Kambyses nimitti Sisamneen sijaan, jonka oli tappanut ja nylkenyt, tuomariksi Sisamneen pojan ja teroitti hänen mieleensä, että muistelisi millä istuimella istui tuomitsemassa.

26. Siispä mainittu Otnes, joka tällä istuimella istui, tuli silloin Megabazoksen seuraajaksi ylipäällikkyydessä. Ja hän kukisti byzantionilaiset ja kalkhedonilaiset, valloitti Troian maassa sijaitsevan Antandroksen, valloitti Lamponeionin ja otettuaan lesbolaisilta laivoja hän valloitti Lemnoksen ja Imbroksen, joissa molemmissa silloin vielä asui pelasgeja.

27. Lemnolaiset taistelivat urhoollisesti ja pitivät puoliaan, mutta joutuivat kuitenkin aikaa myöten tappiolle. Vaan eloonjääneille heistä asettivat persialaiset käskynhaltijaksi Lykaretoksen, Samoksen entisen hallitsijan, Maiandrioksen, veljen. Tämä Lykaretos hallitsi Lemnoksessa kuolemaansa saakka. Ja Otnes syytti yllämainittuja kansoja siitä, että toiset olivat karanneet sotaretkeltä skyytejä vastaan, toiset taas ryöstäneet Dareioksen sotajoukkoa sen palatessa takaisin skyytien maasta.

28. Niin paljon hän sotajoukkoa johtaessaan sai aikaan. Senjälkeen oli vähäksi aikaa rauhaa onnettomuuksilta, mutta sitten alkoivat onnettomuudet toistamiseen Naxoksen ja Miletoksen puolelta tulla ioonilaisille. Sillä toiselta puolen Naxos hyvinvoinnissa voitti muut saaret, toiselta puolen oli Miletos samaan aikaan kukoistavimmillaan ja koko Ioonian koriste, oltuaan sitä ennen kahden miespolven ajan kovin heikkona sisällisistä riidoista, kunnes parolaiset sovittivat ne; viimemainitut näet miletolaiset kaikkien helleenien joukosta olivat valinneet itselleen riidanratkaisijoiksi.

29. Ja parolaiset sovittivat heidät seuraavalla tavalla. Heidän parhaimmat miehensä saapuivat Miletokseen ja kun he näkivät asukasten olevan kovassa taloudellisessa rappiotilassa, niin he sanoivat tahtovansa kulkea näiden maan läpi. Niin he tekivätkin. Ja aina milloin he kautta koko Miletoksen alueen kulkiessaan näkivät muuten autiossa maassa hyvin hoidetun maatilaa, he kirjoittivat muistiin tilan isännän nimen. Ja heti kun he koko maan läpi matkattuaan ja vain muutamia harvoja semmoisia tavattuaan olivat tulleet kaupunkiin, panivat he toimeen kansankokouksen ja määräsivät ne hoitamaan kaupunkia, joiden tilat he olivat havainneet hyvin hoidetuiksi. He sanoivat nimittäin luulevansa, että nämä tulisivat samalla lailla huolehtimaan yleisistä asioista kuin omistaan. Mutta muita miletolaisia he käskivät tottelemaan näitä.

30. Sillapä tavoin parolaiset sovittivat miletolaiset. Mutta silloin alkoi mainittujen kaupunkien puolelta koitua onnettomuuksia Joonialle. Naxoksesta läksi rahvasta pakoon muutamia miehiä hyvinvoipien joukosta, ja pakoon lähdettyään he saapuivat Miletokseen. Miletoksen hallitusmiehenä sattui silloin olemaan Molpagoraan poika Aristagoras, joka oli Lysagoraan pojan, Histiaioksen, vävy ja serkku, hänen, jota Dareios pidätteli luonansa Susassa. Histiaios oli näet Miletoksen itsevaltiainen, mutta sattui juuri siihen aikaan olemaan Susassa, jolloin Histiaioksen entiset kestiystävät naxolaiset saapuivat. Miletokseen saavuttuaan naxolaiset pyysivät Aristagoraalta, että hän, jos mahdollista,

hankkisi heille jonkun sotavoiman, niin että voisivat palata omaan maahansa. Mutta tämä laski niin, että jos he hänen avullaan palaisivat kaupunkiinsa, hän itse pääsisi Naxoksen hallitsijaksi, ja piti heille Histiaioksen kestiystävyyden varjolla seuraavan puheen: "Itse puolestani en voi taata voivani hankkia teille niin suurta sotavoimaa, että vastoin niiden naxolaisten tahtoa, joilla on kaupunki vallassaan, saattaisin toimittaa teidät jälleen kotiinne. Sillä olen saanut tietää naxolaisilla olevan kahdeksantuhatta raskasaseista ja useita sotalaivoja. Mutta minä tahdon ponnistaa kaikki voimani auttaakseni teitä. Minä tuumin nimittäin tällä tavoin. Minulla sattuu olemaan ystävänä Artafrenes. Ja Artafrenes, tietäkää se, on Hystaspeen poika ja Dareios kuninkaan veli. Hän hallitsee kaikkia Aasian rannikolla asuvia, ja hänellä on suuri sotajoukko ja suuri laivasto. Luulenpa, että tämä mies siis tulee tekemään, mitä vain häneltä pyydämme." Sen kuultuaan naxolaiset antoivat Aristagoraalle tehtäväksi toimia parhaimman kykynsä mukaan ja käskivät hänen luvata lahjoja ja kuluja sotajoukkoa varten, mitkä he itse tulisivat suorittamaan; heillä oli nimittäin vahvat toiveet siitä, että kun he vain ilmestyisivät Naxokseen, naxolaiset tulisivat tekemään kaikkea, mitä he vain käskisivät, ja niin myös muut saarelaiset. Sillä näistä Kykladisaarista ei vielä yksikään ollut Dareioksen vallan alainen.

31. Sardeeseen saavuttuaan Aristagoras lausui Artafreneelle, että Naxos oli saari, joka ei ollut kooltaan suuri, mutta muuten kaunis ja viljava sekä lähellä Iooniaa; ja siellä oli muka paljon rahaa ja orjia. "Lähde siis sotaretkelle tätä maata vastaan ja vie sinne takaisin ne, jotka sieltä ovat karkoitettut. Ja jos sen teet, on minulla ensin sinulle tarjottavana suuria rahasummia, lukuunottamatta sotakulunkeja. On näet kohtuullista, että me johtajat hankimme ne. Toiseksi olet kuninkaalle hankkiva lisäksi sekä itse Naxos-saaren että sen alaiset Paros- ja Andros-saaret ynnä muut niinkutsutut Kykladit. Sieltä käsin voit helposti käydä Euboian kimppuun, joka on suuri ja varakas saari, ei pienempi Kyprosta ja erittäin helppo valloittaa. Ja näitä kaikkia valtaamaan riittää sata laivaa." Artafrenes vastasi hänelle näin: "Sinä osoitat, miten kuninkaan huoneelle on koituvaa etuja, ja neuvot tätä kaikkea hyvin, paitsi mitä tulee laivojen lukumäärään. Vaan sadan laivan sijasta on sinulla kevään tullen oleva valmiina kaksisataa laivaa. Mutta kuninkaan itsensä täytyy myös tähän antaa suostumuksensa."

32. Niin pian kuin Aristagoras tämän kuuli, niin hän ylen iloissaan läksi Miletokseen. Mutta kun Artafrenes oli lähettänyt sananviejän Susaan ilmoittamaan, mitä Aristagoras oli sanonut, ja Dareios itse oli siihen suostunut, niin edellinen varusti kaksisataa kolmisoutua sekä erittäin suuren joukon persialaisia ynnä muita, nimittäin liittolaisia, ja nimitti näiden päälliköksi erään Megabates nimisen persialaisen, joka oli akhaimenideja ja itse Dareioksen serkku ja jonka tyttären — jos nimittäin se puhe on tosi — lakedaimonilainen Pausanias, Kleorabrotoksen poika, myöhemmin kihlasi, silloin kun hänen teki mieli ruveta Hellaan itsevaltiaaksi. Niinpä Artafrenes nimitti Megabateen päälliköksi ja lähetti sotajoukon Aristagoraan luo.

33. Otettuaan Miletoksesta mukaansa sekä Aristagoraan että ionilaisen sotajoukon ja naxolaiset Megabates oli purjehtivinaan Hellespontosta kohti. Mutta Khioksen kohdalle päästyään hän laski laivat satamaan Kaukasassa, sieltä kulkeakseen pohjatuulella Naxokseen. Vaan koska ei ollut niin sallittu, että naxolaisten sen retken kautta piti tuhoutuman, sattui seuraava tapaus. Megabateen kulkiessa ympäri tarkastamassa laivoilla olevia vartijastoja, ei myndolaisella laivalla sattunut olemaan ketään vartioimassa. Kovin suuttuneena siitä hän käski henkivartijoitaan hakemaan esille laivan päällikön, jonka nimi oli Skylax, sitomaan hänet ja vetämään hänet laivan aironreijän läpi sillä tavoin, että pää tuli olemaan ulkopuolella ja ruumis sisäpuolella. Kun Skylax oli sidottu, ilmoitti joku Aristagoraalle, että Megabates oli sitonut ja häväissyt hänen myndolaista kestiystävänsä. Aristagoras tuli ja rukoili persialaista, mutta koska hänen pyyntöjään ei otettu mihinkään kuuloon, meni hän itse ja vapautti miehen. Tämän kuultuaan Megabates pani sen kovin pahakseen ja vimmastui Aristagoraaseen. Vaan tämä virkkoi: "Mitä sinulla on tämänkin asian kanssa tekemistä? Eikö Artafrenes lähettänyt sinua tottelemaan minua ja purjehtimaan sinne, mihin minä käsken? Mitä sinä sekaannut toisten asioihin?" Näin virkkoi Aristagoras. Mutta tästä sydäntyneenä toinen heti yön tultua lähetti Naxokseen aluksessa miehiä ilmaisemaan naxolaisille kaiken, mikä heitä uhkasi.

34. Naxolaiset näet eivät ollenkaan odottaneet mainitun sotajoukon lähtevän liikkeelle heitä vastaan. Mutta saatuaan siitä kuitenkin tietää he heti toivat muurin sisäpuolelle, mitä heillä oli maaseudulla, varustivat piirityksen varalle itselleen ruokaa ja juomaa sekä parantelivat muuria. Niinpä nämä varustautuivat heitä lähestyvän sodan varalle. Ja kun sitten persialaiset olivat laivoineen kulkeneet Khioksesta Naxokseen, niin he sinne laskeutuneensa tapasivat heidät hyvin suojattuina ja piirittivät heitä neljä kuukautta. Mutta niin pian kuin ne rahat, jotka persialaisilla tullessaan oli ollut, heiltä olivat kuluneet loppuun, lisäksi Aristagoraalta itseltään oli mennyt paljon rahaa, ja piiritys vaati vielä enemmän, niin he rakensivat varustuksen karkoitettujen naxolaisten suojaksi ja läksivät huonossa tilassa matkoihinsa mannermaalle.

35. Mutta Aristagoras ei voinut täyttää lupaustaan Artafreneelle. Samalla häntä ahdistivat sotaväen kustannukset, joita vaadittiin pois, ja hän oli myös tuskissaan huonoon tilaan joutuneen sotajoukon sekä Megabateen vuoksi, jonka kanssa oli riitaantunut; luulipa hän myös, että häneltä riistettäisiin Miletoksen hallitus. Kaikesta tästä tuskissaan hän mietti luopua kuninkaasta. Samaan aikaan sattui

myös, että Histiaioksen luota Susasta saapui tuo orja, jonka päähän oli piirrelty pilkkuja, ja joka ilmoitti, että Aristagoraan piti luopuman kuninkaasta. Sillä kun Histiaios tahtoi kehoittaa Aristagorasta luopumaan, mutta ei millään muulla keinoin saattanut turvallisesti sitä tehdä, tiet kun olivat vartioituina, niin hän ajoi uskollisimman orjansa pään, piirsi siihen pilkkuja ja odotti, kunnes hiukset jälleen olivat kasvaneet. Ja heti kun ne olivat jälleen kasvaneet, niin hän lähetti orjan Miletokseen, antamatta hänelle mitään muuta toimeksi kuin että, sittenkuin hän saapuisi Miletokseen, käskisi Aristagorasta ajamaan hänen hiuksensa ja senjälkeen tarkastamaan hänen päätään. Mutta pilkut merkitsivät, niinkuin ennenkin olen maininnut, että Aristagoraan piti luopuman kuninkaasta. Sen Histiaios teki, suuresti harmissaan kun oli siitä, että häntä pidätettiin Susassa. Siinä tapauksessa nimittäin, että syntyisi kapina, oli hänellä vahvat toiveet päästä meren rannalle, mutta jos Miletos ei panisi toimeen mitään levottomuuksia, ei hän otaksunut milloinkaan enää pääsevänsä sinne takaisin.

36. Siinä aikeessa nyt Histiaios lähetti luotaan sanansaattajan. Ja sattui niin, että kaikki tämä kohtasi yht'aikaa Aristagorasta. Hän neuvotteli niinmuodoin puoluelaitensa kanssa, ilmaisten niinhyvin oman mielipiteensä kuin sen viestin, mikä Histiaiokselta oli saapunut. Kaikki muut lausuivat samaan suuntaan ja käskivät luopumaan. Mutta historiankirjoittaja Hekataios koetti ensiksi estää heitä aloittamasta sotaa persialaisia vastaan, mainitsemalla kaikkia niitä kansoja, joita Dareios hallitsi, ja hänen valtaansa. Vaan koska hän ei saanut heitä taivutetuiksi, niin hän sitten neuvoi heitä tekemään niin, että tulisivat valtiaksi merellä. Sillä muuten hän ei sanonut käsittävänsä, kuinka se voisi tapahtua. Hän sanoi ymmärtävänsä, että miletolaisen mahti itsessään oli heikko, mutta jos otettaisiin Brankhidain pyhätöstä pois ne aarteet, jotka lyydialainen Kroisos sinne oli pyhittänyt, niin hänellä oli vahvat toiveet, että he pääsisivät meren valtijaiksi; ja sillä tavoin sekä he itse saisivat rahoja käytettäväkseen, että viholliset eivät voisi niitä ryöstää. Nämä olivat nuo suuret aarteet, joista ensimmäisissä kertomuksissani olen maininnut. Tämä mielipide kyllä ei päässyt voitolle, mutta kuitenkin he päättivät luopua, antaa yhden joukostaan purjehtia Myus-kaupunkiin Naxoksesta tulleen laivaston luo, joka nyt oli ensinmainitussa paikassa, ja koettaa ottaa vangiksi laivoilla palvelevat päälliköt.

37. Ja Ietragoras, joka siinä tarkoituksessa oli lähetetty, otti petoksella vangiksi mylassalaisen Oliatoksen, Ibanolliin pojan, termeralaisen Histiaioksen, Tymneen pojan, Koeen, Erxandroksen pojan, jolle Dareios oli lahjoittanut Mytilenen, kymeläisen Aristagoraan, Herakleideen pojan, ynnä lukuisia muita. Silloin Aristagoras julkisesti luopui Dareioksesta ja vehkeili kaikella mahdollisella tavalla häntä vastaan. Ensiksi hän näennäisesti luopui itsevaltiudestaan ja sääsi tasa-arvoisuuden Miletokseen, jotta miletolaiset vapaaehtoisesti yhdessä hänen kanssaan luopuisivat; ja senjälkeen hän muussakin looniassa teki samoin, karkoittaen muutamia itsevaltiaista; ne itsevaltiaat taas, jotka hän oli ottanut vangiksi Naxosta vastaan purjehtineista laivoista, hän, saavuttaakseen kaupunkien ystävyuden, antoi pois, luovuttaen minkä mihinkin kaupunkiin, aina mistä kukin oli.

38. Heti kun nyt mytileneläiset olivat ottaneet vastaan Koeen, niin he veivät hänet ulos ja kivittivät, mutta kymeläiset antoivat oman hallitsijansa mennä menojaan. Niin useimmat muutkin antoivat heidän mennä. Siten lakkautettiin itsevaltius kaupungeissa. Ja niin pian kun miletolainen Aristagoras oli tehnyt lopun itsevaltioiden hallituksesta, niin hän käski kaikkia asettamaan kuhunkin kaupunkiin hallitusmiehiä, ja sitten hän itse läksi kolmisoudulla lähetinä Lakedaimoniin. Hänelle oli näet tarpeen ruveta liittoon jonkun mahtavan hallitsijan kanssa.

39. Spartassa ei enää ollut kuninkaana Leonin poika Anaxandrides, hän kun ei enää ollut elossa, vaan oli jo kuollut. Mutta Kleomenes, Anaxandrideen poika, piti hallitusta, jota hän ei ollut saanut kunnollisuutensa, vaan syntyperänsä vuoksi. Anaxandrideella oli nimittäin puolisona oma sisarentyttärensä, joka oli hänen mielensä mukainen. Mutta heille ei syntynyt lapsia. Näin ollen eforit kutsuivat hänet luokseen ja lausuivat: "Jos todella et itse välitä itsestäsi, niin me ainakaan emme voi sallia Eurystheneen suvun sammuvan. Koska nyt se vaimo, joka sinulla on, ei synnytä, niin eroa hänestä ja nai toinen. Ja jos niin teet, olet oleva spartalaisille mieleen." Mutta hän vastasi ja sanoi, ettei hän aikoonut tehdä kumpaakaan, ja että he eivät antaneet hyvää neuvoa kehoittaessaan häntä eroamaan siitä vaimosta, joka hänellä oli ja joka ei ollut häntä vastaan rikkonut, sekä ottamaan toisen. Ei hän missään tapauksessa miellynyt heitä totella.

40. Neuvoteltuaan tämän johdosta eforit ja gerontit tekivät Anaxandrideelle seuraavan ehdoituksen: "Koska nyt siis näemme, kuinka kiintynyt olet vaimoosi, niin tee ainakin näin äläkä vastustele tätä, jotteivät spartalaiset sinuun nähden tekisi jotain ikävää päätöstä. Emme nyt vaadi sinua eroamaan nykyisestä vaimostasi, vaan suo hänelle kaikkea, mitä tähänkin asti olet suonut. Mutta ota hänen lisäksi toinen vaimo, joka lapsia synnyttää." Heidän puhuessaan tähän suuntaan Anaxandrides suostui ehdoitukseen, ja hänellä oli sittemmin kaksi vaimoa ja kaksinkertainen talous, mikä ei suinkaan ollut spartalaisen tavan mukaista.

41. Jonkun ajan kuluttua myöhemmin tullut vaimo synnyttää juuri tämän Kleomeneen. Mutta juuri silloin kun hän spartalaisille antoi vallanperillisen, sattui sellainen tapaus, että entinenkin vaimo, joka aikaisemmin oli ollut hedelmätön, joutui raskaaksi. Vaan kun vastatulleen vaimon sukulaiset saivat

tietää, että hän todella oli siunatussa tilassa, niin he rupesivat meluamaan ja väittivät hänen ilman aikojaan kerskailevan ja aikovan ottaa vaihdokkaan. Koska he olivat kovin suutuksissaan, ja aika lähenee, istuutuivat eforit lapsensaajan ympärille häntä vartioiden, syystä että epäilivät häntä. Mutta hän synnytti Dorieuksen, ja pian senjälkeen hän sai Leonidaan ja tämän jälestä Kleombrotoksen. Toiset sanovat myös Kleombrotoksen ja Leonidaan olleen kaksoiset. Mutta se vaimo, joka Kleomeneen oli synnyttänyt, ja oli Demarmenoksen pojan, Prinetaaden, tytär, ei enää toista kertaa synnyttänyt.

42. Kleomenes, niinkuin kerrotaan, ei ollut täysjärkinen, vaan raivohullu, jotavastoin Dorieus oli ensimmäinen kaikkien yhdenikäistensä joukossa, ja oli siinä varmassa toivossa, että kunnollisuuden puolesta hänen piti saada hallitus. Niin hän siis ajatteli ja siksi, kun Anaxandrides oli kuollut, ja lakedaimonilaiset lakia noudattamalla olivat asettaneet kuninkaaksi vanhimman, Kleomeneen, hän pani sen pahakseen ja katsoi arvolleen alentavaksi olla Kleomeneen hallittavana. Senvuoksi hän pyysi spartalaisilta väkeä ja vei heidät siirtolaan, kysymättä Delfoin oraakelilta neuvoa, mihin maahan lähtisi perustamaan sen, ja suorittamatta mitään muitakaan tavanmukaisia menoja. Vaan närkästynyt kun oli, hän antoi alusten mennä Libyaa kohti, ja oppaina oli theralaisia. Libyaan saavuttuaan hän sitten asettui libyalaisen kauniimpaan paikkaan Kinyps-joen varrelle. Mutta kun libyalaiset, makilaiset ja karkhedonilaiset kolmantena vuotena hänet karkoittivat sieltä, niin hän saapui Peloponnesokseen.

43. Mutta tällöin muuan eleonilainen, Antikhares, Laiosta koskevien oraakelilauseitten nojalla käski hänen asuttamaan Herakleian aluetta Sikeliassa, väittäen koko Eryxin maan olevan herakleidien, koska Herakles itse oli ottanut sen haltuunsa. Sen kuultuaan Dorieus läksi Delfoihin kysymään oraakelilta, tulisiko hän valloittamaan sen maan, johon hankki lähtöä. Ja Pytia julisti, että hän tulisi sen valloittamaan. Otettuaan mukaansa saman sotajoukon, jonka oli vienyt Libyaankin, Dorieus laittautui Italiaan.

44. Siihen aikaan aikoivat, niinkuin sybarilaiset kertovat, he itse ja heidän kuninkaansa Telys lähteä sotaretkelle Krotonia vastaan, mutta krotonilaiset pelästyivät ja pyysivät Dorieusta heitä puolustamaan; ja hän suostuikin heidän pyyntöönsä. Niinpä Dorieus lähtikin heidän mukanaan sotaretkelle Sybarista vastaan ja valloitti Sybariin. Näin kertovat puolestaan sybarilaiset Dorieuksen seuralaisineen tehneen. Krotonilaiset taas väittävät, ettei yksikään vieras ollut heidän kerallaan ryhtynyt sotaan sybarilaisia vastaan, lukuunottamatta ainoastaan elis-maalaisista Kallias tietäjää, joka oli iamideja; ja hän oli sen tehnyt seuraavasta syystä. Hän oli nimittäin karannut Sybaris-kaupungin itsevaltiaan Telyksen luota ja saapunut heidän luokseen, sentähden että hänen uhratessaan Krotonin retken puolesta uhrit eivät olleet onnistuneet.

45. Näin he kertovat. Ja molemmat esittävät siihen todistuksia. Sybarilaiset puolestaan mainitsevat erään Krathis-joen kuivuneen uoman varrella sijaitsevan temppelin pyhine alueineen, jonka he kertovat Dorieuksen perustaneen krathilaiseksi nimitetylle Athenelle, senjälkeen kuin oli hävittänyt kaupungin. Ja toiseksi he pitävät itse Dorieuksen kuolemaa mitä tärkeimpänä todistuksena, koska hän tekemällä vastoin oraakelin neuvoja joutui turmioon. Sillä jos hän ei olisi tehnyt asiaan kuulumatonta, vaan olisi tehnyt sen, mitä varten läksi matkaan, olisi hän vallannut Eryxin alueen ja sen vallattuaan saanut sen pitääkin, eikä hän itse eikä sotajoukko olisi joutunut turmioon. Krotonilaiset taas näyttävät Krotonin alueella useita elis-maalaiselle Kallialle annettuja valtiotiloja, joita Kalliaan jälkeläiset aina minun aikoihini saakka ovat omistaneet, mutta ei mitään Dorieukselle ja Dorieuksen jälkeläisille annettua. Ja kuitenkin, jos Dorieus olisi ottanut osaa Sybariin sotaan, olisi hänelle annettu monta vertaa enemmän kuin Kallialle. Nämä todistukset siis he molemmat esittävät, ja kunkin on tilaisuus kallistua siihen näistä kahdesta, jota uskoo.

46. Dorieuksen kanssa purjehti muitakin spartalaisia siirtolanperustajia, nimittäin Thessalos, Paraiabates, Kelees ja Euryleon. Saavuttuaan koko laivastoineen Sikeliaan he joutuivat tappiolle taistelussa foinikialaisia ja egestalaisia vastaan ja kaatuivat. Ainoastaan Euryleon jäi siirtolanperustajista eloon tästä onnettomuudesta. Koottuaan sotajoukosta jällelle jääneet tämä otti haltuunsa Selinus-kaupungin siirtolan Minoian ja auttoi selinuntilaisia vapautumaan yksinvaltiaansa Peithagoraan ikeestä. Mutta myöhemmin, kukistettuaan tämän, hän itse anasti saman kaupungin itsevaltiuden ja oli lyhyen ajan yksinvaltiaana. Sillä selinuntilaiset nousivat kapinaan ja tappoivat hänet, vaikka hän oli paennut Zeus Torinsuojelijan alttarin turviin.

47. Dorieuksen mukana seurasi ja yhdessä hänen kanssaan kuoli krotonilainen Filippos, Butakideen poika, joka kihlattuun sybarilaisen Telyksen tyttären oli paennut Krotonista. Mutta kun avioliitosta ei tullut mitään, niin hän läksi purjehtimaan Kyreneen, ja sieltä käsin hän seurasi mukana omalla kolmisoudullaan itse kustantaen miehistönsä. Hän oli olympialainen voittaja ja kaunein aikalaisistaan helleeneistä. Ja kauneutensa tähden hän egestalaisten puolelta sai osakseen sellaista kunnioitusta, mitä ei yksikään muu; hänen haudalleen näet he ovat pystyttäneet puolijumalan pyhätön ja lepyttelevät häntä uhreilla.

48. Siten Dorieus päätti päivänsä. Mutta jos hän olisi sietänyt olla Kleomeneen hallittavana ja olisi

jäänyt paikoilleen Spartaan, olisi hän päässyt Lakedaimonin kuninkaaksi. Sillä Kleomenes ei hallinnut pitkää aikaa, vaan kuoli ilman poikaa, jättäen jälkeensä ainoastaan Gorgo nimisen tyttären.

49. Miletoksen itsevaltiias Aristagoras saapui siis Spartaan Kleomeneen pitäessä siellä hallitusta. Hän meni, kuten lakedaimonilaiset kertovat, tämän puheille, mukanaan vaskitaulu, johon oli kaiverrettu koko maanpiiri, koko meri ja kaikki joet. Hänen puheilleen saapuessaan Aristagoras virkkoi hänelle näin: "Kleomenes, älä ihmettele, että pidän niin tärkeänä tänne tuloani. Meidän nykyinen tilamme on nimittäin tämmöinen. Ioonian lapset ovat vapaista joutuneet orjiksi, suurimmaksi häpeäksi ja tuskaksi meille itsellemme ja vielä muiden muassa teillekin, sikäli kuin olette Hellaan ensimmäiset. Niinpä siis, nimessä Hellaan jumalien, pelastakaa orjuudesta veriheimolaisenne ionilaiset. Helposti on tämä teille onnistuva. Sillä barbarit eivät ole taistelukuntoisia, jota vastoin te, mitä tulee uljuuteen sodassa, olette korkeimman asteen saavuttaneet; ja heidän taistelutapansa on tämmöinen: heillä on jouset ja lyhyet keihäät, ja he menevät taisteluun, yllään roimahousut ja päässään suippolakit. Niinpä on helppoa kukistaa heidät. Onpa myös tuon mannermaan asujamilla etuja semmoisia, joita ei ole kellään muilla: alkaen kullasta hopeata, vaskea, kirjavia pukuja, juhtia ja orjia, joista te voitte saada, mitä ikänä haluatte. Ja he asuvat toistensa vieressä siinä järjestyksessä kuin olen mainitseva. Ioonilaisten vieressä ovat nämä lyydialaiset, jotka asuvat hyvässä ja metallirikkaassa maassa." Niin hän sanoi osoittaen maanpiiriin, joka hänellä oli mukanaan, tauluun kaiverrettuna. "Lyydialaisiin taas", lausui puhuessaan Aristagoras, "rajoittuvat nämä fryygialaiset, jotka asuvat itään päin ja joilla on suurimmat karjalaumat ja runsaimmin hedelmiä kaikista kansoista, joita tunnen. Fryygialaisiin rajoittuvat nämä kappadokialaiset, joita me kutsumme syyrialaisiksi. Näiden naapureina ovat kilikialaiset, jotka ulottuvat tähän mereen saakka, missä tämä Kypros-saari sijaitsee. Ne suorittavat kuninkaalle vuotuisena verona viisisataa talenttia. Näihin kilikialaisiin rajoittuvat nämä armenialaiset, nekin omistaen suuria karjalaumoja, ja armenialaisiin matienelaiset, joilla on hallussaan tämä maa. Näihin rajoittuu tämä Kissian maa, jossa sijaitsee tämän Khoaspes-joen varrella tämä Susa, missä suurkuningas elelee, ja siellä nuo raha-aarteet ovat. Jos te sen kaupungin saatte haltuunne, voitte jo huolehti kilpailla Zeus jumalan kanssa rikkaudessa. Mutta nythän teidän täytyy vähäisen, eikä varsin oivallisen maan ja ahtaitten rajojen puolesta ryhtyä sotaan sekä messenialaisia vastaan, jotka ovat vertaisianne, että arkadilaisia ja argolaisia vastaan, joilla ei ole vähintäkään kultaa eikä hopeata, jonka tähden toki saattaa viehättyä taistelemaan ja kuolemaan. Kun teillä siis on tilaisuus huokeasti hallita koko Aasiata, niin miksi te valitsette itsellenne jotakin muuta?" Niin lausui Aristagoras, Kleomenes taas vastasi seuraavin sanoin: "Oi miletolainen vieras, vastauksen antamisen lykkään kolmanteen päivään."

50. Niin pitkälle he sillä kertaa pääsivät. Mutta kun vastausta varten määrätty päivä oli joutunut, ja he tulivat sovittuun paikkaan, niin Kleomenes kysyi Aristagoraalta, kuinka monen päivän matka oli ionilaisten mereltä kuninkaan tykö. Tällöin Aristagoras, joka muuten oli ovela ja osasi hyvästi häntä pettää, teki erehdyksen. Vaikka hänen ei olisi pitänyt lausua, niinkuin asia todella oli, jos kerran tahtoi viedä spartalaiset Aasiaan, hän kuitenkin sanoi sinne saakka olevan kolmen kuukauden matkan. Mutta silloin Kleomenes keskeyttämällä Aristagoraan, kun tämä alkoi edelleen kertoa matkasta, lausui: "Oi miletolainen vieras, lähde matkoihisi Spartasta ennen auringon laskua! Sillä et esitä lakedaimonilaisille mitään mieluista ehdoitusta, kun tahdot viedä heidät kolmen kuukauden matkan merestä."

51. Näin sanottuaan Kleomenes meni kotiinsa. Mutta Aristagoras otti turvananojan oksan ja meni Kleomeneen taloon. Tultuaan sisälle kuten turvananoja ainakin hän käski Kleomeneesta häntä kuulemaan, mutta sitä ennen lähettämään pois lapsen. Kleomeneen vieressä näet seisoi hänen tyttärensä, jonka nimi oli Gorgo; tämä olikin hänen ainoa lapsensa ja iältään kahdeksan- tai yhdeksänvuotias. Mutta Kleomenes käski Aristagoraan puhua, mitä halusi, eikä lapsen vuoksi pidättyä siitä. Siinä nyt Aristagoras lupasi rahaa, alkamalla kymmenestä talentista, jos Kleomenes täyttäisi hänen pyyntönsä. Vaan kuu Kleomenes hylkäsi ehdoituksen, meni Aristagoras rahantarjousissaan yhä pitemmälle, kunnes hän jo lupasi viisikymmentä talenttia. Mutta silloin huudahti lapsi: "Isä, vieras lahjoo sinut, jollet nouse ja mene pois." Iloissaan lapsen neuvosta Kleomenes meni toiseen huoneeseen, ja Aristagoras läksi tykkönään tiehensä Spartasta saamatta tilaisuutta sen laveammin selvittää matkaa kuninkaan tykö.

52. Tämän tien laita on seuraava. Kaikkialla on kuninkaallisia asemapaikkoja ja mitä kauneimmat majatalot, ja koko tie kulkee asutun ja turvallisen seudun kautta. Pitkin Lyydiaa ja Fryygiaa on jonossa kaksikymmentä asemapaikkaa, ja matkaa on yhdeksänkymmentäneljä ja puoli parasangia. Fryygian jalestä seuraa Halys-joki; sen varrella on sola, jonka läpi välttämättömästi on kuljettava, ja vasta sitten pääsee joen yli, jonka vieressä on suuri vartiasto. Kun on tullut joen yli Kappadokiaan ja edelleen matkustaa kilikialaisten rajoille asti, on sillä välillä kahdeksankolmatta asemapaikkaa sadanneljän parasangin matkalla. Näiden rajoilla on kuljettava kahden solan läpi ja sivuutettava kaksi vartiastoa. Niiden läpi kuljettua ja Kilikian kautta matkattaessa on kolme asemapaikkaa, viidentoista ja puolen parasangin matkalla. Kilikian ja Armenian rajana on laivoilla kuljettava joki, jonka nimi on Eufrates. Armeniassa on viisitoista asemapaikkaa majataloineen viidenkymmenenkuuden ja puolen parasangin matkalla ynnä vartiasto. Kun sieltä on mennyt Matienen maan puolelle, on siellä kolmekymmentäneljä

asema paikkaa sadankolmenkymmenenseitsemän parasangin matkalla. Sen läpi virtaa neljä laivoilla kuljettavaa jokea, joitten yli välttämättömästi täytyy kulkea; ensimmäinen on Tigris, toinen ja kolmas ovat sitten samannimiset, vaikka eivät ole samaa jokea eivätkä virtaa samasta paikasta. Sillä ensinmainittu virtaa Armeniasta, jälkimäinen Matienestä. Neljäs joki on nimeltään Gyndes, jonka Kyros kerran jakoi kolmeensataan kuuteenkymmeneen kanavaan. Sieltä taas Kissian maahan tullessa on yksitoista asemaa, ja neljäkymmentäkaksi ja puoli parasangia on Khoaspes-joelle, joka sekkin on laivoilla kuljettava. Ja sen varrelle on Susaan kaupunki rakennettu. Kaikkia näitä asemia on yhteensä satayksitoista. Niin monta majataloa ynnä asemaa siis on Sardeesta Susaan noustessa.

53. Jos nyt kuninkaallinen valtatie on oikein mitattu parasangeissa, ja parasangi tekee kolmekymmentä stadionia, niinkuin se todella tekeekin, on Sardeesta niinsanottuun memnonilaiseen kuninkaanlinnaan kolmetoistatuhatta viisisataa stadionia eli neljäsataaviisikymmentä parasangia. Ja jos joka päivää kohti tulee sataviisikymmentä stadionia, kuluu matkaan juuri yhdeksänkymmentä päivää.

54. Siten miletolainen Aristagoras puhui oikein sanoessaan lakedaimonilaiselle Kleomeneelle, että kuninkaan tykö oli kolmen kuukauden matka. Ja jos kuka haluaa tietää vielä tarkemmin, tahdon ilmoittaa senkin. Täytyy näet laskea tähän lisäksi vielä matka Efesoksesta Sardeeseen. Niinpä minä sanon olevan Hellaanmerestä Susaan asti siksi nimittäin sanotaan memnolaista kaupunkia — kaikkiaan neljätoistatuhatta neljäkymmentä stadionia. Efesoksesta Sardeeseen on nimittäin viisisataa neljäkymmentä stadionia, joten kolmikuukautinen matka pitenee kolmella päivällä.

55. Lähtiessään pois Spartaan Aristagoras meni Atenaan, joka seuraavalla tavalla oli päässyt vapaaksi itsevaltiaista. Aristogeiton ja Harmodios, jotka esi-isiensä puolelta olivat gefyralaisia, olivat surmanneet Peisistratoksen pojan Hipparkhoksen, Hippias tyrannin veljen, joka unessa oli nähnyt vallan selvään, kuinka hänen oli käyvä. Mutta vielä senkin jälkeen atenalaiset neljän vuoden ajan kärsivät itsevaltiudesta yhtä paljon, jopa enemmänkin kuin ennen.

56. Hipparkhoksen unennäkö oli tällainen. Panathenaia-juhlan edellisenä yönä Hipparkhos oli näkevinään, kuinka hänen viereensä seisautui kookas ja komea mies, joka lausui seuraavat hämävät sanat:

"Sietämätöntäkin sietäös, leijona, sietävin mielin.

Rikkoja ainoakaan ei välttä rankaisijaansa."

Tiettyä on, että hän ilmoitti tämän unenselittäjille, heti kun päivä valkeni. Mutta sitten hän heitti mielestään unen ja otti osaa siihen juhlasaattoon, jossa kuolikin.

57. Gefyralaiset, joihin kuuluivat Hipparkhoksen surmaajat, polveutuivat, niinkuin he itse väittävät, alkujaan Eretriasta, mutta, niinkuin minä tutkiessani olen havainnut, ne olivat niitä foinikialaisia, jotka Kadmosen keralla olivat saapuneet nyt niinsanottuun Boiotiaan ja asuivat siinä maassa, saatuaan osakseen Tanagran alueen. Mutta sittenkin ensin argolaiset sieltä olivat karkoittaneet kadmolaiset, ja sitten boiotialaiset mainitut gefyralaiset, niin viimeainitut kääntyivät Atenaan päin. Ja atenalaiset ottivat heidät määrättyillä ehdoilla kansalaisikseen, sulkemalla kuitenkin pois heidät useista oikeuksista, joista ei kannata mainita.

58. Tähän maahan asetuttuaan toivat mainitut Kadmosen keralla saapuneet foinikialaiset, joita olivat gefyralaisetkin, useiden muiden taitojen muassa helleenien keskuuteen kirjoitusmerkit, joita ei ollut ennen helleeneillä ja jotka minun luullakseni aluksi olivat samoja kuin ne, joita kaikki foinikialaiset käyttävät. Myöhemmin he ajan edetessä muuttivat, samalla kertaa kuin kielensä, myös kirjainten muodon. Siihen aikaan asui heidän ympärillään enimmäkseen helleeniläisiä ioonilaisia, jotka opittuaan foinikialaisilta kirjaimet käyttivät niitä hiukan muunneltuina, ja käyttäessään he tekivät yleiseksi nimityksen "foinikialaiset merkit", niinkuin kohtuus vaatikin, syystä että foinikialaiset olivat tuoneet ne Hellaaseen. Ja kirjoja ioonilaiset vanhastaan kutsuvat nahoiksi, sen vuoksi että muinoin byblos-niinen puutteessa käyttivät vuohen- ja lampaannahkoja. Ja vielä minun aikoinani kirjoittavat monet barbarit semmoisiin nahkoihin.

59. Minä olen itsekin nähnyt kadmolaisia kirjaimia ismenolaisen Apollonin pyhätössä Boiotian Teebassa; ne ovat uurretut kolmijalkoihin ja enimmäkseen samanlaiset kuin ioonilaiset. Kolmijalkoihin tehty päällekirjoitus kuuluu näin:

"Amfitryon minut vihki, kun teleboein tuli maasta."

Tämä olisi siis Laioksen, Labdakoksen pojan, Polydoroksen pojanpojan ja Kadmosen pojanpojanpojan, ajoilta.

60. Toinen kolmijalka sanoo kuusimittarunossa näin:

"Skaios, voittaen nyrkillään, minut sulle, Apollon, kauas-ampuja, vihkinyt on, ylen kauniin

lahjan."

Skaios olisi kaiketi Hippokoonin poika, jos nimittäin tämä on se, joka lahjan vihki, eikä kukaan muu samanniminen, ja Laioksen pojan, Oidipuksen aikalainen.

61. Kolmas kolmijalka, sekin kuusimittasäkeellä, sanoo:

"Valtias Laodamaalta, Apollon sattuva-nuoli, kolmijalka on tää, ylen kaunis, lahjana sulle."

Mainitun Laodamaan ollessa yksinvaltiaana karkoittivat argolaiset kadmolaiset, ja nämä kääntyivät enkheleiläisten puoleen. Mutta gefyralaiset, jotka jäivät paikoilleen, läksivät myöhemmin boiotalaisia paeten Atenaan. Ja he ovat Atenaan perustaneet pyhättöjä, joissa muilla atenalaisilla ei ole mitään osaa, vaan jotka ovat muista pyhätöistä erilaiset, ja niinkään akhaialaisen Demeterin pyhätön salaismenoineen.

62. Olen siis kertonut Hippiaan unennäöstä ja mistä olivat peräisin gefyralaiset, joita olivat Hipparkhoksen surmaajat. Mutta nytpä täytyy minun tämän lisäksi vielä uudestaan ryhtyä siihen kertomukseen, jota aloin esittää, nimittäin mitenkä atenalaiset pääsivät vapaiksi itsevaltiaista. Hippiaan ollessa itsevaltiaana ja katkeroituneena atenalaisia kohtaan Hipparkhoksen kuoleman vuoksi, koettivat alkmaionidit, jotka sukuperältään olivat atenalaisia, mutta olivat peisistratidien vainoamina lähteneet maanpakoon, yhdessä muiden atenalaiden maanpakolaisten kanssa väkivoimalla päästä takaisin. Mutta he kärsivät suuren tappion koettaessaan palata ja vapauttaa Atenan, sitä ennen varustettuaan Leipsydriön nimisen paikan Paionian tuollapuolella. Tällöin alkmaionidit, jotka tekivät kaiken voitavansa peisistratideja vastaan, ottivat amfiktyoneilta urakalla rakentaakseen sen Delfoin temppelin, joka nyt on olemassa, mutta jota silloin ei vielä ollut. Mutta varakkaita ja vanhastaan arvossa pidettyjä miehiä kun olivat, niin he rakensivat temppelin sekä muissa kohdin kauniimmaksi kuin malli oli, että laativat sen etupuolen Paroksen marmorista, vaikka olivat tehneet semmoisen välipuheen, että tekisivät temppelin karstakivistä.

63. Niinkuin siis nyt atenalaiset kertovat, olivat mainitut miehet Delfoissa oleskellessaan lahjomalla taivuttaneet Pytian, joka kerta kun tuli spartalaisia joko yksityisasioissa tai valtion puolesta, vaatimaan näitä vapauttamaan Atenan. Kun lakedaimonilaisille aina julistettiin samaa, niin he lähettivät Asterin pojan Ankhimolioksen, joka kansalaisten kesken oli arvossa pidetty mies, sotajoukkoineen karkoittamaan peisistratidit Atenasta, huolimatta siitä, että nämä olivat heidän hyvin läheisiä kestiystäviään; sillä he pitivät jumalan tahtoa ihmis-suhteita korkeampana. Nämä he lähettivät laivoilla merta myöten. Ankhimolios purjehti Faleroniin ja laske siellä sotajoukon maihin. Mutta peisistratidit, jotka ennakoita olivat saaneet siitä vihiä, kutsuivat Tessaliasta itselleen apua. He olivat nimittäin ennen tehneet liiton tessalialaisten kanssa. Heidän pyynnöstään viime mainitut yhteisestä päätöksestä lähettivät tuhat ratsumiestä ynnä kuninkaansa Kineaan, joka oli kotoisin Kytinasta. Saatuaan nämä liittolaiset avukseen peisistratidit keksivät tällaisen juonen. He raivasivat faleronilaisten kentän tasaiseksi ja tekivät sen paikan hevosilla kuljettavaksi, jonka jälkeen antoivat ratsuväkensä hyökätä leiriä vastaan. Ja päällekkarkauksellaan se tuhosi useita lakedaimonilaisia, muiden muassa myös Ankhimolioksen, eloonjääneet taas he tunkivat laivoihin. Siten päättyi ensimmäinen Lakedaimonista tehty retki; ja Ankhimolioksen hauta sijaitsee Attikan Alopekessä, lähellä Kynosargeessa olevaa Herakleen pyhättöä.

64. Myöhemmin lakedaimonilaiset varustivat ja lähettivät Atenaa vastaan suuremman sotajoukon, jonka päälliköksi nimittivät Kleomenes kuninkaan, Anaxandrideen pojan; mutta tätä he eivät enää lähettäneet meritse, vaan mannermaata myöten. Ja heidän hyökättyään Attikan maahan joutui ensiksi tessalialaisten ratsuväki heidän kanssaan käsikähmään, mutta kääntyi vähän ajan perästä pakosalle, ja heitä kaatui viidettäkymmentä miestä. Eloonjääneet läksivät ilman muuta suoraapäätä Tessaliaa kohti. Mutta Kleomenes saapui yhdessä niiden atenalaiden kanssa, jotka tahtoivat olla vapaita, kaupunkiin ja alkoi piirittää pelargilaislinnaa suljettuja vallanpitäjiä.

65. Mutta yhtä kaikki eivät lakedaimonilaiset olisi voineet karkoittaa peisistratideja. Sillä heillä ei ollut mielessä panna toimeen säännöllistä piiritystä, ja toiselta puolen olivat peisistratidit hyvin varustautuneet ruoalla ja juomalla. Ensin mainitut olisivat niinmuodoin muutamien päivien saarron jälkeen lähteneet tiehensä Spartaan. Mutta nytpä sattui tapaus, joka toisille oli vahingollinen, mutta toisille edullinen. Kun nimittäin koetettiin salaa toimittaa peisistratidien lapset ulos maasta, niin ne joutuivat vangiksi. Tämä saattoi kaikki heidän asiansa hämmennyksiin, ja sitä vastaan, että saisivat takaisin lapset, he suostuivat atenalaiden asettamaan ehtoon, nimittäin lähtemään pois Attikasta. Sen jälkeen he läksivät pois Skamandroksen luona olevaan Sigeioniin hallittuaan atenalaisia kolmenkymmenenkuuden vuoden ajan, ja olivat hekin alkujaan pylolaisia ja neleidejä, polveutuen samoista esi-isistä kuin Kodroksen ja Melanthoksen sukukin, jotka olivat muualta tulleet ja aikaisemmin olivat heidän kuninkainaan. Sen johdosta myös Hippokrates antoi pojalleen nimen Peisistratos, Nestorin pojan Peisistratoksen muistoksi.

Sillä tavoin atenalaiset pääsivät vapaiksi itsevaltiaistaan. Ja nyt tahdon ensiksi ilmoittaa, mitä kaikkea kertomista ansaitsevaa he vapaiksi päästyään suorittivat ja kokivat, ennenkuin Joonia luopui Dareioksesta, ja miletolainen Aristagoras saapui Atenaan.

66. Atena, joka jo ennestäänkin oli suuri, tuli silloin, itsevaltiaista vapauduttuaan, vieläkin suuremmaksi. Siinä oli kaksi mahtavaa miestä, alkmaionidi Kleisthenes, josta tarina tietää, että hän oli lahjonut Pytian, ja Isagoras, Teisandroksen poika, arvossa pidettyä sukua, jonka alkujuurta en kuitenkaan saata ilmoittaa. Hänen heimolaisensa uhraavat kaarilaiselle Zeulle. Mainitut miehet kiistelivät keskenään vallasta, ja kun Kleisthenes joutui tappiolle, niin hän otti kansan puolelleen. Senjälkeen hän jakoi atenalaiset, jotka muodostivat neljä heimoa, kymmeneen heimoon sekä poisti Ionin poikien, Geleonin, Aigikoreuksen, Argadeen ja Hopleen nimet, keksien sijaan toisten puolijumalien nimiä, jotka, lukuunottamatta Aiasta, ovat kotimaisia. Viimemainitun, joka oli vieras, hän lisäsi, syystä että tämä oli naapuri ja liittolainen.

67. Sen tehdessään mainittu Kleisthenes minun luullakseni jäljitteli äidinisäänsä Kleisthenestä, Sikyonin itsevaltiasta. Sillä jouduttuaan sotaan argolaisia vastaan tämä Kleisthenes ensiksikin kielsi ja lakkautti rapsodioiden laulukilpailut Sikyonissa; ja sen hän teki homerolaisten runoelmien vuoksi, koska niissä yltä yleensä laulellaan argolaisista ja Argoksesta. Ja toiseksi, koska oli ja vieläkin on olemassa itse Sikyonin torilla Talaoksen pojalle Adrastokselle omistettu puolijumalan-pyhättö, niin Kleisthenes halusi karkoittaa hänet maasta pois, syystä että hän oli argolainen. Siksi hän tuli Delfoihin ja kysyi, tuliko hänen karkoittaa Adrastos. Mutta Pytia julisti hänelle, että Adrastos oli sikyonilaisten kuningas, mutta Kleisthenes heidän teloittajansa. Kun nyt jumala ei tätä sallinut, niin Kleisthenes, tultuaan kotiin, uudestaan mietti keinoa, miten Adrastos itsestään lähtisi pois. Niin pian kuin hän luuli keksineensä sen, lähetti hän sanan Boiotian Teebaan ilmoittaen tahtovansa tuottaa tykönsä Astakoksen pojan Melanippoksen. Ja teebalaiset antoivat hänet. Tuotettuaan kotiin Melanippoksen Kleisthenes määräsi hänelle temppeelialueen itse prytaneionin viereen ja pystytti hänelle pyhätön parhaiten varustettuun paikkaan. Ja Kleisthenes tuotti maahansa Melanippoksen — sillä sekin täytyy kertoa —, siitä syystä että viimemainittu muka oli Adrastoksen verivihollinen, joka oli tappanut sekä hänen veljensä Mekisteen että vävynsä Tydeuksen. Määrättyään hänelle temppeelialueen hän otti Adrastokselta pois uhrin ja juhlat sekä antoi ne Melanippokselle. Mutta sikyonilaisilla oli ollut tapana suuresti kunnioittaa Adrastosta, sillä tämä maa oli Polyboksen oma, Adrastos taas oli Polyboksen tyttärenpoika; ja kun Polybos kuoli jättämättä jälkeensä poikaa, niin hän antoi Adrastokselle hallitukseen. Ja sikyonilaiset kunnioittivat Adrastosta monella tavoin, muun muassa he viettivät hänen kärsimystensä muistoa traagillisilla kuorotansseilla, niillä kunnioittaen, ei Dionysosta, vaan Adrastosta. Mutta Kleisthenes omisti kuorotanssit Dionysokselle, vaan kaikki muut uhrijuhllaisuudet Melanippokselle.

68. Niin hän oli menetellyt Adrastokseen nähden. Ja doorilaisten heimonimet taas hän muutti toisiksi, jotteivät ne olisi samat sikyonilaisilla ja argolaisilla. Tällöin hän vasta oikein teki pilaa sikyonilaisista. Muuttaessaan näet näitä nimiä hän johti ne siasta, aasista ja porsaasta ja lisäsi niihin ainoastaan itse päätteet — paitsi mitä tulee hänen omaan heimoonsa; viimemainitulle hän antoi nimen oman hallituksensa mukaan. Näitä nimitettiin arkhelaeiksi (kansanvaltiaiksi), toisia hyateiksi, toisia oneateiksi ja vielä toisia khoireateiksi [sika on kreikankielellä "hys", aasi "onos" ja porsas "khoiros"]. Näitä heimojen nimiä sikyonilaiset käyttivät niin hyvin Kleistheneen hallitessa kuin hänen kuoltuaan vielä kuudenkymmenen vuoden ajan. Myöhemmin he kuitenkin keskenään harkiten muuttivat ne, nimittäen itsensä hylleeiksi, pamfyleiksi ja dymanateiksi, ja neljänneksi he niihin lisäsivät aigialeit, jotka saivat nimensä Adrastoksen pojan Aigialeuksen mukaan.

69. Näin siis oli sikyonilainen Kleisthenes menetellyt. Atenalainen Kleisthenes taas, joka oli ensinmainitun tyttärenpoika ja oli nimitetty hänen mukaansa, halveksi minun luullakseni hänkin ionilaisia, niinkuin edellinen doorilaisia, ja jäljitteli kaimaansa Kleisthenestä, jottei heillä olisi samoja heimoja kuin ionilaisilla. Sillä kun hän oli voittanut puolellensa atenalaisien rahvaan, joka silloin oli suljettuna pois kaikista oikeuksista, niin hän muutti heimojen nimet ja lisäsi niiden luvun. Ja hän asetti kymmeneen heimonpäämiestä neljän sijaan ja jakoi kunkin heimon kohdalle kymmeneen kuntaa. Ja voitettuaan rahvaan puolelleen hän oli paljon voitolla vastustajistaan.

70. Mutta kun nyt Isagoras vuorostaan oli alakynnessä, niin hän ryhtyi tällaiseen vastajuoneen. Hän kutsuu avukseen lakedaimonilaisen Kleomenen, joka oli hänen kestiystävänsä peisistratidien piirityksen ajoilta; muuten Kleomenesta syytettiin siitä, että hän muka oli suhteissa Isagoraan vaimon kanssa. Aluksi nyt siis Kleomenes lähetti Atenaan kuuluttajan julistaen Kleistheneen ja hänen kerallaan useita muita atenalaisia maasta karkoitetuiksi, syyttäen heitä samalla veripattoisiksi. Tämän sanan hän lähetti Isagoraan neuvosta. Alkmaionideja ja heidän puoluelaisiaan syytettiin nimittäin murhateosta, mutta Isagoras itse ei ollut siihen osallinen eivätkä myöskään hänen ystävänsä.

71. Mutta muutamia atenalaisia kutsuttiin seuraavasta syystä veripattoisiksi. Kylon oli muuan atenalainen ja olympialainen voittaja. Saadakseen itsevaltiuden hän esiintyi pöyhkeästi ja koetti, voitettuaan liittoonsa ikätoverinsa, anastaa linnan. Mutta kun hän ei voinut sitä vallata, niin hän

istuutui turvananojana jumalankuvan ääreen. Vaan laivakuntien päällysmiehet, jotka silloin hoitivat Atenaa, ajoivat heidät pois, mutta takasivat heille hengen. Siitä huolimatta heidät murhattiin ja heidän murhastaan syytetään alkmaionideja. Tämä tapahtui ennen Peisistratoksen aikaa.

72. Niin pian kuin Kleomenes oli julistanut karkotetuiksi Kleistheneen ja nuo veripattoiset, väistyi Kleisthenes itse. Mutta yhtäkaikki Kleomenes saapui Atenaan muassaan vähäinen sotavoima, ja sinne saavuttuaan hän karkoitti veripattoisina seitsemänsataa atenalaista perhettä, jotka Isagoras oli hänelle ilmoittanut. Sen tehtyään hän sitten koetti hajoittaa neuvoston ja jätti hallintovirat kolmellesadalle Isagoraan puoluelaiselle. Mutta kun neuvosto asettui vastarintaan eikä tahtonut totella, anastivat Kleomenes ja Isagoras puoluelaisineen linnan. Silloin kaikki muut atenalaiset yksissä neuvoin piirittivät heitä kahden päivän ajan. Mutta kolmantena päivänä tekivät välirauhan ja läksivät maasta pois kaikki ne heistä, jotka olivat lakedaimonilaisia. Niinpä kävi Kleomeneelle toteen ennustus. Sillä kun hän oli noussut linnaan ottaakseen sen haltuunsa, meni hän jumalattaren pyhättöön muka häntä tervehtimään. Mutta ennenkuin hän oli ovesta astunut sisälle, virkkoi papitar, istuimeltaan nousten: "Oi lakedaimonilainen vieras, väisty takaisin äläkä tule sisälle pyhättöön! Sillä tänne ei ole lupa doorilaisten astua." Mutta hän lausui: "Oi nainen, minäpä en olekaan doorilainen, vaan akhaialainen." Ja ollenkaan noudattamatta kehoitusta hän käytti väkivaltaa, mutta tuli silloin yhdessä lakedaimonilaisten kanssa karkoitetuksi. Vaan atenalaiset vangitsivat muut mestattaviksi, niiden joukossa myös delfolaisen Timesitheoksen, jonka kätten töistä ja rohkeudesta voisin hyvinkin paljon kertoa.

73. Nämä nyt vangittiin ja saivat surmansa. Mutta atenalaiset noudattivat sen jälkeen takaisin Kleistheneen ynnä nuo seitsemänsataa Kleomeneen karkoittamaa perhettä; sitten he lähettivät sanansaattajia Sardeeseen, koska tahtoivat tehdä liiton persialaisten kanssa. Sillä he ymmärsivät, että lakedaimonilaiset ja Kleomenes olivat ärsytetyt sotaan heitä vastaan. Sanansaattajien saavuttua Sardeeseen ja ilmoittaessa asiansa, kysyi Sardeen käskynhaltija Artafrenes, Hystaspeen poika, mitä väkeä he olivat ja missä he asuivat, kun tahtoivat päästä persialaisten liittolaisiksi. Saatuaan sanansaattajilta tietää sen, hän vastasi heille lyhyesti näin. Jos atenalaiset antavat Dareios kuninkaalle maata ja vettä, suostuu hän rupeamaan liittoon, mutta jolleivät anna, niin hän käski heidän mennä matkoihinsa. Silloin sanansaattajat, jotka tahtoivat tehdä liiton, omalla vastuullaan sanoivat antavansa. Mutta kotimaahan palattuaan he saivat tästä kärsiä suurta moitetta.

74. Mutta Kleomenes, jota hänen mielestään atenalaiset sanalla ja teolla olivat ankarasti loukanneet, keräsi koko Peloponnesoksesta kokoon sotajoukon, ilmoittamatta kuitenkaan, mitä varten hän sen keräsi. Hän tahtoi nimittäin kostaa Atenan kansalle ja asettaa Isagoraan itsevaltiaaksi; viimemainittu oli nimittäin seurannut hänen mukanaan ulos linnasta. Ja Kleomenes hyökkäsi suurella sotajoukolla Eleusiiseen, samalla kun boiotilaiset sopimuksen mukaan valtasivat Attikan äärimmäiset kunnat, Oinoen ja Hysiain, ja toisella puolen khalkidilaiset hyökkäsivät Attikan alueelle ja ryöstivät sitä. Mutta vaikka atenalaisia ahdistettiin kahtaalta, niin he aikoivat vasta myöhemmin kostaa boiotilaisille ja khalkidilaisille, mutta asettuivat nyt tekemään vastarintaa Eleusiissä oleville peloponnesolaisille.

75. Mutta kun he olivat hyökkäämisillään toisiansa vastaan, alkoivat ensiksi korintolaiset keskenään arvella, etteivät tehneet oikein, jonka vuoksi kääntyivät takaisin ja läksivät tiehensä. Ja sitten teki samoin Aristonin poika Demaratos, joka hänkin oli spartalaisten kuningas ja niinkään oli johdattanut sotajoukkoa Lakedaimonista eikä sitä ennen ollut Kleomeneen kanssa ollut eri mieltä. Tämän eripuraisuuden johdosta säädettiin Spartassa semmoinen laki, etteivät molemmat kuninkaat saisi seurata mukana sotajoukon lähtiessä sotaan; sillä siihen asti olivat molemmat seuranneet. Samalla säädettiin, että koska toinen heistä vapautettiin päällikkyydestä, myös toinen tyndarideista jäisi kotiin. Sitä ennen näet molemmat nämäkin olivat apulaisiksi kutsuttuina seuranneet mukana.

76. Kun silloin muut liittolaiset Eleusiissä näkivät, että lakedaimonilaisten kuninkaat eivät olleet yksimielisiä, ja että korintolaiset olivat jättäneet paikkansa rintamassa, niin hekin läksivät matkoihinsa. Tämä oli neljäs kerta, jolloin doorilaiset saapuivat Attikaan. Kahdesti nimittäin he hyökkäsivät maahan vihollisessa tarkoituksessa ja kahdesti he tulivat Atenan kansan hyväksi, ensimmäisen kerran, silloin kun he myös asuttivat Megaran — tätä retkeä voitaneen syytä kutsua atenalaisten kuninkaan Kodroksen aikuseksi —, toisen ja kolmannen kerran, silloin kun he, Spartasta lähtien olivat saapuneet karkoittamaan maasta peisistratidit, ja neljännen kerran, silloin kun Kleomenes, peloponnesolaisten kera, hyökkäsi Eleusiiseen. Siten tämä oli neljäs kerta, jolloin doorilaiset hyökkäsivät Atenan alueelle.

77. Senjälkeen kuin nyt tämä retki näin kunnianttomasti oli mennyt myttyyn, ryhtyivät atenalaiset, jotka tahtoivat kostaa, ensiksi sotaretkeen khalkidilaisia vastaan. Mutta boiotilaiset tulivat Euripoksen rannalle khalkidilaisten avuksi. Vaan huomattuaan sen atenalaiset päättivät ennemmin käydä boiotilaisten kuin khalkidilaisten kimppuun. Niinpä atenalaiset iskivät yhteen boiotilaisten kanssa ja saivat suuren voiton; ja surmattuaan varsin monta heistä he ottivat seitsemänsataa vangiksi. Sinä samana päivänä atenalaiset kulkivat salmen poikki Euboiaan ja iskivät yhteen khalkidilaistenkin kanssa. Ja voitettuaan heidätkin he jättivät neljätuhatta palstasiirtolaista hippobotien tiluksille. Hippoboteiksi (s.o. ratsunpitäjiksi) sanottiin varakkaita khalkidilaisia. Kaikki ne, jotka he näiden joukosta ottivat

vangiksi, he kahlehtivat ja pitivät vartioituina yhdessä vangittujen boiotilaisten kanssa. Jonkun ajan kuluttua nämä vangitut kuitenkin lunastivat itsensä maksamalla kukin puolestaan kaksi minaa. Mutta heidän kahleensa, joihin he olivat olleet kytkettyinä, atenalaiset ripustivat linnaan. Ja ne ovat säilyneet aina minun päiviini saakka ja riippuvat siinä muurin seinässä, jonka meedialainen ylt'ympärinsä tulella kärvensi, vastapäätä sitä temppelisalua, joka antaa länteenpäin. Ja kymmenykset lunnasta he pyhittivät teettämällä niistä vaskisen nelivaljakon. Se seisoo vasemmalla kädellä, heti kun käy sisälle linnan esikartanoon. Ja siinä on tämä päällekirjoitus:

"Boiotian sekä Khalkiin kansaa kamppaelussa poiat Atenan löi, sortelivat sotatöin, rautaisiin polokahleisiin heilt' uhman he kytki; kymmenylahjana tään Pallas valjakon sai."

78. Ja nyt alkoi Atenan mahti kasvaa. Niinpä osoittautuu kaikkialla — eikä vain jossakin kohden —, mikä arvokas asia tasavertaisuus on. Sillä niin kauan kuin atenalaisia hallitsivat itsevaltiaat, eivät he sota-alalla olleet ketään naapuriansa etevämpiä. Mutta päästyänsä itsevaltiaista vapaiksi heistä tuli kaikista ensimmäiset. Tämän osoittaa se, että he ollessaan hallittuina tahallaan esiintyivät pelkureina, valtiaan hyväksi kun toimivat; mutta vapauduttuaan kukin osoittautui alttiiksi, koska omaksi hyväkseen toimi.

79. Näin oli asiain tila Atenassa. Mutta teebalaiset puolestaan lähettivät tämän jälkeen sanan jumalalle, koska tahtoivat kostaa atenalaisille. Pytia kuitenkin lausui, ettei heistä itsestään olisi kostajiksi, vaan käski heidän esittää neuvostolle, että tulisi pyytää apua "lähimmiltä". Kotiin tultuaan lähetit siis panivat toimeen kansankokouksen, missä esittivät oraakelinkäskyn. Niin pian kuin teebalaiset kuuluivat heidän sanovan, että tuli pyytää apua "lähimmiltä", virkkoivat he sen kuullessaan: "Eivätkö lähimpänä meitä asu tanagralaiset, koroneialaiset ja thespialaiset? Ja nämähän aina taistelevat meidän puolellamme ja auttavat meitä alttiisti sotaa käymään. Miksi juuri heitä tarvitsisi pyytää? Eiköhän oraakeli pikemmin tarkoittanut jotakin muuta?"

80. Heidän näin puhuessaan virkkoi joku, joka myöskin oli asian kuullut: "Minä luulen käsittäväni, mitä oraakeli mieli meille sanoa. Asopoksella kerrotaan olleen tyttäret Teeba ja Aigina. Koska siis nämä ovat sisaruksia, luulen jumalan neuvoneen meitä pyytämään aiginalaisia rupeamaan auttajiksemme." Ja koska ei mikään muu mielipide näyttänyt sen paremmalta, niin he heti lähettivät sanan aiginalaisille ja vetoamalla oraakelilauseeseen kutsuivat ja pyysivät heitä tulemaan avukseen, he kun muka olivat heidän "lähimpänsä". Ja teebalaisille avunpyytäjille aiginalaiset lupasivat lähettää heidän myötään aiakidit.

81. Mutta kun teebalaiset, luottaen aiakidien apuun, kävivät atenalaisen kimppuun, tuottivat nämä heille ankaraa vauriota. Silloin teebalaiset toistamiseen lähettivät aiginalaisille sanan ja antoivat heille takaisin aiakidit, mutta pyysivät sijaan miehiä. Kun nyt teebalaiset tekivät tämän pyynnön, alottivat suuresta varallisuudestaan ylvästelevät aiginalaiset, muistellen vihollisuuttaan, joka heillä vanhastaan oli atenalaisia kohtaan, näitä vastaan leppymättömän sodan. Sillä sill'aikaa kuin atenalaiset parhaillaan ahdistelivat boiotilaisia, purjehtivat he sotalaivoillaan Attikaan ja hävittivät Faleronin ynnä useita muitakin rannikko-kuntia. Ja näin tehdessään he suuresti vahingoittivat atenalaisia.

82. Aiginalaisen vanha, vielä kostamaton vihamielisyys atenalaisia kohtaan oli saanut alkunsa seuraavasta tapauksesta. Maa ei kantanut epidaurolaisille mitään hedelmiä. Tämän onnettomuuden tähden epidaurolaiset siis kysyivät neuvoa Delfoin oraakelilta. Pytia käski heidän pystyttää itselleen Damian ja Auxesian kuvapatsaat; sen jos tekisivät, tulisi heidän käymään hyvin. Epidaurolaiset kysyivät nyt, tuliko heidän tehdä kuvat vaskesta vai kivistä. Pytia kielsi heitä käyttämästä kumpaakaan, vaan neuvoi tekemään ne istutetusta öljypuusta. Epidaurolaiset pyysivät niinmuodoin, että atenalaiset antaisivat heidän hakata maahan öljypuun, koska pitivät sikäläisiä öljypuita pyhimpinä; kerrotaampa niinkin, että siihen aikaan ei missään muualla maailmassa ollutkaan öljypuita. Atenalaiset sanoivat sallivansa sen sillä ehdolla, että epidaurolaiset joka vuosi toisivat uhreja kaupungin jumalattarelle Athenelle sekä Erekhteukselle. Kun epidaurolaiset suostuivat tähän ehtoon, saivat he, mitä pyysivät, ja tekivät näistä öljypuista itselleen jumalankuvia sekä pystyttivät ne. Ja maa kantoi heille hedelmiä, ja he täyttivät sopimuksensa atenalaisille.

83. Siihen aikaan tottelivat aiginalaiset vielä, niinkuin olivat sitä ennenkin tehneet, epidaurolaisia, niinpä he muun muassa kulkivat Epidaurokseen, aina kun heidän, keskinäisissä riitajutuissaan, täytyi esiintyä joko kantajana tai vastaajana. Mutta sitten he alkoivat rakentaa sotalaivoja ja luopuivat uhkamielin epidaurolaisista. Ja koska aiginalaiset nyt olivat heidän vihollisiaan, niin he, meren valtijoina, tuottivat heille vahinkoa. Niinpä he salaa ryöstivät mainitut Damian ja Auxesian kuvat, toivat ne kotiinsa ja pystyttivät ne keskelle omaa maataan, Oia nimiseen paikkaan, joka on noin kahdenkymmenen stadionin päässä kaupungista. Ja pystytettyään ne tähän paikkaan he suostuttelivat niitä uhreilla ja pilkkaavilla naiskuoroilla, jolloin kummallekin jumaluudelle määrättiin kymmenen miestä kuoronjohtajiksi. Kuorot eivät herjanneet ketään miespuolta, vaan ainoastaan oman maan naisia. Samat pyhät menot olivat myös epidaurolaisilla, mutta heillä on sitäpaitsi vielä salaisia menoja.

84. Kun nyt jumalankuvat olivat varastetut, eivät epidaurolaiset enää täyttäneet sopimuksiaan atenalaisille. Silloin viimeainitut lähettivät epidaurolaisille sanan ja nuhtelivat heitä. Mutta nämä osoittivat pätevillä syillä, etteivät menetelleet väärin. Sillä koko sen ajan, jolloin heillä oli kuvat maassaan, he näet olivat täyttäneet sopimuksensa, mutta senjälkeen kuin ne oli heiltä riistetty, eivät he enää olleet velvolliset tuomaan veroa, vaan käskivät heitä kiristämään sitä niiltä, joilla kuvat oli, nimittäin aiginalaisilta. Tämän johdosta lähettivät atenalaiset sanan Aiginaan ja vaativat pois kuvia. Vaan aiginalaiset sanoivat, ettei heillä ollut mitään tekemistä atenalaisien kanssa.

85. Nytpä atenalaiset kertovat, että tämän vaatimuksen jälkeen oli kolmisoudussa kansalaisten joukosta lähtenyt muutamia valtion puolesta lähetettyjä miehiä, jotka saapuivat Aiginaan. Siellä he koettivat kiskoa jumalankuvat jalustoistaan irti, koska ne muka olivat heidän omista puistaan, viedäkseen ne sitten kotiinsa. Vaan kun he eivät sillä keinoin voineet saada kuvia valtaansa, heittivät he köysiä niiden ympäri ja alkoivat vetää. Mutta heidän vetäessään jyrähti ukkonen, ja ukkosen jälkeen tuli maanjäristys. Siitä joutuivat kolmisoudun miehet, jotka vetivät, mielipuoliksi, ja siinä tilassa he tappoivat toinen toisensa, kuten vihollisensa, kunnes kaikista vain yksi ainoa jäi jällelle ja palasi yksinään Faleroniin.

86. Näin kertovat atenalaiset tapauksen. Aiginalaiset sitävastoin eivät myönnä atenalaisien vain yhdellä laivalla saapuneen. Olisivathan he huokeasti kyenneet torjumaan yhden laivan, jopa hiukan useampiakin, vaikkakaan heillä itsellään ei olisi ollut laivoja. Vaan useilla laivoilla atenalaiset purjehtivat heidän maataansa vastaan, ja siitä syystä he väistyivät vihollista, antautumatta meritaisteluun. Mutta he eivät saata tarkalleen ilmoittaa, väistyivätkö he siitä syystä, että huomasivat olevansa heikompia merivoimaltaan, vai siksi, että tahtoivat tehdä sen, minkä tekivätkin. Mutta koska nyt ei ketään asettunut taisteluun atenalaisia vastaan, astuivat atenalaiset laivoista maihin ja kääntyivät jumalankuvain puoleen. Vaan kun he eivät jaksaneet kiskoa niitä jalustoista, kietoivat he vihdoon köysiä niitten ympäri ja alkoivat vetää, kunnes molemmat kuvat vedettäessä tekivät samalla tavoin. Ja tässä he kertovat semmoista, jota minä puolestani en saata uskoa, mutta kenties joku muu. Kuvat olivat muka näet langenneet polvilleen heidän eteensä ja jääneet siihen asentoon ainiaaksi. Niin olivat — aiginalaisien mukaan atenalaiset tehneet; itse taas olivat aiginalaiset, saatuaan tietää, että atenalaiset aikoivat heitä vastaan alottaa sotaretken, suostuttaneet argolaiset puolelleen. Niinpä kun atenalaiset olivat astuneet maihin Aiginassa, olivat myös argolaiset tulleet aiginalaisien avuksi, salaa kulkeneet Epidauroksesta salmen poikki saareen, hyökänneet atenalaisien kimppuun, jotka eivät siitä olleet saaneet mitään vihiä, ja katkaisseet heiltä paluun laivoille; ja siinäpä samassa oli ukkonen jyrähtänyt ja maanjäristys käynyt.

87. Näin nyt kertovat argolaiset ja aiginalaiset. Ja myös atenalaiset myöntävät, että vain yksi heistä pelastui takaisin Attikaan. Muuten kertovat argolaiset itse tuhonneensa attikalaisen sotajoukon, jolloin tuo yksi jäi henkiin, atenalaiset taas väittävät, että sen teki jumaluus. He kertovat kuitenkin, ettei tämä yksikään saanut jäädä eloon, vaan että hän sai tuhonsa seuraavalla tavalla. Atenaan päästyään hän nimittäin ilmoitti onnettomuuden. Mutta kun siitä saivat tiedon Aiginan-sotaan lähteneitten miesten vaimot, tarttuivat he joka puolelta tuohon ihmiseen, pistivät häntä viittojensa solkineuloilla ja kyselivät kukin järjestänsä, missä hänen miehensä oli.

88. Sillä lailla oli hän tuhoutunut. Mutta atenalaisien mielestä oli naisten teko vielä kamalampi kuin itse onnettomuus. Vaan koska eivät voineet millään muulla tavoin naisia rangaista, muuttivat he heidän pukunsa ioonilaiseksi. Siihen asti olivat näet atenalaisien naiset käyttäneet doorilaista pukua, joka on vallan korintolaisen näköinen. Sen he siis vaihtoivat pellavamekkoon, jottei heidän tarvitsisi käyttää solkia. Tosiasiassa kuitenkin tämä puku alkujaan ei ole ioonilainen, vaan kaarilainen, koskapa naisten koko vanha puku juuri oli sama kuin se, jota nyt kutsumme doorilaiseksi. Mutta argolaiset ja aiginalaiset ottivat kummatkin tämän johdosta käytäntöön semmoisen tavan, että tekivät solkineulansa puolitoista vertaa siihenastista mittaa pitemmiksi. Ja naiset vihkivät näiden jumalatarten pyhättöön varsinkin solkia, mutta mitään attikalaista eivät he pyhättöön vie, ei mitään muuta esinettä eikä saviastiaa, vaan kotimaisista astioista on heillä siitä saakka ollut tapana siellä juoda.

89. Siitä asti nyt argolaisien ja aiginalaisien naiset riidan vuoksi atenalaisien kanssa ovat vielä minunkin aikoihini saakka kantaneet pitempiä solkineuloja kuin ennen. Mainitulla tavalla siis sai atenalaisien vihollisuus aiginalaisia kohtaan alkunsa. Ja kun nyt teebalaiset kutsuivat aiginalaisia avukseen, riensivät nämä boiotilaisten avuksi muistellen, mitä jumalankuville oli tapahtunut. Mutta kun aiginalaiset parhaillaan ryöstelivät Attikan rannikkoja, ja atenalaiset juuri olivat lähdössä aiginalaisia vastaan, tuli näille Delfoista ennuslause, että heidän tuli pysyä alallansa kolmekymmentä vuotta aiginalaisien väärinteosta lukien, mutta ensimmäisenä neljättä vuotena säättää Aiakokselle pyhitetty alue. Vasta sitten tuli heidän alottaa sota aiginalaisia vastaan ja silloin oli heidän aikeensa menestyvä. Mutta jos he heti paikalla ryhtyisivät sotaan, tulisivat he sillävälän paljon kärsimään ja paljon myös toimittamaan; lopuksi he kuitenkin tulisivat kukistamaan aiginalaiset. Niin pian kun atenalaiset olivat tämän viestin kuulleet, sääsivät he Aiakokselle sen temppeelialueen, joka nykyään sijaitsee torilla. Mutta vaikka kuulivatkin, että heidän tuli pysyä alallansa kolmekymmentä vuotta, eivät he kestäneet

odotusta, koska aiginalaisten puolelta olivat kärsineet sietämätöntä kohtelua.

90. Mutta heidän valmistautuessaan kostamaan nousi heille este lakedaimonilaisten puolelta. Saatuaan näet tietää sekä alkmaionidien vehkeet Pytiaan nähden että Pytian menettelyn heitä itseään ja peisistratideja vastaan pahastuivat lakedaimonilaiset kaksin verroin, syystä että ensiksikin olivat karkoittaneet miehiä, jotka olivat heidän kestiystäviään, näiden maasta, ja toiseksi, että ilmeisesti ei osoitettu mitään kiitollisuutta atenalaisten puolelta, vaikka olivatkin näin tehneet. Tämän lisäksi heitä vielä kiihoittivat oraakelilauseet, jotka kertoivat, että he tulisivat atenalaisten puolelta kokemaan paljon sietämätöntä. Niistä ei heillä aiemmin ollut mitään vihiä, mutta nyt he saivat tietää ne Kleomeneelta, kun hän oli Spartaan kotiutunut. Kleomenes oli näet Atenan linnasta saanut käsiinsä oraakelilauseet, jotka ennen olivat olleet peisistratidien hallussa. Mutta joutuessaan karkotetuiksi nämä jättivät ne pyhättöön, josta ne Kleomenes korjasi.

91. Kun silloin lakedaimonilaiset olivat saaneet käsiinsä oraakelilauseet ja näkivät, kuinka atenalaisten mahti kasvoi ja kuinka nämä eivät suinkaan olleet taipuvaisia heitä tottelemaan, niin he ymmärsivät, että jos Attikan väestö tulisi vapaaksi, tulisi se heidän kanssaan tasaväkiseksi, mutta jos se jäisi itsevaltiuden alaiseksi, olisi se voimaton ja valmis tottelemaan. Kaikkia näitä asianhaaroja silmällä pitäen he noudattivat luokseen Hippiaan, Peisistratoksen pojan, Hellespontoksen rannalla sijaitsevasta Sigeionista. Ja kun Hippias spartalalaisten kutsusta oli tullut, ja nämä olivat noudattaneet myös muiden liittolaisten luota sanansaattajia, lausuivat spartalalaiset heille näin: "Miehet, liittolaiset, me myönnämme, ettemme ole oikein menetelleet. Kierojen ennuslauseitten yllyttäminä olemme isänmaastaan karkoittaneet miehiä, jotka olivat mitä läheisimpiä kestiystäviämme ja olivat ottaneet saattaakseen Atenan valtamme alle, ja sen tehtyämme olemme kiittämättömälle rahvaalle uskoneet kaupungin. Mutta sitten kuin se, meidän avullamme vapaaksi päästyään, oli kohonnut, alkoi se röyhkeästi kohdella meitä ja kuningastamme sekä karkoitti meidät. Ja nyt se pöyhkeydessään paisumistaan paisuu. Sitä ovatkin jo kovin saaneet kokea heidän naapurinsa boiotilaiset ja khalkidilaiset, ja pian kai moni muukin on huomaava hairahtaneensa. Ja koska me noin tehdessämme erehdyimme, niin tahdomme nyt yhdessä teidän kanssanne käydä sinne ja koettaa kostaa heille. Juuri siitä syystä näet olemme noudattaneet luoksemme Hippiaan ja teidät kaupungeista, jotta yksissä tuumin ja yhteisellä retkellä toisimme hänet Atenaan ja antaisimme hänelle takaisin, mitä me juuri olemme häneltä riistäneet."

92. Näin he puhuivat, mutta liittolaisten enemmistö ei hyväksynyt ehdoituksia. Vaan kun muut nyt pysyivät ääneti, puhui korintolainen Sokles näin: "Totta tosiaan, silloin taivas joutuu maan alle, ja maa tulee häilymään taivaan yläpuolella, ihmiset saavat asuinsijansa mereen ja kalat ihmisten entiset asuinpaikat, kun te, oi lakedaimonilaiset, kumoatte tasavaltoja ja valmistaudutte kaupunkeihin palauttamaan itsevaltiuden, jota väärempää tai verisempää ei ihmiskunnassa ole toista. Sillä jos nyt teistä näyttää edulliselta, että kaupungit ovat itsevaltiaitten hallussa, niin asettakaa itse ensin itsellenne itsevaltias ja koettakaa vasta sitten asettaa niitä muille. Mutta nyt, vaikka itse ette ole itsevaltiaita kokeneet, ja mitä ankarimmin valvotte, ettei semmoista Spartaan tulisi, käyttäydytte nurjasti liittolaisia kohtaan. Jos sitä olisitte kokeneet, niinkuin me, olisi teillä siitä esitettävänä parempia mielipiteitä kuin nyt."

Korintolaisilla oli näet tämmöinen valtiomuoto. Siellä oli harvainvalta, ja kaupunkia hallitsivat bakkhiadit, jotka naittoivat tyttärensä ja ottivat vaimonsa vain omasta keskuudestaan. Nytpä syntyi Amfionille, joka oli näitä miehiä, ontuva tytär. Tämän nimi oli Labda. Koska ei kukaan bakkhiadi tahtonut häntä naida, sai hänet Eetion, Ekhekrateen poika, joka oli kotoisin Petran kunnasta, mutta esi-isiansä kautta lapithi ja Kaineuksen jälkeläinen. Vaan hänelle ei tästä, enempää kuin muustakaan vaimosta, syntynyt lapsia. Hän matkusti siis Delfoihin tiedustelemaan, saisiko hän jälkeläisiä. Ja hänen astuessaan pyhättöön puhuttelee häntä oitis Pytia näillä sanoin:

"Ei sua, arvoisa Eetion, pidä arvossa kenkään. Labda on kantava; kohdustaan kivi vyöryvä kirpoo murskaten hallitsijat, tilin käyden kanssa Korinton."

Tämä Eetionin saama oraakelilause tuli jollain tavoin bakkhiadien tietoon, jotka eivät olleet ymmärtäneet aiemmin tullutta, Korintosta koskevaa ennuslauseetta, joka tarkoitti samaa kuin Eetionin saama ja kuului näin:

"Kallion kotka on kantava, synnyttän jalopeuran ankan, raateliaan, monen polvet hervaisevaisen. Huomatkaa tämä, kansa Korinton, kaikk' asuvaiset Peirenen suloreunan ja kaupungin monikunnaan."

Tämä aikaisemmin bakkhiadeille annettu ennuslause oli jäänyt selittämättömäksi. Mutta kun he nyt kuulivat Eetionille annetun ennuslauseen, niin he heti käsittivät, että edellinenkin piti yhtä Eetionin lauseen kanssa. Tämän käsitettyään he pysyivät alallaan, koska tahtoivat tuhota sen lapsen, joka Eetionille oli syntyvä. Ja heti kun vaimo oli synnyttänyt, lähettivät he joukostaan kymmenen miestä

siihen kuntaan, missä Eetion asui, surmaamaan lapsukaisen. Saavuttuaan Petraan ja tultuaan Eetionin taloon he pyysivät lasta. Ja Labda, joka ei ensinkään tiennyt, minkä vuoksi he olivat saapuneet, ja luuli heidän ystävyydestä hänen isäänsä kohtaan pyytävän lasta, toi ja ojensi tämän eräälle heistä. Nytpä he tullessaan olivat päättäneet niin, että se heistä, joka ensin ottaisi lapsen, murskaisi sen maata vasten. Mutta kun siis Labda toi lapsen esille ja antoi sen pyytäjälle, niin lapsi jostakin jumalallisesta vaikutuksesta hymyili tälle miehelle, joka sen otti vastaan. Tämän nähdessään ei hän raskinut lasta surmata, vaan antoi sen säälistä toiselle, ja tämä taas kolmannelle. Sillä tavoin se siirtyen toiselta toiselle kulki kautta kaikkien kymmenen sylin, kun ei kukaan tahtonut sitä tuhota. He antoivat niinmuodoin lapsen takaisin äidille ja läksivät ulos. Mutta ovella seistessään he alkoivat soimata ja syytellä toinen toistansa ja varsinkin sitä, joka ensimmäisenä oli ottanut vastaan lapsen, koska hän ei ollut tehnyt, niinkuin oli sovittu. Ja vihdoin he hetkisen kuluttua päättivät mennä kaikki uudestaan sisälle yksissä neuvoin suorittaakseen surmatyön.

Mutta oli niin säädetty, että Eetionin kannasta oli versoava turma Korintokselle. Labda oli näet kuullut kaiken tämän seisoen oven takana. Ja koska hän pelkäsi, että he alkaisivat katua ja, toistamiseen saatuaan käsiinsä lapsen, tappaisivat sen, niin hän vei ja kätki sen mielestään parhaimpaan piilopaikkaan, erääseen laatikkoon; hän ymmärsi nimittäin, että jos he palaisivat ja saapuisivat etsimään, he tutkisivat kaikkia läpikotaisin. Ja niinpä kävikin. He tulivat, mutta kun heidän etsiessään ei mitään löytynyt, katsoivat he parhaaksi lähteä tiehensä ja sanoa lähettäjiille täyttäneensä kaikki heidän määräyksensä.

Niinpä he läksivät pois ja kertoivat sillä tavoin. Mutta Eetionin poika kasvoi sittemmin ja koska hän laatikon avulla oli tästä vaarasta pelastunut, annettiin hänelle sen mukaan nimeksi Kypselos [laatikko on kreikaksi "kypsele"]. Mieheksi vartuttuaan Kypselos kysyi neuvoa Delfoin oraakelilta ja sai sieltä kaksimielisen vastauksen, johon luottaen hän kävi Korintoksen kimppeun ja otti sen haltuunsa. Tämä oraakelilause kuului näin:

"Miekkonen mies, joka luokseni käy, juurt' Eetionin Kypselos, kuulun Korinton valtias, miekkonen itse, miekkoset lapset myös, mut lastenlapsensa eivät."

"Näin kuului oraakelilause. Mutta itsevaltiaaksi päästyään esiintyi Kypselos tällä tavoin. Monta korintolaista hän ajoi maanpakoon, monelta hän riisti omaisuuden ja vielä useammalta hengen. Ja hänen hallittuaan kolmekymmentä vuotta onnellisesti päiviensä päähän saakka seurasi häntä hallituksessa hänen poikansa Periandros. Aluksi Periandros oli lempeämpi isäänsä, mutta siitä pitäen kun hän lähettien välityksellä oli joutunut tekemisiin Miletoksen itsevaltiaan Thrasybuloksen kanssa, tuli hän vielä Kypselostakin verenhimoisemmaksi. Hän lähetti näet Thrasybuloksen luo airuen kysymään, millä tavoin hän turvallisimmin järjestäisi hallituksen ja parhaiten kaupunkiaan hoitaisi. Thrasybulos silloin vei Periandroksen luota tulleen sanantuojan kaupungin ulkopuolelle ja astui viljavainioon; ja laihon läpi kulkiessaan hän samalla uudestaan kyseli ja tutkiskeli kuuluttajalta syytä hänen tuloonsa Korintoksesta. Ja aina milloin hän huomasi jonkun muista ylenevän tähkäpään, niin hän liisti sen poikki; ja niin tehdessään hän viskasi ne pois, kunnes hän tuolla tavalla oli tarvellyt kauniimman ja rehevimmän osan laihoa. Mutta kuljettuaan vainion läpi laski hän airuen luotaan, sanaakaan sitä ennen lausumatta. Vaan kun airut oli palannut Korintokseen, oli Periandros halukas saamaan tietää, minkä neuvon hän oli saanut. Airut virkkoi, ettei Thrasybulos ollut hänelle mitään neuvonut ja lisäsi ihmettelevänsä, että Periandros oli hänet lähettänyt semmoisen miehen tykö, joka oli mielenhäiriössä ja vahingoitti omaa tavaraansa; ja samalla hän kertoi, mitä oli nähnyt Thrasybuloksen tekevän."

"Mutta Periandros älysi asianlaidan ja käsitti, että Thrasybulos oli neuvonut häntä surmaamaan muita ylemmäksi kohoavat kaupunkilaiset. Siksi hän tekikin kaikkea mahdollista pahaa kansalaisilleen. Sillä kaikki, jotka Kypselos oli jättänyt tappamatta ja karkoittamatta, Periandros raivasi järjestänsä pois. Niinpä hän yhtenä päivänä riisutti vaatteet kaikilta korintolaisten naisilta oman vaimonsa Melissan vuoksi. Hän oli näet lähettänyt sanansaattajia siihen vainajain ennuspyhättöön, joka sijaitsee thesprotien maassa Akheron-joen varrella, kysymään, mihin erään vieraan hänelle uskoma tavara oli joutunut. Mutta kun Melissa tällöin oli ilmestynyt, oli hän kieltäytynyt osoittamasta ja ilmaisemasta, missä uskottu tavara oli kätkeytynä. Hänen oli näet vilu ja hän oli alaston. Sillä niistä vaatekappaleista, jotka Periandros hänen myötänsä oli haudannut, ei hänellä ollut mitään hyötyä, koska niitä ei oltu poltettu. Ja todistuksena siitä, että hän, Melissa, puhui totta, oli se, että Periandros oli pistänyt leivät kylmään uuniin. Kun tämä vastaus oli tuotu Periandrokselle — merkki oli nimittäin luotettava, koska hän oli yhtynyt Melissaan, kun tämä jo oli kuollut —, käski hän oitis kuuluttaa, että kaikki korintolaisten naiset kokoutuisivat Heran temppeliin. He menivät siis sinne, mitä kauniimmin koristeltuina kuten juhlaan ainakin. Mutta Periandros oli salaa asettanut sinne henkivartijoita, joiden avulla hän riisutti heiltä kaikilta vaatteet, eroituksetta vapailta ja palvelijattarilta. Sitten hän antoi viedä kaikki vaatteet kuoppaan, missä hän, Melissa avukseen huutaen, poltti ne. Hänen tehtyään tämän ja toistamiseen lähetettyään sanan ennuspaikkaan, ilmaisi Melissan haamu, mihin hän oli pannut vieraan uskoman esineen. Semmoinen, oi lakedaimonilaiset, on itsevaltius ja semmoisia tekoja se aikaansaa. Mutta

meidät korintolaiset valtasi suuri ihmettely jo heti silloin, kun saimme tietää teidän lähettävän noutamaan Hippiaista, ja nyt olemme vieläkin enemmän ihmetelleet, kun olette näin puhuneet. Ja Hellaan jumalien nimessä me vannotamme teitä, ettette asettaisi itsevaltiaita kaupunkeihin. Mutta jollette herkeä, vaan koetatte vastoin oikeutta tuoda takaisin Hippiaista, niin tietäkää, että korintolaiset eivät tule tekoanne hyväksymään."

93. Näin puhui Korintoksesta saapunut lähettiläs Sokles. Mutta avukseen huutamalla samoja jumalia, kuin hänkin, Hippias vastasi, että korintolaiset kyllä tulisivat kaikista enimmäin peisistratideja kaipaamaan, jahka ne päivät olivat käsissä, jolloin heidän oli joutuminen atenalaisten sorrettaviksi. Näillä sanoin Hippias vastasi, hän kun tarkemmin kuin kukaan muu tunsu oraakelilauseet. Sillä välin olivat muut liittolaiset pysyneet ääneti. Mutta kun he kuuluivat Sokleen puhuvan rohkeamielisesti, ratkesi kukin heistä puhumaan ja yhtyi korintolaisen mielipiteeseen; ja he vannottivat lakedaimonilaisia, etteivät panisi toimeen valtiollisia mullistuksia missään Hellaan kaupungissa.

94. Siten se yritys raukesi. Hippiaan jouduttua sieltä poisajetuksi, tarjosi makedonilaisten kuningas Amyntas hänelle Anthemus-kaupunkia ja tessalialaiset Iolkosta. Mutta hän ei ottanut kumpaakaan näistä, vaan vetäytyi jälleen Sigeioniin, jonka Peisistratos kahakassa oli voittanut mytileneläisiltä ja sen vallattuaan asettanut sinne itsevaltiaaksi äpärapoikansa Hegesistratoksen, joka oli syntynyt argolaisesta naisesta. Hän ei kuitenkaan saanut taistelutta pitää, mitä hän oli Peisistratokselta saanut. Sillä pitkän aikaa sotivat Akhilleionin ja Sigeionin kaupungeista mytileneläiset ja atenalaiset keskenään. Ensimmäiset vaativat takaisin maata, atenalaiset taas eivät siihen myöntyneet, vaan osoittivat pätevillä syillä, että heillä ja niillä muilla helleeneillä, jotka yhdessä Menelaoksen kanssa olivat lähteneet kostamaan Helenan ryöstön, oli aivan yhtä paljon oikeutta Ilionin alueeseen, kuin konsanaan aioloilla.

95. Heidän sotiessaan sattui taisteluissa kaikenmoisia kohtauksia, niinpä muun muassa Alkaios runoilija muutamassa ottelussa, missä atenalaiset voittivat, pakeni ja pelastui tosin itse, mutta kadotti aseensa, jotka atenalaiset saivat haltuunsa ja ripustivat Athenen pyhäntöön Sigeionissa. Tästä sepitti Alkaios runon, jonka hän lähetti Mytileneen, kertoen siinä tapaturmastaan Melanippos nimiselle ystävälleen. Mutta mytileneläiset ja atenalaiset sovitti keskenään Periandros, Kypseloksen poika. Tämän ratkaistavaksi näet he olivat uskoneet asiansa. Ja hän sovitti heidät niin, että kumpienkin piti saada pitää, mitä heillä oli.

96. Siten joutui Sigeion atenalaisten valtaan. Mutta saavuttuaan Lakedaimonista Aasiaan Hippias pani liikkeelle kaikkensa parjatakseen atenalaisia Artafreneen edessä ja teki, mitä voi, jotta Atena joutuisi hänen oman ja Dareioksen vallan alle. Näin Hippias puuhasi. Saatuaan siitä tiedon atenalaiset taas lähettivät sanansaattajia Sardeeseen ja kielsivät persialaisia kuuntelemasta atenalaisia maanpakolaisia. Mutta Artafrenes käski heidän, jos tahtoivat ehoina säilyä, jälleen ottaa vastaan Hippiaan. Vaan atenalaisetpa eivät suostuneet moisiin esityksiin. Ja ne hyljätessään he tiesivät asettuneensa persialaisten ilmi vihollisiksi.

97. Juuri siihen aikaan, jolloin he näin ajattelivat ja riitaantuivat persialaisten kanssa, saapui miletolainen Aristagoras, lakedaimonilaisen Kleomenen karkoittamana Spartasta Atenaan. Tämä kaupunki näet oli mahtavampi kaikkia muita. Astuttuaan kansankokoukseen Aristagoras puhui samaa, mitä hän oli puhunut Spartassa Aasian rikkauksista ja persialaisten sotatavasta, ja mainitsi, kuinka persialaiset eivät käyttäneet kilpeä eivätkä keihästä, ja kuinka helppo oli kukistaa heidät. Näin hän kertoi ja lisäksi, että miletolaiset olivat atenalaisten siirtolaisia, jonka vuoksi oli kohtuullista, että nämä, ollessaan niin mahtavia, heitä suojelivat. Ja hän lupaili jos mitä, kunnes sai heidät taivutetuiksi. Näyttääpä näet olevan huokeampi pettää useita kuin yhtä, koska hän ei kyennyt pettämään lakedaimonilaista Kleomenesta yksinään, mutta teki sen kolmellekymmenelle tuhannelle atenalaiselle. Niinpä atenalaiset taipuivat tuumaan ja päättivät äänestettyään lähettää ioonilaisten avuksi kaksikymmentä laivaa, joiden päälliköksi he nimittivät kaupunkilaisten kesken erittäin suurta arvoa nauttivan miehen nimeltä Melanthios. Näistä laivoista johtui sitten onnettomuuksia sekä helleeneille että barbareille.

98. Mutta Aristagoras purjehti edeltä ja saapui Miletokseen. Ja siellä hän keksi tuuman, josta ioonilaisille ei ollut koituva mitään hyötyä, — eikä hän tässä tarkoituksessa sitä tehnyt, vaan suututtaakseen Dareios kuningasta. Hän lähetti nimittäin miehen Fryygiiaan, paionien luo, jotka Megabazos oli tehnyt orjiksi ja vienyt pois Strymon-joen varsilta; nyt he itsekseen asuivat eräässä paikassa Fryygiassa, missä heillä oli oma kylänsä. Paionien luo saavuttuaan tämä mies virkkoi näin: "Paionilaiset miehet, minut lähetti Miletoksen itsevaltias Aristagoras esittämään teille pelastuskeinon, jos nimittäin tahdotte totella neuvoani. Nyt on näet koko Ionia luopunut kuninkaasta, ja teillä on tilaisuus pelastua omaan maahanne. Mereen saakka täytyy teidän itse pitää matkastanne huolta, mutta siitä perin me kyllä aiomme sen tehdä." Tämän kuultuaan paionit tervehtivät ehdotusta ilolla, ottivat myötänsä lapsensa ja vaimonsa ja läksivät karkuun meren rannalle; muutamat heistä kuitenkin olivat peloissaan ja jäivät paikoilleen. Meren rannalle saavuttuaan paionit kulkivat salmen poikki Khiokseen.

Ja heidän jo Khiokseen päästyään tuli lukuisa persialainen ratsujoukko, ajaen kintereillä paioneja takaa. Kun he eivät siis näitä saavuttaneet, niin he lähettivät Khiokseen paioneille käskyn palata takaisin. Mutta paionit eivät suostuneet vaatimukseen, vaan Khioksesta veivät heidät khiolaiset Lesbokseen, lesbolaiset taas toimittivat heidät Doriskokseen, ja sieltä he jalan matkaten saapuivat Paioniaan.

99. Sillävälin saapuivat atenalaiset kahdellakymmenellä laivalla ja tuoden matkassaan viisi eretrialaisen kolmisoutua, jotka eivät atenalaisen vuoksi ottaneet osaa sotaretkeen, vaan miletolaisen itsensä vuoksi. Ja siinä he maksoivat vanhan velkansa. Miletolaiset olivat näet aikaisemmin auttaneet eretrialaisia sodassa khalkidilaisia vastaan, silloin kun samolaiset tulivat khalkidilaisten avuksi eretrialaisia ja miletolaisia vastaan. Sittenkuin nyt nämä olivat saapuneet, ja muutkin liittolaiset jo olivat koolla, pani Aristagoras toimeen sotaretken Sardeeseen. Itse hän ei kuitenkaan sotaretkelle lähtenyt, vaan jäi Miletokseen, mutta määräsi miletolaisen päälliköksi muita, nimittäin Kharopinos veljensä ja erään toisen, Hermofantos nimisen kaupunkilaisen.

100. Tällä laivastolla saavuttuaan Efesokseen ionilaiset jättivät aluksensa Efesoksen alueella olevaan Koresokseen, mutta läksivät itse efesolaisten opastamina lukuisalla sotavoimalla sisämaahan. He matkasivat pitkin Kaystrios-joen vartta, astuivat sitten Tmolos-vuoren yli ja saapuivat Sardeeseen. Ja kun ei kukaan heille tehnyt vastarintaa, niin he valloittivat Sardeen kokonaan, lukuunottamatta linnaa. Mutta linnaa suojeli Artafrenes itse, jolla oli melkoinen miesvoima.

101. Mutta seuraava seikka esti heitä ryöstämästä kaupunkia, sittenkuin olivat sen vallanneet. Sardeessa olivat useimmat rakennukset kaisloista tehdyt, ja kaikissa niissäkin, jotka olivat tiilestä, oli kaislakatto. Yhden näistä sytytti muuan sotamies tuleen, ja heti levisi tuli kautta koko kaupungin, kulkien talosta taloon. Siinä nyt kaupungin palaessa lyydialaiset ja kaikki kaupungissa olevat persialaiset joka puolelta joutuivat saarroksiin, kun tuli levisi ylt'ympäriinsä, eikä heidän ollut mahdollista päästä kaupungista ulos. Niinpä he juoksivat kokoon torille ja Paktolos-joelle, joka kuljettaen kultahiekkaa Tmoloksesta virtaa torin halki ja sitten yhtyy Hermos-jokeen, joka taas laskee mereen. Tämän Paktolos-joen varrelle ja torille kerääntyivät lyydialaiset ja persialaiset joukottain ja olivat siellä pakoitetut puolustautumaan. Mutta nähdessään muutamien vihollisista puolustautuvan, toisten lukuisassa joukossa rientävän päin, säikähtyivät valloittajat ja vetäytyivät niinsanotulle Tmolos-vuorelle; ja sieltä he yön tullen läksivät tiehensä laivoille.

102. Ja Sardes paloi poroksi ja siinä myös kotimaisen Kybele jumalattaren pyhättö. Tähän vedoten sytyttivät persialaiset myöhemmin kostoksi helleenien pyhätöt tuleen. Saatuaan tapahtumasta tiedon ne persialaiset, jotka tällä puolen Halys-jokea hallitsivat maaherrakuntia, kokoontuivat ja riensivät lyydialaisten avuksi. Mutta osuikin niin, että he eivät enää tavanneet ionilaisia Sardeesta; he siis seurasivat näiden jälkiä ja yllättivät heidät Efesoksessa. Ioonilaiset kyllä asettuivat vastarintaan, mutta käsikähmässä he kärsivät suuren tappion. Ja paitsi useita muita kreikkalaisten mainioita miehiä, persialaiset surmasivat myös eretrialaisen päällikön Eualkideen, joka oli saanut voitonseppeleitä kilpailuissa ja jota keolainen Simonides paljon oli ylistänyt. Mutta ne heistä, jotka pääsivät taistelusta pakoon, hajaantuivat sinne tänne kaupunkeihinsa.

103. Näin he silloin kamppailivat. Vaan sittemmin atenalaiset kokonaan hylkäsivät ionilaiset eivätkä enää sanoneet tulevansa näille avuksi, kun Aristagoras lähettien kautta hartaasti heitä kutsui. Mutta vaikka ionilaiset olivatkin menettäneet atenalaisen liittouden, varustautuivat he yhtäkaikki sotaan kuningasta vastaan, koska he jo olivat niin paljon Dareiosta vihoittaneet. He purjehtivat Hellespontokseen, panivat valtansa alle Byzantionin ynnä kaikki muut sikäläiset kaupungit ja purjehdittuaan jälleen Hellespontoksesta ulos he saattoivat puolellensa enimmänsä osan Kaariata. Niinpä Kaunos-kaupunkikin, joka aiemmin ei tahtonut olla heidän kanssaan liittossa, yhtyi nyt heihin.

104. Ja kaikki kyprolaiset liittyivät vapaaehtoisesti heihin, paitsi amathusilaiset. Nämäkin luopuivat meedialaisista, ja se tapahtui näin. Oli muuan Onesilos, salaminilaisten kuninkaan Gorgoksen nuorempi veli, Khersiin poika, Siromoksen pojanpoika ja Euelthonin pojanpojanpoika. Tämä mies oli jo monasti ennenkin kehoitellut Gorgosta luopumaan kuninkaasta, mutta kun hän nyt kuuli ionilaistenkin luopuneen, niin hän varsin kiihoittamalla kiihoitti häntä siihen. Mutta kun Onesilos ei saanut Gorgosta taivutetuksi, käytti hän kerran tilaisuutta, kun veli oli poistunut Salamiin kaupungista, ja sulki puoluelaisensa avulla hänet porttien ulkopuolelle. Kaupunkinsa menetettyään Gorgos pakeni Meediaan, mutta Onesilos hallitsi Salamista ja kehoitti kaikkia kyprolaisia luopumaan yhdessä hänen kanssaan. Ja muut hän saikin taivutetuksi, mutta Amathus-kaupungin asukkaat, jotka eivät tahtoneet häntä totella, hän saartoi ja alkoi piirittää heitä.

105. Niinpä Onesilos piiritti Amathus-kaupunkia. Mutta niin pian kun Dareios kuninkaalle oli ilmoitettu, että atenalaiset ja ionilaiset olivat vallanneet ja polttaneet Sardeen, ja että tämän kapinahankkeen oli punonut miletolainen Aristagoras, niin kerrotaan, ettei hän aluksi ollenkaan välittänyt ionilaisista, hän kun hyvin tiesi, että he luopumisestaan kyllä saisivat palkkansa. Mutta hän kysyi, keitä atenalaiset olivat, ja saatuaan sen tietää hän pyysi jouta. Otettuaan jousen asetti hän

siihen nuolen ja lennätti sen kohti taivasta. Ja ampuessaan ilmaan hän virkkoi: "Oi Zeus, suo minun kosta atenalaisille!" Sen sanottuaan hän käski yhtä palvelijoistaan, aina kun ateria oli valmiina, kolmasti lausumaan: "Valtias, muista atenalaisia!"

106. Käskeytyään tämän hän kutsutti eteensä miletolaisen Histiaoksen ja lausui: "Olen saanut tietää, Histiaios, että sinun viransijaisesi, jolle olet uskonut Miletoksen, on ryhtynyt vehkeilemään minua vastaan. Hän on näet toiselta mantereelta tuottanut luokseen miehiä, yllyttänyt ionilaisia, jotka minä kyllä aion rangaista heidän teostaan, seuraamaan heidän mukanaan ja sitten riistänyt minulta Sardeen. Onko nyt tämä siis sinusta kaunista? Ja kuinka sellaista on voinut tapahtua ilman sinun neuvonpiteitäsi? Varo vain, ettet vielä saa syyttää itseäsi!" Siihen virkkoi Histiaios: "Kuningas, millaisen sanan lausuitkaan! Minäkö olisin keksinyt hankkeen, josta voisi koitua sinulle jotakin ikävää, oli se sitten suurta tai pientä? Mitä tavoitellen ja minkä puutteessa minä sen tekisin? Minä, jolla on tarjona kaikki, mitä sinullakin on, ja jonka sinä olet katsonut kyllin arvokkaaksi kuulemaan kaikkia päätöksiäsi. Vaan jos viranhaltijani todella toimittaa jotakin semmoista, kuin olet maininnut, niin tiedä, että hän on tehnyt sen omalla uhallaan. Mutta minä en ollenkaan saata uskoa todeksi, että miletolaiset ja minun viranhaltijani vehkeilisivät sinun valtaasi vastaan. Vaan jos he todella tekevät jotakin semmoista, ja sinä, oi kuningas, olet kuullut totuuden, niin katso nyt, kuinka pahoin teit muuttaessasi minut tänne meren luota. Ioonilaiset ovat kaiketi tehneet sen, mitä heidän kauan aikaa on tehnyt mieli, koska minä olin joutunut pois heidän näkyvistään. Sillä jos minä olisin ollut Iooniassa, ei olisi yksikään kaupunki liikahtanut. Anna nyt siis minun mitä pikimmin matkustaa Iooniaan sovittamaan kaikki sikäläiset asiat entiselleen ja saattamaan käsiisi tuo Miletoksen haltija, joka nämä vehkeet on pannut toimeen. Ja minä vannon kautta kuninkaallisten jumalien, että kun olen toimittanut nämä asiat mieltäsi myöten, en ole riisuva yltäni sitä ihotakkia, joka minulla on päälläni astuessani Ioonian maahan, ennenkuin olen tekevä suuren Sardo-saaren veronalaiseksesi."

107. Näin puhui Histiaios petollisella mielellä. Ja Dareios suostuikin hänen sanoihinsa ja lähetti hänet menemään, käskien häntä saapumaan luoksensa Susaan, lupauksensa täytettyään.

108. Sillävälän kun sanoma Sardeen kohtalosta saapui kuninkaalle, ja Dareios teki joutsellaan ylläkerrotulla tavalla sekä rupesi puheisiin Histiaoksen kanssa, ja Histiaios Dareioksen lähettämänä matkusti merenrannalle — sillävälän kun kaikki tämä tapahtui, sattui seuraava seikka. Salaminilaisen Onesiloksen piirittäessä Amathusia, ilmoitettiin hänelle, että muuan Artybios niminen persialainen, joka laivoissaan kuljetti suurta persialaista sotajoukkoa, oli odotettavissa Kyprokseen. Saatuaan tästä tiedon lähetti Onesilos kuuluttajia Iooniaan kutsumaan ionilaisia avukseen. Ja sen pitemmältä arvelematta ionilaiset tulivat lukuisalla sotajoukolla. Niinpä ionilaiset saapuivat Kyprokseen, ja persialaiset kulkivat laivoillaan Kilikiasta saareen ja menivät sitten jalkaisin Salamista vastaan. Foinikialaiset taas purjehtivat laivoillaan sen niemenkärjen ympäri, jota nimitetään "Kyproksen avaimiksi".

109. Kun tämä oli näin tapahtunut, kutsuivat Kyproksen itsevaltiaat kokoon ionilaisten päälliköt ja virkkoivat heille: "Ioonian miehet, me kyprolaiset annamme teidän valita, kumpiako vastaan tahdotte hyökätä, persialaisiako vai foinikialaisia. Sillä jos te tahdotte maalla asettua taistelujärjestykseen mitteleämään voimianne persialaisten kanssa, olisi teidän nyt aika astua laivoista ja asettua rintamaan maalla, meidän taas astua teidän laivoihinne otellaksemme foinikialaisten kanssa. Mutta jos te mieluummin tahdotte taistella foinikialaisten kanssa, täytyy teidän, kumman tahansa näistä valitsettekkin, tehdä niin, että mikäli teistä riippuu, Ioonia ja Kypros tulevat vapaiksi." Siihen virkkoivat ionilaiset: "Meidät lähetti ionilaisten liittoneuvosto matkaan vartioidaksemme merta, mutta ei luovuttaaksemme kyprolaisille laivoja ja itse hyökätäksemme maalla persialaisia vastaan. Niinpä me aiomme kunnostaa itseämme siinä paikassa, mihin meidät on asetettu. Teidän taas tulee, muistaen mitä orjina ollessanne olette meedialaisten puolelta kärsineet, esiintyä kunnan miehinä."

110. Näillä sanoin vastasivat ionilaiset. Kun sittemmin persialaiset tulivat salaminilaisten kentälle, järjestivät kyprolaisten kuninkaat muut kyprolaiset muita sotamiehiä vastaan, mutta asettivat salaminilaisten ja soloilaisten valiomiehistön persialaisia vastaan. Ja persialaisten ylipäällikköä Artybiosta vastaan asettui vapaaehtoisesti Onesilos.

111. Artybios ratsasti hevosella, jota oli opetettu raskaseisen edessä nousemaan pystyyn takajaloilleen. Nytpä oli Onesiloksella aseenkantaja, syntyperältään kaarilainen, erittäin sotakuntoinen ja muuten lujaluontoinen mies. Saatuaan siis tietää Artybioksen hevosesta Onesilos virkkoi aseenkantajalleen: "Kuulen, että Artybioksen hevonen nousee pystyyn ja etujaloillaan sekä suullaan tekee lopun jokaisesta, jota vastaan se karkaa. Mieti nyt siis ja lausu sitten kohta, kumpiako tahdot pitää silmällä ja iskeä, hevostako vai Artybiosta itseänsä?" Tähän virkkoi hänen palvelijansa: "Oi kuningas, olen valmis tekemään kumpaisenkin tai jommankumman, ja ylimalkaan, mitä sinä vain määrää. Tahdon kuitenkin ilmaista sinulle, mikä sinun asemallesi on edullisinta. Minun mielestäni kuninkaan ja ylipäällikön tulee käydä kuninkaan ja ylipäällikön kimppuun. Sillä jos surmaat ylipäällikön, koituu sinulle siitä suuri kunnia, ja toisekseen, jos hän sinut, mikä älköön tapahtuko, on onnettomuus puolta vähempi, jos vertaisensa kädestä kuolee. Meidän, palvelijoiden, taas tulee hyökätä muita

palvelijoita ja myös hevosta vastaan. Äläkä sinä yhtään pelkää tämän temppuja. Sillä minä lupaan sinulle, ettei se tästä puolen enää nouse ketään miestä vastaan."

112. Näin hän virkkoi, ja kohta joutuivat sotajoukot käsikähmään sekä maalla että merellä. Laivoilla esiintyivät sinä päivänä ioonilaiset erinomaisesti ja saivat voiton foinikialaisista, ja yli muiden kunnostivat itseään etenkin samolaiset. Maalla taas ryntäsivät sotajoukot toisiansa vastaan, iskivät yhteen ja taistelivat. Mutta molempien ylipäällikköiden kävi näin. Kun hevosen selässä istuva Artybios hyökkäsi Onesilosta kohti, iski Onesilos, niinkuin oli aseenkantajansa kanssa sopinut, itse hyökkäävää Artybiosta. Mutta silloin kun hevonen löi etujalkansa Onesiloksen kilpeen, iski kaarilainen sirpillään ja leikkasi hevoselta etujalat poikki.

113. Siten persialaisten ylipäällikkö Artybios sortui yhdessä hevosensa kanssa siihen paikkaan. Mutta muiden vielä parhaillaan taistellessa petti heidät Stesenor, joka oli Kurionin itsevaltiainen ja jolla oli ympärillään melkoinen miesvoima. Näiden kurionilaisten sanotaan olevan argolaisten siirtolaisia. Kun nyt kurionilaiset olivat pettäneet, tekivät myös salaminilaisten sotavaunut samalla tavoin kuin kurionilaiset. Tämän johdosta pääsivät persialaiset voitolle kyprolaisista. Niinpä koko sotajoukko kääntyi pakosalle, ja siinä kaatuivat useiden muiden muassa myöskin Onesilos, Khersiin poika, joka juuri oli aikaansaanut kyprolaisten luopumisen, sekä Soloi-kaupungin kuningas Aristokypros, Filokyproksen poika, saman Filokyproksen, jonka luo atenalainen Solon saapui Kyprokseen ja jota hän runoelmissaan kiitti kaikista itsevaltiaista enimmin.

114. Ja koska Onesilos oli piirittänyt Amathus-kaupungin asukkaita, leikkasivat nämä pois hänen päänsä ja ripustivat sen kaupungin portin yläpuolelle. Kun nyt pää siinä riippui ja jo oli tullut ontoksi, pujahti sen sisälle mehiläisparvi, joka täytti sen vahakakuilla. Kun amathusilaiset tämän tapauksen johdosta kysyivät neuvoa oraakelilta, vastattiin heille, että heidän tuli ottaa alas ja haudata pää ja joka vuosi uhrata Onesilokselle kuten puolijumalalle ainakin; jos nimittäin niin tekisivät, olisi heidän käyvä hyvin.

115. Amathusilaiset tekivätkin sen ja tekevät niin yhä vielä minun aikoihini saakka. Mutta kun ne ioonilaiset, jotka Kyproksessa suoritettuaan meritaistelun saivat tietää Onesiloksen joutuneen perikatoon ja kaikkia Kyproksen kaupunkeja piiritettävän, paitsi Salamista, jonka salaminilaiset olivat luovuttaneet entiselle, Gorgos nimiselle kuninkaalle, niin he heti paikalla purjehtivat matkoihinsa Iooniaan. Ja Kyproksessa olevista kaupungeista kesti kauimman ajan piiritystä Soloi, jonka persialaiset, kaivamalla ylt'ympäri puhki muurien perustan, viidentenä kuukautena valloittivat.

116. Vain vuoden ajan vapaina oltuaan kyprolaiset toistamiseen joutuivat orjuuteen. Mutta Daurises, joka oli nainut Dareioksen tyttären, ja Hymaies sekä Otnes, jotka nekin olivat naineet Dareioksen tyttäret, ajoivat takaa Sardesta vastaan lähteneitä ioonilaisia ja tunkivat heidät takaisin laivoihin. Ja lyötyään heidät taistelussa he jakoivat keskenään kaupungit ja hävittivät ne.

117. Mutta Daurises, joka oli kääntynyt Hellespontoksen rannalla sijaitsevia kaupunkeja vastaan, valloitti Dardanoksen ja valloitti myös Abydoksen, Perkoten, Lampsakoksen ja Paisoksen. Nämä hän valloitti, yhden kunakin päivänä. Mutta hänen marssiessaan Paisoksesta Parion-kaupunkia vastaan tuli viesti, että kaarilaiset olivat yhtyneet ioonilaisiin ja luopuneet persialaisista. Hän kääntyi siis Hellespontoksesta pois päin ja marssitti sotajoukkonsa Kaariata vastaan.

118. Mutta ennenkuin Daurises saapui, ilmoitettiin tämä jollakin tavoin kaarilaisille. Saatuaan siitä tiedon kerääntyivät kaarilaiset niinsanottujen "Valkoisten pylväitten" luo Marsyas-joen varrelle, joka virraten Idrias-maasta laskee Maiandros-jokeen. Kaarilaisten kokoonnuttua esitettiin siinä useita mielipiteitä, ja sen, joka minusta näyttää parhaalta, lausui muuan kindyeläinen Pixodaros, Mausoloksen poika, joka oli nainut kilikialaisten kuninkaan Syennesiin tyttären. Tämän miehen mielipide oli, että kaarilaisten tuli kulkea Maiandros-joen yli ja, saatuaan näin joen selkensä taakse, sitten iskeä yhteen, jotta kaarilaiset esiintyisivät vieläkin urhoollisempina kuin mitä luonnostaan olivat, kun heillä ei olisi tilaisuutta paeta takaisin, vaan olisivat pakoitetut jäämään paikoilleen. Tämä mielipide tosin ei päässyt voitolle, vaan päinvastoin se, että Maiandros-joen pikemmin tuli joutua persialaisten kuin heidän itsensä taakse, tietenkin siksi, että jos persialaiset lähtisivät pakoon ja kahakassa joutuisivat alakynteen, he eivät voisi palata, vaan sortuisivat jokeen.

119. Kun sittemmin persialaiset saapuivat ja olivat kulkeneet Maiandroksen yli, iskivät kaarilaiset persialaisten kanssa yhteen Marsyas-joen varsilla, taistelivat siellä ankaran taistelun ja kauan aikaa, mutta lopulta he sortuivat ylivoiman alle. Persialaisia miehiä kaatui noin kaksituhatta, kaarilaisia noin kymmenentuhatta. Sieltä paenneet tungettiin Labraundaan Zeus Stratioksen tempelitarhaan, joka on suuri ja pyhä plataanilehto. Kaarilaiset ovat, mikäli me tiedämme, ainoat, jotka toimittavat uhreja Zeus Stratiokselle. Kun heidät siis oli tänne tungettu, neuvottelivat he, miten pelastuisivat, ja olisiko heidän parempi antautua persialaisille vai kokonaan lähteä Aasiasta.

120. Heidän tästä neuvotellessaan saapuivat miletolaiset ynnä näiden liittolaiset avuksi. Tällöin

kaarilaiset heittivät aikaisemmat tuumansa ja valmistautuivat jälleen taistelemaan alusta alkaen. Ja he iskivät hyökkäävien persialaisten kanssa yhteen, mutta taistelussa he kärsivät vieläkin suuremman tappion kuin ennen. Ja kaikista kaatui useita, vaan suurimman tappion kärsivät miletolaiset.

121. Mutta sittemmin kaarilaiset korjasivat tämän vamman ja rupesivat jälleen taistelemaan. Saatuaan näet tietää, että persialaiset lähtivät liikkeelle heidän kaupunkejansa vastaan, he asettuivat väijyksiin Pedasokseen vievän tien varrelle. Ja kun persialaiset yön aikaan joutuivat sille paikalle, tuhoutuivat he itse sekä heidän päällikkönsä, Daurises, Amorges ja Sisamakes. Yhdessä heidän kanssaan kaatui myös Myrsos, Gygeen poika. Mutta tämän väijytysjoukon päällikkönä oli muuan mylasalainen, Herakleides, Ibanolliin poika.

122. Sillä tavoin nyt tuhoutuivat nämä persialaiset. Hymaies, joka hänkin oli Sardesta vastaan lähteneitten ionilaisten takaa-ajajia, kääntyi Propontis-merelle päin ja valtasi Kios-kaupungin Mysiassa. Niin pian kuin hän tämän vallattuaan sai tietää Dauriseen Hellespontoksesta lähteneen Kaariata vastaan, niin hän Proponttiin luota poistuen vei sotajoukkonsa Hellespontosta vastaan ja kukisti kaikki Ilionin alueella asuvat aiolit, samoin kuin myös gergithit, jotka ovat muinaisten teukrolaisten jäännöistä. Mutta näitä kansoja kukistaessaan sairastui Hymaies itse ja kuoli Troas-maakunnassa.

123. Siten hän kuoli. Mutta Sardeen käskynhaltija Artafrenes ja kolmas sotapäällikkö, Otones, määrättiin lähtemään Iooniaa ja sen viereistä Aiolista vastaan. Ja Iooniassa he valtasivat Klazomenain, Aioliissa Kymen.

124. Sillä aikaa kuin nyt kaupunkeja vallattiin, osoittautui, ettei miletolainen Aristagoras ollut mikään rohkea mies, vaikka hän oli nostattanut Ionian kapinaan ja matkaansaanut suurta hämminkiä. Nähdessään näet tämän hän mietti pakoa. Sen lisäksi hänestä myös näytti mahdottomalta päästä voitolle Dareios kuninkaasta. Tämän johdosta hän siis kutsui kokoon puoluelaisensa ja neuvotteli heidän kanssaan. Ja siinä hän lausui, että olisi edullista, jos heillä olisi tarjona joku pakopaikka siinä tapauksessa, että heidät hädettäisiin Miletoksesta; ja hän kysyi, tuliko hänen viedä siirtokunta tästä paikasta Sardoon vai edonien maassa sijaitsevaan Myrkinokseen, jonka ympäri Histiaios oli alkanut rakentaa muuria, saatuaan sen lahjaksi Dareiokselta.

125. Näin kysyi Aristagoras. Silloin esitti historiansepittäjä Hekataios, Hegesandroksen poika, sen mielipiteen, ettei hänen tulisi lähteä kumpaankaan näistä paikoista, vaan rakentaa itselleen linnoitus Leros-saareen ja siellä pysyä alallaan, jos hän joutuisi Miletoksesta karkoitetuksi; sitten hän voisi sieltä käsin palata Miletokseen.

126. Tämän neuvon siis antoi Hekataios. Mutta Aristagoraan itsensä teki enimmin mieli lähteä Myrkinokseen. Niinpä hän uskoi Miletoksen Pythagoraan, erään arvossapidetyn kaupunkilaisen huostaan, otti itse mukaansa jokaisen, joka halusi tulla, purjehti Traakiaan ja otti haltuunsa sen maan, johon oli matkalle suoriutunut. Sieltä käsin liikkeelle lähtiessään Aristagoras itse ynnä hänen sotajoukkonsa saivat surmansa traakialaisten kautta, kun hänen piirittäessään erästä kaupunkia traakialaiset välirauhan tehtyään tahtoivat vapaasti lähteä kaupungista.

KUODES KIRJA.

1. Saatuaan Ionian nousemaan kapinaan Aristagoras siis kuoli tällä tavoin. Mutta Miletoksen itsevaltias Histiaios sai Dareiokselta luvan matkustaa ja saapui Sardeeseen. Hänen saavuttuaan Susasta kysyi Sardeen käskynhaltija Artafrenes häneltä, mistä syystä hänen mielestään ionilaiset olivat tehneet kapinan. Histiaios ei sanonut tietävänsä sitä ja ihmetteli tapahtumaa, ikäänkuin muka olisi ollut tietämätön siitä, mitä oli tekeillä. Mutta Artafrenes, joka huomasi hänen teeskentelevän ja täsmälleen tunki kapinan syyn, lausui: "Tämän asian laita on näin, Histiaios. Sinä se kengän ompelit, mutta Aristagoras pisti sen jalkaansa."

2. Artafrenes viittasi näillä sanoilla kapinaan. Mutta Histiaios, joka pelkäsi Artafreneen oivaltavan asianlaidan, lähti heti seuraavana yönä karkuun merelle päin ja petti siten Dareios kuninkaan. Sillä vaikka hän oli luvannut laskea valtansa alle suuren Sardo-saaren, otti hän vastaan johdon ionilaisten sodassa Dareiosta vastaan. Mutta kun hän oli kulkenut Khiokseen, vangitsivat khiolaiset hänet, koska epäilivät hänen Dareioksen toimesta valmistavan heitä vastaan joitakin kapinahankkeita. Saatuaan tietää koko asianlaidan, että hän nimittäin oli vihollisissa väleissä kuninkaan kanssa, he kuitenkin laskivat hänet vapaaksi.

3. Tällöin ionilaiset kysyivät Histiaiokselta, minkä vuoksi hän niin hartaasti oli kehoittanut

Aristagorasta luopumaan kuninkaasta ja tuottanut niin suuren onnettomuuden ionilaisille. Mutta hän ei paljastanutkaan heille todellista syytä, vaan sanoi heille, että Dareios kuningas oli päättänyt siirtää foinikialaiset heidän maastaan ja asettaa ne asumaan Iooniaan, ja ionilaiset taas Foinikiaan; siitä syystä hän muka oli lähettänyt viestejä. Kuninkaalla kyllä ei ollut mitään sellaista mielessään, mutta sillä Histiaios kuitenkin säikähytti ionilaisia.

4. Senjälkeen Histiaios, käyttäen sanansaattajanaan Hermippos nimistä miestä, joka oli kotoisin Atarneuksesta, lähetti kirjeitä Sardeessa oleville persialaisille, jotka ennestään olivat hänen kanssaan jutelleet kapinasta. Mutta Hermippos ei antanutkaan kirjeitä niille, joiden luo oli lähetetty, vaan vei ja jätti kirjeet Artafreneen käsiin. Saatuaan tietää kaiken, mitä oli tekeillä, tämä käski Hermippoksen viedä ja antaa Histiaiolkselta saamansa kirjeet niille, joille hän oli saanutkin toimeksi viedä ne, mutta antaa hänelle itselleen ne vastakirjeet, jotka persialaiset lähettivät Histiaiolkselle. Kun nämä siten tulivat paljastetuiksi, surmautti Artafrenes useita persialaisia.

5. Sardeessa tämä synnytti levottomuutta. Mutta Histiaiolksen, joka tässä toiveessaan oli pettynyt, veivät hänen omasta pyynnöstään khiolaiset Miletokseen. Vaan iloissaan jo siitä, että olivat päässeet Aristagoraasta, eivät miletolaiset suinkaan olleet halukkaita vastaanottamaan toista itsevaltiasta maahansa, kun kerran olivat saaneet maistaa vapautta. Ja kun nyt Histiaios yöllä koetti väkivoimalla palata Miletokseen, haavoitti muuan miletolainen häntä reiteen. Kun hän nyt joutui karkoitetuksi omasta maastaan, niin hän saapui takaisin Khiokseen. Mutta koska hän ei voinut taivuttaa khiolaisia antamaan hänelle laivoja, niin hän kulki Mytileneen ja kehoitti lesbolaisia antamaan hänelle laivoja. Nämä miehittivätkin kahdeksan kolmisoutua ja purjehtivat yhdessä Histiaiolksen kanssa Byzantioniin; sinne he asettuivat ja ottivat kiinni kaikki Pontoksesta ulos purjehtivat laivat, paitsi niitä, jotka sanoivat tottelevansa Histiaioista.

6. Näin tekivät siis Histiaios ja mytileneläiset. Mutta itse Miletosta odotettiin suuren meri- ja maasotajoukon lähestyvän. Persialaisten sotapäälliköt olivat näet vetäytyneet yhteen ja muodostaneet yhden leirin sekä marssivat Miletosta vastaan, pitäen muita kaupunkeja vähäpätöisinä. Meriväestä olivat foinikialaiset innokkaimmat, ja sotaretkeen ottivat osaa myös kyprolaiset, jotka vast'ikään olivat kukistetut, sekä kilikialaiset ja egyptiläiset.

7. Nämä siis lähtivät sotaretkelle Miletosta ja muuta Iooniaa vastaan. Mutta sen kuultuaan ionilaiset lähettivät edusmiehensä Panionioniin. Saavuttuaan mainittuun paikkaan ja neuvoteltuaan nämä katsoivat parhaaksi olla kokoamatta mitään maasotajoukkoa persialaisia vastaan, vaan olivat sitä mieltä, että miletolaisten itsensä oli suojeltava muurejaan. Sitävastoin tuli heidän miehittää laivasto, jättämättä kotiinsa yhtäkään laivaa, ja sen tehtyään mitä pikimmiten kokoontua Ladeen, meren puolelta puolustaakseen Miletosta. Lade on nimittäin vastapäätä Miletoksen kaupunkia sijaitseva pieni saari.

8. Tämän jälkeen saapuivat ionilaiset miehitettyine laivoineen, ja heidän kanssaan myös Lesboksessa asuvat aiolilaiset. Ja he järjestyivät seuraavasti. Itäpuolisen siiven saivat miletolaiset itse, asettaen kahdeksankymmentä laivaa. Heidän jälestään tulivat prieneläiset, tuoden kaksitoista laivaa, ja myusilaiset, tuoden kolme laivaa. Myusilaisten jälestä tulivat teolaiset seitsemällätoista laivalla, ja teolaisten jälestä khiolaiset sadalla laivalla. Näiden viereen järjestettiin erythraialaiset ja fokaialaiset, erythraialaiset asettaen kahdeksan laivaa, fokaialaiset kolme. Fokaialaisten jälestä tulivat lesbolaiset, tuoden seitsemänkymmentä laivaa. Viimeiseksi asetettiin samolaiset, mukanaan kuusikymmentä laivaa läntiselle sivustalle. Kaikkien näiden laivojen yhteinen luku teki kolmesataa viisikymmentäkolme kolmisoutua.

9. Nämä olivat ionilaisten laivat, mutta barbarien laivojen luku oli kuusisataa. Niin pian kuin viimemainitutkin saapuivat Miletoksen alueelle, ja myös koko heidän maasotajoukkonsa oli läsnä, niin persialaisten sotapäälliköt, saatuaan tietää ionilaisten laivojen määrän, alkoivat pelätä, etteivät voisi päästä voitolle ja että siten eivät kykenisi valloittamaan Miletosta, koska eivät olleet merellä mahtavia, ja lisäksi joutuisivat vaaraan Dareiolksen puolelta kärsiä jotakin pahaa. Tätä silmällä pitäen he kokosivat yhteen ionilaisten itsevaltiaat, jotka olivat paenneet Meediaan, senjälkeen kuin miletolainen Aristagoras oli riistänyt heiltä vallan, ja jotka sillä haavaa ottivat osaa sotaretkeen Miletosta vastaan. Ne, jotka näistä olivat saapuvilla, he kutsuivat kokoon ja lausuivat heille näin: "Ioonian miehet, nyt on jokaisella teistä tilaisuus osoittaa palvelustaan kuninkaalle. Koettakaa nimittäin kukin eroittaa omat maanmiehenne muusta liittolais-sotajoukosta. Esittäkää heille tämä ja ilmoittakaa, että he eivät luopumisensa vuoksi tule kärsimään mitään ikävyyttä, ei heidän pyhättönsä eikä omaisuutensa tule poltettavaksi, eivätkä he tule saamaan osakseen sen ankarampaa kohtelua kuin tähänkään asti. Mutta jos he eivät tätä tee, vaan kaikin mokomin tahtovat taistella, niin sanokaa silloin heille ja uhatkaa, niinkuin todella heidän tuleekin käymään, että heidät, jouduttuaan taistelussa tappiolle, myydään orjiksi, että me teemme heidän poikalapsensa kuohilaiksi, kuljetamme heidän neitosensa Baktraan ja annamme heidän maansa muille."

10. Näin he lausuivat. Vaan ionilaisten itsevaltiaat lähettivät kukin yöllä sanan omaistensa luo.

Mutta ne ioonilaiset, joiden tykö nämä sanomat saapuivat, pysyivät lujina eivätkä taipuneet kavallukseen, luullen kutkin, että persialaiset ilmoittivat tämän yksistään heille.

11. Tämä tapahtui heti senjälkeen kuin persialaiset olivat saapuneet Miletoksen läheisyyteen. Kun sitten ioonilaiset olivat kerääntyneet Ladeen, pidettiin siellä neuvotteluja, ja niissä kaiketi puhuivat useatkin, mutta ennen muita fokiaalainen päällikkö Dionysios, lausuen näin: "Nyt, oi loonian miehet, on ratkaistava, pysymmekö vapaina, vai joudummeko orjien, vieläpä karkulaisorjien kohtaloon. Siis, jos ette tahdo karttaa vaivoja, on teillä ensi aluksi kyllä oleva kovia kestettävänä, mutta sitten on teidän onnistuva voittaa vastustajanne ja päästä vapaiksi. Mutta jos heittäydytte veltoiksi ja huolimattomiksi, ei mielestäni ole mitään toivoa siitä, että pääsette kärsimästä kuninkaan puolelta rangaistusta kapinastanne. Vaan totelkaa minua ja uskokaa itsenne minun haltuuni. Ja jos jumalat noudattavat kohtuutta, niin lupaan teille, että joko viholliset eivät ollenkaan yhdy käsikähmään tai, jos sen tekevät, joutuvat he aivan alakynteeseen."

12. Tämän kuultuaan ioonilaiset antautuivat Dionysioksen johdon alaisiksi. Mutta tämä käski laivojen kulkea jonossa toinen toisensa jälestä, ja aina kun hän antoi niiden purjehtia toistensa välitse ja siihen käytti soutajia, hän antoi myös merisotilasten olla aseissa. Muun osan päivää hän piti laivat ankkurissa, ja ioonilaiset saivat olla työssä koko päivän. Seitsemän päivän ajan he tottelivat ja tekivät, mitä käskettiin. Mutta kahdeksantena päivänä ioonilaiset, tottumattomina sietämään semmoisia vaivoja ja uupuneina rasituksista ja päivän paahteesta, sanoivat toisilleen näin: "Ketä jumaluutta vastaan olemme rikkoneet, kun meidän täytyy kestää tämmöistä? Olimmehan mielettömiä ja järkeä vailla, kun uskoimme itsemme fokiaalaisen kerskurin huostaan, joka tuo muassaan vain kolme laivaa. Mutta saatuaan meidät valtaansa hän tuottaa meille korvaamatonta vahinkoa, ja jo ovat monet meistä sairastuneet, ja monen tulee nähtävästi käymään samoin. Parempi on meidän kärsiä vaikka mitä hyvänsä kuin tätä kurjuutta, ja mieluummin tulee meidän odottaa orjuutta, oli se minkälainen tahansa, kuin kärsiä tätä tilaa. Niinpä siis, täst'edes älkäämme enää totelko häntä!" Niin he sanoivat, ja kohta tämän jälkeen ei kukaan tahtonut totella Dionysiosta, vaan maasotajoukon tavoin he iskivät saareissa telttansa maahan ja pysyttelivät varjossa eivätkä tahtoneet nousta laivoihin ja suorittaa meriharjoituksia.

13. Huomattuaan ioonilaisten tekevän näin punnitsivat samolaisten päälliköt niitä ehtoja, joita Aiakes, Sylosonin poika, oli persialaisten käskystä tarjonnut, pyytäessään heitä luopumaan ioonilaisten liittolaisuudesta. Niinpä, koska samolaiset huomasivat, kuinka suuri epäjärjestys vallitsi ioonilaisten keskuudessa, ja koska heistä niinkään oli ilmeistä, että heidän oli mahdoton voittaa kuninkaan mahtia, niin he hyväksyivät ehdotukset. He näet ymmärsivät hyvin, että joskin he voittaisivat sillä haavaa uhkaavan laivaston, heillä kohta tulisi olemaan edessään viittä vertaa suurempi. Heti kun he siis näkivät, että ioonilaiset eivät tahtoneet esiintyä kunnan miesten tavoin, ottivat he siitä tekosyyn ja katsoivat edulliseksi pelastaa niin hyvin pyhättönsä kuin yksityisomaisuutensa. Ja se Aiakes, jolta samolaiset olivat vastaanottaneet yllämainitut ehdot, oli Aiakeen pojan, Sylosonin, poika ja oli, Samoksen itsevaltiaana ollessaan, miletolaisen Aristagoraan toimesta menettänyt hallituksensa, samoinkuin muutkin Ioonian itsevaltiaat.

14. Kun siis foinikialaiset silloin purjehtivat kohti, toivat myös ioonilaiset laivansa esille. Mutta siitä perin, kuin he tulivat lähelle toisiaan ja iskivät yhteen, en saata täsmälleen kuvailla, ketkä ioonilaisista tässä meritaistelussa esiintyivät pelkureina, ja ketkä kelpomiehinä. He syyttävät näet toisiaan. Kerrotaanpa, että tällöin samolaiset, niinkuin sovittu oli Aiakeen kanssa, nostivat purjeensa ja purjehtivat taistelurintamasta pois Samokseen, lukuunottamatta yhtätoista laivaa. Näiden kolmisoutujen päällysmiehet pysyivät paikoillaan ja tottelematta ylipäälliköitä suorittivat meritaistelun. Ja tämän teon tähden salli samolaisten neuvosto heidän nimensä ynnä kunkin isännimen piirrettäväksi patsaaseen, koska olivat olleet kunnan miehiä; ja tämä patsas on torilla. Mutta nähdessään vierustoveriensä pakenevan tekivät lesbolaisetkin samoin kuin samolaiset. Ja samalla tavoin tekivät myös useimmat ioonilaiset.

15. Mutta niitten joukosta, jotka jäivät meritaisteluun, saivat khiolaiset kestää kovimmat vauriot, he kun tekivät loistavia urotöitä eivätkä tahallaan käyttäytyneet pelkurimaisesti. Heillä oli näet, niinkuin ennemmin jo on mainittu, sata laivaa, ja jokaisessa niistä oli miehistönä neljäkymmentä valiomiestä heidän joukostaan. Vaikka he nyt näkivät useimpien liittolaisten pettävän, eivät he katsoneet asiakseen esiintyä yhtä raukkamaisesti, vaan jääden vain muutamien harvojen liittolaisten kanssa taisteluun he murtautuivat vihollislaivaston läpi ja taistelivat, kunnes olivat vallanneet useita vihollisten laivoja ja kadottaneet enimmät omistaan.

16. Jällellepääneillä laivoillaan khiolaiset pakenivat omaan maahansa. Mutta ne khiolaiset, joiden laivat saamistaan vammoista olivat tulleet kelpaamattomiksi, pakenivat, kun heitä ajettiin takaa, Mykaleen. Maihin laskettuaan he jättivät laivansa sinne ja kulkivat itse jalan mannermaata myöten. Mutta samotessaan tunkeutuivat khiolaiset Efesoksen alueelle. Ja koska he saapuivat yöllä, ja sikäläiset naiset parhaillaan viettivät Thesmoforia juhlaa, luulivat efesolaiset, jotka eivät ennen olleet kuulleet khiolaisten kohtalosta ja nyt näkivät sotajoukon hyökänneen heidän maahansa, varmasti, että ne olivat

rosvoja, jotka tahtoivat ahdistaa heidän naisiaan. Niinpä he miehissä riensivät avuksi ja tappoivat khiolaiset.

17. Semmoisen kohtalon siis nämä saivat. Mutta kun fokaialainen Dionysios sai tietää, että ioonilaisilta oli kaikki mennyt hukkaan, niin hän vallattuaan kolme vihollislaivaa purjehti tiehensä, mutta ei enää Fokaiaan, hyvin tietäen, että se, yhdessä muun Ioonian kanssa, oli joutuva orjuuteen. Hän purjehti nimittäin oikopäätä Foinikiaan, ja upotettuaan siellä joukon rahtilaivoja mereen ja anastettuaan paljon rahaa hän läksi Sikeliaan, josta käsin hän harjoitti merirosvoutta karkhedonilaisia ja tyrsenejä, mutta ei ketään helleeniä vastaan.

18. Sittenkuin persialaiset meritaistelussa olivat voittaneet ioonilaiset, saartoivat he Miletoksen maan ja meren puolelta, kaivoivat puhki muurien perustat ja kuljettivat niiden luo kaikenmoisia piirityskoneita. Ja kuudentena vuotena Aristagoraan kapinasta he kokonaan valloittivat kaupungin ja tekivät sen asukkaat orjiksi, niin että näiden kohtalo tuli aivan sellaiseksi kuin Miletosta koskevassa oraakelilauseessa oli sanottu.

19. Sillä kun argolaiset Delfoissa olivat kysyneet neuvoa, miten pelastaisivat oman kaupunkinsa, annettiin yhteinen oraakelivastaus, joka varsinaisesti koski argolaisia itseänsä, mutta jossa samalla oli miletolaisiakin tarkoittava lisäys. Argolaisia koskevan osan aion mainita, kun ehdin siihen kohtaan kertomustani. Mutta se vastaus, mikä annettiin miletolaisille, huolimatta siitä, että nämä eivät olleet saapuvilla, kuului näin:

"Silloin, sa häijyjen juonten nostaja, korska Miletos, runsautes monen ruokana lie, jaloriistana joukkoin, vaimojes pestävä jalvoja miesten tuuheatukkain, muiden hoidettavaksi mun templini jää Didymassa."

Tämä kohtalo tuli miletolaisien osaksi silloin, kun heidän useimmat miehensä saivat surmansa pitkätukkaisten persialaisten kädestä, heidän vaimonsa ja lapsensa joutuivat orjiksi, ja Didymassa oleva pyhä alue temppeleineen ja ennuspaikkoineen ryöstettiin ja poltettiin poroksi. Ja tässä pyhätössä säilytetyistä aarteista olen usein muissa paikoin kertomustani maininnut.

20. Miletolaiset vangit vietiin sitten Susaan. Ja kuningas Dareios pani heidät asumaan niinsanotun Punaisen meren rannalla sijaitsevaan Ampe-kaupunkiin, jonka ohi Tigris-joki virtaa laskiessaan mereen. Mutta muuten hän ei tehnyt heille mitään pahaa. Miletoksen kaupungin ja sen osan sikäläistä aluetta, joka on tasankoa, persialaiset itse pitivät hallussaan, mutta ylämaan he antoivat Pedasoksen kaarilaisille asuttavaksi.

21. Kun tämä onnettomuus persialaisten puolelta kohtasi miletolaisia, eivät sybarilaiset, jotka, kadotettuaan oman kaupunkinsa, asuivat Laoksessa ja Skidroksessa, maksaneet heille samalla mitalla. Sillä silloin kun krotonilaiset olivat valloittaneet Sybariin, leikkasivat kaikki miletolaiset järjestänsä hiuksensa ja murehtivat suuresti. Nämä kaupungit olivat nimittäin kaikista kaupungeista, joita me tunnemme, läheisimmissä kestiystävyyssuhteissa keskenään. Vallan toisin käyttäytyivät atenalaiset. Nämä osoittivat näet Miletoksen valloituksen johdosta monella muotoa haikeata suruaan. Niinpä kun Frynikhos esitti "Miletoksen valloitus" nimistä näytelmäänsä, purskahtivat katsojat kyyneliin; ja atenalaiset tuomitsivat hänet maksamaan tuhat drakhmaa, koska hän heidän mielestään oli muistuttanut heitä heidän omista onnettomuuksistaan, ja he sääsivät, ettei kukaan enää saisi ottaa tätä näytelmää esitettäväksi.

22. Miletos jäi nyt tyhjäksi miletolaisista. Mutta ne samolaiset, joilla oli jotakin omaisuutta, eivät ensinkään olleet tyytyväisiä siihen, mitä heidän omat päällikkönsä olivat tehneet meedialaisten hyväksi. Siksi he heti meritaistelun jälkeen, ennenkuin vielä hallitsija Aiakes oli saapunut heidän maahansa, päättivät perustaa siirtolan eikä jäädä odottamaan persialaisia ja joutua Aiakeen orjiksi. Sikelian zanklelaiset lähettivät nimittäin juuri samaan aikaan sanansaattajia Iooniaan ja kutsuivat ioonilaisia saapumaan Kaleakteen, koska tahtoivat sinne perustaa ioonilais-kaupungin. Tämä niinsanottu Kaleakte (s.o. "Kaunoranta") on sikelialaisten oma, sijaiten siinä osassa Sikeliää, joka on vastapäätä Tyrseniaa. Kun nyt siis zanklelaiset kutsuivat ioonilaisia, laittautuivat näistä ainoastaan samolaiset matkaan, ja heidän kerallaan miletolaiset pakolaiset. Sillävälän sattui seuraava tapaus.

23. Samolaiset saapuivat matkallaan Sikeliaan epizefyriäisten lokrialaisten luo. Siihen aikaan piirittivät parhaillaan zanklelaiset ynnä heidän Skythes niminen kuninkaansa erästä sikelialaisten kaupunkia, jonka he tahtoivat valloittaa. Saatuaan tietää tämän ryhtyi Regionin itsevaltias Anaxilaos, joka silloin oli riidassa zanklelaisten kanssa, keskusteluihin samolaisten kera ja vakuutti heille, että tuli jättää sikseen Kaleakte, jonne he olivat matkalla, mutta sensijaan ottaa haltuunsa miehistä tyhjäksi jäänyt Zankle. Samolaiset noudattivat neuvoa ja ottivat haltuunsa Zanklen. Mutta niin pian kuin zanklelaiset kuuluivat, että heidän kaupunkinsa oli vallattu, riensivät he sitä puolustamaan ja kutsuivat avukseen Gelan itsevaltiaan Hippokrateen. Tämä näet oli heidän liittolaisensa. Vaan kun Hippokrates sotajoukkoineen todella oli tullut heidän avukseen, vangitsi hän zanklelaisten yksinvaltiaan Skytheen,

koska tämä juuri oli ollut syypäänä kaupungin menetykseen, sekä hänen veljensä Pythagoneen, ja lähetti heidät Inyx-kaupunkiin. Mutta muut zanklelaiset hän jätti samolaisten haltuun, joitten kanssa hän teki sopimuksen ja molemminpuolisen valaliiton. Ja samolaiset määräsivät Hippokrateelle palkaksi kaikesta kaupungissa olevasta irtaimistosta ja kaikista orjista puolet, ja lisäksi kaiken, mikä oli maaseudulla. Itse hän vangitsi useimmat zanklelaisista ja kohteli heitä orjina, mutta kolmesataa heidän johtomiestään hän jätti samolaisten tapettaviksi. Tätä eivät samolaiset kuitenkaan tehneet.

24. Mutta zanklelaisten yksinvaltiias Skythes karkasi Inyxistä Himeraan, josta hän saapui Aasiaan ja matkasi Dareios kuninkaan tykö. Ja Dareios piti häntä oikeamielisimpänä kaikista ihmisistä, jotka Hellaasta olivat hänen luokseen tulleet. Sillä saatuaan kuninkaalta luvan lähteä Sikeliaan hän saapui sinne, mutta tuli jälleen takaisin Dareioksen luo ja eleli siellä suuressa onnessa, kunnes hän vanhuuttaan kuoli Persiassa. — Siten samolaiset pääsivät vapaiksi meedialaisten vallasta ja saivat vaivatta haltuunsa kauniin Zanklen kaupungin.

25. Miletoksen omistamisesta suoritettujen meritaistelun jälkeen toimittivat foinikialaiset persialaisten käskystä takaisin Samokseen Aiakeen, Sylosonin pojan, jota he pitivät arvossa hänen suurten palvelustensa vuoksi. Niistä, jotka kapinallisesti olivat luopuneet Dareioksesta, olivat samolaiset ainoat, joitten kaupunkia ja pyhättöjä ei poltettu, ja se tapahtui siksi, että heidän laivansa lähtivät pois meritaistelusta. — Ja heti Miletoksen valloitettuaan persialaiset ottivat haltuunsa Kaarian, jolloin muutamat kaupungit vapaaehtoisesti alistuivat; mutta toiset taas persialaiset saattoivat valtaansa väkivoimalla.

26. Niin oli siis tämän asian laita. Mutta miletolaisen Histiaoksen oleskellessa Byzantionin seuduilla ryöstellen ioonilaisten kuormalaivoja, niiden purjehtiessa ulos Pontoksesta, ilmoitettiin hänelle Miletoksen kohtalo. Silloin hän uskoi Hellespontoksen asiat abydolaiselle Bisalteelle, Apollofaneen pojalle, mutta purjehti itse, mukanaan lesbolaisia, Khiokseen. Ja kun khiolaisten vartiojoukko ei laskenut häntä lähelle, iski hän niinsanotussa Koilaissa (s.o. "Luolissa") Khioksen alueella yhteen heidän kanssaan. Khiolaisista Histiaios surmasi useita, ja muut, jotka meritaistelussa olivat kärsineet suurta vauriota, hän lesbolaisten keralla kukisti, lähtien liikkeelle Khioksen Polikhnesta.

27. Tavallisestihan sattuu enteitä, silloin kun on tulossa suuria onnettomuuksia joko jollekin kaupungille tai kansalle. Niinpä khiolaisillekin oli sitä ennen sattunut suuria ennemerkkejä. Ensiksi näet, kun he olivat lähettäneet Delfoihin sata nuorukaista käsittävän kuoron, oli ainoastaan kaksi niistä palannut, koska rutto oli temmannut ja vienyt pois muut yhdeksänkymmentäkahdeksan. Toiseksi sattui samoihin aikoihin, vähää ennen meritaistelua, että kouluhuoneen katto sortui ja putosi lukevien poikien päälle sillä seurauksella, että sadastakahdestakymmenestä lapsesta yksi ainoa pääsi pakoan. Nämä merkit jumala antoi heille. Kohta senjälkeen suoritettiin meritaistelu, joka mursi kaupungin, ja meritaistelun jälkeen tuli Histiaios lesbolais-joukkoineen. Ja kun nyt khiolaiset olivat kärsineet näin suuria vaurioita, niin hän vaivatta kukisti heidät.

28. Sieltä Histiaios teki sotaretken Thasosta vastaan, muassaan suuri luku ioonilaisia ja aiolilaisia. Hänen parhaillaan piirittäessään Thasosta tuli viesti, että foinikialaiset purjehtivat Miletoksesta muuta Iooniaa vastaan. Saatuaan tietää sen hän jätti hävittämättä Thasoksen, mutta kiiruhti itse Lesbokseen muassaan koko sotajoukkonsa. Mutta koska hänen sotajoukkonsa kärsi nälkää, niin hän kulki Lesboksesta meren poikki mannermaahan, korjatakseensa viljan sekä Atarneuksesta että Kaikoksen kedolta Mysiassa. Näillä paikoin sattui olemaan persialainen Harpagos, melkoisen suuren sotajoukon päällikkönä. Kun nyt Histiaios astui maihin, iski Harpagos hänen kanssaan yhteen, otti hänet vangiksi ja tuhosi enimmänsä osan hänen sotajoukkoaan.

29. Ja Histiaios vangittiin seuraavalla tavalla. Taistellessaan persialaisia vastaan Malenessa Atarneuksen alueella kamppailivat helleenit kauan aikaa, mutta sitten lähti ratsuväki liikkeelle ja hyökkäsi heidän kimppuunsa. Ja ratsuväki ratkaisi asian. Silloin, helleenien kääntyessä pakosalle, Histiaios, joka ei luullut kuninkaan tämän uuden rikoksen vuoksi häntä surmaavan, turvautui tammöiseen pelkuruuteen. Kuu näet hänen paetessaan muuan persialainen mies otti hänet kiinni ja juuri tarttui häneen pistääkseen hänet kuoliaaksi, niin hän persiankielellä ilmaisi olevansa miletolainen Histiaios.

30. Ja jos hän nyt jouduttuaan vangiksi olisi viety ja saatettu Dareios kuninkaan tykö, ei hän minun luullakseni olisi kärsinyt mitään pahaa, vaan kuningas olisi antanut anteeksi hänen rikoksensa. Mutta juuri tätä estääkseen ja jottei hän pujahtaisi tiehensä ja jälleen saavuttaisi kuninkaan luona suurta vaikutusta, seivästyttivät Sardeen käskynhaltija Artafrenes ja Histiaoksen vangitsija Harpagos, heti kun hänet oli tuotu Sardeeseen, siellä hänen ruumiinsa, mutta pään he palsamoivat ja lähettivät Dareios kuninkaalle Susaan. Saatuaan tästä tiedon Dareios nuhteli niitä, jotka olivat sen tehneet, etteivät olleet elävänä tuoneet Histiaioista hänen eteensä. Ja hän käski pestä ja koristella pään sekä haudata sen, ikäänkuin se olisi ollut miehen, joka oli tehnyt suuria palveluksia sekä hänelle itselleen että persialaisille.

31. Näin kävi Histiaoksen. Mutta kun persialaisten merivoima, joka oli talvehtinut Miletoksen seuduilla, seuraavana vuonna lähti vesille, niin se vaivatta valtasi mannermaan ääressä olevat saaret, Khioksen, Lesboksen ja Tenedoksen. Ja joka kerta kun barbarit valloittivat jonkun saaren, panivat he aina toimeen ihmisajon. Ja he panevat sen toimeen tällä tavalla. He tarttuvat toinen toisensa käteen ja muodostavat ketjun, joka ulottuu pohjoisesta etelään, merestä mereen, ja sitten he kulkevat kautta koko saaren pyydystämässä ihmisiä. He valtasivat niinikään mannermaallakin olevat ionilaiset kaupungit, vaikka eivät siellä panneet toimeen ihmisajoa; se näet ei käynyt päinsä.

32. Tällöin persialaisten päälliköt eivät jättäneet täyttämättä niitä uhkauksia, joita olivat lausuneet ionilaisille, silloin kun nämä asettuivat leiriin heitä vastaan. Sillä niin pian kuin he olivat saaneet valtaansa kaupungit, valitsivat he hyvännäköisimmät pojat, salvoivat nämä ja tekivät heidät miehistä kuohilaiksi. Ja he kuljettivat kauniimmat neidot kuninkaalle. Näin he tekivät ja polttivat kaupungit pyhättöineen. Siten ionilaiset kolmannen kerran joutuivat orjuuteen, ensimmäisen kerran lyydialaisten ja nyt kaksi kertaa peräkkäin persialaisten.

33. Mutta laivasto lähti Iooniasta ja valloitti kaikki ne Hellespontoksen ääriset paikat, jotka salmen suuhun purjehdittaessa jäävät vasemmalle kädelle. Sillä oikealla puolella sijaitsevat paikat olivat persialaiset itse saattaneet maan puolelta valtaansa. Europan puolella ovat Hellespontoksen alueella seuraavat paikat: Khersonesos, jossa on lukuisasti kaupunkeja, Perinthos, Traakiassa olevat linnoitukset, Selymbria ja Byzantion. Byzantionilaiset ja heitä vastapäätä asuvat kalkhedonilaiset puolestaan eivät jääneet odottamaan foinikialaisten tuloa, vaan jättivät kotinsa, läksivät menemään Pontos Euxeinokseen ja asettuivat asumaan Mesambrian kaupunkiin. Mutta poltettuaan nämä luetellut paikat foinikialaiset kääntyivät Prokonnesoksen ja Artaken puoleen, ja jätettyään nekin liekkien valtaan he purjehtivat jälleen Khersonesokseen hävittääkseen muutkin kaupungit, joitten luo edellisellä kerralla olivat laskeneet maihin, mutta jättäneet ne ryöstämättä. Vaan Kyzikoksen luo eivät he ollenkaan purjehtineet. Kyzikolaiset olivat nimittäin itse jo ennen foinikialaisten tuloa Pontos Euxeinokseen joutuneet kuninkaan vallanalaisuuteen ja tehneet sopimuksen Daskyleionin käskynhaltijan Oibareen, Megabazoksen pojan, kanssa.

34. Ja foinikialaiset ottivat haltuunsa kaikki muut Khersonesoksen kaupungit, paitsi Kardian kaupunkia. Niitten valtiaana oli siihen saakka ollut Miltiades, Kimonin poika, Stesagoraan pojanpoika, ja niiden hallituksen oli aikaisemmin saanut Miltiades, Kypseloksen poika, seuraavalla tavalla. Mainittu Khersonesos oli traakialaisten dolonkien hallussa. Kun nyt apsintholaiset sodalla ahdistivat näitä dolonkeja, niin jälkimäiset lähettivät kuninkaansa Delfoihin kysymään neuvoa oraakelilta. Ja Pytia julisti heille, että heidän tuli tuoda uutisasukkaana maahansa se, joka, heidän mennessään pois pyhätöstä, ensiksi kutsuisi heitä vieraisiksi. Ja mennessään dolonkit kulkivat pyhää tietä myöten Fokiin ja Boiotian kautta.

36. Ja kun ei kukaan kutsunut heitä, niin he kääntyivät Atenaan päin. Atenassa oli tosin siihen aikaan kaikki valta Peisistratoksen käsissä, mutta mahtava oli myös Miltiades, Kypseloksen poika. Hän kuului näet huoneeseen, joka piti nelivaljakkoa, ja polveutui alkujaan Aiakoksesta ja Aiginasta, mutta myöhempien polvien kautta hän oli atenalainen, koska Aiaan poika Filaios oli ensimmäinen mainitun huoneen jäsen, joka tuli atenalaiseksi. Tämä Miltiades istui kerran pylväspihassaan, kun hän näki dolonkien kulkevan ohi yllään ulkomainen puku ja kädessä keihäät. Silloin hän huusi heille, ja kun he olivat tulleet saapuville, tarjosi hän heille majapaikkaa ja kestitystä. He suostuivat siihen, saivat häneltä kestitystä ja ilmoittivat hänelle koko ennuslauseen. Ja sen tehtyään he pyysivät häntä noudattamaan jumalan kehoitusta. Miltiades suostui kohta ehdoitukseen, kyllästynyt kun oli Peisistratoksen hallitukseen ja koska ei tahtonut olla hänen tiellään. Kohta hän laittautui Delfoihin kysyäksään oraakelilta, tuliko hänen tehdä se, mitä dolonkit häneltä pyysivät.

36. Kun Pytiakin kehoitti siihen, otti Miltiades, Kypseloksen poika, joka sitä ennen Olympiassa oli saanut voiton, silloin mukaansa jokaisen atenalaisen, joka tahtoi ottaa osaa retkeen, purjehti yhdessä dolonkien kanssa ja otti haltuunsa maan. Ja ne, jotka olivat vieneet hänet mukanaan, asettivat hänet itsevaltiaaksensa. Ja ensiksi hän eroitti Khersonesoksen kannaksen Kardian kaupungista Paktyeen menevällä muurilla, jotteivät apsintholaiset voisi heitä vahingoittaa hyökätessään heidän maahansa. Mainitun kannaksen leveys on kuusineljättä stadionia. Mutta tämän kannaksen sisäpuolella on koko Khersonesos neljänsadankahdenkymmenen stadionin pituinen.

37. Rakennettuaan siis muurin Khersonesoksen kannakselle ja torjuttuaan sillä tavoin apsintholaiset hän ensiksi sitten aloitti sodan lamsakolaisia vastaan. Ja siinä lamsakolaiset olivat väijyksissä ja ottivat hänet vangiksi. Mutta Miltiades oli rakas lyydialaiselle Kroisokselle. Niinpä tämä, saatuaan tietää asian, lähetti sanan lamsakolaisille ja käski heidän laskea Miltiadeen vapaaksi. Jolleivät he sitä tekisi, niin hän uhkasi juuria myöten hävittää heidät kuin petäjän. Lamsakolaiset arvailivat sinne tänne, mitä Kroisoksen uhkaus tarkoitti, kun hän sanoi juuria myöten hävittävänsä heidät kuin petäjän. Vihdoin sen sitten älysi muuan vanhemmista ja sanoi, niinkuin totuus oli, että petäjä on kaikista puista ainoa, joka kerran hakattuna ei enää työnnä mitään vesaa, vaan kuolee lopen. Peläten Kroisosta

lampsakolaiset vapauttivat ja laskivat pois Miltiadeen.

38. Tämä siis pääsi Kroisoksen avulla pois, mutta kuoli senjälkeen lapsetonna, jätettyään hallituksen ja varansa Stesagoraalle, Kimonin pojalle, joka Kimon oli hänen veljensä äidin puolelta. Ja khersonesolaiset uhraavat hänelle, kuten tapa on uhrata uutisasutuksen perustajalle, ja panevat toimeen hänen muistokseen ratsu- ja voimistelulukilpailuja, joihin ei yksikään lampsakolainen saa ottaa osaa. Mutta sodassa lampsakolaisia vastaan sattui, että Stesagoraskin kuoli lapsetonna; häntä iski nimittäin prythaneionissa kirveellä päähän mies, joka väitti karanneensa hänen puolelleen, mutta tositeossa oli hänen kiivain vihollisensa.

39. Kun Stesagoraskin tällä tavoin oli kuollut, lähettivät peisistratidit Miltiadeen, Kimonin pojan ja kuolleen Stesagoraan veljen, kolmisoudussa matkaan ottamaan haltuunsa hallituksen Khersonesosiemellä. Nämä olivat jo Atenassakin tehneet hänelle hyvää, ikäänkuin eivät muka olisi mitään tienneet hänen isänsä kuolemasta, josta minä toisessa yhteydessä aion kertoa. Saavuttuaan Khersonesokseen Miltiades pysytteli kotosalla, silminnähtävästi kunnioittaakseen veljensä Stesagoraan muistoa. Saatuaan tietää sen kokoontuivat khersonesolaiset joka taholta ja saapuivat yhteisesti lausumaan osanottoaan; mutta Miltiades vangitsi heidät. Sitten hän otti haltuunsa Khersonesoksen ja elätti viittä sataa palkkasoturia sekä nai traakialaisten kuninkaan Oloroksen tyttären Hegesipylen.

40. Mainittu Miltiades, Kimonin poika, oli juuri äsken tullut Khersonesokseen, mutta hänen sinne tultuaan kohtasivat häntä vielä ankarammat vastukset kuin ne, jotka aikaisemmin olivat häntä kohdanneet. Kolmantena vuotena sitä ennen hänen oli täytynyt paeta skyytejä. Paimentolaisskyytit olivat näet Dareios kuninkaan kiihoittamina kerääntyneet yhteen ja samonneet tähän Khersonesokseen saakka. Heidän hyökkäystään Miltiades ei jäänyt odottamaan, vaan pysyi poissa Khersonesoksesta, siihen asti kunnes skyytit läksivät matkaansa ja dolonkit toivat hänet maahansa takaisin. Tämä siis oli tapahtunut kolmantena vuotena ennen niitä tapauksia, jotka silloin häntä kohtasivat.

41. Kun hän nyt sai tietää, että foinikialaiset olivat Tenedoksessa, niin hän täytti viisi kolmisoutua niillä tavaroilla, joita hänellä oli käsillä, ja purjehti pois Atenaan. Hän läksi liikkeelle Kardian kaupungista, purjehti Melaslahden poikki ja kulki Khersonesoksen sivu, mutta silloin foinikialaiset laivoineen kävivät hänen kimppuunsa. Miltiades itse pääsi pakoon Imbrokseen, mukanaan neljä laivoistaan, mutta viidennen laivan saivat foinikialaiset takaa ajaessaan valtaansa. Sen laivan päällikkönä sattui olemaan vanhin Miltiadeen pojista, Metiokhos, joka ei ollut traakialaisen Oloroksen tyttären, vaan erään toisen naisen poika. Hänet ottivat foinikialaiset samalla kuin laivan, ja saatuaan tietää, että hän oli Miltiadeen poika, he veivät hänet kuninkaan tykö, luullen saavansa palkakseen suurta kiitollisuutta, syystä että Miltiades, ionilaisten neuvottelussa lausueessaan mielipiteensä, oli käskenyt tottelemaan skyytejä, kun viimeainitut vaativat heitä purkamaan laivasillan ja purjehtimaan kotiinsa. Mutta kun foinikialaiset olivat Dareioksen luo tuoneet Miltiadeen pojan Metiokhoksen, ei hän tehnyt tälle mitään pahaa, vaan sensijaan paljon hyvää. Niinpä kuningas antoi hänelle asunnon ja omaisuutta sekä persialaisen vaimon, josta hänelle syntyi lapsia, mitkä luetaan persialaisiin kuuluviksi. Mutta Miltiades saapui Imbroksesta Atenaan.

42. Sinä vuonna ei persialaisten puolelta koitunut mitään tämän enempää vihamielisyyttä ionilaisille, mutta sen sijaan ryhdyttiin sinä vuonna seuraaviin ionilaisille perin hyödyllisiin toimenpiteisiin. Sardeen käskynhaltija Artafrenes noudatti luokseen sanansaattajia eri kaupungeista ja pakoitti ionilaiset tekemään keskenään semmoisen sopimuksen, että alistuisivat tuomioihin eivätkä ryöstelisi toisiltaan. Näin hän pakoitti heidät tekemään sekä mittasi heidän maansa parasangittain, niinkuin persialaiset kutsuvat kolmenkymmenen stadionin matkaa, ja määräsi sen mukaan kullekin ne verot, joita he muuttamatta ovat siitä alkain aina minun aikoihini asti kantaneet semmoisina, miksi Artafrenes ne sääsi. Ja ne säädettiin melkein semmoisiksi, kuin ne ennenkin heillä olivat.

43. Ja siten he saivat elää rauhassa. Mutta kevään tullen, kun kuningas oli eroittanut muut päälliköt, marssi Mardonios, Gobryaan poika, alas merenrannalle, muassaan erinomaisen suuri maasotajoukko ja suuri laivasto; hän oli iältään nuori ja oli äsken nainut Dareios kuninkaan tyttären Artozostren. Ja sittenkin Mardonios, tuoden tämän sotajoukon, oli joutunut Kilikiaan, niin hän itse astui laivaan ja matkasi muiden laivojen keralla, mutta maasotajoukon johtivat muut päälliköt Hellespontoksen rannalle. Ja kun Mardonios purjehtiessaan Aasian rantaa myöten oli saapunut Iooniaan, niin tapahtui siellä jotakin sellaista, joka on mitä suurin ihme niistä helleeneistä, jotka eivät usko Otaneen noille seitsemälle persialaiselle esittäneen sen mielipiteen, että persialaisten tuli saada kansanvaltainen hallitus. Mardonios eroitti nimittäin ionilaisten kaikki itsevaltiaat ja sääsi kaupunkeihin kansanvaltaisen hallituksen. Sen tehtyään hän kiiruhti Hellespontokseen. Ja niin pian kuin suuri määrä laivoja ja suuri maasotajoukko oli kokoontunut, kulkivat he laivoilla Hellespontoksen yli ja matkasivat Europan kautta Eretriaa ja Atenaa kohti.

44. Viimeainitut kaupungit olivat niinmuodoin ne, jotka näennäisesti olivat heidän retkensä päämääränä, mutta itse asiassa oli heillä mielessään laskea valtansa alle niin monta Hellaan kaupunkia

kuin suinkin. Niinpä he ensiksi laivoillaan saattoivat valtaansa thasolaiset, jotka eivät kättänsä kohottaneet heitä vastaan, ja toiseksi he maasotajoukollaan entisten alamaistensa lisäksi tekivät makedonilaiset orjikkeeseen. Sillä kaikki makedonilaisten ja persialaisten väliset kansat olivat jo joutuneet näitten vallanalaisuuteen. Thasoksesta he sitten kulkivat meren poikki mannermaalle, matkasivat Akanthokseen saakka, ja Akanthoksesta käsin he kiersivät Athoksen. Mutta heidän purjehtiessaan tämän ympäri yllätti heidät ankara ja raju pohjatuuli, joka runteli laivoja pahanpäiväisesti ja viskasi useita niistä Athosta vasten. Kerrotaan, että tuhoutuneitten laivojen luku teki kolmesataa ja että hukkuivat kolmattakymmentätuhatta ihmistä. Sillä koska Athosta ympäröivässä meressä on viljalti meripetoja, joutuivat toiset näiden saaliiksi ja saivat siten surmansa, toiset taas murskautuivat kallioita vastaan. Muutamat heistä eivät osanneet uida ja hukkuivat siitä syystä, toiset taas paleltuivat kuoliaaksi.

45. Näin kävi laivaston. Mutta Mardonioksen ja Makedoniaan leiriytyneen maasotajoukon kimppuun hyökkäsivät eräänä yönä traakialaiset brygit. Ja brygit surmasivat useita persialaisia ja haavoittivat Mardonioksen itsensä. Kuitenkaan eivät hekään pelastuneet persialaisten orjuudesta. Sillä Mardonios ei lähtenyt niiltä paikoilta liikkeelle, ennenkuin oli saattanut heidät käskynalaisikseen. Laskettuaan heidät valtansa alle hän kuitenkin vei sotajoukon takaisin, syystä että hänen maasotajoukkonsa oli kärsinyt suurta vauriota brygien puolelta ja laivastonsa taas Athoksen luona. Näin sotajoukko häpeällisesti kampailltuaan läksi tiehensä Aasiaan.

46. Mainittujen tapausten jälkeisenä vuotena lähetti Dareios ensiksi sanansaattajan thasolaisten luo, joita heidän naapurinsa valheellisesti olivat syyttäneet kapinahankkeista, ja käski heidän repiä kaupunkinsa ympäriltä pois muurin ja toimittaa laivat Abderaan. Sillä kun miletolainen Histiaios piiritti thasolaisia, niin nämä käyttivät suuria tulojaan sotalaivojen rakentamiseen ja ympäröidäkseen kaupunkinsa vahvemmalla muurilla. Ja nämä tulot kertyivät heille sekä mannermaalta että kaivoksista. Skaptesylessä olevista kultakaivoksista heille näet tuli kaikkiaan kahdeksankymmentä talenttia, itse Thasoksessa olevista taas vähemmän, mutta kuitenkin siksi runsaasti, että thasolaisille, jotka sitäpaitsi olivat vapaat viljaveroista, joka vuosi kertyi kaksisataa talenttia, ja silloin kun tuli enimmin, kolmesataa.

47. Minä olen itsekkin nähnyt nämä kaivokset, ja kaikkein ihmeellisimmät niistä olivat niiden foinikialaisten keksimät, jotka yhdessä Thasoksen kanssa olivat asuttaneet tämän saaren, minkä nykyinen nimi johtuu tästä foinikialaisesta Thasoksesta. Nämä foinikialaiset kaivokset sijaitsevat Thasoksessa, Ainyra ja Koinyra nimisten paikkojen välillä, vastapäätä Samothrakea; vuori on laaja ja metalleja etsittäessä on sitä paljon mylleröity. Semmoinen se on. Mutta kuninkaan käskystä thasolaiset sekä hajoittivat muurinsa että toimittivat kaikki laivansa Abderaan.

48. Senjälkeen Dareios koetti saada selville, mitä helleeneillä oli mielessään, sotiako häntä vastaan vai antautua hänen valtaansa. Hän lähetti siis kuuluttajia kautta Hellaan, määräten minkä minnekin ja käskien vaatimaan itselleen maata ja vettä. Nämä hän siis lähetti Hellaaseen, muita kuuluttajia hän taas lähetti veronalaisiinsa rannikkokaupunkeihin, käskien näiden asettaa sotalaivoja ja aluksia hevosten kuljettamista varten.

49. Ne siis varustivat nämä laivat. Hellaaseen saapuneille kuuluttajille taas antoivat monet mannermaalaisista sen, mitä persialainen esitti vaatimuksenaan, ja samoin kaikki saarelaiset, joiden luo lähettiläät tulivat samaa pyytämään. Niinpä muiden muassa myös aiginalaiset antoivat Dareiokselle maata ja vettä. Mutta heidän tehtyään tämän alkoivat atenalaiset heti ahdistaa heitä, arvellen aiginalaisten sillä tarkoittaneen atenalaisia, jotta nimittäin yhdessä persialaisten kanssa tekisivät sotaretken heitä vastaan. Ilolla he siis ottivat tästä itselleen tekosyyn, läksivät Spartaan ja syyttivät aiginalaisia siitä, että nämä olivat kavaltaneet Hellaan.

50. Tämän kanteen johdosta meni Spartan kuningas Kleomenes Aiginaan ottaakseen vangiksi syyllisimmät aiginalaisten joukosta. Mutta kun hän yritti vangita heitä, tekivät muut aiginalaiset hänelle vastarintaa; varsinkin häntä vastusteli Krios, Polykritoksen poika, joka sanoi, ettei Kleomenes rankaisematta olisi vievä yhtään ainoata aiginalaista muassaan pois. Sillä tämän hän teki Spartan kansan käskemättä, mutta atenalaisten lahjomana; olisihan hän muuten toisen kuninkaan keralla tullut heitä vangitsemaan. Tämän Krios lausui Demaratoksen kehoituksesta. Lähtiessään sitten Aiginasta pois Kleomenes kysyi Kriokselta, mikä hänen nimensä oli. Kun tämä ilmoitti, mikä se oli, virkkoi Kleomenes hänelle: "Vaskita nyt jo sarvesi, oinas, sillä kohta joudut voittosille kovan kohtalon kanssa." ["Krios" merkitsee oinasta.]

51. Sill'aikaa Demaratos, Aristonin poika, joka oli jäänyt Spartaan, panetteli Kleomenesta. Hänkin oli Spartan kuningas, mutta kuului halvempaan huoneeseen, joka tosin ei muussa kohden ollut halvempi, koska molemmat suvut polveutuivat samasta esi-isästä; mutta esikoisuutensa nojalla Eurystheneen huone tavallaan nautti suurempaa kunnioitusta.

52. Minkään runoilijan kanssa yhtä pitämättä lakedaimonilaiset kertovat, että heitä eivät tuoneet heidän nykyiseen maahansa Aristodemoksen pojat, vaan Aristodemos itse, joka oli Aristomakhoksen poika, Kleodaioksen pojanpoika ja Hylloksen pojanpojanpoika. Mutta vähän ajan kuluttua

Aristodemoksen Argeia niminen vaimo, jonka kerrotaan olleen Autesionin, Tisameneen pojan, Thersandroksen pojanpojan ja Polyneikeen pojanpojanpojan tytär, muka synnytti. Ja hän synnytti kaksoiset, joiden syntymän Aristodemos vielä sai nähdä; mutta pian sen jälkeen hän kuoli tautiin. Silloiset lakedaimonilaiset päättivät lakia noudattaen tehdä vanhemman lapsista kuninkaaksensa, mutta eivät tienneet, kummanko valitsisivat, ne kun olivat siihen määrään yhdenkaltaiset ja samankokoiset. Ja kun he eivät voineet ratkaista, kumpiko oli vanhempi, niin he — joko nyt tai mahdollisesti jo sitä ennenkin — kysyivät asiaa äidiltä. Mutta tämä väitti, ettei hän itsekään osannut heitä eroittaa. Näin hän, vaikka hyvinkin sen tiesi, lausui siinä aiikkeessa, että mahdollisesti molemmat voisivat tulla kuninkaiksi. Lakedaimonilaiset olivat niinmuodoin neuvottomina, ja tässä pulassaan he tiedustelivat Delfoin oraakelilta, kuinka heidän oli meneteltävä. Pytia silloin käski heidän pitää molempia lapsia kuninkainaan, mutta enemmän kunnioittaa vanhempaa. Näin vastasi Pytia heille, mutta kun lakedaimonilaiset yhtäkaikki olivat neuvottomina miten saada selville, kumpiko oli vanhempi, antoi heille neuvon muuan Panites niminen messenialainen. Tämä Panites antoi näet lakedaimonilaisille sen neuvon, että pitäisivät silmällä, kumpaako lapsista äiti ensin pesi ja ruokki; ja jos ilmeni, että tämä aina teki samalla tavalla, olivat lakedaimonilaiset saaneet tietää kaiken sen, mitä tahtoivatkin; mutta jos äitikin epäröi ja teki milloin mitenkään, oli selvää, ettei hänkään tiennyt mitään sen enempää, ja siinä tapauksessa oli lakedaimonilaisten käännättävä muuanne. Kun sitten spartalaiset messenialaisen neuvoa noudattaen vakoilivat Aristodemoksen lasten äitiä, niin he huomasivat, että tämä, joka ei tiennyt, minkä vuoksi häntä pidettiin silmällä, aina samalla tapaa antoi etusijan vanhemmalle lapselle, joko sitten sitä ruokki tai kylvetti. He ottivat silloin sen lapsen, jolle äiti vanhempana oli antanut etusijan ja kasvattivat sitä valtion kustannuksella. Tälle pantiin nimeksi Eurysthenes, toiselle taas Prokles. Ja näistä kerrotaan, että he miehiksi vartuttuaan koko ikänsä olivat riidassa keskenään ja että heidän jälkeläisensä jatkavat samalla tapaa.

53. Näin kertovat lakedaimonilaiset yksin helleenien joukosta, mutta seuraavassa kirjoitan sen mukaan, mitä helleenit kertovat. Helleenit luettelevat nämä doorilaisten kuninkaat aina Perseukseen, Danaen poikaan saakka ja ovat siinä oikeassa, jos nimittäin jättää pois jumalan [s.o. Zeus jumalan, jota väitettiin Perseuksen isäksi]. Ja he osoittavat, että nämä olivat helleenejä, sillä jo siihen aikaan luettiin heidät helleenien joukkoon. Sanoin "aina Perseukseen saakka", enkä hakenut sukujohtoa vielä kauempaa, siitä syystä ettei mainita ketään kuolevaista Perseuksen isäksi, niinkuin Amfitryonia sanotaan Herakleen isäksi. Olen siis hyvällä syyllä sanonut: "aina Perseukseen saakka oikein". Jos taas Akrisioksen tyttärestä Danaesta alkaen luettelisi heidän esi-isänsä, niin kävisi ilmi, että doorilaisten johtajat ovat suoraan etenevässä polvessa egyptiläisiä.

54. Tämä on, sen mukaan kuin helleenit kertovat, heidän sukujohtonsa. Vaan niinkuin persialaisten kertoma tarina tietää, oli Perseus itse assyrialainen, mutta tuli helleeniksi; Perseuksen esi-isät sitävastoin eivät olleet helleenejä. Akrisioksen esi-isät taas, jotka eivät olleet missään sukulaissuhteissa Perseukseen, olivat persialaisten mukaan, samoin kuin helleenienkin, egyptiläisiä.

55. Tämä olkoon nyt mainittuna näistä asioista. Mutta minkä vuoksi he, vaikka olivat egyptiläisiä, ja minkä ansioiden nojalla he pääsivät doorilaisten kuninkaiksi, sen tahdomme jättää sikseen, koska muut jo ovat siitä puhuneet. Mutta sen, mitä muut eivät vielä ole kertoneet, tahdon minä mainita.

56. Spartalaiset ovat kuninkailleen antaneet seuraavat arvot ja valtuudet: kaksi pappisvirkaa, nimittäin Zeus Lakedaimonin ja Zeus Uranioksen, sekä oikeuden ryhtyä sotaan mitä maata vastaan ikänä tahtovat, josta ei yksikään spartalainen saa heitä estää; ja jos joku sen tekee, niin hän joutuu syypääksi veripattoisuuteen. Sotaan lähtiessä menevät kuninkaat ensimmäisinä, mutta palaavat viimeisinä. Sotaretkellä vartioi sata valiomiestä heitä. Partioretkillä he saavat ottaa niin monta lammasta kuin haluavat, ja kaikista, jotka uhrataan, he saavat ottaa nahat ja selkäkappaleet.

57. Nämä etuudet ovat heillä sodassa, mutta muutoin, rauhan aikana, on heille annettu seuraavat. Jos valtion varoilla toimitetaan joku uhri, saavat kuninkaat istua ensimmäisinä pöydässä, heille tarjotaan ensiksi ja kummallekin heistä annetaan kaikista ruo'ista kaksi vertaa niin paljon kuin muille pöytäkumppaneille. He saavat ensimmäisen maljan ja myös uhrattujen eläinten nahat. Aina uutena kuuna ja kunkin kuukauden seitsemäntenä päivänä annetaan valtion kustannuksella kumpaisellekin Apollonin tempelissä täysikasvuinen uhriteuras, lakonilainen medimni jauhoja ynnä kortteli viiniä, ja sitäpaitsi kaikissa kilpaleikeissä erikoiset kunniasijat. Heidän oikeutenaan on nimittäin vierasten valtioiden kestiystäviksi kansalaisten joukosta ne, joita vain tahtovat, ja he saavat kumpikin valita kaksi pytholaista. Pytholaiset ovat nimittäin sanan saattajia, jotka lähetetään Delfoihin kysymään neuvoa ja jotka yhdessä kuningasten kanssa valtion kustannuksella saavat elatuksensa. Jos kuninkaat eivät tule aterialle, lähetetään heille kotiin kaksi khoiniksia jauhoja ja kotyle viiniä kummallekin, mutta jos he ovat saapuvilla, annetaan heille kaikkea kaksin kerroin; sama kunnia heille osoitetaan myös silloin, kun joku yksityinen on kutsunut heidät aterialle. He säilyttävät saadut oraakelilauseet, joista sitäpaitsi vain pytholaiset saavat tietoa. Kuninkaat tuomitsevat yksin seuraavissa asioissa: siitä, kenenkä kanssa perijäneidon tulee mennä naimisiin, siinä tapauksessa että isä ei aikoinaan ole häntä kihlannut, sekä valtion maanteistä. Ja jos joku tahtoo ottaa jonkun ottolapsekseen, tulee hänen tehdä se kuningasten

edessä. He saavat istua vanhusten neuvostossa, jossa on kahdeksankolmatta jäsentä. Mutta jos he eivät tule saapuville, saavat ne neuvosmiehistä, jotka ovat enimmin sukua kuninkaille, heidän etuoikeutensa, jolloin he antavat kaksi ääntä ja sitten kolmannen, omansa.

58. Mainitut etuudet annetaan Spartan yhteiskunnan puolelta kuninkaille heidän eläessään, mutta seuraavat heidän kuoltuaan. Ratsumiehet ilmoittavat kautta koko Lakonian tapauksesta, ja kaupungissa taas kulkevat naiset ympäri, kalistaen kattilaa. Sittenkuin tämä on tapahtunut, täytyy joka huoneesta kahden vapaan, miehen ja naisen, pukeutua surupukuun; ja jolleivät he sitä tee, tuomitaan heidät suuriin sakkoihin. Ne menot, joita lakedaimonilaiset noudattavat kuningastensa kuoltua, ovat samanlaisia kuin Aasiassa asuvilla barbareilla; noudattavatpa useimmat barbarit samoja menoja kuningastensa kuoltua. Sillä milloin lakedaimonilaisten kuningas kuolee, täytyy vielä, paitsi spartalaisia, koko Lakoniasta perioikien määrättyssä luvussa pakosta ottaa osaa suruun. Sittenkuin näitä sekä heloteja ja itse spartalaisia on kerääntynyt yhteen monta tuhatta miestä yhdessä vaimojensa kanssa, niin he lyövät rajusti otsaansa, vaikeroivat kauheasti ja sanovat aina, että viimeksi kuollut kuningas on ollut paras. He tekevät sen kuninkaan kuvan, joka sodassa on kuollut, ja kantavat sitä kauniilla peitteillä koristetulla leposijalla. Ja siitä lukien, kun ovat hänet haudanneet, ei kymmeneen päivään pidetä mitään kokousta torilla eikä toimiteta virkamiesten vaalia, vaan he pitävät surua niiden päivien kestäessä.

59. Myös eräässä toisessa kohdassa he pitävät yhtä persialaisten kanssa. Kun kuninkaan kuoltua toinen tulee kuninkaaksi, niin jälkimäinen, astuessaan hallitukseen, vapauttaa velastaan jokaisen, joka on jotakin velkaa spartalaiden joko kuninkaalle tai valtiolle. Persiassa taas hallitukseen astuva kuningas antaa kaikille kaupungeille anteeksi maksamatta jääneet verot.

60. Seuraavassa kohden taas lakedaimonilaiset pitävät yhtä egyptiläisten kanssa. Heidän kuuluttajansa, huilunsoittajansa ja ruoankeittäjänsä perivät isiensä ammatit, niin että huilunsoittajan pojasta tulee huilunsoittaja, ruoan keittäjän pojasta ruoankeittäjä ja kuuluttajan pojasta kuuluttaja; eivätkä muut, jotka heleän äänensä vuoksi ovat viimemainittuun toimeen antautuneet, heitä sulje pois, vaan pojat täyttävät viran isän tapaan.

61. Niin tämä tapahtuu. Mutta nyt Demaratos panetteli Kleomenesta, joka oleskeli Aiginassa ja työskenteli Hellaan yhteiseksi hyväksi — ei niin paljon suosioista aiginalaisia kohtaan kuin kateudesta ja pahansuonnista. Kleomenes taas päätti, Aiginasta palattuaan, syöstä Demaratoksen kuninkuudesta, jolloin hän, käydessään tämän kimppuun, nojasi seuraavaan asianhaaraan. Spartan kuninkaana oli Ariston, joka oli nainut kaksi vaimoa, mutta ei saanut lapsia. Ja koska hän tiesi, että hän itse ei ollut siihen syytä, niin hän nai kolmannen vaimon. Ja naiminen tapahtui näin. Aristonilla oli spartalaiden joukossa ystävä, johon hän kaikista kansalaisista oli enimmin kiintynyt. Tällä miehellä sattui olemaan vaimo, joka Spartan naisista oli kaikkein kaunein, ja niin kauniiksi hän oli tullut oltuaan sitä ennen mitä rumin. Koska nimittäin hänellä oli mitätön ulkomuoto, niin hänen imettäjänsä, joka sääliitti sitä, että lapsi oli varakasten ihmisten tytär ja kuitenkin niin rumannäköinen, sekä lisäksi vielä huomasi, kuinka vanhemmat pitivät hänen ulkonäköään onnettomuutena, punnitsi tätä kaikkea ja keksi seuraavan keinon. Hän kantoi tytön joka päivä Helenan pyhättöön, joka on niinsanotussa Therapnessa, Foiben pyhätön yläpuolella. Ja joka kerta kun imettäjä toi lapsen, niin hän seisautui jumalankuvan eteen ja rukoili, että jumalatar ottaisi lapselta pois rumuuden. Mutta kerran kun imettäjä meni pyhätöstä ulos, kerrotaan hänelle ilmestyneen erään naisen. Ja ilmestyttyään nainen oli kysynyt, mitä hän kantoi sylissään, jolloin toinen oli sanonut kantavansa lasta; nainen oli silloin käskenyt häntä näyttämään lasta, mutta imettäjä ei siihen suostunut, sillä vanhemmat olivat kieltäneet häntä näyttämästä sitä kellekään. Mutta nainen käski kaikin mokomin näyttämään sitä. Kun imettäjä huomasi, kuinka välttämättömästi nainen tahtoi nähdä lasta, niin hän vihdoinkin näytti sen. Silloin nainen silitteli lapsen päätä ja sanoi, että hänestä oli tuleva Spartan kaunein nainen. Ja siitä päivästä muuttui lapsen ulkonäkö. Ja kun tyttö sitten tuli naimakuntoiseksi, nai hänet Agetos, Alkeideen poika, juuri yllämainittu Aristonin ystävä.

62. Tähän naiseen rakastui Aiston tulisesti. Niinpä hän keksi tällaisen juonen. Hän lupasi itse antaa ystävälleen, mainitun vaimon miehelle, koko omaisuudestaan lahjaksi sen, minkä toinen vain tahtoi, ja käski ystävän niinkään antaa hänelle vastalahjan. Ollenkaan pelkäämättä vaimonsa puolesta, koska tiesi, että Aristonillakin oli vaimo, ystävä suostui siihen, ja sitten he vielä valalla vahvistivat sopimuksensa. Senjälkeen Ariston antoi sen, minkä Agetos oli Aristonin kalleuksien joukosta itselleen valinnut mitä sitten lienee ollut. Mutta kun hän itse parhaillaan oli etsivinänsä vastalahjaa poisvietäväksi ystävältä, niin hän koettikin viedä pois ystävän vaimon. Agetos sanoi suostuneensa kaikkeen muuhun, paitsi siihen ainoaan; mutta valan ja petollisen juonen pakoittamana hän kuitenkin salli viedä hänet pois.

63. Sillä tavoin siis Ariston otti kolmannen vaimon, sitä ennen hyljättyään toisen vaimonsa. Mutta ennen aikojaan ja ennenkuin kymmeneen kuukautta oli umpeen kulunut, tämä kolmas vaimo synnyttää juuri yllämainitun Demaratoksen. Ja muuan kotoväestä tuli ilmoittamaan Aristonille, joka yhdessä

eforien kanssa istui neuvostossa, että hänelle oli syntynyt poika. Mutta hän, joka hyvin muisti ajan, milloin oli ottanut vaimonsa, laski sormillaan kuukaudet ja lausui vannoen: "Ei se liene minun poikani." Sen kuulivat kyllä eforit, mutta eivät kuitenkaan sillä haavaa ollenkaan siitä piitanneet. Ja poika kasvoi, ja Ariston katui niin lausuneensa, sillä hän oli vallan varmasti vakuutettu siitä, että Demaratos oli hänen poikansa. Ja hän antoi hänelle nimeksi "Demaratos" [s.o. "Kansan rukoilema"] siitä syystä, että spartalaiset sitä ennen olivat julkisissa rukouksissaan anoneet, että Aristonille, jota he kunnioittivat yhtä paljon kuin mitä edellistä kuningasta hyvänsä, syntyisi poika.

64. Siitä syystä pantiin hänelle nimeksi Demaratos. Jonkun ajan kuluttua kuoli Ariston, ja Demaratos sai hallituksen. Mutta kohtalo oli nähtävästi niin määrännyt, että kun tämä seikka tulisi tunnetuksi, se oli syöksevä Demaratoksen pois kuninkuudesta. Ja se tapahtui seuraavasta syystä. Demaratos oli jo ennen, silloin kun hän oli vienyt sotajoukon pois Eleusiistä, ankarasti riitaantunut Kleomeneen kanssa, ja niinpä nyt taaskin, kun Kleomenes oli mennyt niitä aiginalaisia vastaan, jotka olivat meedialaismielisiä.

65. Kleomenes hankkiutui nyt kostamaan ja teki Leutykhideen kanssa, joka oli Agiin pojan, Menareen, poika ja kuului samaan huoneeseen kuin Demaratos, semmoisen sopimuksen, että jos Kleomenes tekisi Leutykhideen kuninkaaksi Demaratoksen sijalle, niin Leutykhides seuraisi häntä retkelle aiginalaisia vastaan. Leutykhides taas oli tullut Demaratoksen vihamieheksi varsinkin seuraavan tapauksen johdosta. Leutykhides oli kihlannut Perkaloksen, Demarmenoksen pojan, Khilonin, tyttären, mutta Demaratos teki juonillaan tuon avioliiton tyhjäksi ryöstämällä itse sitä ennen Perkaloksen, jonka hän otti vaimokseen. Tästä aiheesta oli Leutykhideen vihollisuus Demaratosta kohtaan saanut alkunsa. Ja nyt Leutykhides Kleomeneen vaikutuksesta vannomalla syyttää Demaratosta, väittäen, että hän ei kohtuudenmukaisesti ole spartalaiden kuninkaana, koska hän ei ole Aristonin poika. Ja valan tehtyään hän syyttää Demaratosta oikeuden edessä, vetämällä jälleen esille sen sanan, minkä Ariston lausui, silloin kun orja ilmoitti hänelle, että oli syntynyt poika, ja kuinka hän laskettuaan kuukaudet vannomalla väitti, että lapsi ei ollut hänen omansa. Nojautuen siis tähän lauseeseen Leutykhides osoitti, että Demaratos ei ollut Aristonin poika ja ettei hän kohtuudenmukaisesti ollut Spartan kuninkaana; ja tällöin hän otti todistajiksi ne eforit, jotka silloin sattuivat olemaan neuvostossa ja olivat kuulleet tämän Aristonin lauseen.

66. Kun tämän johdosta kesti riitaa, katsoivat vihdoin spartalaiset parhaaksi kysyä Delfoin oraakelilta, oliko Demaratos Aristonin poika. Mutta kun asia sitten Kleomeneen vaikutuksesta ilmoitettiin Pytialle, niin Kleomenes sai puolelleen Aristofantoksen pojan Kobonin, erään Delfoissa erittäin mahtavan miehen, ja Kobon taas taivutti tietäjäpapittaren Periallan sanomaan, niinkuin Kleomenes tahtoi sanottavan. Siten Pytia sanansaattajain kysyessä julisti, että Demaratos ei ollut Aristonin poika. Myöhemmin tuli kuitenkin asia tunnetuksi, jolloin Kobonin täytyi paeta Delfoista, ja Perialla tietäjätär eroitettiin kunnia-toimestaan.

67. Niin tapahtui Demaratoksen eroittaminen kuninkuudesta. Mutta seuraavan häväistyksen johdosta Demaratos pakeni Spartasta Meediaan. Tultuaan eroitetuksi kuninkuudesta Demaratos valittiin hoitamaan erästä virkaa. Olipa sitten Gymnopaidiai-juhla, jota Demaratos oli katsomassa. Silloin Leutykhides, joka itse jo oli tullut kuninkaaksi Demaratoksen sijalle, lähetti palvelijan ilkkumaan ja häväisemään Demaratosta ja käski kysyä häneltä, miltä viranhoito tuntui kuninkaana-olon jälkeen. Harmistuneena kysymyksestä Demaratos sanoi itse kyllä jo kokeneensa kumpaakin, mutta toisen ei sitä tehneen; tuo kysymys oli kuitenkin oleva alkuna joko tuhatkertaiseen onnettomuuteen tai tuhatkertaiseen onneen. Sen lausuttuaan ja peitettyään kasvonsa hän läksi katsomosta kotiinsa ja valmisti sekä uhrasi heti Zeulle härän, jonka tehtyään hän kutsui saapuville äitinsä.

68. Äidin saavuttua Demaratos asetti hänen käsiinsä osan sisälmyksistä ja rukoili häntä näin sanoen: "Oi äiti, ottaen todistajikseni niin hyvin muut jumalat kuin erittäin tämän taloa-suojaavan Zeun minä rukoilen sinua ilmaisemaan minulle totuudenmukaisesti, kuka oikeastaan on minun isäni. Sillä riidan kestäessä Leutykhides väitti ja sanoi, että sinä olit edellisestä miehestäsi raskaana, kun jouduit Aristonille. Toiset pitävät vielä riettaampaa puhetta, kun väittävät, että sinä olet käynyt aasirengin luona ja että minä muka olen hänen poikansa. Minä rukoilen senvuoksi kautta jumalain, että sanoisit totuuden. Ethän sinä, joskin olet tehnyt jotakin sellaista, mitä on puhuttu, ole ainoa, joka niin olet tehnyt, vaan monet sinun kanssasi ovat sen tehneet. Ja Spartassa on yleinen puhe se, että Aristonilla ei ollut siitoskykyä; muutenhan olisivat hänen edellisetkin vaimonsa synnyttäneet."

69. Siten Demaratos puhui, mutta äiti vastasi näin: "Oi poikani, koska rukoilemalla pyydät minua lausumaan totuuden, olet myös saapa tietää koko totuuden. Kolmantena yönä siitä, kun Ariston toi minut kotiinsa, tuli minun luokseni Aristonin näköinen haamu, joka lepäsi kanssani ja sen tehtyään pani päähäni ne seppeleet, jotka hänellä oli muassaan. Sitten hän meni menojaan, ja senjälkeen tuli Ariston. Nähdessään, että minulla oli seppeleet, hän kysyi, kuka ne oli minulle antanut. Minä väitin, että hän itse oli sen tehnyt, vaan hän ei sitä myöntänyt. Mutta minä vannoin ja sanoin, ettei hän tehnyt kauniisti, kun kielsi; olihan hän itse vähää ennen tullut ja levännyt kanssani ja sitten antanut minulle seppeleet.

Mutta kun Ariston kuuli minun vannovan, niin hän älysi, että tapaus oli yli-inhimillinen. Tulipa sitten vielä ilmi, että seppeleet olivat peräisin pihaportin viereisestä puolijumalan-pyhätöstä, jota sanotaan Astrobakoksen pyhätköksi, ja toiseksi tietäjät selittivät, että haamu juuri oli ollut tuo puolijumala. Niinpä sinä, oi poika, tunnet kaiken, mitä tahdotkin saada tietää. Sillä joko sinä olet tästä puolijumalasta syntyisin ja isäsi siis Astrobakos-puolijumala, taikka sitten Ariston; sillä sinä yönä sinun elämäsi sikisi. Sinun vihamiehesi ahdistavat sinua, varsinkin sanomalla, että Ariston itse, kun hänelle ilmoitettiin sinut syntyneeksi, useiden kuullen oli kieltänyt sinun olevan hänen poikansa, muka siksi, että aika, kymmenen kuukautta, ei ollut kulunut umpeen. Mutta sen sanan hän päästi, siksi ettei tuntenut niitä asioita. Sillä naisethan synnyttävät niin hyvin yhdeksännellä kuin seitsemännellä kuukaudella, eivätkä kaikki kymmenen kuukautta täyttäneinä. Nytpä minä, oi poika, synnytin sinut seitsemännellä kuukaudella. Huomasipa itse Aristonkin vähän aikaa myöhemmin ajattelemattomuudesta päästäneensä tuon sanan. Älä usko muita juttuja syntymästäsi, sillä olet kuullut kaikki aivan totuuden mukaan. Mutta aasirenkien kanssa synnytelköt vaimot lapsia Leutykhideelle itselleen ja niille, jotka moista puhuvat."

70. Niin sanoi äiti. Mutta saatuaan tietää, mitä tahtoi, Demaratos otti mukaansa evästä ja matkusti Eliiseen, ollen matkustavinansa Delfoihin kysymään neuvoa oraakelilta. Vaan lakedaimonilaiset, jotka epäilivät, että hän yritti karata, ajoivat häntä takaa. Ja nähtävästi Demaratos ennätti päästä Eliistä meren poikki Zakyntokseen. Mutta lakedaimonilaiset tulivat sinne jälestä ja koettivat ottaa hänet kiinni sekä veivät pois hänen palvelijansa, Zakyntolaiset eivät kuitenkaan luovuttaneet häntä. Sieltä hän sittemmin matkusti Aasiaan Dareios kuninkaan luo. Viimemainittu otti hänet suurenmoisesti vastaan ja antoi hänelle maata sekä kaupunkeja. Sillä tavoin ja sellaista vaiheiden jälkeen saapui Aasiaan Demaratos, joka useasti oli lakedaimonilaisten kesken kunnostanut itseään sekä toimissa että neuvoissa ja varsinkin oli tuottanut heille kunniaa voittaessaan nelivaljakolla Olympian kilpaleikeissä, ollen kaikista Spartan kuninkaista ainoa, joka sen oli tehnyt.

71. Demaratoksen menetettyä kuninkuutensa otti Leutykhides, Menareen poika, vastaan hallituksen, ja tälle syntyi poika Zeuxidemos, jota muutamat spartalaiset nimittivät Kyniskokseksi. Tämä Zeuxidemos ei tullut Spartan kuninkaaksi. Hän kuoli näet ennen Leutykhidestä ja jätti jälkeensä Arkhidemos nimisen pojan. Kadotettuaan Zeuxidemoksen Leutykhides nai toisen vaimon, Eurydamen, joka oli Menioksen sisar ja Diaktorideen tytär. Tästä hänelle ei syntynyt mitään miespuolista perillistä, mutta sensijaan tytär Lampito, jonka Zeuxidemoksen poika Arkhidemos Leutykhideen suostumuksella nai.

72. Mutta eipä Leutykhideskään saanut vanheta Spartassa, vaan sai tavallaan maksaa Demaratokselle tekemänsä teon. Hän johti näet lakedaimonilaisten sotajoukon Tessaliaan, jolloin hänen olisi ollut mahdollista saattaa koko maa käskynalaisekseen, vaan hän antoi lahjoa itsensä suurella rahasummalla. Mutta hänet tavattiin leirissä itse teosta, kun hän istui rahapussilla, joka oli täynnään hopeaa, ja vedettiin oikeuteen. Hän kuitenkin pakeni Spartasta, ja hänen talonsa revittiin. Silloin hän pakeni Tegeaan ja kuoli siellä.

73. Tämä tapahtui myöhemmin. Mutta sillä kertaa, kun nyt Kleomeneen hanke Demaratosta vastaan oli onnistunut, meni hän heti Leutykhideen keralla aiginalaisia vastaan, joille hän oli kovin vihoissaan itseänsä kohdanneen häväistyksen vuoksi. Kun nyt molemmat kuninkaat tulivat aiginalaisia vastaan, katsoivat nämä parhaaksi olla enää vastarintaa tekemättä, ja kuninkaat valitsivat aiginalaisten joukosta kymmenen sekä rikkautensa että syntyperänsä puolesta huomatuinta miestä ja veivät heidät pois, muiden muassa myös Krioksen, Polykritoksen pojan, ja Kasamboksen, Aristokrateen pojan, jotka olivat mahtavimmat. Nämä he veivät Attikaan ja jättivät heidät pantiksi aiginalaisten pahimmille vihollisille, atenalaisille.

74. Mutta kun sittemmin Kleomeneen häijyt vehkeet Demaratosta vastaan tulivat ilmi, alkoi hän pelätä spartalaisia ja poistui salaa Tessaliaan. Sieltä hän saapui Arkadiaan, ryhtyen vehkeilyihin ja yllyttäen arkadeja Spartaan vastaan. Ja hän käytti kaikenmoisia valoja saadakseen heidät seuraamaan itseään, mihin hän vain heidät johtaisi. Niinpä hän muun muassa myös hartaasti halusi viedä Arkadien johtomiehet Nonakris kaupunkiin, vannottaakseen heitä Styxin veden kautta. Mainitun kaupungin ääressä kertovat nimittäin arkadit Styxin veden olevan, ja se on tämäläinen. Vähäinen, kalliosta valua vesimäärä vuotaa notkoon, ja ylt'ympäri notkon kiertää aitaus. Nonakris taas, jonka luona tämä lähde on, on kaupunki Arkadiassa, lähellä Feneosta.

75. Huomattuaan Kleomeneen tämmöistä puuhaavan toivat lakedaimonilaiset, jotka häntä pelkäsivät, hänet kotia Spartaan ja asettivat hänet hoitamaan niitä samoja toimia, joita hän ennenkin oli hoitanut. Mutta heti kotiin tultuaan hän joutui mielisairaaksi, oltuaan jo sitä ennenkin hieman sekapäinen. Niinpä hän, joka kerta kun kohtasi jonkun spartalaisen, sauvallaan töykkäsi tätä kasvoihin. Koska hän nyt teki näin ja oli aivan mielensä menettänyt, sitoivat sukulaiset hänet jalkapuuhun. Mutta kun hän sidottuna ollessaan huomasi vartijan jääneen yksikseen, pyysi hän veistä. Kun ei vartija aluksi tahtonut sitä antaa, uhkasi Kleomenes vastaisuudessa muuten kostavansa, niin että vartija, joka oli heloti, uhkausten pelosta vihdoin antoi hänelle veitsen. Saatuaan käteensä aseensa Kleomenes silpoi itseään, alkaen

pohkeista. Ja viiltäen ruumistaan pitkin pituuttaan eteni hän pohkeista reisiin saakka, reisistä lonkkaan ja nivuslihoihin, kunnes pääsi vatsaan, ja tätä vihloessaan hän heitti henkensä. Ja niinkuin useimmat helleenit kertovat, hän sai tämän lopun siitä syystä, että hän oli taivuttanut Pytian puhumaan, sillä tavoin kuin tämä Demaratoksen suhteen oli puhunut, mutta, niinkuin atenalaiset yksin sanovat, siitä syystä, että hän oli hyökännyt Eleusiiseen ja hakkauttanut paljaaksi jumalatarten temppelitarhan, tahi, niinkuin vihdoin argolaiset väittävät, siitä syystä, että hän oli houkutelletut sikäläisestä Argoksen pyhätöstä ne argolaiset, jotka taistelusta olivat sinne paenneet, ja lyönyt heidät kuoliaaksi sekä pyhää lehtoa kunnioittamatta syyttänyt sen tuleen.

76. Sillä kun Kleomenes kerran kysyi neuvoa Delfoin oraakelilta, vastattiin, että hän oli valloittava Argoksen. Spartalaisten keralla hän siis saapui Erasinon-joelle, jonka kerrotaan virtaavan Stymfalijärvestä. Tämä järvi laskee nimittäin näkymättömään kuiluun, mutta sen vesi tulee jälleen näkyviin Argoksessa; tästä alkaen argolaiset kuitenkin jo sanovat sitä Erasinokseksi. Saavuttuaan siis tälle joelle Kleomenes sille teurasti uhrieläimen. Mutta uhrienteet eivät ollenkaan olleet hänen ylimenolleen suotuisat. Silloin hän lausui kyllä ihailevansa Erasinosta, koska se ei pettänyt omia maanmiehiään, mutta lisäsi, että argolaiset eivät silti tulisi jäämään rankaisematta. Senjälkeen hän väistyi pois ja vei sotajoukkonsa Thyreaan, missä uhrasi merelle sonnin, ja vei sitten miehistönsä laivoissa Tirynsin alueelle ja Naupliaan.

77. Tämän kuultuaan argolaiset riensivät merenrannalle. Ja saavuttuaan Hesipeia nimiseen paikkaan, lähelle Tirynsiä, asettuivat he leiriin vastapäätä lakedaimonilaisia, jääden näistä vain lyhyen välimatkan päähän. Tällöin eivät argolaiset niin paljon pelänneet avonaista taistelua, kuin että heidät vilpillä yllätettäisiin. Sillä juuri tällöisen tapauksen varalle oli annettu se oraakelivastaus, jonka Pytia julisti yhteisesti heille ja miletolaisille ja joka kuului näin:

"Mutta kun miehestä voiton vienyt on nainen ja maasta pois hänet häätänyt, Argoksess' ikikunnian saanut, silloin tuskissaan moni argotar poskensa raastaa. Näin sukupolvet vastaisetkin virkkavat kerran: Keihäs kauhean kaatanut on monikiemura-käärmeen."

Kaikki tämä siis herätti pelkoa argolaisissa. He päättivät senvuoksi seurata vihollisten kuuluttajan esimerkkiä ja tämän päätöksen tehtyään he menettelivät näin. Joka kerta kun spartalainen kuuluttaja antoi merkin lakedaimonilaisille, noudattivat argolaisetkin sitä.

78. Huomattuaan, että argolaiset aina tekivät hänen oman kuuluttajansa antaman merkin mukaan, käski Kleomenes, että silloin kun kuuluttaja antaisi merkin käydä suurustamaan, he tarttusivat aseisiin ja kävisivät argolaisia vastaan. Ja lakedaimonilaiset tekivätkin näin. Sillä kun argolaiset kuuluttajan merkin mukaisesti parhailaan suurustivat, hyökkäsivät lakedaimonilaiset heidän kimppuunsa ja surmasivat useita heistä, mutta vielä useampia, jotka olivat paenneet Argoksen lehtoon, he saartoivat ja vartioivat.

79. Sitten Kleomenes teki näin. Hänellä oli luonaan karkulaisia, joilta hän sai tietää pyhättöön suljettujen argolaisten nimet, ja nyt hän lähetti kuuluttajan kutsumaan heitä sieltä pois, mainiten nimeltä kunkin; ja samalla hän käski sanoa saaneensa heistä lunnaat. Ja lunnaina on peloponnesolaisilla jokaisesta vangista säädettynä kaksi minaa. Tällä tavoin siis Kleomenes kutsutti yksitellen pois viisikymmentä argolaista ja surmasi heidät. Ja tämä toimitettiin siten, että muut temppelitarhassa olevat argolaiset eivät siitä tienneet mitään. Sillä koska metsikkö oli sankka, eivät siellä olijat nähneet, kuinka ulkopuolella olevien kävi, ennenkuin muuan heistä kiipesi puuhun ja sen latvasta näki, mitä tapahtui. Ja nyt he eivät enää sen koommin kutsuttaessa lähteneet ulos.

80. Silloin Kleomenes käski kaikkien helotien pinoa halkoja lehdon ympäri, ja heidän tehtyään tämän hän syytti sen tuleen. Ja kun se jo paloi, kysyi hän eräältä karkulaiselta, minkä jumalan oma lehto oli. Karkulainen sanoi sen olevan Argoksen oman. Tämän kuultuaan Kleomenes raskaasti huoahden lausui: "Oi ennuslauseiden antaja Apollon, suuresti olet minua pettänyt, kun lausuit, että muka olin valloittava Argoksen. Nyt käsitan, että ennuslause jo onkin mennyt täytäntöön."

81. Senjälkeen Kleomenes antoi suurimman osan sotajoukkoaan lähteä takaisin Spartaan, mutta otti itse mukaansa tuhat parasta miestä ja meni Heran pyhättöön uhraamaan. Mutta kun hän tahtoi uhrata alttarilla, kielsi sen pappi sanoen, ettei vieraan ollut sallittu uhrata siellä. Vaan Kleomenes käski helotien viedä papin pois alttarin luota ja ruoskia häntä, ja sitten hän itse uhrasi. Ja sen tehtyään hän palasi Spartaan.

82. Kleomeneen tultua kotiin haastoivat hänen vihamiestensä hänet eforien eteen väittäen, että hän, vaikka helposti olisi voinut valloittaa Argoksen, oli jättänyt sen tekemättä, syystä että oli ottanut vastaan lahjoja. Kleomenes puolestaan lausui heille — en saata tarkalleen sanoa, puhuiko hän siinä totta vai valetta —, että hän luuli jumalan ennuslauseen toteutuneen, silloin kun he olivat valloittaneet Argoksen pyhätön. Tästä syystä siis hän ei ollut katsonut oikeaksi koettaa käydä kaupungin kimppuun, ennenkuin oli uhrannut ja saanut selville, salliko jumala tämän vai oliko hän sen estävä. Uhratessaan

Heran pyhätössä Kleomenes kyllä sitten sai suotuisia enteitä, mutta kun jumalankuvan rinnasta äkkiä välähti tulenliekki, huomasi hän asian todellisen laidan, että hän nimittäin ei ollut valloittava Argosta. Sillä jos liekki olisi jumalankuvan päästä leimahtanut, olisi hän voinut valloittaa kaupungin kaikkineen päivineen, mutta kun se leimahti rinnasta, käsitti hän tehneensä kaiken, mitä jumala tahtoi tapahtuvaksi. Tämä hänen selityksensä tuntui spartalaisista uskottavalta ja todenmukaiselta, ja suurella äänen enemmistöllä hänet vapautettiin syytöksestä.

83. Mutta Argos joutui siihen määrään tyhjäksi miehistä, että sikäläiset orjat ottivat haltuunsa koko johdon, halliten ja hoitaen asioita, kunnes kaatuneitten pojat olivat varttuneet nuorukaisiksi. Nämä ottivat jälleen haltuunsa Argoksen ja karkoittivat orjat. Mutta kun viimeainitut olivat hädetyt pois, niin he taistelulla valtasivat Tirynsin. Jonkun aikaa heidän välillään vallitsi sovinto, mutta myöhemmin tuli orjien tykö Kleandros niminen tietäjä, syntyperältään figalialainen Arkadiasta. Tämä kehoitti orjia käymään herrojensa kimppuun. Sen johdosta kesti heidän välillään sotaa kauan aikaa, kunnes vihdoinkin argolaiset vaivoin pääsivät voitolle.

84. Argolaiset väittivät siis, että Kleomenes tästä syystä tuli hulluksi ja sai niin surkean lopun. Spartalaiset itse sitävastoin väittivät, ettei Kleomenes minkään jumaluuden vaikutuksesta tullut hulluksi, vaan että hän seurustellessaan skyytien kanssa oli ruvennut juomaan sekoittamatonta viiniä ja siitä tullut hulluksi. Paimentolais-skyytit olivat nimittäin, senjälkeen kuin Dareios oli hyökännyt heidän maahansa, kiihkeästi halunneet kostaa hänelle, ja siitä syystä lähettäneet sanan Spartaan ja tehneet sotaliiton sekä semmoisen sopimuksen, että skyytien itsensä piti Fasis-joen kohdalla koettaa tunkeutua Meedianmaahan, mutta käskeä spartalaisten, Efesoksesta käsin, nousta sisämaahan ja sitten yhtyä heihin samassa paikassa. Niinpä he kertovat, että kun skyytit tässä tarkoituksessa olivat tulleet, Kleomenes seurusteli heidän kanssaan liian paljon, ja kohtuullista enemmän heidän kanssaan seurustellessaan hän muka heiltä oppi juomaan sekoittamatonta viiniä. Ja siitä arvelevat spartalaiset hänen tulleen hulluksi. Siitä perin, milloin he, kuten itse kertovat, tahtovat juoda jotakin väkevämpää, sanovat he: "Ota skyytin ryyppy!" Niin kertovat spartalaiset Kleomeneesta. Mutta minun luullakseni Kleomenes kärsi tämän rangaistuksen Demaratoksen vuoksi.

85. Saatuaan tietää Kleomeneen kuolemasta lähettivät aiginalaiset sanansaattajia Spartaan syyttämään Leutykhidestä niitten panttivankien vuoksi, joita pidätettiin Atenassa [ks. luku 73]. Lakedaimonilaiset asettivat tuomioistuimen, havaitsivat, että Leutykhides oli häpeällisesti kohdellut aiginalaisia, ja tuomitsivat hänet luovutettavaksi pois Aiginaan, Atenassa pidätettyjen miesten sijasta. Mutta kun aiginalaiset juuri olivat viemäisillään Leutykhiden pois, lausui heille Theasides, Leoprepeen poika, joka oli Spartassa arvossapidetty mies, näin: "Mitä aiotte tehdä, Aiginan miehet? Viedäkö Spartan kuninkaan, jonka kansalaisensa ovat luovuttaneet? Joskin spartalaiset vihoissaan nyt ovat näin päättäneet, niin katsokaa vain, etteivät, jos tämän panette toimeen, myöhemmin tuota turmiota ja onnettomuutta maahanne." Sen kuultuaan aiginalaiset luopuivat viemästä Leutykhiden pois, mutta tekivät semmoisen sopimuksen, että hän seuraisi heitä Atenaan ja siellä luovuttaisi miehet aiginalaisille.

86. Atenaan saavuttuaan Leutykhides vaati pois panttivankeja, mutta atenalaiset, jotka eivät tahtoneet niitä antaa, vetivät esille verukkeita sanoen, että koska kaksi kuningasta oli pantin heille jättänyt, niin he eivät pitäneet oikeana antaa sitä pois toiselle, toisen olematta läsnä. Kun atenalaiset eivät sanoneet aikovansa niitä luovuttaa, puhui Leutykhides heille näin: "Tehkää vain, atenalaiset, kummin itse tahdotte. Mutta jos luovutatte heidät, teette oikein, jos taas ette luovuta, päinvastoin. Tahdon kuitenkin mainita teille, kuinka kerran Spartassa kävi erään pantin. Meidän spartalaisten kesken käy kertomus, että kolme miespolvea ennen minua Lakedaimonissa eli Glaukos, Epikydeen poika. Tästä miehestä meillä mainitaan, että hän sekä kaikissa muissa kohdin oli ensimmäinen että erittäin oli oikeamielisyydestään parhaimmassa huudossa kaikista, jotka siihen aikaan Lakedaimonissa asuivat. Hänelle nyt sattui, kuten meillä kerrotaan, sallimuksen määräämänä aikana tällainen tapaus. Muuan miletolainen mies saapui Spartaan, tuli hänen puheilleen ja teki tällaisen esityksen: 'Minä olen miletolainen ja olen tullut nauttiakseni hyötyä sinun oikeamielisyydestäsi, Glaukos. Sillä koska kautta koko suuren Hellaan ja myös Iooniassa on ollut paljon puhetta sinun oikeamielisyydestäsi, niin minä harkitsin itsekseni, kuinka vaaranalainen Ioonia vanhastaan on, kun sitävastoin Peloponnesos elelee rauhassa ja turvassa, ja kuinka meillä ei ollenkaan saa nähdä rikkauksien säilyvän samoissa käsissä. Tätä siis tuumiessani ja miettiessäni näytti minusta parhaalta muuttaa puolet koko omaisuudestani rahaksi ja uskoa se sinun huostaasi, hyvin ymmärtäen, että rahat sinun luonasi talletettuina tulevat säilymään. Ota nyt siis vastaan rahani ja ota sekä säilytä nämä tunnukset. Ja anna sille, jolla ne on mukanaan, rahat pois, hänen vaatiessaan.' Näin puhui Miletoksesta tullut vieras, ja Glaukos otti pantin vastaan äskenmainitulla ehdolla. Pitkän ajan kuluttua tulivat sitten Spartaan sen miehen lapset, joka oli Glaukokseksi uskonut rahat. He tulivat hänen puheilleen, näyttivät tunnuksiaan ja vaativat pois rahoja. Mutta Glaukos hylkäsi vaatimuksen vastaten näin: 'En minä muista sellaista tapausta, eikä mieleeni johdu mitään semmoista, mitä te puhutte. Mutta jos se muistuu mieleeni, niin tahdon tehdä kaiken, mitä kohtuus vaatii. Sillä jos minä olen jotakin vastaanottanut, tahdon oikeudenmukaisesti antaa sen

takaisin, ja jos minä en ensinkään ole mitään vastaanottanut, tahdon teihin nähden menetellä helleenien lakien mukaisesti. Minä annan teille siis neljän kuukauden ajan tästä lukien, näyttääksenne toteen vaatimuksenne.' Pahoillaan läksivät miletolaiset matkaansa, koska luulivat rahansa menetetyiksi. Glaukos taas matkusti Delfoihin kysymään neuvoa oraakelilta. Mutta kun hän siellä kysyi, voisiko hän valalla saada rahat omikseen, uhkasi Pytia häntä seuraavin sanoin:

"Hetkeksi hyödyttää, oi Glaukos, laps Epikydeen, vanhoa väärin ja itselleen raha ryöstäen voittoa. Vanno'os siis! Valan täyttäjäkään ei kuoloa välttä. Vaan valan lapsi se jää, nimi puuttuvi, ei ole kätt', ei jalkoakaan, mut on nopsa se seuraamaan, koko heimon kunnes on raastanut pois, nukutellut huonehen kaiken. Vaan valakelvon vaurastuu suku suosima onnen."

"Tämän kuultuaan Glaukos pyysi, että jumala antaisi hänen puheensa anteeksi. Mutta Pytia virkkoi, että on yhdentekevää, kiusaako jumalaa vai tekeekö pahaa. Silloin Glaukos noudatti luokseen miletolaiset vieraat ja antoi heille pois rahat. — Mutta minä tahdon mainita, minkä vuoksi ryhdyin teille kertomaan tämän tapauksen, atenalaiset: Glaukoksen suvusta ei tätä nykyä ole jälellä ketään, eikä ole olemassa mitään kotiliettä, jota pidettäisiin hänen omanaan, vaan on hänen muistonsa juurta myöten hävinnyt Spartasta. Niin tärkeitä on, ettei edes ajattelekaan muuta, kuin antaa pois pantin vaadittaessa."

87. Näin lausui Leutykhides. Mutta koska atenalaiset eivät sittenkään häntä kuunnelleet, läksi hän matkoihinsa. Vaan ennenkuin vielä aiginalaiset olivat antaneet hyvitystä atenalaisille niistä loukkauksista, joita he teebalaisten mieliksi olivat heille tuottaneet, tekivät he näin. Vihoissaan atenalaisille ja arvellen kärsineensä näiden puolelta loukkausta, he hankkiutuivat kostamaan heille. Ja kun nyt atenalaisilla oli viisousu Sunionin luona, asettuivat aiginalaiset väijyksiin ja valtasivat pyhän juhlalaivan, joka oli täynnään Atenan ensimmäisiä miehiä, ja ottivat vangiksi sekä sitoivat miehet.

88. Saatuaan tämmöistä kohtelua aiginalaisten puolelta osakseen eivät atenalaiset enää vitkastelleet, vaan koettivat keksiä kaikkea, mitä vain voivat aiginalaisia vahingoittaakseen. Aiginassa oli muuan arvossapidetty mies, Nikodromos, jota sanottiin Knoithoksen pojaksi. Kun nyt tämä, joka oli suutuksissaan aiginalaisille siitä, että he aikaisemmin olivat ajaneet hänet saaresta pois, sai tietää atenalaisten juuri silloin olevan valmiina tuottamaan aiginalaisille vahinkoa, niin hän sopi atenalaisten kanssa Aiginan kavaltamisesta ja määräsi päivän, milloin hän aikoi käydä käsiksi asiaan ja milloin viimeistään atenalaisten oli tultava avuksi.

89. Senjälkeen hän atenalaisten kanssa tekemänsä sopimuksen mukaisesti ottaa haltuunsa niisanotun vanhan kaupungin. Mutta atenalaiset eivät saapuneetkaan oikeaan aikaan. Sillä heillä ei sattunut olemaan laivoja, jotka taistelussa olisivat voineet pitää puoliaan aiginalaisten laivoja vastaan. He pyysivät senvuoksi korintolaisilta laivoja lainaksi, mutta sillä välin meni heidän hankkeensa hukkaan. Korintolaiset, jotka siihen aikaan olivat erittäin ystävällisissä väleissä atenalaisten kanssa, luovuttivat näiden pyynnöstä heille kaksikymmentä laivaa, antaen ne vuokraksi viidestä drakmasta; sillä lain mukaan heillä ei ollut oikeutta antaa niitä lahjaksi. Saatuaan siis nämä ja otettuaan myötään omansa atenalaiset miehittivät kaikkiaan seitsemänkymmentä laivaa ja purjehtivat Aiginaa vastaan, mutta myöhästivät yhden päivän.

90. Mutta kun atenalaiset eivät oikeaan aikaan tulleet saapuville, astui Nikodromos alukseen ja karkasi Aiginasta. Hänen mukanaan seurasi muitakin aiginalaisia, ja atenalaiset antoivat heille Sunionin asuttavaksi. Sieltä käsin he sitten ryöstelivät saarella asuvia aiginalaisia.

91. Tämä tapahtui kuitenkin myöhemmin. — Mutta aiginalaisten varakkaat pääsivät voitolle rahvaasta, joka yhdessä Nikodromoksen kanssa oli noussut kapinaan, ja saatuaan nämä kukistetuiksi veivät he heidät ulos kaupungista surmattavaksi. Tästä tapauksesta heihin jäi verisyys, jota he kaikista yrityksistään huolimatta eivät kyenneet sovittamaan, vaan ennenkuin jumalatar oli heihin leppynyt joutuivat he saarestaan karkoitetuiksi. He ottivat näet vangiksi seitsemänsataa rahvaanmiestä ja veivät heidät surmattavaksi. Mutta yksi näistä pääsi irti kahleistaan ja pakeni Demeter Thesmoforoksen tempelin esipihaan, tarttui ovirenkaaseen ja riippui siinä. Kun he silloin eivät saaneet häntä vedetyksi irti, niin he hakkasivat poikki hänen kätensä ja vetivät hänet siten pois, mutta kädet jäivät ovirenkaaseen kiinni.

92. Näin nyt aiginalaiset tekivät itselleen. Vaan kun atenalaiset tulivat seitsemälläkymmenellä laivallaan, taistelivat he merellä näitä vastaan, mutta joutuivat taistelussa tappiolle. He kutsuivat silloin avukseen entisiä liittolaisiaan, argolaisia. Mutta nämä eivät enää heitä auttaneet, suuttuneina siitä, että ne aiginalaiset laivat, jotka Kleomenes väkisin oli ottanut, olivat pysähtyneet Argolis-maakuntaan ja niitten miehistö mennyt maihin yhdessä lakedaimonilaisten kanssa. Tätä samaa hyökkäystä tehtäessä oli myös miehiä sikyonilaisista laivoista astunut yht'aikaa maihin. Siitä syystä olivat argolaiset asettaneet heidän maksettavakseen sakkoina tuhat talenttia, viisisataa kumpaistenkin. Sikyonilaiset puolestaan myönsivät tehneensä väärin ja suostuivat maksamaan sata talenttia ja saivat loput anteeksi,

mutta aiginalaiset eivät myöntyneet, vaan olivat itsepäisempiä. Siitä syystä siis, heidän pyytäänsä apua, ei valtion puolesta yksikään argolainen enää auttanut, mutta vapaaehtoisia tuli noin tuhat. Heidän päällikkönään oli Eurybates niminen mies, joka oli harjoittanut viisiottelua. Useimmat heistä kuitenkin eivät palanneet takaisin, vaan saivat atenalaisilta surmansa Aiginassa. Itse päällikkö Eurybates kunnosti itseään kaksintaistelussa ja tappoi sillä tavoin kolme miestä, mutta sai neljännen, dekeleialaisen Sofaneen, kädestä surmansa.

93. Mutta kun atenalaiset olivat epäjärjestyksessä, iskivät aiginalaiset yhteen heidän kanssaan laivoillaan ja voittivat heidät sekä ottivat heiltä neljä laivaa miehineen päivineen.

94. Näin siis oli syttynyt sota atenalaisten ja aiginalaisten kesken. Mutta koska Persian kuninkaan palvelija aina kehoitti häntä muistamaan atenalaisia ja lisäksi peisistratidit häntä yllyttivät panettelemalla atenalaisia, niin hän pani toimeen aikeensa. Samalla Dareios, tätä tekosyytä käyttämällä, tahtoi laskea valtansa alle ne Hellaan valtiot, jotka eivät olleet antaneet maata ja vettä. Mutta Mardonioksen, jonka oli käynyt kehnosti sotaretkellä, hän eroitti ylipäällikkyydestä ja nimitti muita ylipäälliköitä sekä lähetti ne Eretriaa ja Atenaa vastaan, nimittäin Datiin, joka oli meedialainen syntyperältään, ja veljensäpojan Artafreneen, Artafreneen pojan. Hän lähetti heidät luotaan annettuaan heille toimeksi orjuuttaa Atenan ja Eretrian sekä tuoda orjat eteensä.

95. Niin pian kuin nämä olivat nimitetyt päälliköiksi, lähtivät he kuninkaan luota ja saapuivat aleiselle kentälle Kilikiaan, muassaan suuri ja hyvin varustettu maasotajoukko. Ja heidän ollessaan siellä leirissä tuli lisäksi koko laivasto, sen mukaan kuin itsekutakin oli käsketty sitä varustamaan. Sinne saapuivat myös hevostenkuljetus-laivat, joita Dareios edellisenä vuotena oli käskenyt veronalaistensa valmistaa. Sijoitettuaan niihin hevoset ja asetettuaan maasotajoukon laivoihin he purjehtivat kuudellasadalla kolmisoudulla Iooniaan. Sieltä he eivät suunnanneet laivoja pitkin mannermaata suoraan Hellespontusta ja Traakiaa vastaan, vaan lähtien Samoksesta käsin he kulkivat Ikaroksen sivu ja saarien kautta, kuten minusta näyttää, varsinkin koska pelkäsivät purjehdusta Athoksen ympäri, he kun edellisenä vuotena siitä matkatessaan olivat kärsineet suuren vaurion. Siihen pakoitti heitä sitäpaitsi myös Naxos, jota ei vielä oltu valloitettu.

96. Ikaroksen mereltä persialaiset kulkivat Naxokseen ja laskivat siellä maihin. Sillä tätä vastaan he, muistellen entisiä tapauksia, ensiksi ajattelivat lähteä sotaretkelle. Naxolaiset läksivät pakoon vuorille, koettamatta pitää puoliaan. Mutta persialaiset tekivät orjiksi ne, jotka he heistä saivat kiinni, ja syyttivät tuleen sekä pyhätöt että kaupungin. Sen tehtyään he läksivät merille muita saaria vastaan.

97. Sillävälän kun persialaiset menettelivät näin, jättivät delolaisetkin Deloksen ja läksivät pakoon Tenokseen. Kun laivasto lähestyi Delosta, purjehti Datis esiin eikä sallinut laivojen laskea ankkuriin saaren tykö, vaan vastapäätä olevan Renaijan rantaan. Mutta itse hän saatuaan tietää, missä delolaiset olivat, lähetti kuuluttajan ja julisti heille näin: "Pyhät miehet, miksi olette lähteneet pakoon, syyttäen minua epäystävällisestä mielialasta? Sillä osaksi minä itsestäni olen sen päättänyt, osaksi on kuningas niin määrännyt, etten siinä maassa, missä nuo kaksi jumalaa ovat syntyneet, ryöstä mitään, en itse maata enkä sen asujaimia. Lähtekää nyt siis omillenne ja hoitakaa saartanne." Niin hän käski kuuluttaa delolaisille ja sitten hän antoi pinota alttarille kolmesataa talenttia libanotosta ja poltti sen.

98. Sen tehtyään Datis purjehti sotajoukkonsa kera ensiksi Eretriaan, vieden mukanaan ionilaisia ja aiolilaisia. Ja tämän sotajoukon lähdettyä sieltä liikkui Delos, niinkuin delolaiset kertovat, maanjäristyksen takia, ensimmäisen ja viimeisen kerran minun aikoihini saakka. Ja sen kaiketi jumala teki, jotta se ihmisille olisi enteenä vastaisiin onnettomuuksiin. Sillä Dareioksen, Hystaspeen pojan, ja Xerxeen, Dareioksen pojan, sekä Artoxerxeen, Xerxeen pojan, aikana, eli kolmen miespolven aikana peräkkäin, sattui enemmän onnettomuuksia Hellaalle kuin kahdellakymmenellä muulla miespolvella ennen Dareiosta, ja niistä tuli osa persialaisten puolelta, osa ylivallostajien johtovaltojen puolelta. Siten ei ollut ensinkään ihmeellistä, että Delos, joka ennen oli ollut liikkumaton, silloin liikkui. Hellaankielellä merkitsevät nämä nimet: Dareios "toimittajaa", Xerxes "soturia" ja Artoxerxes "suurta soturia". Näillä nimityksillä helleenit oman kielensä mukaan voisivat oikein nimittää näitä kuninkaita.

99. Lähdettyään Deloksesta pois barbarit laskivat laivansa muihin saariin, ottivat niistä sotaväkeä ja veivät panttivangeiksi saarelaisten lapsia. Purjehtiessaan saaresta toiseen he myös laskivat Karystokseen, sillä karystolaiset eivät olleet antaneet heille panttivankeja ja olivat kieltäytyneet lähtemästä sotaretkelle naapurikaupunkeja vastaan, tarkoittaen Eretriaa ja Atenaa. Näitä he tällöin piirittivät ja havittelivat heidän maataan, kunnes karystolaiset asettuivat persialaisten puolelle.

100. Kuullessaan, että persialainen sotajoukko purjehti heitä vastaan, eretrialaiset pyysivät atenalaisia avukseen. Atenalaiset eivät kieltäneet apuaan, vaan antoivat heille avuksi ne neljä tuhatta miestä, jotka olivat saaneet osakseen khalkidilaisten hippobotien maan. Mutta eretrialaiset eivät tehneetkään mitään järkevää päätöstä; he tosin noudattivat luoksensa atenalaiset, mutta heidän keskuudessaan vallitsi kaksi mielipidettä. Toiset heistä ajattelivat nimittäin jättää kaupungin ja vetäytyä Euboian ylängöille, toiset taas hankkivat petosta siinä toivossa, että voittaisivat etua Persian kuninkaan

puolelta. Selvillä siitä, millä kannalla molemmat puolueet olivat, ilmoitti Aiskhines, Nothonin poika, joka oli ensimmäisiä miehiä eretrialaisten joukossa, sinne tulleille atenalaisille kaikki esilläolevat asianhaarat ja pyysi heitä lähtemään pois kotiinsa, jott'eivät samalla joutuisi tuhon omiksi. Ja atenalaiset noudattivatkin tätä Aiskhineen kehoitusta.

101. Niinpä atenalaiset kulkivat salmen poikki Oropokseen ja pelastuivat siten. Mutta persialaiset purjehtivat ja laskivat laivansa maihin Eretrian alueella Temenoksen, Khoiroain ja Aigilean kohdalla. Ja vallattuaan nämä paikat he heti toivat hevoset laivoista pois ja valmistautuivat hyökkäämään vihollisia vastaan. Mutta eretrialaiset eivät päättäneet tulla ulos taistelemaan, vaan heidän huolenaan oli suojella muureja, sittenkuin kerran se mielipide oli voittanut, ettei pitänyt jättää kaupunkia. Kun sitten tapahtui ankaria rynnäköitä, kaatui muurien luona kuuden päivän aikana useita kummaltakin puolen. Mutta seitsemäntenä päivänä kavalsivat kaupungin persialaisille Euforbos, Alkimakhoksen poika, ja Filagros, Kyneuksen poika, kaksi kansalaisten kesken arvossapidettyä miestä. Päästyään kaupungin sisään persialaiset ryöstivät ja sytyttivät pyhätöt tuleen, kostoksi Sardeessa poltetuista pyhätöistä, ja sitten he Dareioksen käskyn mukaisesti tekivät ihmiset orjiksi.

102. Masennettuaan Eretrian ja pysytelttyään siellä muutamia päiviä he purjehtivat Attikanmaahan, kovasti kiiruhtaen ja luullen atenalaisten tulevan tekemään samoin, kuin eretrialaisetkin olivat tehneet. Ja koska Marathon oli sopivin paikka Attikassa ratsuväen liikkeille ja lähinnä Eretriaa, johdatti Hippias, Peisistratoksen poika, heidät sinne.

103. Saatuaan tietää sen atenalaisetkin riensivät Marathoniin. Heidä johti kymmenen päällikköä, joista kymmenes oli Miltiades, hän, jonka isän, Kimonin, Stesagoraan pojan, oli täytynyt paeta Atenasta Peisistratoksen, Hippokrateen pojan, tieltä. Ja maanpakolaisuudessa ollessaan hänen oli onnistunut nelivaljakolla voittaa Olympian kilpaleikeissä, ja sen voiton saadessaan hän oli saanut saman voiton kuin hänen veljensä äidin puolelta, Miltiades. Sittemmin hän seuraavana olympiadina voitti samalla valjakolla, mutta salli kuuluttaa Peisistratoksen voittajaksi; ja koska hän luovutti viimeainitulle voiton, sai hän sopimuksen nojalla palata kotiinsa. Mutta sittenkuin hän samoilla hevosilla vielä kerran oli voittanut Olympiassa, kävi niin, että hän sai surmansa Peisistratoksen poikien toimesta; Peisistratos näet itse ei enää ollut elossa. Nämä surmauttivat hänet prytaneionin luona, yöllä lähettämiensä salamurhaajien kautta. Kimon on haudattuna kaupungin edustalle, toiselle puolen niisanottua "Solatietä". Ja vastapäätä häntä ovat hänen hevosensa haudattuina, nuo, jotka saavuttivat kolme voittoa Olympiassa. Saman on jo tehnyt eräs toinenkin valjakko, nimittäin lakonilaisen Euagoraan, mutta paitsi näitä ei yksikään muu. — Siihen aikaan kasvatettiin vanhempaa Kimonin pojista, Stesagorasta, setänsä Miltiadeen luona Khersonesoksessa, mutta nuorempaa Kimonin itsensä luona Aienassa, ja hän oli Khersonesoksen asuttajan, Miltiadeen, mukaan saanut nimekseen Miltiades.

104. Mainittu Miltiades siis oli atenalaisten päällikkönä tultuaan Khersonesoksesta ja pelastuttuaan kaksinkertaisesta kuolemasta. Ensiksi näet foinikialaiset ajoivat häntä takaa Imbrokseen saakka ja koettivat kaikin voimin ottaa kiinni ja viedä hänet kuninkaan tykö. Ja toiseksi, kun hän oli edellisten käsistä päässyt pakoon, saapunut kotiinsa ja jo luuli olevansa turvissa, ottivat hänen vihamiehensä hänet vastaan niin, että vetivät hänet oikeuteen ja syyttivät häntä itsevaltaisesta hallinnosta Khersonesoksessa. Päästyään näidenkin käsistä hän vihdoin kansan valitsemana oli nimitetty atenalaisten sotapäälliköksi.

105. Ja ensiksikin, vielä kaupungissa ollessaan, lähettivät sotapäälliköt Spartaan Feidippides kuuluttajan, erään atenalaisen miehen, joka muuten oli pikajuoksija ja hoiti tätä ammattia. Mainittu Feidippides kohtasi, kuten hän itse kertoi ja ilmoitti atenalaisille, Parthenion-vuoren seuduilla, Tegean yläpuolella, Panin. Pan oli muka huutanut Feidippidestä nimeltä ja käskenyt hänen kysyä atenalaisilta, minkä vuoksi nämä eivät ollenkaan välittäneet hänestä, vaikka hän oli heitä kohtaan suopea ja monasti jo oli ollut heille hyödyksi sekä vastakin aikoi olla. Atenalaiset uskoivat tämän todeksi, ja myöhemmin, kun heidän tilansa jo oli hyvällä kannalla, he pystyttivät linnan alapuolelle Panille pyhätön, ja tämän ilmoituksen johdosta he vuotuisilla uhreilla ja soihtujuhalla suostuttelevat häntä.

106. Juuri tällä matkalla siis, jolloin mainittu Feidippides väitti Panin hänelle ilmestyneen, hän sotapäällikköjen lähettämänä saapui toisena päivänä Atenasta lähdettyään Spartaan. Ja perille saavuttuaan hän lausui hallitusmiehille: "Oi lakedaimonilaiset, atenalaiset pyytävät teitä auttamaan heitä eikä sallimaan Hellaan vanhimman kaupungin joutua barbarien orjuuteen. Sillä onhan jo Eretria orjuutettu, ja Hellas on joutunut yhtä huomattavaa kaupunkia köyhemmäksi." Näin hän ilmoitti heille sanottavansa, ja lakedaimonilaiset päättivät tulla atenalaisten avuksi; mutta heidän oli mahdoton heti paikalla tehdä se, koska eivät tahtoneet rikkoa lakia. Oli nimittäin kuluvan kuukauden yhdeksäs päivä, ja he selittivät, etteivät aikoneet maastaan marssia yhdeksäntenä päivänä, koska kuun kehä ei ollut täysi.

107. Niinpä he siis odottivat täysikuuta. Mutta barbareja opasti Marathoniin Hippias, Peisistratoksen poika, nähtyään edellisenä yönä sellaisen näyn, että hän oli lepäävinään äitinsä vieressä. Ja tämän

unennäön nojalla hän päätti, että hän oli palajava Atenaan ja saapa takaisin hallituksen sekä vihdoin kotonaan iäkkäänä kuoleva. Tämän hän siis päätti unennäöstään. Mutta nyt hän johtajana ollen ensiksi laski Eretriasta otetut sotavangit maihin styralaisten saareen, jota nimitetään Aigleiksi, ja sitten hän antoi laivojen laskea rantaan Marathonin luona ja ankkuroida, jonka jälkeen hän antoi barbarein astua ulos laivoista ja järjesti ne. Mutta tätä puuhatessaan hän alkoi aivastaa ja yskiä tavallista ankarammin. Ja vanhanpuoleinen kun hän oli, olivat useimmat hänen hampaistaan irrallaan. Kun hän nyt siis rajusti yskähti, niin hän pudotti yhden hampaistaan. Se putosi hiekkaan, ja hän näki siinä paljon vaivaa sitä etsiessään. Mutta kun hammasta ei näkynyt, niin hän huohtaen virkkoi vieressä seisoville: "Tämä maa ei ole meidän, emmekä me saa pakoitetuksi sitä valtaamme, sillä sen verran kuin minulla vielä oli siinä osaa, sen on hampaani saanut."

108. Sillä tavoin Hippias päätti näyn toteutuneen. Mutta kun atenalaiset olivat asetettuina järjestykseen Herakleen temppeelialueella, tulivat platalalaiset miehissä heitä auttamaan. Platalalaiset olivat nimittäin antautuneet atenalaisille, ja atenalaiset olivat jo heidän puolestaan nähneet paljon vaivaa. Ja he antautuivat atenalaisille seuraavalla tavoin. Teebalaisten ahdistamina platalalaiset ensiksi antautuivat Kleomeneelle, Anaxandrideen pojalle, joka sattumalta oli läheisyydessä, sekä lakedaimonilaisille. Mutta nämä eivät suostuneet siihen, vaan sanoivat heille näin: "Me asumme liian kaukana, ja teille tulisi tällainen apu kylläkin laimeaksi. Ehtisittehän te monta kertaa tulla orjuutetuiksi, ennenkuin kukaan meistä saisi siitä vihiäkään. Mutta me neuvomme teitä antautumaan atenalaisille, jotka asuvat lähellä teitä eivätkä ole huonoja auttamaan." Sen neuvon lakedaimonilaiset antoivat eivätkä sitä tehneet niin paljon hyväntahtoisuudesta platalalaisia kohtaan kuin siksi, että tahtoivat että atenalaiset joutuisivat sotaan boiotilaisten kanssa ja siitä saisivat vaivaa. Sen neuvon antoivat lakedaimonilaiset platalalaisille. Jälkimäiset noudattivatkin neuvoa, ja atenalaisen toimittaessa uhrejaan kahdelletoista jumalalle he istuutuivat alttarille sekä antautuivat heidän turviinsa. Saatuaan siitä tiedon teebalaiset lähtivät sotaretkelle platalalaisia vastaan, ja atenalaiset tulivat näille avuksi. Mutta kun he olivat ryhtymäisillään taisteluun eivät korintolaiset, jotka sattumalta olivat läsnä, sitä sallineet. Ja kun molemmat uskoivat riidan ratkaisun näille, niin he määräsivät maan rajat ja sovittivat riidan sillä ehdolla, että teebalaiset jättäisivät rauhaan ne boiotilaiset, jotka eivät tahtoneet kuulua boiotilais-liittoon. Niin tuomittuaan korintolaiset läksivät matkoihinsa, mutta atenalaisen lähtiessä pois hyökkäsivät boiotilaiset heidän kimppuunsa, vaan joutuivat hyökkäyksensä jälkeen taistelussa tappiolle. Silloin atenalaiset menivät niitten rajojen yli, jotka korintolaiset olivat säätäneet platalalaisille; niitten rajojen yli he siis kulkivat ja tekivät itse Asopoksen teebalaisten rajaksi Plataiaa ja Hysiaita vastaan. Sanotulla tavalla platalalaiset olivat antautuneet atenalaisille, ja nyt he tulivat avuksi Marathoniin.

109. Atenalaisten sotapäälliköiden mielipiteet kävivät eri tahoille, toiset kun heidän harvalukuisuuteensa nähden neuvoivat, ettei iskettäisi yhteen meedialaisten kanssa, toiset taas, niiden joukossa myös Miltiades, kun kehoittivat siihen. Kun mielipiteet menivät kahtaanne ja pelkurimaisempi pääsi voitolle, oli yhdestoista äänestysliiuska atenalaisen arvalla määrätyn polemarkin annettava; entisinä aikoina antoivat nimittäin atenalaiset saman äänestysoikeuden polemarkille kuin sotapäälliköille. Ja polemarkkina oli siihen aikaan afidnalainen Kallimakhos. Hänen luokseen tuli Miltiades ja lausui näin: "Sinun vallassasi, Kallimakhos, on nyt joko saattaa Atena orjuuteen tai vapauttamalla se ikipäiviksi jättää jälkeesi muisto semmoinen, jommoista eivät edes Harmodios ja Aristogeiton ole jättäneet. Sillä ovathan atenalaiset nyt joutuneet suurempaan vaaraan kuin kaikkena olinaikanaan. Jos he alistuvat meedialaisten valtaan, on ilmeistä, mitä he Hippiaan haltuun jääneinä tulevat kärsimään; mutta jos tämä kaupunki säilyy, niin se saattaa tulla ensimmäiseksi Hellaan kaupunkien joukossa. Millä lailla siis tämä saattaa tapahtua, ja millä lailla näiden asiain ratkaisu kuuluu juuri sinulle, sen minä nyt aion ilmaista. Meidän kymmenen sotapäällikön kesken käyvät mielipiteet eri tahoille, kun toiset kehoittavat iskemään yhteen, toiset eivät. Jos me nyt emme iske yhteen, niin pelkään, että nousee jokin suuri eripuraisuus, joka siihen määrään järkyttää atenalaisen mielipiteet, että he menevät meedialaisten puolelle. Mutta jos me iskemme yhteen, jo ennenkuin atenalaisen kesken syntyy mitään hajaannusta, saatamme jumalain avulla yhteentörmäyksessä päästä voitolle. Kaikki tämä kohdistuu nyt sinuun ja riippuu sinusta. Sillä jos sinä yhdyt minun mielipiteeseeni, on isänmaasi oleva vapaa, ja kaupunkisi Hellaan kaupunkien joukossa ensimmäinen. Mutta jos valitset niiden mielipiteen, jotka neuvovat karttamaan taistelua, on kaikkien niiden etujen vastakohta, joita olen luetellut, sinua odottava."

110. Näin puhumalla Miltiades voitti Kallimakhoksen puolelleen. Ja kun polemarkin ääni oli tullut lisäksi, tuli päätetyksi, että iskettäisiin yhteen. Sitten ne sotapäälliköt, joiden mielipide oli ollut, että piti taisteltaman, jättivät Miltiadeelle ylijohdon, aina milloin heidän päivänsä tuli johtaa. Hän otti kyllä vastaan ylijohdon, mutta ei vielä ryhtynyt taisteluun, ennenkuin hänen oma vuoronsa tuli.

111. Niin pian kuin Miltiadeen vuoro oli tullut, järjestäytyivät atenalaiset seuraavalla tavoin taisteluvalmiiksi. Oikeata siipeä johti polemarkki Kallimakhos; atenalaisilla oli nimittäin siihen aikaan tapana, että polemarkki piti oikeata siipeä. Tämän päällikön jälkeen seurasivat heti kaikki heimopiirit siinä järjestyksessä, mikä niillä oli, toinen toisensa jälestä. Viimeisiksi järjestäytyivät platalalaiset, jotka

saivat vasemman siiven. Tästä taistelusta pitäen rukoilee atenalainen kuuluttaja, atenalaisen toimittaessa uhreja joka neljäs vuosi tapahtuvissa kansanjuhliissaan menestystä plataialaisillekin, samalla kertaa kuin atenalaisille. Mutta nyt kun atenalaiset järjestäytyivät Marathonissa, kävi näin. Kun sotajoukon rintaman pituus tehtiin yhtä suureksi kuin meedialais-sotajoukon, tuli sen keskusta vain muutaman rivin syvyiseksi, joten sotajoukko siltä kohtaa oli varsin heikko, mutta kumpikin siipi oli mieslukunsa vuoksi vahva.

112. Niin pian kuin he olivat järjestyksessä ja uhri oli tullut hyväenteinen, riensivät atenalaiset, heti valloilleen päästyään, juoksujalkaa barbareja vastaan. Heidän välillään ei ollut vähempää kuin kahdeksan stadionia. Nähdessään heidän pikamarssissa rientävän vastaansa persialaiset valmistautuivat heitä kohtaamaan ja luulivat atenalaisen olevan hulluja ja syöksyvän suoraan turmioonsa, kun näkivät heidän harvalukuisina, vieläpä juoksujalkaa, kiiruhtavan, vaikk'ei heillä ollut ratsuväkeä eikä jousimies-joukkoja. Niin arvelivat barbarit. Mutta sittenkin atenalaiset taajoissa joukoissa olivat joutuneet käsikähmään barbarien kanssa, niin he taistelivat mainehikkaasti. Ensimmäisinä näet kaikista helleeneistä, joita me tunnemme, he menivät juoksujalkaa vihollista vastaan, ja ensimmäisinä he kestivät meedialais-puvun ja siihen puettujen miesten näön. Sillä siihen saakka oli yksin meedialaisen nimen kuuleminenkin herättänyt pelkoa helleeneissä.

113. Marathonin kedolla taisteltiin kauan aikaa. Ja sotajoukon keskustassa, mihin persialaiset itse sekä sakilaiset olivat asetettuina, voittivat barbarit. Siinä siis barbarit voittivat ja mursivat rintaman sekä ajoivat atenalaisia takaa sisämaahan, mutta kummallakin siivellä voittivat atenalaiset ja plataialaiset. Ja voitettuaan he antoivat barbarein pakosalle kääntyneen sotajoukon paeta, mutta vetivät molemmat siipensä yhteen ja taistelivat niitä vastaan, jotka olivat murtautuneet heidän keskustansa läpi, ja atenalaiset voittivat. Ja he seurasivat iskien persialaisia, kunnes saapuivat merenrantaan ja vaativat tulta sekä tarttuivat laivoihin.

114. Tässä taisteluntuoksina sai surmansa polemarkki Kallimakhos, joka oli esiintynyt kunnan miehen tavoin, ja sotapäällikköjen joukosta kuoli Stesileos, Thrasyleoksen poika. Edelleen kaatui siinä Kynegeros, Euforionin poika, jolta kirveellä hakattiin poikki käsi, kun hän tarttui laivankeulan kärkeen. Ja sitäpaitsi kaatui monta muuta tunnettua atenalaista.

115. Sillä tavoin atenalaiset saivat valtaansa seitsemän laivaa. Mutta muut laivat barbarit työnsivät merelle ja otettuaan Eretriasta saamansa sotavangit siitä saaresta, johon olivat jättäneet heidät, he purjehtivat Sunionin ympäri ehtiäkseen ennen atenalaisia kaupunkiin. Ja atenalaisen kesken nousi semmoinen syytös, että barbarit alkamaionidien juonesta olivat saaneet sen päähänsä. Nämä olivat muka sopimuksesta näyttäneet kilpeä persialaisille, näiden jo ollessa merellä.

116. Persialaiset siis purjehtivat Sunionin ympäri. Mutta atenalaiset riensivät kiireesti, minkä jalat kestivät, kaupunkinsa avuksi ja ennättivät sinne, ennenkuin barbarit saapuivat. Ja samoin kuin he olivat lähteneet Herakleen pyhätön luota Marathonin kedolla, samoin he saavuttuaan perille asettuivat leiriin toisen Herakleen pyhätön, nimittäin Kynosargeessa olevan luo. Mutta päästyään laivoineen Faleronin kohdalle, joka silloin oli atenalaisen satamana ja oltuaan siinä ankkurissa barbarit purjehtivat takaisin Aasiaan.

117. Tässä Marathonin taistelussa kaatui barbareja noin kuusituhatta neljäsataa miestä, atenalaisia taas satayhdeksänkymmentäkaksi. Näin monta kaatui kummallakin puolen. Siinä sattui myös tällainen ihme. Miehuullisesti taistellessaan käsikähmässä menetti muuan atenalainen, Epizelos, Kufagoraan poika, silmänsä, vaikka hänen ruumiiseensa ei sattunut mitään iskua tai heittoa, ja pysyi sitten siitä hetkestä elämänsä loppuun saakka sokeana. Minä kuulin hänen siitä kohtauksesta kertoneen siihen tapaan, että hänestä tuntui kuin olisi häntä vastaan asettunut suuri, raskasaseinen mies, jonka parta varjosti koko hänen kilpensä. Tämä haamu oli kulkenut hänen ohitsensa, mutta tappanut hänen vierustoverinsa. Niin kuulin Epizeloksen kertoneen.

118. Mutta sittenkin Datis, sotajoukkonsa keralla lähtiessään Aasiaan, oli joutunut Mykonokseen, niin hän unessa näki näyn. Mikä se näky oli, sitä ei kerrota. Mutta heti kun päivä oli valjennut, hän pani toimeen tutkimuksen laivoissa. Ja löydettyään foinikialaisesta laivasta kullatun Apollonin kuvan hän tiedusteli, mistä se oli ryöstetty. Saatuaan selville, mistä pyhätöstä se oli, hän purjehti omalla laivallaan Delokseen. Sitten hän laski jumalankuvan pyhättöön ja käski delolaisia, jotka siihen aikaan jo olivat tulleet takaisin saareensa, viemään kuvan teebalaisten Delioniin, joka on merenrannalla, vastapäätä Khalkista. Sen käskyn annettuaan Datis purjehti takaisin, mutta kuvapatsasta delolaiset eivät vieneetkään pois; vaan kahdenkymmenen vuoden kuluttua teebalaiset itse oraakelilauseen nojalla toimittivat sen Delioniin.

119. Laskettuaan Aasian rantaan veivät Datis ja Artafrenes ottamansa eretrialaiset sotavangit Susaan. Ennenkuin eretrialaiset olivat joutuneet vangiksi, oli Dareios kuningas heitä kohtaan kantanut ankarata vihaa, syystä että eretrialaiset ensiksi olivat ryhtyneet vihollisuuksiin. Mutta kun hän nyt näki heidät tuotuna luokseen ja vallanalaisinaan, ei hän heille tehnyt muuta sen pahempaa, kuin että sijoitti

heidät asumaan Arderikka nimiselle tilukselleen, joka on Kissianmaassa ja kahdensadankymmenen stadionin päässä Susasta sekä neljäkymmenen stadionin päässä siitä kaivosta, josta saadaan kolmenlaatuista ainetta. Siitä ammennetaan nimittäin maapihkaa, suolaa ja öljyä seuraavalla tavalla. Ne nostetaan pumpulla, mutta sangon sijasta pumppuun kiinnitetään säkin puolikas. Tämä työnnetään pohjaan, ja se, mikä nostetaan ilmoille, kaadetaan säiliöön. Ja kun se siitä kaadetaan, muuttuu se kolmella eri tavoin. Ja maapihka ja suola hyytyvät heti. Mutta öljy, jota persialaiset kutsuvat nimellä "radinake", on mustaa ja pahanhajuista. Sinne Dareios kuningas sijoitti eretrialaiset, jotka aina minun aikoihini saakka ovat pitäneet tätä maata hallussaan ja säilyttäneet muinaisen kielensä. Näin kävi eretrialaisien.

120. Mutta täysikuun jälkeen tuli Atenaan kaksituhatta lakedaimonilaista, joilla oli semmoinen kiire ehtiäkseen perille, että saapuivat Attikaan kolmantena päivänä siitä, kun olivat lähteneet Spartasta. Ja vaikka he saapuivat taistelun jälkeen, niin he kuitenkin halusivat katsella meedialaisia. Niinpä he menivät Marathoniin heitä katsellakseen. Sitten he kiittivät atenalaisia ja heidän tekoaan sekä läksivät takaisin.

121. Ihmeellinen ja uskomaton on minusta se puhe, että muka alkmaionidit ensinkään olisivat sopimuksesta näyttäneet kilpeä persialaisille siinä tarkoituksessa, että atenalaiset joutuisivat barbarien ja Hippiaan valtaan. Ovathan he ilmeisesti vihanneet yksinvaltaa enemmän tai ainakin yhtä paljon kuin Hipponikoksen isä Kallias, Fainippoksen poika. Tämä Kallias oli nimittäin ainoa atenalainen, joka, silloin kun Peisistratos oli karkoitettu Atenasta, uskalsi ostaa hänen tavaransa, kun niitä kaupunginpalvelija kuulutti, ja muutenkin punoi mitä vihamielisimpiä juonia häntä vastaan.

122. Mainittu Kallias ansaitsee monessa kohden muistamista. Ensiksi näet sen nojalla mitä edellä kerrottiin, kun hän kunnosti itseään isänmaansa vapauttajana. Toiseksi siihen nähden, mitä hän teki Olympiassa, missä hän, voitettuaan hevosellaan ja päästyään nelivaljakollaan toiselle sijalle sekä sitä ennen saavutettuaan pythialais-kilpailuissa palkinnon, kaikkien helleenien kesken tuli kuuluisaksi uhkeitten pitojensa vuoksi. Ja vihdoin siihen nähden, miten hän käyttäytyi kolmea tytärtänsä kohtaan. Heidän päästyään näet naimaikään hän antoi heille mitä arvokkaimmat myötäjaiset ja noudatti siihen määrään heidän mielihalujaan, että antoi heidät sille miehelle, jonka kukin kaikkien atenalaisien joukosta tahtoi valita itselleen. [Tätä lukua ei pidetä Herodotoksen kirjoittamana.]

123. Ja alkmaionidit vihasivat itsevaltiaita yhtä paljon tai ainakaan ei vähemmän kuin Kallias. Siispä minä pidän ihmeellisenä enkä voi uskoa sitä parjausta, että he olisivat näyttäneet kilpeä, he, joiden kaiken aikaa täytyi itsevaltiaitten karkoittamina elää maanpaossa ja joiden toimesta peisistratidit menettivät itsevaltiuden. Niinpä he minun mielestäni paljoa suuremmassa määrässä kuin Harmodios ja Aristogeiton olivat ne, jotka vapauttivat Atenan. Nämä näet tekivät, tappamalla Hipparkhoksen, muut peisistratidit vieläkin katkerammiksi, eivätkä viimeainitut silti lakanneet olemasta itsevaltiaita. Alkmaionidit sitävastoin ilmeisesti vapauttivat Atenan, jos nimittäin he todella olivat ne, jotka taivuttivat Pytian käskemään lakedaimonilaisia vapauttamaan Atenan, kuten edellä olen osoittanut.

124. Mutta ehkä he, jostakin syystä atenalaisien kansalle suuttuneina, kavalsivat isänmaansa? Päinvastoin, eihän ollut atenalaisien kesken suuremmassa arvossa pidettyjä miehiä eikä keitä, joita olisi enemmän kunnioitettu. Niinpä ei ole todennäköistä, että he olisivat semmoisessa tarkoituksessa näyttäneet kilpeä. Nyt kuitenkin kilpi näytettiin, eikä sitä vastaan voi väittää mitään. Vaan kuka se oli joka sitä näytti, sitä en saata tämän enempää sanoa.

125. Alkmaionidit olivat jo vanhastaan Atenassa kuuluisat, mutta Alkmaionin ja sitten taas Megakleen ajoista he vasta oikein tulivat maineeseen. Ensiksi näet Alkmaion, Megakleen poika, auttoi Sardeesta Kroisoksen luota Delfoin oraakeliin saapuneita lyydialaisia ja teki heille alttiisti palveluksia. Nytpä Kroisos, saatuaan oraakelissa käyneiltä lyydialaisilta tietää, että Alkmaion oli tehnyt hänelle hyvää, noudatti hänet luokseen Sardeeseen. Ja hänen saavuttuaan sinne Kroisos lahjoitti hänelle niin paljon kultaa, kuin hän vain saattoi yht'aikaa päällään kantaa ulos. Katsoen tähän omituiseen lahjaan Alkmaion varustautui seuraavasti. Hän pukeutui väljään ihotakkiin, jättäen sen povustan pullottamaan, satoi jalkoihinsa leveimmät hihnakengät, mitä saattoi löytää, ja meni siihen aarraittaan, johon he hänet veivät. Kun hän siellä tapasi kultahiekkaläjän, sulloi hän ensiksi pohkeittensa ympäri niin paljon kultaa kuin kenkiin mahtui, sitten hän mätti povustansa täpötäyteen kultaa, siroitti hiuksiin kultahiekkaa, pisti osan suuhunsa ja läksi ulos aarraitasta, vaivoin laahaten kenkiään ja näyttäen enemmän miltä muulta tahansa, kuin ihmiseltä. Sillä hänen suunsa oli tukittuna, ja kaikki oli pullollaan. Nähdessään hänet purskahti Kroisos nauruun ja antoi hänelle kaiken sen ja lahjoitti vielä toisen mokoman lisää. Näin rikastui mainittu huone suuresti, ja Alkmaion piti siten nelivaljakkoa ja saavutti voiton Olympiassa.

126. Sittemmin kohotti tätä huonetta seuraavassa polvessa Sikyonin itsevaltias Kleisthenes, niin että se tuli vielä paljoa kuuluisammaksi helleenien kesken, kuin mitä se ennen oli ollut. Kleistheneellä, Aristonymoksen pojalla, joka oli Myronin pojanpoika ja Andreaan pojanpojanpoika, oli Agariste niminen tytär. Tämän hän tahtoi antaa vaimoksi sille, jonka hän huomaisi parhaimmaksi kaikista helleeneistä.

Kun siis vietettiin Olympian kilpaleikkejä ja Kleisthenes siinä voitti nelivaljakolla, niin hän antoi kuuluttaa, että sen helleeneistä, joka tahtoi ruveta hänen, Kleistheneen, vävyksi, tuli kuudenneksikymmenenneksi päiväksi tai sitä ennen saapua Sikyoniin, koska hän, Kleisthenes, oli pitävä häät, vuoden kuluttua tästä kuudennestakymmenennestä päivästä lukien. Tällöin tulivat helleenein joukosta kosijoina kaikki ne, jotka pöyhkeilivät itsestään sekä isänmaastaan. Ja heille Kleisthenes vartavasten teetti juoksuradan ja painitantereen.

127. Italiasta tuli sybarilainen Smindyrides, Hippokrateen poika, joka oli ylellisin mies maailmassa (siihen aikaan oli Sybaris mahtavimmillaan), ja Damasos Siris-kaupungista, Amyriin poika, hänen, jota sanottiin "viisaaksi". Nämä tulivat Italiasta, Ioonian lahden rannoilta taas tuli epidamnolainen Amfimnestos, Epistrofoksen poika; tämä tuli Ioonian lahden rannoilta. Aitoliasta tuli sen Titormoksen veli, Males, joka ruumiinvoimiltaan voitti kaikki helleenit ja pakeni ihmisiä Aitolianmaan viimeisiin ääriin. Peloponnesoksesta tuli Argoksen itsevaltiaan, Feidonin, poika Leokedes, sen Feidonin, joka laittoi peloponnesolaisille mitat ja kaikista helleeneistä esiintyi röyhkeimmin, hän kun karkoittaen elis-maalaiisten kilpatuomarit itse järjesti Olympiassa kilpaleikit. Hänen poikansa siis tuli, ja tulivatpa myös arkadilainen Amiantos, Lykurgoksen poika, Trapezus-kaupungista, sekä azanialainen Lafanes, Euforionin poika, Paiopoliista, hänen, joka, niinkuin Arkadiassa kerrotaan, oli kodissaan vastaanottanut dioskurit ja siitä pitäen osoittanut vieraanvaraisuutta kaikkia ihmisiä kohtaan, ja elis-maalainen Onomastos, Agaioksen poika. Nämä siis tulivat itse Peloponnesoksesta. Atenasta taas saapuivat Megakles, Alkmaionin poika, hänen, joka oli saapunut Kroisoksen luo, ja toiseksi Hippokleides, Teisandroksen poika, joka rikkaudessa ja kauneudessa voitti kaikki atenalaiset. Eretriasta, joka siihen aikaan kukoisti, tuli Lysanias; hän oli ainoa, joka tuli Euboiasta. Tessaliasta taas tuli muuan krannonilainen skopadi, Diaktorides, ja molossien maasta Alkon.

128. Näin monta oli kosijoita. Heidän saavuttuaan määröpäiväksi Kleisthenes ensiksikin tiedusteli heidän kotimaataan ja kunkin sukuperää ja sitten hän piti heitä vuoden ajan luonaan, jolla aikaa hän koetteli heidän miehuuttaan, luonnettaan, kasvatustaan ja käytöstään, seurustellen sekä yksityisesti kunkin kanssa että kaikkien kanssa yhdessä, ja vieden voimistelulaitoksiin kaikki ne, jotka olivat nuorempia; mutta enimmin hän koetteli heitä pidoissa. Sillä koko sen ajan, jolloin hän piti heitä luonaan, hän teki niin, ja samalla hän kestitsi heitä mitä suuremmoisimmin. Ja kosijoista häntä nähtävästi enimmin miellyttivät Atenasta saapuneet, ja näistä hän antoi etusijan Hippokleideelle, Teisandroksen pojalle, niin hyvin hänen miehuutensa takia kuin senvuoksi, että hän esivanhempiansa kautta oli sukua Korintosta hallitseville kypselideille.

129. Ja kun oli tullut se päivä, joka oli määrätty häitä varten ja jolloin Kleistheneen itsensä tuli ilmaista, kenenkä hän kaikkien joukosta valitsi, uhrasi hän sata härkää ja kestitsi kosijoita itseään ynnä kaikkia sikyonilaisia. Ja aterialta päästyään kosijat kilpailivat keskenään soitossa ja kertomistaidossa. Juominkien jatkuessa Hippokleides, joka oli joukossa ylimmäisenä, käski huilunsoittajaa soittamaan tanssisäveltä, ja kun huilunsoittaja totteli, niin hän alkoi tanssia. Ja kaiketi hänen tanssinsa miellytti häntä itseään, mutta sen nähdessään Kleisthenes katseli karsaasti koko menoa. Hetkeksi herettyään Hippokleides käski tuoda sisään pöydän, ja kun pöytä oli tuotu, alkoi hän ensiksi, sillä seisten, esittää lakonilaisia tanssivuoroja, sitten muita, nimittäin attikalaisia, ja kolmanneksi hän asettui päälaelleen pöytää vasten ja sätkytteli säärillään ilmassa. Jo silloin kun Hippokleides tanssi ensimmäistä ja toista kertaa, luopui Kleisthenes hänen tanssinsa ja julkeutensa vuoksi inholla siitä ajatuksesta, että Hippokleideestä tulisi hänen vävynsä. Mutta hän pidätti kuitenkin itseään, koska ei tahtonut purkaa suuttumustaan tätä vastaan. Mutta nähdessään hänen sääriään sätkyttävän, hän voimatta enää hillitä itseään lausui: "Oi Teisandroksen poika, nyt olet kuin oletkin tanssinut hääsi myttyyn." Mutta siihen Hippokleides sanoa tokaisi: "Siitä välittää vähät Hippokleides!"

130. Siitä on tämä sananparsi saanut alkunsa. Mutta Kleisthenes vaati äänettömyyttä ja lausui kaikkien kuultavaksi näin: "Miehet, tyttäreni kosijat, minä sekä kiitän teitä kaikkia että soisin voivani teille kaikille osoittaa suosiotani, jos se olisi mahdollista, enkä valitsemalla joukostanne yhden tahtoisin hyljätä muita. Mutta koska minulla on vain yksi tytär annettavana enkä siis voi tehdä teille kaikille mieliksi, niin minä annan niille teistä, joilta tämä avioliitto menee hukkaan, kullekin lahjaksi hopeatalentin siitä kunniasta, että olette tahtoneet naida minun huoneestani ja matkustaneet tänne kotoanne; mutta Alkmaionille. Megakleen pojalle, minä kihlaan tyttäreni Agaristen atenalaiisten lakien mukaan." Kun Megakles sanoi suostuvansa kihlaukseen, niin Kleisthenes piti häät.

131. Semmoisen päätöksen saivat kosijat, ja siten alkmaionidit joutuivat huutoon kautta Hellaan. Siitä avioliitosta syntyi se Kleisthenes, joka sääsi atenalaisille heimopiirit sekä kansanvallan ja joka oli saanut nimensä sikyonilaisen äidinisänsä mukaan. Hän ynnä Hippokrates olivat Megakleen poikia, Hippokrateen lapsia olivat toinen Megakles sekä toinen Agariste, joka oli saanut nimensä Kleistheneen tyttären Agaristen mukaan. Hän joutui naimisiin Xanthippoksen, Arifronin pojan kanssa, ja raskaana ollessaan hän näki semmoisen unen, että hän oli synnyttävänä leijonan; ja muutamien päivien perästä hän synnytti Xanthippokselle Perikleen.

132. Marathonin tappelun jälkeen Miltiades, joka jo ennenkin oli nauttinut suurta arvoa atenalaisien kesken, varsinkin kohosi kunniaansa. Hän pyysi nyt atenalaisilta seitsemänkymmentä laivaa, sotajoukon ja rahaa, ilmoittamatta heille, mitä maata vastaan hän aikoi lähteä sotaretkelle, vaan sanoen ainoastaan, että he tulisivat rikastumaan, jos häntä seuraisivat. Hän oli näet vievä heidät semmoiseen maahan, mistä he helposti voisivat saada suunnattomasti kultaa. Näin sanoen hän pyysi laivoja. Ja sen toivon kiihoittamina atenalaiset antoivatkin laivat.

133. Saatuaan sotajoukon hän purjehti Parosta vastaan siitä syystä muka, että parolaiset ensiksi olivat alottaneet loukkaukset lähtiessään kolmisouduillaan Marathoniin yhdessä persialaisten kanssa. Se oli kuitenkin vain näennäinen syy, sillä hän kantoi kaunaa parolaisia kohtaan Lysagoraan, Teisiaan pojan vuoksi, joka syntyperältään oli parolainen ja oli panetellut häntä persialaisen Hydarneen edessä. Saavuttuaan määräpaikkaansa Miltiades tunki parolaiset muurin sisälle, piiritti heitä ja lähetti kuuluttajan vaatimaan sata talenttia, uhaten että, jolleivät antaisi, hän ei tulisi viemään sotajoukkoa pois, ennenkuin oli valloittanut heidän kaupunkinsa. Mutta parolaiset eivät ajatelleetkaan antaa mitään rahaa Miltiadeelle, vaan miettivät vain, millä keinoin voisivat suojella kaupunkiaan; ja muiden keksintöjen muassa he myös laittoivat niin, että se osa muuria, mistä kulloinkin saattoi parhaiten hyökätä, yön tullen kohosi kahta vertaa korkeammaksi entisestään.

134. Niin pitkälle kertomustani pitävät kaikki helleenit yhtä, mutta tästä alkaen kertovat parolaiset tapahtuneen seuraavalla tavalla. Miltiadeen ollessa neuvotonna tuli hänen puheilleen muuan sotavangiksi joutunut nainen, joka syntyperältään oli parolainen ja nimeltään Timo ja jonka sanotaan olleen Manalan jumalten alipapittaren. Tämä oli muka tullut Miltiadeen eteen ja ilmoittanut, että jos hän piti Paroksen valloitusta tärkeänä, tuli hänen tehdä, mitä nainen neuvoi. Senjälkeen papitar antoi neuvonsa ja Miltiades meni kaupungin edessä olevalle kummulle. Sitten hän hyppäsi Demeter Thesmoforoksen pyhätön aitauksen yli, kun ei voinut avata ovia, ja sen tehtyään hän meni temppelisalia kohti ties mitä siellä sisällä tehdäkseen joko sitten koskettaakseen jotakin niistä esineistä, joita ei saa koskettaa tai tehdäkseen jotakin muuta. Ja jo oli hän päässyt ovelle saakka, kun yht'äkkiä hänet valtasi kauhu, ja hän riensi takaisin samaa tietä, mutta hänen hypätessään aidan yli meni häneltä reisiluu sijoiltaan; toiset taas kertovat hänen satuttaneen polvensa.

135. Tässä huonossa tilassa Miltiades nyt purjehti takaisin, viemättä atenalaisille rahoja ja olematta hankkinut Parosta, vaan ainoastaan piiritettyään sitä kuusikolmatta päivää ja hävitettyään saarta. Mutta saatuaan tietää, että jumalain alipapitar Timo oli opastanut Miltiadesta, lähettivät parolaiset, rangaistakseen häntä siitä, neuvonkysyjä Delfoihin, niin pian kuin pääsivät piirityksestä. He lähettivät kysymään, tuliko heidän ottaa hengiltä jumalain alipapitar, koska hän oli isänmaan vihollisille kertonut, miten kaupunki voitaisiin valloittaa, ja oli Miltiadeelle ilmaissut semmoisia pyhiä asioita, joita miespuolisille ei saa puhua. Mutta Pytia ei sitä sallinut, sanoen että Timo ei ollut syypää siihen, mitä oli tapahtunut, vaan koska oli niin määrätty, että Miltiadeen piti saada huono loppu, oli Timon haamu näyttäytynyt Miltiadeelle, johtaakseen hänet turmioon.

136. Niin julisti Pytia parolaisille. Mutta kun Miltiades oli palannut Paroksesta, oli hänen nimensä kaikkien huulilla, ja muiden muassa moitti häntä varsinkin Xanthippos, Arifronin poika, joka haastoi Miltiadeen kansan tuomittavaksi ja syytti häntä Atenan kavaltamisesta. Miltiades ei itse ollut läsnä puolustautumassa. Hän oli näet heikkona, reitensä kun oli alkanut mädätä. Hänen levätessään kantovuoteella oikeuspaikassa puolustivat häntä hänen ystävänsä, muistuttamalla paljon Marathonin taistelusta ja siitä, kuinka hän oli valloittanut Lemnoksen ja sen tehtyään sekä pelasgeille kostettuaan jättänyt saaren atenalaisille. Ja kansa asettui hänen puolelleen mitä tuli kuolemasta vapauttamiseen, mutta hänen rikoksensa vuoksi he määräisivät hänelle viidenkymmenen talentin sakot. Vaan senjälkeen Miltiades kuoli, kun reiteen tuli vihat ja se mätäni; ja nuo viisikymmentä talenttia suoritti hänen poikansa Kimon.

137. Lemnoksen sai Miltiades, Kimonin poika, haltuunsa seuraavalla tavalla. Atenalaiset olivat Attikasta karkoittaneet pelasgit, joko sitten oikeudella taikka vääryydellä. Sillä siitä minä en saata ilmoittaa muuta kuin mitä kerrotaan, että nimittäin Hekataios, Hegesandroksen poika, kertomuksissaan on sanonut "vääryydellä". Kun näet atenalaiset huomasivat, että se Hymettoksen juurella oleva maa, jonka he olivat antaneet pelasgeille asuttavaksi palkaksi näiden, linnan ympäri kerran laittamasta muurista, — että siis tämä maa, joka ennen oli ollut huonoa ja aivan arvotonta, oli hyvin viljeltyä, valtasi heidät kateus ja himo tuohon maahan; ja niin atenalaiset ajoivat heidät pois, esittämättä sen enempää syytä siihen. Mutta niinkuin atenalaiset itse sanovat, he oikeudella ajoivat heidät maasta. Asuessaan näet Hymettoksen juurella pelasgit sieltä käsin tällaisella tavalla loukkasivat atenalaisia. Viimemainittujen tyttäret kulkivat nimittäin aina hakemassa vettä Enneakrunos-lähteestä, syystä että heillä, yhtä vähän kuin muillakaan helleeneillä, siihen aikaan ei vielä ollut kotiorjia. Mutta joka kerta kun neidot tulivat, niin pelasgit röyhkeydestä ja halveksumisesta tekivät heille väkivaltaa. Eikä siinäkään ollut kyllin, että he tekivät niin, vaan lopulta heidät tavattiin itse teostaan, kun suunnittelivat päällekkästä itse kaupunkia vastaan. Ja silloin olivat atenalaiset esiintyneet siihen määrään jalompina miehinä kuin pelasgit, että vaikka he olisivat voineet tappaa pelasgit, kun olivat tavanneet

heidät vehkeilemästä, eivät he sitä tahtoneet, vaan käskivät heidän ainoastaan lähteä pois. Ja siten olivat pelasgit väistyneet maasta ja ottaneet haltuunsa muiden paikkojen muassa myös Lemnoksen. Edellisellä tapaa on Hekataios kertonut, jälkimäisellä taas kertovat atenalaiset.

138. Mutta mainitut pelasgit, jotka silloin asuivat Lemnoksessa, tahtoivat kostaa atenalaisille. Ja koska he hyvin tunsivat atenalaisten juhlat, niin he hankkivat itselleen viisikymmensoutuja, virittivät väijytyksiä atenalaisten vaimoille, jotka Brauronissa viettivät juhlaa Artemiin kunniaksi, ryöstivät sieltä useita heistä, ja purjehtivat tiehensä. Ja vietyään naiset Lemnokseen he pitivät heitä jalkavaimoinaan. Mutta kun nämä vaimot saivat yhä enemmän lapsia, opettivat he pojilleen Attikan kieltä ja atenalaisten tapoja. Nämä pojat eivät tahtoneet seurustella pelasgilaisnaisten poikien kanssa, ja jos joku jälkimäisistä löi jotakin heistä, riensivät kaikki avuksi ja puolustivat toisiaan. Katsoivatpa nämä pojat olevansa toisten herroja ja vallitsivatkin heitä. Huomattuaan sen pelasgit neuvottelivat keskenään. Ja heidän tuumiessaan heräsi heissä pelko siitä, mitä nuo pojat miehiksi vartuttuaan tulisivat tekemään, kun he nyt jo ryhtyivät auttamaan toisiaan laillisten vaimojen poikia vastaan ja nyt jo koettivat vallita näitä. Heistä näytti tällöin parhaalta tappaat attikalaisten vaimojen pojat. He tekivätkin niin ja surmasivat vielä lisäksi heidän äitinsä. Tämän teon johdosta sekä siitä aikaisemmasta, jonka tekivät lemnolaisnaiset, kun tappoivat miehensä yhdessä Thooan kanssa, on kautta Hellaan tullut tavaksi nimittää kaikkia hirmutekoja "lemnolaisiksi".

139. Mutta senjälkeen kuin pelasgit olivat tappaneet omat lapsensa ja vaimonsa, ei heidän maansa kantanut hedelmää, eivätkä heidän vaimonsa ja karjalaumansa synnyttäneet enää niinkuin ennen. Nälän ja lapsettomuuden rasittamina he lähettivät Delfoihin avunpyytäjiä anomaan vapautusta niistä onnettomuuksista, joihin olivat joutuneet. Ja Pytia käski heidän antaa atenalaisille ne hyvitykset, joita atenalaiset itse heille tuomitsisivat. Niinpä pelasgit tulivat Atenaan ja selittivät suostuvansa antamaan hyvitystä kaikesta vääryydestä, jota olivat tehneet. Mutta atenalaiset järjestivät prytaneionissa lepovuoteen niin kauniisti kuin saattoivat ja asettivat esille pöydän täynnään kaikkia hyvyksiä sekä käskivät pelasgeja jättämään heille maansa yhtä oivallisessa tilassa. Vaan heidät keskeyttäen virkkoivat pelasgit: "Silloin kun laiva pohjatuulella yhdessä päivässä suorittaa matkan teidän maastanne meidän maahamme, tahdomme jättää maamme." He näet pitivät sen aivan mahdottomana. Sillä Attika on Lemnoksesta kaukana etelässä.

140. Niin tapahtui siihen aikaan. Mutta hyvin monta vuotta myöhemmin, kun Hellespontoksen ääressä sijaitseva Khersonesos oli joutunut atenalaisten valtaan, suoritti Miltiades, Kimonin poika, asuntatuulten vallitessa laivallaan matkan khersonesolaisesta Elaius-kaupungista Lemnokseen ja vaati pelasgeja lähtemään saaresta pois, muistuttaen heille tuota sanaansa, jonka pelasgit eivät luulleet milloinkaan käyvän toteen. Niinpä hefaistialaiset tottelivatkin, mutta myrinalaiset eivät myöntäneet Khersonesoksen olevan attikalaista aluetta, jonka vuoksi he joutuivat piiritykseen ja lopulta antautuivat. Täten siis atenalaiset ja Miltiades saivat haltuunsa Lemnos-saaren.

End of Project Gutenberg's Herodotoksen historia-teos III-VI, by Herodotus

*** END OF THE PROJECT GUTENBERG EBOOK HERODOTOKSEN HISTORIA-TEOS III-VI ***

Updated editions will replace the previous one—the old editions will be renamed.

Creating the works from print editions not protected by U.S. copyright law means that no one owns a United States copyright in these works, so the Foundation (and you!) can copy and distribute it in the United States without permission and without paying copyright royalties. Special rules, set forth in the General Terms of Use part of this license, apply to copying and distributing Project Gutenberg™ electronic works to protect the PROJECT GUTENBERG™ concept and trademark. Project Gutenberg is a registered trademark, and may not be used if you charge for an eBook, except by following the terms of the trademark license, including paying royalties for use of the Project Gutenberg trademark. If you do not charge anything for copies of this eBook, complying with the trademark license is very easy. You may use this eBook for nearly any purpose such as creation of derivative works, reports, performances and research. Project Gutenberg eBooks may be modified and printed and given away—you may do practically ANYTHING in the United States with eBooks not protected by U.S. copyright law. Redistribution is subject to the trademark license, especially commercial redistribution.

START: FULL LICENSE
THE FULL PROJECT GUTENBERG LICENSE

To protect the Project Gutenberg™ mission of promoting the free distribution of electronic works, by using or distributing this work (or any other work associated in any way with the phrase “Project Gutenberg”), you agree to comply with all the terms of the Full Project Gutenberg™ License available with this file or online at www.gutenberg.org/license.

Section 1. General Terms of Use and Redistributing Project Gutenberg™ electronic works

1.A. By reading or using any part of this Project Gutenberg™ electronic work, you indicate that you have read, understand, agree to and accept all the terms of this license and intellectual property (trademark/copyright) agreement. If you do not agree to abide by all the terms of this agreement, you must cease using and return or destroy all copies of Project Gutenberg™ electronic works in your possession. If you paid a fee for obtaining a copy of or access to a Project Gutenberg™ electronic work and you do not agree to be bound by the terms of this agreement, you may obtain a refund from the person or entity to whom you paid the fee as set forth in paragraph 1.E.8.

1.B. “Project Gutenberg” is a registered trademark. It may only be used on or associated in any way with an electronic work by people who agree to be bound by the terms of this agreement. There are a few things that you can do with most Project Gutenberg™ electronic works even without complying with the full terms of this agreement. See paragraph 1.C below. There are a lot of things you can do with Project Gutenberg™ electronic works if you follow the terms of this agreement and help preserve free future access to Project Gutenberg™ electronic works. See paragraph 1.E below.

1.C. The Project Gutenberg Literary Archive Foundation (“the Foundation” or PGLAF), owns a compilation copyright in the collection of Project Gutenberg™ electronic works. Nearly all the individual works in the collection are in the public domain in the United States. If an individual work is unprotected by copyright law in the United States and you are located in the United States, we do not claim a right to prevent you from copying, distributing, performing, displaying or creating derivative works based on the work as long as all references to Project Gutenberg are removed. Of course, we hope that you will support the Project Gutenberg™ mission of promoting free access to electronic works by freely sharing Project Gutenberg™ works in compliance with the terms of this agreement for keeping the Project Gutenberg™ name associated with the work. You can easily comply with the terms of this agreement by keeping this work in the same format with its attached full Project Gutenberg™ License when you share it without charge with others.

1.D. The copyright laws of the place where you are located also govern what you can do with this work. Copyright laws in most countries are in a constant state of change. If you are outside the United States, check the laws of your country in addition to the terms of this agreement before downloading, copying, displaying, performing, distributing or creating derivative works based on this work or any other Project Gutenberg™ work. The Foundation makes no representations concerning the copyright status of any work in any country other than the United States.

1.E. Unless you have removed all references to Project Gutenberg:

1.E.1. The following sentence, with active links to, or other immediate access to, the full Project Gutenberg™ License must appear prominently whenever any copy of a Project Gutenberg™ work (any work on which the phrase “Project Gutenberg” appears, or with which the phrase “Project Gutenberg” is associated) is accessed, displayed, performed, viewed, copied or distributed:

This eBook is for the use of anyone anywhere in the United States and most other parts of the world at no cost and with almost no restrictions whatsoever. You may copy it, give it away or re-use it under the terms of the Project Gutenberg License included with this eBook or online at www.gutenberg.org. If you are not located in the United States, you will have to check the laws of the country where you are located before using this eBook.

1.E.2. If an individual Project Gutenberg™ electronic work is derived from texts not protected by U.S. copyright law (does not contain a notice indicating that it is posted with permission of the copyright holder), the work can be copied and distributed to anyone in the United States without paying any fees or charges. If you are redistributing or providing access to a work with the phrase “Project Gutenberg” associated with or appearing on the work, you must comply either with the requirements of paragraphs 1.E.1 through 1.E.7 or obtain permission for the use of the work and the Project Gutenberg™ trademark as set forth in paragraphs 1.E.8 or 1.E.9.

1.E.3. If an individual Project Gutenberg™ electronic work is posted with the permission of the copyright holder, your use and distribution must comply with both paragraphs 1.E.1 through 1.E.7 and any additional terms imposed by the copyright holder. Additional terms will be linked to the Project Gutenberg™ License for all works posted with the permission of the copyright holder found at the beginning of this work.

1.E.4. Do not unlink or detach or remove the full Project Gutenberg™ License terms from this work, or any files containing a part of this work or any other work associated with Project Gutenberg™.

1.E.5. Do not copy, display, perform, distribute or redistribute this electronic work, or any part of this electronic work, without prominently displaying the sentence set forth in paragraph 1.E.1 with

active links or immediate access to the full terms of the Project Gutenberg™ License.

1.E.6. You may convert to and distribute this work in any binary, compressed, marked up, nonproprietary or proprietary form, including any word processing or hypertext form. However, if you provide access to or distribute copies of a Project Gutenberg™ work in a format other than “Plain Vanilla ASCII” or other format used in the official version posted on the official Project Gutenberg™ website (www.gutenberg.org), you must, at no additional cost, fee or expense to the user, provide a copy, a means of exporting a copy, or a means of obtaining a copy upon request, of the work in its original “Plain Vanilla ASCII” or other form. Any alternate format must include the full Project Gutenberg™ License as specified in paragraph 1.E.1.

1.E.7. Do not charge a fee for access to, viewing, displaying, performing, copying or distributing any Project Gutenberg™ works unless you comply with paragraph 1.E.8 or 1.E.9.

1.E.8. You may charge a reasonable fee for copies of or providing access to or distributing Project Gutenberg™ electronic works provided that:

- You pay a royalty fee of 20% of the gross profits you derive from the use of Project Gutenberg™ works calculated using the method you already use to calculate your applicable taxes. The fee is owed to the owner of the Project Gutenberg™ trademark, but he has agreed to donate royalties under this paragraph to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation. Royalty payments must be paid within 60 days following each date on which you prepare (or are legally required to prepare) your periodic tax returns. Royalty payments should be clearly marked as such and sent to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation at the address specified in Section 4, “Information about donations to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation.”
- You provide a full refund of any money paid by a user who notifies you in writing (or by e-mail) within 30 days of receipt that s/he does not agree to the terms of the full Project Gutenberg™ License. You must require such a user to return or destroy all copies of the works possessed in a physical medium and discontinue all use of and all access to other copies of Project Gutenberg™ works.
- You provide, in accordance with paragraph 1.F.3, a full refund of any money paid for a work or a replacement copy, if a defect in the electronic work is discovered and reported to you within 90 days of receipt of the work.
- You comply with all other terms of this agreement for free distribution of Project Gutenberg™ works.

1.E.9. If you wish to charge a fee or distribute a Project Gutenberg™ electronic work or group of works on different terms than are set forth in this agreement, you must obtain permission in writing from the Project Gutenberg Literary Archive Foundation, the manager of the Project Gutenberg™ trademark. Contact the Foundation as set forth in Section 3 below.

1.F.

1.F.1. Project Gutenberg volunteers and employees expend considerable effort to identify, do copyright research on, transcribe and proofread works not protected by U.S. copyright law in creating the Project Gutenberg™ collection. Despite these efforts, Project Gutenberg™ electronic works, and the medium on which they may be stored, may contain “Defects,” such as, but not limited to, incomplete, inaccurate or corrupt data, transcription errors, a copyright or other intellectual property infringement, a defective or damaged disk or other medium, a computer virus, or computer codes that damage or cannot be read by your equipment.

1.F.2. LIMITED WARRANTY, DISCLAIMER OF DAMAGES - Except for the “Right of Replacement or Refund” described in paragraph 1.F.3, the Project Gutenberg Literary Archive Foundation, the owner of the Project Gutenberg™ trademark, and any other party distributing a Project Gutenberg™ electronic work under this agreement, disclaim all liability to you for damages, costs and expenses, including legal fees. YOU AGREE THAT YOU HAVE NO REMEDIES FOR NEGLIGENCE, STRICT LIABILITY, BREACH OF WARRANTY OR BREACH OF CONTRACT EXCEPT THOSE PROVIDED IN PARAGRAPH 1.F.3. YOU AGREE THAT THE FOUNDATION, THE TRADEMARK OWNER, AND ANY DISTRIBUTOR UNDER THIS AGREEMENT WILL NOT BE LIABLE TO YOU FOR ACTUAL, DIRECT, INDIRECT, CONSEQUENTIAL, PUNITIVE OR INCIDENTAL DAMAGES EVEN IF YOU GIVE NOTICE OF THE POSSIBILITY OF SUCH DAMAGE.

1.F.3. LIMITED RIGHT OF REPLACEMENT OR REFUND - If you discover a defect in this electronic work within 90 days of receiving it, you can receive a refund of the money (if any) you paid for it by sending a written explanation to the person you received the work from. If you received the work on a physical medium, you must return the medium with your written explanation. The person or entity that provided you with the defective work may elect to provide a replacement copy in lieu of a refund. If you received the work electronically, the person or entity providing it to you may choose to give you a second opportunity to receive the work electronically in lieu of a refund. If the second copy is also defective, you may demand a refund in writing without further opportunities to fix the problem.

1.F.4. Except for the limited right of replacement or refund set forth in paragraph 1.F.3, this work is provided to you ‘AS-IS’, WITH NO OTHER WARRANTIES OF ANY KIND, EXPRESS OR IMPLIED,

INCLUDING BUT NOT LIMITED TO WARRANTIES OF MERCHANTABILITY OR FITNESS FOR ANY PURPOSE.

1.F.5. Some states do not allow disclaimers of certain implied warranties or the exclusion or limitation of certain types of damages. If any disclaimer or limitation set forth in this agreement violates the law of the state applicable to this agreement, the agreement shall be interpreted to make the maximum disclaimer or limitation permitted by the applicable state law. The invalidity or unenforceability of any provision of this agreement shall not void the remaining provisions.

1.F.6. INDEMNITY - You agree to indemnify and hold the Foundation, the trademark owner, any agent or employee of the Foundation, anyone providing copies of Project Gutenberg™ electronic works in accordance with this agreement, and any volunteers associated with the production, promotion and distribution of Project Gutenberg™ electronic works, harmless from all liability, costs and expenses, including legal fees, that arise directly or indirectly from any of the following which you do or cause to occur: (a) distribution of this or any Project Gutenberg™ work, (b) alteration, modification, or additions or deletions to any Project Gutenberg™ work, and (c) any Defect you cause.

Section 2. Information about the Mission of Project Gutenberg™

Project Gutenberg™ is synonymous with the free distribution of electronic works in formats readable by the widest variety of computers including obsolete, old, middle-aged and new computers. It exists because of the efforts of hundreds of volunteers and donations from people in all walks of life.

Volunteers and financial support to provide volunteers with the assistance they need are critical to reaching Project Gutenberg™'s goals and ensuring that the Project Gutenberg™ collection will remain freely available for generations to come. In 2001, the Project Gutenberg Literary Archive Foundation was created to provide a secure and permanent future for Project Gutenberg™ and future generations. To learn more about the Project Gutenberg Literary Archive Foundation and how your efforts and donations can help, see Sections 3 and 4 and the Foundation information page at www.gutenberg.org.

Section 3. Information about the Project Gutenberg Literary Archive Foundation

The Project Gutenberg Literary Archive Foundation is a non-profit 501(c)(3) educational corporation organized under the laws of the state of Mississippi and granted tax exempt status by the Internal Revenue Service. The Foundation's EIN or federal tax identification number is 64-6221541. Contributions to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation are tax deductible to the full extent permitted by U.S. federal laws and your state's laws.

The Foundation's business office is located at 809 North 1500 West, Salt Lake City, UT 84116, (801) 596-1887. Email contact links and up to date contact information can be found at the Foundation's website and official page at www.gutenberg.org/contact

Section 4. Information about Donations to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation

Project Gutenberg™ depends upon and cannot survive without widespread public support and donations to carry out its mission of increasing the number of public domain and licensed works that can be freely distributed in machine-readable form accessible by the widest array of equipment including outdated equipment. Many small donations (\$1 to \$5,000) are particularly important to maintaining tax exempt status with the IRS.

The Foundation is committed to complying with the laws regulating charities and charitable donations in all 50 states of the United States. Compliance requirements are not uniform and it takes a considerable effort, much paperwork and many fees to meet and keep up with these requirements. We do not solicit donations in locations where we have not received written confirmation of compliance. To SEND DONATIONS or determine the status of compliance for any particular state visit www.gutenberg.org/donate.

While we cannot and do not solicit contributions from states where we have not met the solicitation requirements, we know of no prohibition against accepting unsolicited donations from donors in such states who approach us with offers to donate.

International donations are gratefully accepted, but we cannot make any statements concerning tax treatment of donations received from outside the United States. U.S. laws alone swamp our small staff.

Please check the Project Gutenberg web pages for current donation methods and addresses. Donations are accepted in a number of other ways including checks, online payments and credit card donations. To donate, please visit: www.gutenberg.org/donate

Section 5. General Information About Project Gutenberg™ electronic works

Professor Michael S. Hart was the originator of the Project Gutenberg™ concept of a library of electronic works that could be freely shared with anyone. For forty years, he produced and distributed Project Gutenberg™ eBooks with only a loose network of volunteer support.

Project Gutenberg™ eBooks are often created from several printed editions, all of which are confirmed as not protected by copyright in the U.S. unless a copyright notice is included. Thus, we do not necessarily keep eBooks in compliance with any particular paper edition.

Most people start at our website which has the main PG search facility: www.gutenberg.org.

This website includes information about Project Gutenberg™, including how to make donations to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation, how to help produce our new eBooks, and how to subscribe to our email newsletter to hear about new eBooks.